جۇڭگو رەسىملىك چۆچەكلىرى

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

جەۋھەر ھېكايىلەر

تۈزگۈچى: مۇھەممەت ئوسمان

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

图书在版编目(CIP)数据

古典故事精粹:维吾尔文/穆罕默德·乌斯曼编. —乌鲁木齐:新疆人民出版社,2000.10

ISBN7—228—06135—7

Ⅰ.古… Ⅱ.穆… Ⅲ.维吾尔族—民间故事—作品集—中国—古代—维吾尔语(中国少数民族语言)Ⅳ.I276.3

中国版本图书馆CIP数据核字(2000)第54910号

责任编辑:巴力江·扎帕尔

封面设计:艾克拜尔·萨里

责任校对:阿达莱提·买合苏提

古典故事精粹

穆罕默德·乌斯曼 编

新疆人民出版社出版

(乌鲁木齐市解放南路348号 邮政编码830001)

新疆新华书店发行

喀什维吾尔文出版社印刷厂印刷

850×1168毫米 32开本 8.375印张 2插页

2000年11月第1版 2000年11月第1次印刷

印数:1——3,000

ISBN7—228—06135—7/I·2245 定价:12.50元

مۇھەررىردىن

بۇ كىتاب خەلق ئەدەبىياتى گۈلزارىدىكى ئىبرەتلىك ھېكايەتلەر-دىن تۈزۈلگەن . بۇ ئەسەرلەر خەلقىمىزنىڭ ئۇزاق دەۋرلەردىن بۇيانقى تۇرمۇشى ، ئېتىقادى ، ئارزۇ - ئىستەكلىرى ، مەۋسۇم - مۇراسىملىرى قا-تارلىق كۆپلىگەن تەرەپلىرىنى جانلىق نامايان قىلىپ بېرىدۇ . شۇنىڭ بىلەن بىللە ، ئۆتكەن زامانلاردىكى ، فېئودالىزم ئاسارىتىدە تۇرىۋاتقان دەۋرلەردىكى نامۇۋاپىق ئىجتىمائىي تۈزۈم ، ناچار ئۆرپ - ئادەتلەرنى ، مەنمەنلىك ، دوراملىق ، جاھىللىق ، ۋاپاسىزلىق ، ئالدامچىلىق ، ئەخلاقسىزلىق قاتارلىق تۇرلۇك ناچار خاھىشلار ، يامان ئىشلارنى پاش قىلىدۇ ، مەسخىرە قىلىپ قامچىلايدۇ . قىزىقارلىق مسياللار ئارقىلىق كە-شىگە ئىبرەت بېرىدۇ . بۇنىڭدا ئەينى زاماندىكى ھېيلىگەر ، ئاچكۆز ، بەدنىيەت قازى ، سوپى - ئىشان ، موللىلارنى سۆككەن ، ھەجۋىي قىلغان بەزى ھېكايەتلەر بار . بۇ ھەرگىزمۇ نوقۇل ھالدا قازىلار ، سوپى - ئى-شانلار ، موللىلار ئەسكى كېلىدۇ ، ئۇلارنىڭ تەبىئىتى ناچار دېگەنلىك ئەمەس . بۇ پەقەت ئەينى زاماندىكى خەلقنى قاقتى - سوقتى قىلىپ ئۆ-گىنىپ قالغان ، يامان تەبىئەتلىك بىر قىسىم قازى ، سوپى - ئىشان ، مو-لىلارغا قارىتىلغان بولۇپ ، كىشىلەرگە ئىبرەت بېرىشنى مەقسەت قىل-غان . بۇ كىتابتىكى ئەسەرلەرنىڭ ۋەقەلىكى قىزىقارلىق ، ئاجايىپ - غارايىپ ، سېھرىي تۇستىكى ھېكايەتلەر سىزنى تېخىمۇ جەلپ قىلىدۇ .

تۇزگۇچىلىرىمىز

قولىمىزدىكى بۇ ئەسەر خەلق ئەدەبىياتى نەمۇنىلىرىدىندۇر . مەلۇمكى ، خەلق ئەدەبىياتى ئەمگەكچى خەلقنىڭ ئۆزىنىڭ قەدىمكى يېزىقى پەيدا بولۇشتىن بۇرۇنلا ، تىلنىڭ ياردىمى بىلەن گەۋدىلەنگەن ، ساددا خىيالىي تەسەۋۋۇرلاردا تۇرلۇك ـ تۇمەن ھادىسىلەر ، ۋەقەلەردىن ئىجاد قىلىنغان ، ئەمگەكچى خەلقنىڭ ھېسسىياتىنى ، ئىدىيىۋى تەلەپلىرىنى ۋە بەدىئىي قىزىقىشلىرىنى ئەكس ئەتتۇرىدىغان ئەدەبىيات .

خەلق ئەدەبىياتى كەڭ مەزمۇن ، چوڭقۇر ئەھمىيەتكە ئىگە . ئۇ شۇ بىر مىللەتنىڭ تارىخى ، ئىستىرونومىيىسى ، جۇغراپىيىسى ، ئېتىقادى ، ئۆرپ ـ ئادەتلىرى ، ئىشلەپچىقىرىش ، تۇرمۇش ، قانۇن ـ نىزاملىرى ، پەرھىزلىرى ، كىيىم ـ كېچەكلىرى ، ھۇنەر ـ سەنئىتى ، يىل ـ پەسىللىرى ، مۆچەللىرى ، ھەرخىل مەرىكىلىرى ، ھېيت ـ ئايەملىرى ۋە قەدىمىي كىتابلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدىغان گۈمانىتار (ئىنسانشۇناسلىق) پەن بولۇپ ، بىر مىللەتنىڭ مەدەنىيەت تارىخىنى تەتقىق قىلىشتا موھىم قىممەتكە ئىگە .

خەلق ئەدەبىياتى ئەمگەكچى خەلقنىڭ ئەسرلەردىن بۇيان ئېغىزدىن ـ ئېغىزغا كۆچۈپ كېلىۋاتقان ئېغىز ئەدەبىيات ـ سەنئىتىنىڭ ئاغزاكى « سۆزلەش ـ ئاڭلاش » شەكلى ئارقىلىق ساقلىنىپ كېلىۋاتقان قىممەتلىك ۋە جانلىق مەدەنىيەت مىراسى بولۇپ ، ئۇزاق تارىخ تىن بۇيان ، بىرسى : ئاغزاكى « سۆزلەش ـ ئاڭلاش » ، يەنە بىرسى : يازما خاتىرە ۋە كىتابلار شەكلىدە ساقلانغان .ئۆتكەن ئەدەبىلىرىمىز ئەجدادلارغا ۋارىسلىق قىلىپ ئەۋلادلارغا يەتكۈزۈش ئۈچۈن ، ئاغزاكى ئەسەرلەرنى توپلاپ ، ئومۇملاشتۇرۇپ رەتلەش ، تۇرمۇشتۇرۇش ئارقىلىق مۇكەممەللەشتۈرۈپ ، ھەرخىل ژانىر ۋە سىۋژىتلار ئۇسلۇبىدا

كۆپ خىل پېرسوناژلار ۋاستىسى ئارقىلىق بايان قىلىپ ، تارىخنى ئۇلاپ ، كىتاب ـ توپلاملار قالدۇرۇپ كەتكەن بولسىمۇ ، قەلەمگە ئېلىنغان ـ لىرى ناھايىتى ئاز ساندا بولۇپ ، نۇرغۇنلىغان ئەسەرلەر خەلق ئېغىزىدا كۆچمە ھالەتتە ساقلىنىپ كەلگەن . دەۋرىمىزگە كەلگەندە قەدىمكى يازـ مىلار ، كىتابلار نەشرگە تەييارلىنىپ ياشارتىلىشتىن باشقا ، ئاغزاكى ئەدەبـ ـىياتلارنى توپلاپ نەشر قىلىش ، توپلام تۈزۈش ئىشلىرى ئېلىپ بېرـ لىپ تارىختا مىسلى كۆرۈلمىگەن مۇۋەپپەقىيەتلەر قازىنىلغان بولسىمۇ ، ئەمـگـەكچى خەلقنىڭ بۇ تۈگىمەس بايلىقى يەنىلا تارقاق ھالەتتە سۆزلـ ـىپ كەلمەكتە . تېخىچە توپلانمىغان يازمىلار ، ئاغزاكى كۆچمە ئەدەبىي پارچىلەر ئاز ئەمەس .

بۇ توپلامنى تۈزۈشتە ، ئەنە شۇ توپلانمىغان مەدەنىيەت بايلىقلـ رىنى خەلق ئارىسىدىن ئىزدەش ئارقىلىق بىر قىسىم يازمىلار ۋە ئاغزاكى نادىر ئەسەرلەرنى توپلاپ ، خەلق ئەدەبىياتىنى رەتلەشتىكى « ئومۇملاشـ تۈرۈپ رەتلەش » قائىدىسىنىڭ : « يىلتىزى ئوخشاش بولغان بىر خىلـ دىكى ئەسەرنىڭ ئوخشىمىغان ۋاريانتلىرى ئىچىدىن مۇكەممەلرەكلىرىنى تاللاپ ، باشقا ۋاريانتلاردىن پايدىلىنىپ ھەمدە قوبۇل قىلىپ رەتلەش ، رەتلىگەندە بارلىق ۋاريانتلارنى تەھلىل قىلىش ، ئۆزئارا سېلىشتۇرۇش ھەر بىر سۆزۈتنىڭ ئۆزۈن ـ قىسقىلىقى ۋە ئەسەرنىڭ ئېھتىياجىغا ئا ـ ساسەن ، ئۇپراش قىسمىنى تولدۇرۇپ ، ئۇلارنى ياخشىراق بىر نۇسخىغا مۇكەممەللەشتۈرۈپ رەتلەپ چىقىش » تەلىپىگە ئاساسەن ، نۇقتىلىق ئو ـ رىگىنالدىكى ئەۋزەل جايلارنى جارى قىلدۇرۇپ ، باشقا ۋاريانتلارنىڭ ئارتۇقچىلىقلىرىنى ئېلىپ ، تولۇقلاپ ، ئاساسى تېمىنى گەۋدىلەندۈرۈش بىلەن سەككىز ھېكايەت ، مىسال كەلتۈرۈلگەن 33 ھېكايەت بىلەن تاماملىدىم .

بۇ توپلامغا كىرگۈزۈلگەن ئەسەرلەرگە ئۇنىڭ ۋەقەلىكى ، مەز ـ مۇنى ھەمدە پېرسوناژلار مۇنازىرىسىنىڭ ئېھتىياجىغا ئاساسەن ، ئەمـ گەكچى خەلق تەرىپىدىن يارىتىلىپ نەچچە يۈز يىل ، ھەتتا نەچچە مىڭ يىل مابەينىدە ئۇزاق مۇددەتلىك پىششىقلاپ ئىشلەشتىن ئۆتكەن ،

چىنلىقتا ئۆزگەرمەي كېلىۋاتقان خەلق ماقال ـ تەمسىللىرىدىن 300 پار-چىدىن ئارتۇقى كىرگۈزۈلگەن . دانالار خەزىنىسىنىڭ بۇ ھېكمەت جەۋ-ھەرلىرى ھېكايىلەر ئاسمىنىدا يۇلتۇزدەك چاقناپ ، خىلۇەتنى يورۇتۇپ ، مەزمۇنىنى تېخىمۇ روشەن قىلىپ جىلۋىلىنىپ تۇرغانلىقى ئۈچۈن ، توپلامنىڭ نامىنى « جەۋھەر ھېكايىلەر » دەپ ئاتىدىم .

ھېكايىلەر ۋەقەلىكى ھەرخىل ژانىردىكى ، كىشىنى ھەيران قال-دۇرۇپ خىيالغا سالىدىغان ئاجايىپ ـ غارايىپ مۇرەككەپ ھادىسىلەردىن ئىبارەت بولۇپ ، باشقىچە ئېيتقاندا ، ئەجدادلار ھاياتىنىڭ بەدىئىي شەكىل بىلەن بايان قىلىنىپ كەلگەن ئۇنتۇلغۇسىز ئىبرەتلىك ، ئاچچىق ساۋاقلاردىن ئەۋلادلارغا قالدۇرغان ۋەسىيەت سۆزلىرىدۇر .

مەزمۇنى : ئەينى زامانىنىڭ نامۇۋاپىق ئىجتىمائىي تۈزۈمى ، ناچار ئۆرپ ـ ئادەتلەر ، قاملاشمىغان ئەقىدىلەر ، ئەخمىقانە چوقۇنۇش ، ئىس-تىخىيىلىك ئېتىقادنىڭ يامان ئاقىۋەتلىرى ، بەتخۇيلۇق ، مەنمەنلىك ، دورامچىلىق ، يالغانچىلىق ، سۆلەتۋازلىق ، ھۇرۇنلۇق ، زالىملىق ، نادان-لىق ، ئەخمەقلىق ، ئادالەتسىزلىك ، جاھىللىق ، ۋاپاسىزلىق ، تۆزكور-لۇق ، قارا نىيەتلىك ، گۇمانخورلۇق ، ئاچ كۆزلۈك ، پىخسىقلىق ، ئىسراپخورلۇق ، ھەشەمەتچىلىك ، ئالدامچىلىق ، ئەخلاقسىزلىق ، ھۆر-مەتسىزلىك قاتارلىق يامان ئىشلارنى قامچىلاپ ، قىزىقارلىق مىساللار بە-لەن ئىبرەتلەندۈرىدۇ .

دانالار ھېكمىتى بىلەن نەسىھەت قىلىپ ، پىرسوناژلار سۆھبىتى بىلەن ماقال ـ تەمسىللەرنى مۇناسىرىگە سېلىپ ھەرقايسىسىنى ئۆز ئورنى ۋە ئۆز نۆۋىتىدە شەرھلەپ ، ۋەقەلىكنىڭ تەسىر كۈچىنى تېخىمۇ جانلاندۇرىدۇ . شۇ ئارقىلىق ، ئىنسانلارنى بىلىملىك ، ئىنساپلىق ، ئەدەپ ـ ئەخلاقلىق ، راستچىل ، ئادىل ، ئەمگەكچان ، جاسارەتلىك ، ئۈمىدۋار ، سەمىمىي ... ئادەم بولۇشقا دەۋەت قىلىدۇ . ئۇسلۇبىنىڭ ئۆزگىچىلىكى ، ئېستېتىكىلىق ئالاھىدىلىكلىرى بىلەن ئوقۇرمەنلەرنىڭ بەدىئىي ئارزۇلە-رىنى قاندۇرۇپلا قالماستىن ، بەلكى مول مەزمۇنى ، ئەقىلىيە سۆز ، ما-قال ـ تەمسىل ، ئوخشىتىشلار ۋاستىسى بىلەن ھېكايىلەرگە

سىڭدۈرۈلگەن پەلسەپۋى پىكىرلەر ئارقىلىق ، كىشىلەرگە دىداكتىك تەربىيە يۈرگۈزۈپ ، تەسىرلەندۈرىدۇ .

مۇھەممەت ئوسمان

1999 ـ يىل 6 ـ سېنتەبىر ، ئاۋات .

مۇندەرىجە

ئەلچى قۇش ھېكايىسى 1
ئەخمەق كەكلىكنىڭ ھېكايىسى 5
كۆرگۈچى بىلەن كۆرمەسنىڭ ھېكايىسى 7
سوكوت تۈلكە ھېكايىسى 10
ھېكىم ھازاق ھېكايىسى 14
دورامچىنىڭ ھېكايىسى 16
بىچارە تۆگە ھېكايىسى 21
پىخسىق كىشى ھېكايىسى 28
شادى پادىچى ھېكايىسى 34
ئەززەمخان سۆلەتۇاز ھېكايىسى 39
خال باقى مىسكەر ھېكايىسى 44
جاھىل كەپتەر ھېكايىسى 45
يامان دوست ھېكايىسى 48
يادىكار جۈۋىچى ھېكايىسى 53
جاھىل خوتۇن ھېكايىسى 59
دېھقان بىلەن دانىشمەن يىگىت ھېكايىسى 62
يولۋاس بىلەن ئوتۇنچى ھېكايىسى 64
كۈلكىگە قالغان تۆگە ھېكايىسى 68
پەج ۋە پەلەج ھېكايىسى 71
تاز ئۆچكە بىلەن سولتەك ئېشەك ھېكايىسى 75
باي بىلەن خوراز ھېكايىسى 79
مۇئىتەمەر شاھ ۋە ئەينىيە ھېكايىسى 86
مۇھەددىس ، مۇنەججىم ئوغرى ھېكايىسى 92
قىمارۋاز يىگىت ھېكايىسى 106

قازى بىلەن شەيتان ھېكايىسى 113
دانا بىلەن نادان ھېكايىسى 119
ئالدانغان خاقان ھېكايىسى 135
ماقۇلچى ساھابە ھېكايىسى 139
پادىشاھ جەئپەر ھېكايىسى **143**
ئوتۇنچى بوۋاي بىلەن بۇۋى خوتۇن ھېكايىسى 161
ئۈچېزدك شاھزادىلەر ھېكايىسى 188
مىسكىن ھاجى ھېكايىسى 204
جامەت پەھلىۋان ھېكايىسى 207
ئۈچ ھۈنەرۋەن ھېكايىسى 210
ۋاپادار شاتۇتى ھېكايىسى 211
تۆمۈرنىڭ ھېكايىسى 213
كېسەكچىنىڭ ھېكايىسى 217
زەرگەر بەچچە ھېكايىسى 232
خارلانغان باينىڭ ھېكايىسى 253
ۋاپاسىز ئۈچ ئوغۇل ھېكايىسى 254
باغۋەننىڭ ھېكايىسى 256

ئەلچى قۇش ھېكايىسى

ئۆتكەن ئىشلاردىن خەۋەر يەتكۈزگۈچى دانا پىكىرلىك ئىلىم سەنئەتكارلىرىنىڭ تارىخلاردىن نەقىللەر ئېلىپ شېرىن تىللار بىلەن بايان قىلىشچە ، قەدىمكى زامانىدا پەرغانە ئىقلىمىدا كەيقىبادىتىن قالغان بىر خارابە شەھەر بار ئىدى .بۇ شەھەر خارابىسىنى بايقۇش ئۆزىگە ماكان قىلغان بولۇپ ، بۇ ــ ھاۋاسى ياخشى ، دىلنى ئاچىدىغان ، گۈللەر ئېچىلىپ خۇش پۇراق چاچىدىغان ، كۆكلەمزارلىق بىلەن ياپيېشىل لەباسلانغان جاي ئىدى .

بۇ خارابىلىكنىڭ ئەتراپىدا بىر ئورمانلىق بولۇپ ، ئۇنىڭدا يىلاق قۇشنىڭ ئاتا ــ بوۋىسىدىن قالغان ماكانى بار ئىدى .

بايقۇشقا كەلسەك ، ئۇنىڭ بىر قىزى بار ئىدىكى ، ھۆسنى ــ جامالىنىڭ گۈزەللىكى ئالدىدا ئاپتاپمۇ خىجىل ئىدى .ئۇنىڭ ئىسمى كۈنۈش بانۇ بولۇپ ، ئۇ خۇددى ئالەمنى تونۇردەك قىزىتىپ ، خامنى پىشۇرىدىغان ئاپتاپتەك ،ھەرقانداق مەخلۇقات ئۇنى كۆرۈشكە ئامالسىز ئىدى . قىزمۇ ئۆزىنى يوشۇرۇپ كىشىگە كۆرۈنمەيتتى .ئۇ چەكسىز ئەقىللىق ۋە پاراسەتلىك ئىدى . ئەمما كۈندىن ــ كۈن ئۆتۈپ ، ئايدىن ــ ئاي ئۆتۈپ ، يىلدىن ــ يىل ئۆتۈپ ، خۇي ــ پەيلى بۇزۇلۇپ ، توغرا سۆزگە خۇيلىنمىدىغان ، گەپ تالاشقاق ، ئاچچىقى يامان ، ئۇرۇشقاق بولۇپ قالدى . قىزنىڭ بىر جايدا ئولتۇرالماس ، غەزەلچى بولۇپ كەتكەنلىكىدىن ئانىسى گۇمانلىنىپ :

ــ ئى قىزىم ، كۆڭلىڭىز ئەر تىلەپ قالغان ئوخشايدۇ .« ئاشىق ئۇچۇن ئاشىق بولغان قىز ، ئەرگە بەرسە يارىماس » دېگەن تەمسىل بار . غەم قىلماڭ ، « تۆشۈك مۇنچاق يەردە قالماس » ــ دېدى .

— ئى ، ئانا ، — دېدى قىز ، — ماڭا سەۋر ـ تاقەت توغرىسىدا يول كۆرسەتتىڭىز . مېنى ئالدىغان يىگىتنىڭ ئاتا ـ ئانىسىمۇ : « پولات پىچاق قىنىمىز قالماس » ، « باش ئامان بولسا جۇپ تېپىلۇر » دېگەن تەمسىل بىلەن ئوغلىغا نەسىھەت قىلىشنى بىلدۈرگاندۇ .

ئانا ـ بالا ئىككىسى بۇ سۆز ئۈستىدە سۆزلىشىپ يۈرەتتى ، بىر كۈنى ياپىلاق قۇش قۇشلارنىڭ ئەلچىسى كورقۇشنى يېتىلەپ كېلىپ يېنىدا ئولتۇرغۇزۇپ دېدى :

— بۇرادەر ، بىز ئەجەبمۇ قارا تەنلىك يارىلىپ قاپتىمىز . ئەمما « قاغىنىڭ بالىسى ئۆزىگە ئاپئاق » دېگەن تەمسىل بار . راست « قارا نەرسە ئۆزىگە ئاق » . ئىككىمىز مۇڭاپىق بىر جايدا ئولتۇرۇپ مەسلىھەتلىشەيلى . بايقۇشنىڭ چىرايلىق بىر قىزى بارمىش . مەن تەرەپتىن ئەلچى بولۇپ بېرىپ باقساڭ قانداق ؟ قىزىنى ئوغلۇمغا بېرىدىغان بولسا ، تويلۇقنى ھەر قانچە ئېغىر سېلىۋەتسىمۇ ، ھەممىنى چىقىرالايمەن ، — دېدى .

— ھەي بۇرادەر ، — دېدى كورقۇش ، — قەدىمكىلەرنىڭ :« بار ماختانسا تېپىلۇر ، يوق ماختانسا چېچىلۇر » دېگەن مەسەلى بار . بىز قانداقمۇ بايىنىڭ ئالدىغا بارالايمىز . ئاددىيسى : « تەسۋى ئۈچۈن مارجان كېرەك » ، « قىممىتى يوق مال بولماس » دېگەننى ئاڭلىمىغانمۇ ؟قولىمىزدا ھېچنېمە يوق ئۇلارنىڭ ئالدىغا نېمىدەپ بارغىلى بولىدۇ . قەدىمكىلەرنىڭ : «ئۈيات ئۆلۈمدىن قاتتىق » ، « چوڭ ياغاچنىڭ ئېگىلگىنى سۇنغىنى ، ئەر يىگىتنىڭ ئۈيالغىنى ئۆلگىنى » دېگەن مەسەلىنى ئۇنتۇپ قالماڭ . « خوتۇن ئالماقتا پۇل كېرەك ، پۇل بولمىسا كۈتمەك كېرەك » دېگەن مەسەل بىكار ئەمەس .

ياپىلاق قۇش كورقۇشنىڭ جاۋابىدىن مەيۇسلىنىپ :

— مەن سىنى بىلىملىك ۋە ئىش بىلىدۇ ، دەپ ئويلاپتىكەنمەن . ئەڭ ئاددىيسى : « كاناي مىستىن ، بەلغەم ئىستىن » بولىدىغىنىنىمۇ بىلمەيدىكەنسەن . « كور تۇتقانىنى قويماس ، گاس ئىشتىكىنىنى » دېگەن ئەلھەق راست ئىكەن ، — دېدى .

كورقۇش ئېيتتىكى :

— مەن ساڭا ھەر قانچە چۈشەندۈرسەممۇ كار قىلمايدىغانىدەك قىلىدۇ ، قەدىمكىلەرنىڭ : « سۇيرىسىدا قۇرۇق ئۇن يوق ، قىزىنىڭ ئېتى مارجان بۇۋاي »دېگىنىدەك ، گېپىڭ ناھايىتى چوڭكەن . سۆز ئاڭلىمىغانغا سۆز قىلىشنىڭ ھاجىتى يوقكەن .

— ئى ، بۇرادەر ، دېدى ياپىلاق قۇش ، — قەدىمكىلەرنىڭ : « پۇتەر ئىشنىڭ بېشىغا ، ياخشى كېلۇر قېشىغا » ۋە يەنە « بىمارنىڭ تۇزىلگۈسى كەلسە ، تېۋىپ ئۆزى كېلەر »دېگەن مەسەللىرىنى ئاڭلىغانىدىم . سېنىڭ كەلگەنلىكىڭنى كۆرۈپ ئىشىم ئوڭغا تارتتى ، دەپ ئويلىسام ، ئەپسۇسكى ، سەن مېنىڭ ئويلىغان يېرىمدىن چىقالمىدىڭ .

— ھەي بۇرادەر ! « يول ئېغىز بولماي ، يول ئايىغ بول » دېگەننى ئاڭلىمىغانمىدىڭ ؟ ئېغىز ئۇيراتقان ھېساب ئەمەس ، ئەمەلىيەتتە كۆرۈلسە بولىدۇ . گەپنى قىلغان بىلەن ھۆددىسىدىن چىقماق تەس . بۇرۇنقىلارنىڭ : « ئايىغ يۇگۈرۈكى ئاشقا ، ئېغىز يۇگۈرۈكى باشقا »دېگەن مەسەلى سەۋەبسىز ئەمەس . « ئويناپ سۆزلىسەڭمۇ ، ئويلاپ سۆزلە » دېگەن گەپ بار . « تەڭ ـ تېڭى بىلەن ، تېزەك قېپى بىلەن » دېگەندىن خەۋىرىڭ يوقمۇ ؟ ئەپتىڭگە باقماي بايقۇش بىلەن قۇدىلىشىشقا قانداقمۇ ئېغىز ئاچقىلى بولىدۇ ، — دېدى كورقۇش .

ياپىلاق يەنە ماختىنىپ :

— ھەي بۇرادەر ! بارنىڭ ھەممىنى چىقىرىپ نام ـ ئاتاق چىقىرىۋالساق ، تۇگىگەندە بىر گەپ بولمامدۇ ، — دەپ يەنە ئۆز خۇيىنى داۋاملاشتۇردى . كورقۇش ئۇنىڭ ھالىنى كۆرۈپ :

— سەن كۆپ ماختانمىغىن . « ماختانغان قىز تويدا ئوسۇرار » دېگەن تەمسىل بار . « ئۆزىنى ماختاش ئۆلۈمنىڭ قاراۋۇلى » دېگەننى ئاڭلىمىغانمىدىڭ ؟ « ئاينىڭ ئەھۋالى ئالەمگە مەلۇم » دۇر ، « ئاينى ئېتەك بىلەن ياپقىلى بولماس » ، « ئاز نېمەگدە ماختانمىغىن » . يەنە بىر مەزگىل تەييارلىق قىلغىن ، « قۇشقاچ سۇمۇرسە پاتمان بولۇر » ، « ئىت ئالا بولغان بىلەن ئارسلان بولالماس » ، سەن ھەرقانچە ماختانساڭمۇ

بايلار بىلەن تەڭ تۇرالمايسەن ، ـــ دەپ كۆپ نەسىھەتلەر قىلدى . ئەمما ياپىلاق قۇش ئۆز گېپىنى يورغىلىتىپ :

ـــ « ئىش كۆرمىگەن يىرتىققا كۈلەر » دېگەن مانا شۇ ئەمەسمۇ ، سەن بىزنى يوقسۇز كۆردۈڭمۇ ؟ « چۆپنى خار كۆرسەڭ كۆزۈڭگە كىرەر » دېگەندىن خەۋەرسىز ئوخشايسەن . سۆزلىگۈچىنىڭ ئۆزىگە چۈشۈلۈق بىرەر ئاساسى بولىدۇ . سەن مېنىڭ بىلەن گەپ تالىشىپ تۇرۇۋاتماي ، بايقۇشنىڭ قېشىغا بېرىپ سۆزلىشىپ باققىن ، ـــ دەپ تەشەببۇس قىلدى .

ـــ ھەي ياپىلاق ، بارسامۇ باراي ، كۈيئوغۇل بولىدىغان ئوغۇلۇڭنىڭ ئىسمى نېمە ؟ ـــ دەپ سورىدى كورقۇش .

ياپىلاق :

ـــ ئوغلۇمنىڭ مۇبارەك ئىسمى كۈلانگىر سۇلتاندۇر ، ـــ دېدى . كورقۇش بۇنى ئاڭلاپ قاقاقلاپ كۈلۈپ كېتىپ :

ـــ سەندەك پاراسەتسىز كىشىنى كۆرمەپتىكەنمەن . « ئۆچكىنىڭ ئېتى ئابدۇكېرىم بولۇرغا سۆز كېرەك » . بۇرۇنقىلار : « ئېپى بىلەن ئوسۇرغاننىڭ قۇربانى بول » دېگەنىكەن . بۇ ئەقىل بىلەن ئىش قىلغۇچىلارنى كۆرستىدۇ . سېنىڭ بالاڭنىڭ ئىسمىنى كۈلانگىر دەپ قويۇشقا نېمە ھەددىڭ ؟ بۇ ئىسىم : ھۈماقۇش ، ئوقار ، قارچىغا ، بەھرى ، لاچىن ، ئىتالگو قاتارلىق قۇشلارنىڭ سالاپىتىگە مۇناسىپ كېلىدۇ ، ـــ دېدى .

ـــ ھەي بۇرادەر ، « ياخشى سالاپەت يېرىم مال » دېگەن گەپ بار . ياخشى سالاپەتمۇ يېرىم ئابرۇي ئاتا قىلىدۇ . ھەر قانچە مەرتىۋىلىك بولغان بىلەنمۇ سالاپىتى يوق كۆرۈمسىز ، پېچەك ، خۇنۇك بولسا ، ھېچكىم كۆزگە ئىلمايدۇ . مېنىڭ ئوغلۇمدا بولسا ، سۇلتانلارغا خاس سالاپەت ۋە چىراي ـ شەكىل ، ھەم كۈلانگىرلىك خىسلەت بار ، ـــ دېدى ياپىلاق قۇش .

ـــ راست ئېيتىسەن ، ـــ دېدى كورقۇش ، ـــ « قوشقار بولۇر قوزىنىڭ پېشانىسى دۆڭ بولىدۇ ، ئاغا بولۇر يىگىتنىڭ پېشانىسى كەڭ

بولىدۇ »دېگەن مەسەل بار ، قەددى ـ قامەت ، چىراي ـ سالاپەت كىشى ئۇچۇن ناھايىتى مۇھىم . لېكىن سەن « چۆچۈرىنى خام سانـاپسەن » ،« ئاتىسى ئۇرماس قوڭغۇزنى ، بالىسى ئۇرار توڭگۇزنى »دېگەن تەمسىلگە سېنىڭ ئوغلۇڭنى سېلىشتۇرغىلى بولمايدۇ . « مەردنى مەيداندا سىنا ، ئوسۇرغاقنى دۇم ياتقاندا » دېگەن گەپ بار . ۋاقتى كەلگەندە ئوغلۇڭنىڭ قولىدىن ھېچ ئىش كەلمەسلىكى مۇمكىن . سېنىڭ بۇ سۆزلىرىڭ كەكلىكنىڭ ئۆزىنى قارچىغا ھېسابلاپ شىكارغا چىقىپ ، پاتقاقتا پېتىپ قالغىنىغا ئوخشايدۇ .ھەر كىم ھەددىدىن ئېشىپ كەتسە ، جازاسى شۇنداق بولىدۇ . بۇرۇنقىلارنىڭ :« موزاينىڭ يۇگرىشى سامانلىققىچە » ، « ئېتى ئۇلۇغ ، سۇپرىسى قورۇق » ، « چاشقان سىغمىس ئىنىگە ، غەلۋىر باغلار دۇمىگە » دېگەن تەمسىللىرى سەن ئەخمەققە زادا ماس كېلىدۇ .

ـــ ھەي قارىغۇ ! ئۇنداق بولسا ، كەكلىكنىڭ قارچىغىنىڭ ئىشىنى قىلىمەن دەپ پاتقاقتا پېتىپ ئۆلگەنلىكىنىڭ ھېكايىسىنى بايان قىلىپ بەرسەڭ ، ئۇنىڭ قانداق ۋەقەلىكىنى ئاڭلاپ باقسام ، ـــ دېدى يالپاق قۇش .

شۇنداق قىلىپ ، كورقۇش ھېكايىسىنى باشلىدى :

ئەخمەق كەكلىكنىڭ ھېكايىسى

بىر تاغ باغرىدا بىر كەكلىك ياشايتتى . بۇ كەكلىك گاھى تاغ ئۇستىدە تاماشا قىلىپ قاقاقلاپ كۈلۈپ سايراپ قويىاتتى ، كۈلكىنىڭ تاغ ئارىسىدىن چىقىۋاتقان ئەكس سادالىرىنى ئاڭلىغاندا ، ئۆزىنى بىردىنبىر ھېسابلاپ پەخىرلىنىپ كېتەتتى . گاھىدا تاغ باغرىدا دانلايتتى ، ئۇسسىغاندا دەريا بويىغا بېرىپ سۇ ئىچىپ كېلەتتى . مۇشۇنداق ھۆزۈر ـ ھالاۋەت بىلەن ياشاپ يۈرۈپ ، بىر مەزگىللەردىن كېيىن ئۇنىڭ پىكرى ئۆزگىرىشكە باشلىدى . « مەن شۇنداق چىرايلىق ، قەددى ـ قامەتلىك ، خۇش ئاۋاز يارالغان تۇرسام ، نېمە ئۈچۈن ئەتىگەندىن ـ كەچكىچە ئېدىرلاردا دان ئىزدەپ ئاۋارە بولۇپ يۈرۈيمەن . مەن ئەمدى چوڭراق ئىش

قىلىشىم كېرەك » دەپ تۇراتتى ، بىردىنلا يەنە بىر تەرەپتىن قارچىغا كېلىپ ، ئۆزىنى بىر ئۇرۇپلا بىر ئۆردەكنى تۇتۇپ پارە ـ پارە قىلىپ يەپ ، بىردەمدىلا قورسىقىنى تويدۇرۇپ ، مەغرۇر ھالدا ئۇچۇپ كەتتى . بۇنى كۆرگەن كەكلىك ئۆزىنى ئەيىبلەپ : « لەنەت ماڭا ، شۇنچە سالاپەت بىلەن قولۇمدىن ھېچ ئىش كەلمەي دان تېرىپ يۇرگىنىمنى كۆرمەمدىغان ؟ ئەمدى مەنمۇ ئۆزۈمگە مۇناسىپ ئىش قىلىشىم لازىم » دېگەنلەرنى ئويلىدى ـ دە ، شىكار قىلىش ئۇچۇن ھاۋاغا پەرۋاز قىلدى ، ھاۋادا تۇرۇپ پەسكە قارىغانىدى ، ئۇچۇپ يۇرگەن بىر كەپتەر كۆرۈندى . كەكلىك ئاشۇ كەپتەرنى ئوۋلىماقچى بولۇپ قاناتلىرىنى بېقىنىغا چاپلاپ تۇرۇپ يۇقىرىدىن تۆۋەنگە قاراپ كەپتەرنى نىشانلاپ جېنىنىڭ بارىچە كۇچەپ شۇڭغىغانىدى ، يېقىن كەلگەندە كەپتەر ئۆزىنى چەتكە ئېلىۋالدى . سېمىز كەكلىك بولسا ، كەلگەن پېتى ئۆزىنى توختىتالماي سازلىقتىكى پاتقاق لايغا چاپلىشىپ قالدى . ھەر قانچە قىلىپمۇ پۇت ۋە قانىتىدىكى سېغىز لايدىن ئاجرىيالماي ، تۇمەن مىڭ ئەپسۇسلار بىلەن جاندىن ئايرىلىپ ، گۆشخۇمار ھايۋانلارغا يەم بولدى .

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۇچۇن كەلتۇردۇمكى ، قولىدىن كەلمىگەن ئىشنى قىلمەن ، دەپ مەنمەنلىك قىلىشنىڭ ئاقىۋىتى خۇددى كەكلىكنىڭ ئاقىۋىتىدەك بولىدۇ . تېخىمۇ تەپسىلىيرەك بىلمەكچى بولساڭ « سەلسەلە ـ تەلدىنىپ » دېگەن كىتابقا قارا . ئۇنىڭدا تېخىمۇ ئىبرەتلىك ھېكايىلەردىن تەلىم ئالالايسەن .

ياپىلاق قۇش دېدىكى :

ـــ ئى قارىغۇ ! سەنغۇ مېنى ئەخمەق كەكلىككە ئوخشاتتىڭ . مەنمۇ قارىغۇ بىلەن كۆرگۈچىنىڭ ھېكايىسىنى بىلىمەن ، ساڭا ئوخشاش بىر قارىغۇ كۆرگۈچىنىڭ سۆزىگە كىرمەي ، ئاخىردا خىجالەتچىلىكتىن ئۆزىنى يىلانغا چاقتۇرۇپ ئۆلۈۋالغانىكەن ، بۇ ھەم ساڭا ماس كېلىدۇ .

ـــ ئۇنداق بولسا سەنمۇ تەپسىلاتىنى بايان قىلساڭ قانداق ؟ ـــ دېدى كورقۇش .

ياپىلاققۇش كورقۇشنىڭ تەلىپىگە ماقۇل بولۇپ

ھېكايىسىنى باشلىدى :

كۆرگۈچى بىلەن كۆرمەسنىڭ ھېكايىسى

زىمستان قىش كېتىپ ، ئىللىق باھارنىڭ يېتىپ كېلىشى ھامان بىر قارىغۇ بىلەن بىر ساق كىشى سەپەرگە چىقتى . بۇلار ئاتلىق ئۇزاق يوللارنى بېسىپ ، كۈن كەچ بولغاندا بىر شورلۇق ئۆتەڭگە كېلىپ چۈشتى . بۇلار ئاخشىمى مەسلىھەتلىشىپ ، ئەتىسى سۇيىدىن بۇرۇن يولغا چىقتى . ئەمما ، شۇ ئارىلىقتا قارىغۇ كىشى قامچىسىنى يوقىتىپ قويۇپ تاپالماي سىلاشتۇرۇپ يۇرگەنىدى . كىشىلەر يەر ئاچقاندا ئۈۋىسى بۇزۇلۇپ ئېلىپ تاشلىۋېتىلگەن ، سوغۇقتا توڭلاپ يېرىمجان بولۇپ قالغان بىر يىلاننى ئۇششاق باللار ئېتىپ يۇرۇپ بۇ جايغا تاشلىۋەتكەنىدى . بۇ يىلان قارىغۇنىڭ قولىغا تەگدى . ئۇۋۇسىدىن ئايرىلىپ ئەتىياز-نىڭ سوغۇقىدا توڭلاپ كەتكەن يىلان مىدىر ـ مىدىر قىلالمايتتى . قارىغۇ ئۇنى تۇتۇپ بېقىپ قامچا خىيال قىلىپ : « ئەجەبمۇ سىلىق ھەم يۇمشاق قامچىكەن » دەپ ئويلاپ خۇشال بولدى . ئاندىن بۇلار ئۆتەڭ-دىن ئاتلىنىپ يەنە يولغا راۋان بولدى . خېلى يوللارنى باسقاندىن كې-يىن تاڭمۇ ئاتتى ، يارا ـ يارا قۇياش كۆتۈرۈلۈپ ، ئاپتاپ چىقىشقا باش-لىدى . ھەمراھى قارىغۇغا شۇنداق قارىغانىدى ، قولىدا بىر يىلاننى تۇ-تۇۋاپتۇ . پەريات قىلىپ :

ـــ ھەي بۇرادەر ! قولۇڭدا زەھەرلىك يىلان تۇرىدۇ ، دەرھال تاشلىۋەت .بولمىسا ، ساڭا زەرەر يەتكۈزۈپ قويىدۇ ، ـــ دەپ ئاگاھلان-دۇردى . ئەمما قارىغۇ بولسا ، كۆڭلىدە :« بۇ ھەمراھىمنىڭ قامچىغا كۆزى چۈشكەن ئوخشايدۇ » دەپ خاتا گۇمان قىلىپ :

ـــ ئەي بۇرادەر ! كىشىنىڭ بەختى بىلەن كىشىنىڭ نېمە ئىشى ؟ « ئۆزۈڭنى بىل ، ئۆزگىنى قوي ؛ يولۇڭغا ماڭ ، كۆتۈڭنى قىس » دې-گەن تەمسىل بار . يولۇڭغا مېڭىۋەر . مەن قامچامنى يىتتۈرۈپ قويغانە-

دىم ، سېخىي پەرۋەردىگار ماڭا ئۇنىڭدىنمۇ ياخشىراق بىر قامچا ئاتا قىلدى . شۇنداق قىلساڭ بۇ-نىڭدەك ئامەت ساڭىمۇ ئۇچراپ قالسا ئەجەب ئەمەس . ئەمما سېنىڭ سۆزۈڭ بىلەن بۇنى ھەرگىز تاشلىۋەتمەيمەن ، ــ دېدى .

ساق كىشى قارىغۇنىڭ ھالاك بولۇشىدىن تېخىمۇ ئەنسىرەپ :

ــ ھەي بۇرادەر ، مەن ساڭا كۆيۈنۈپ خەتەردىن ئاگاھلاندۇ-رۇۋاتىمەن . سۆزۈمنى ئاڭلاپ يىلانىنى تاشلا ، ــ دېدى . قارىغۇ بۇنى ئاڭلاپ « ئېھتىمال قامچام قىممەتلىك بولسا كېرەك . ئۇنىڭ كۆزى چۇ-شۇپ مەندىن ئېلىۋېلىش ئۈچۈن تېخىمۇ يېپىشقىلى تۇردى » دەپ ئويلاپ ، ساق كىشى ھەرقانچە ئاگاھلاندۇرسىمۇ ، ئۇنىڭ سۆزىنى ئاڭلە-غىلى ئۇنىمىدى . شۇنداق قىلىپ ، بارغانسېرى قۇياش كۆتۈرۈلۈپ ، ئۇ-نىڭ نۇرى جاھاننى ئىسسىتقىلى تۇردى . ئاپتاپنىڭ تەسىرىدە يىلانغا ئىسسىق ئۆتۈپ بىر ئاز جان كىرىپ قالدى ـ دە ، كۆزىنى ئېچىپ شۇنداق قارىغانىدى ، ئۆزىنى بىر ئادەمنىڭ قولىدا كۆردى . شۇئان ، ئۇ قۇتۇلۇش يولىنى ئىزدەپ بىر نەشتەر ئۇرغانىدى ، قارىغۇ كىشى « ۋاي-جان ! » دېيىش بىلەن تەڭ ، جان بەردى . سەنمۇ قارىغۇ كىشىدەك جاھىللىق قىلىپ ئۆزۈڭگە ئىش تېپىۋالمىغىن .

كورقۇش دېدىكى :

ــ ئى بۇرادەر ! سەن تولىمۇ بىلىمسىز ئىكەنسەن . بۇرۇنـ-قىلارنىڭ :« سالماقلىق رەھمانىدىن ، چاپسانلىق شەيتانىدىن » دېگەن تەمسىلى بار . سەن تەييارلىق پۈتكۈچە سەۋر ـ تاقەت قىلىپ تۇرۇشۇڭ لازىمدۇر . بۇرۇنقىلار بۇ ھەقتە تۆۋەندىكى بېيىتنى قالدۇرغان :

بېيىت

سەۋرى قىلسا مۇشكۈلى بار ھەر كىشى ،
ئىشى پۈتۈپ ئوڭلىنار ئۇنىڭ بېشى .

سەۋرى سېنىڭ دەردىڭگە دەرمان بولۇر ،

شور زېمىن باغ بىلەن بوستان بولۇر .

بارچە ئىشنىڭ ئاچقۇسىدۇر سەۋرى بىل ،
سەۋرى قىل ۋە سەۋرى قىل ھەم سەۋرى قىل .

سەۋرى قىلسا ئۇرىدىن ھالۋا پۈتەر ،
سەۋرىسىزلەر ئۆز ئايىغىدىن يۈتەر .

ـــ ئى كورقۇش ، سېنىڭ نېمە دېمەكچى بولغانلىقىڭنى بىلدىم . سەن مېنى « بالاغا سەۋر، قازاغا رىزا » بولغىن دېمەكچىكەنسەن . سەۋرىنمۇ لايىقىدا قىلمىسا ، خاپىلىق ۋە ئەندىشە تېپىپ بېرىدۇ . سەۋر قىلىدىم دەپ نامازنىڭ پەرز ـ سۈننەتلىرىنمۇ كەتكۈزۈپ قويغىلى بولمايدۇ . سەۋر قىلىپ تۇرىۋەرسەڭ : « ۋاي قېرىندىشىم ، سېنىڭ ئۆلۈمۈڭ بىلەن مېنىڭ نېمە ئىشىم ؟ » دېگەندەك ، قىلماقچى بولغانلىرىڭ قېلىۋېرىپ زىيان ئۆزۈڭگە بولىدۇ . سېنىڭ دېگەنلىرىڭ گەرچە راست بولسىمۇ ، ئەممما ھەممىگە ئەمەل قىلغىلى بولمايدۇ . « كېيىنكى پۇشايمان ، ئۆزۈڭگە دۈشمەن » دېگەن گەپ بار . ئۆتكەن ئىشقا پۇشايمان قىلغان بىلەنمۇ بىكار ، ـــ دېدى ياپىلاق .

كورقۇش ياپىلاققا دېدىكى :

ـــ سېنىڭ سۆزلىرىڭدىن تولىمۇ بىزار بولدۇم ، « سۇنى قۇي سىڭەر يەرگە ، گەپنى قىل سىغار يەرگە » دېگەن سۆز بار . « ئۆتمىگەن مۇشتۇمۇڭنى قوينۇڭغا سال » دەپ ، ساڭا گەپ ئاڭلىتالمىدىم .ئەمدى ساڭا نەسىھەت قىلمەن دەپ يۈرمەيمەن . قەدىمكىلەر : « شېرىن ـ شېرىن سۆزلىسەڭ يىلان ئىنىدىن چىقار ، ئاچچىق ـ ئاچچىق سۆزلىسەڭ مۇسۇلمان دىنىدىن چىقار » دېگەنىكەن . سەن مېنى نارازى قىلدىڭ . سېنىڭ سۆزۈڭگە كىرىپ ئەلچىلىككە ھەرگىز بارمايمەن .

ـــ ھەي بۇرادەر ، ـــ دېدى ياپىلاق قۇش ، ـــ « بۇگۈنى تاغ چۆرۈلۈپ كەلسە ، ئەتىسى باغ چۆرۈلۈپ كېلىدۇ » ، « كىشىگە چوڭ

سۆرلسه ، ئۆر بېشىغا كېلەر » دېگەن تەمسىل بار . سەن چوڭ گەپ قىلىپ ، مېنى ئەيىبلەۋېرىپ ھېكايىلەردىكى سوكوت تۇلكىدەك بولۇپ قالمىغىن .

كورقۇش دېدىكى :

ـــ ھەي ياپىلاق ! سەن يېڭى بىر گەپنى چىقىرىۋاتىسەن . سوكوت تۇلكىنىڭ ھېكايىسىنى سۆزلەپ بەرسەڭ ، مەن ھەم ئاڭلاپ قالسام ؟

شۇنداق قىلىپ ، ياپىلاق قۇش ھېكايىسىنى باشلىدى :

سوكوت تۇلكە ھېكايىسى

رىۋايەتچىلەرنىڭ رىۋايەت قىلىشىچە ، بۇرۇننىڭ بۇرۇنىسىدا بىر توپىچاق بىلەن بىر تېكىچەك دوست بولۇپتۇ . بۇلار مەسلىھەتلىشىپ ، مەككىگە بېرىپ ھەج قىلىپ كەلمەكچى بولۇپ يولغا چىقىپتۇ . بۇلار شۇنداق مېڭىپ بىر جاڭگاللىقتا كېتىۋاتسا ، ئالدىغا بىر يولۋاس تېرىسى ئۇچراپتۇ . بۇنى كۆرۈپ : « سەپەر ئۇستىدە لازىم بولۇپ قالار » دەپ ئويلاپ ، توپىچاق ئۇستىگە يۇدۇۋاپتۇ . يەنە بىردەم ماڭغانىكەن ، ئۇلارنىڭ ئالدىغا بىر ئېيىق تېرىسى ئۇچراپتۇ . ئۇنمۇ ئېلىپ تېكىچەك بېپىنىپ مېڭىپتۇ . شۇنداق مېڭىپ بىر جاڭگالغا بارغاندا قاراڭغۇ چۈشۈپ كېتىپتۇ . « نەلەردە قونارمىز » دەپ ياتىدىغان جاينىڭ قايغۇسىنى قىلىپ كېتىۋاتسا ، ئالدىغا بىر خارابلىك ئۇچراپتۇ . ئۇ يەرگە يېقىن بارسا نەغمە ـ ناۋانىڭ ساداسى ئاڭلىنىپتۇ . بۇ ئىككىسى ھەيران بولۇپ تېخىمۇ يېقىنلاپ بارسا ، بىر ئەسكى تامنىڭ ئىچىگە تۇرلۇك ياۋايى ھايۋانلارنىڭ ھەممىسى يىغىلىپ ، بىر ـ بىرىنىڭ قۇيرۇقىنى ئارغامچە بىلەن مەھكەم چىگىپ ، مەشرەپ ئوينىغىلى تۇرۇپتۇ . يولۋاس بىلەن ئېيىق نەغمە قىلىپ :

توپىچاقنى چۈشلۈك ئېتەرمىز ،
باكىۋاك ـ ۋاك ، باكىۋاك .

تېكىچەكنى ناشتىلىق ئېتەرمىز ،
باكىۋاڭ ـ ۋاڭ ، باكىۋاڭ .

دەپ غەزەل توقۇلغىلى تۇرۇپتۇ . بۇنى ئاڭلاپ توپىچاق بىلەن تېكىچەك قورقۇنچىدىن نېمە قىلارىنى بىلەلمەي قاپتۇ ، ئاخىر بۇلار بىر تەدبىر ئويلاپ تېپىپتۇ ـ دە ، ئىشكىنىڭ تۈۋىگە يېقىن كېلىپ :

يولۋاس تېرىسىنى بوي قىلارمىز ،
باكىۋاڭ ـ ۋاڭ ، باكىۋاڭ .
ئېيىق تېرىسىنى چىۋىق ئېتەرمىز ،
باكىۋاڭ ـ ۋاڭ ، باكىۋاڭ .
يالغان بولسا قاراپ بېقىڭ ،
باكىۋاڭ ـ ۋاڭ ، باكىۋاڭ .

دەپتۇ . مۇئەككەللىرى بۇ غەزەلنى ئاڭلاپ شۇنداق قارىغانكەن ، ئىككىسىنىڭ بىرىنىڭ قولىدا بىر يولۋاسنىڭ تېرىسى ، بىرىنىڭ قولىدا بىر ئېيىقنىڭ تېرىسى تۇرۇپتۇ . بۇنى كۆرۈپ : « تېكىچەك بىلەن توپىچاق بىزلەرنى سويۇپ يېگىلى كەپتۇ » دەپ ئويلاپ ، مەشرەپ ئەھلىگە :

ـــ ۋاي ئىش چاتاق بولدى ، دەرھال قېچىڭلار ! ـــ دەپ ۋارقىراپتۇ . بۇنى ئاڭلىغان ھايۋانلار جان قايغۇسىدا ئۆلەر ـ تىرىلىشىگە باقماي قېچىپتۇ . قۇيرۇقلىرى پاسىلداپ ئۇزۇلۇپ ئارغامچىدا قاپتۇ ـ دە ، ھەممىسى سولتەك بولۇپ قاپتۇ .

بۇلارنىڭ ئارىسىدىكىلەردىن بىر تۈلكە باشقا بىر يۇرتلۇق بولۇپ ، كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئۆز يۇرتىغا قايتماقچى بولۇپ قاپتۇ . نۇرغۇن يوللارنى بېسىپ ئۆز مەھەللىسىگە بارسا ، ھەممە تۈلكىلەر ئۇنى مازاق قىلىپ ، ئىرىسىغا ئالماپتۇ . ئويۇن ـ تاماشىلارغىمۇ تەكلىپ قىلماپتۇ . ھېچقايسىسى كۆرگە ئىلماي ، نامىنى « سوكوت تۈلكە » دەپ ئاتايدىغان بوپتۇ . بۇ ئىش سولتەك تۈلكىنىڭ كۆڭلىگە كەپتۇ . « مەن ئەھلىمەھەللىلىرىمنى دەپ شۇنچە يىراق يەردىن كەلسەم ، ماڭا ئويدىراق مۇئامىلە قىلىشنىڭ

ئورنىغا لەقەم قويۇپ ، مۇشۇنداقمۇ خورلامدۇ ؟ خەپ بۇلارنىڭ ئەدىپىنى بەرمەيدىغان بولسام » دەپ ئەھدى قىلىپتۇ ـ دە ، بىر كۈنى ھەممە تۈلـ كىلەرگە خەۋەر بېرىپ :« ئەي ئەھلىمەھەللە ، قولۇم ـ قوشنا ، يار ـ بـۇرادەر ، قان ـ قېرىنداشلار ، سىلەر چەت سەھرادا ياشاپ كەلگەنلـ كـىڭلار ئۈچۈن ھاياتنىڭ لەززىتىنى كۆرمەي ئۆتۈپسىلەر ، مەن بولسام نۇرغۇن شەھەرلەرنى كۆرۈپ كەلدىم . نۇرغۇن ئىشلارنى ئۆگىنىۋالدىم . بـۇرۇنقىلارنىڭ : « شەھەر كۆرگەن ئېشەكتىن قورق » دېگەن تەمسىلى بىكار ئەمەسكەن ، بۇنىڭ مەنىسى : « شەھەر كۆرگەنلەردە بىلىم بولىدۇ ، يەنى كۆپنى كۆرگەن كۆپنى بىلىدۇ » دېگەن بولىدىكەن . مەن سـ لـەرگە ئويۇن كۆرسىتىپ بەرمەكچىمەن ، ئۇ شۇنداق قىزىقارلىقكى ، ئايـ رىلىپ قالساڭلار ئەبەدىي پۇشايماندا قالسىلەر . ئەتە ئەتىگەن بىر نەچچە ئارغامچا تەييارلاپ ، يار دۆڭدىكى كونا خامانغا يىغىلىڭلار » دەپ جا ـ كارلاپتۇ . شۇنداق قىلىپ ، ئىككىنچى كۈنى تۈلكىلەرنىڭ ھەممىسى دېـ گەن جايغا يىغىلىپتۇ . سولتەك تۈلكە ھەممە تۈلكىلەرنىڭ قۇيرۇقىنى ئارغـامچىغا مەھكەم چېتىپ ، ئارغامچىنىڭ بىر ئۇچىنى خامانىنىڭ مومـ سـىغا چىگىپتۇ . ھەممە تۈلكىلەر بىر ـ بىرىگە چېتىقلىق ھالدا ئويۇن خۇشاللىقىنى تەقەززالىق بىلەن كۈتۈپ تۇرۇپتۇ . سولتەك تۈلكە ئۈلارغا :

ـــ مانا ئويۇن ھازىرلا باشلىنىدۇ ، قاراپ تۇرۇڭلار ! ـــ دەپ قويۇپ ، ئۆزى ئېگىز بىر دۆڭنىڭ ئۈستىگە چىقىپ تۇرۇپ :

ـــ ۋاي ... قۇش باخشىلىرى ! ئىلدام كېلىڭلار ! ھەممە تۈلكـ لـەرنى تۈتۈپ باغلاپ بولدۇم ، قاچۇرۇپ قويمايلى ، ـــ دەپ ۋارقىراپتۇ .

بـۇنى ئاڭلىغان تۈلكىلەر : « ئەمدى ئۇۋچىنىڭ قولىغا چۈشۈپتـ مىز . » ئىشەنمىگىن دوستۇڭغا ، سامان تىقار پوستۇڭغا » دېگەن تەمسىل بـىشىمىزغا كېلىدىغان بولدى »دەپ قورقۇشۇپ قېچىشقا باشلىغانىكەن ، قـۇيرۇقلىرىنىڭ ھەممىسى ئۈزۈلۈپ ئارغامچىدا قېلىپ ، سولتەك بولۇپ قاپتۇ . قېچىپ بىر يەرلەرگە بېرىپ قارىسا ، ھېچ يەردە ئۇۋچى كۆرۈنـ مەپتۇ . تۈلكىلەر بۇ ئىشتىن غەزەپلىنىپ قايتىپ كېلىپ :

ـــ ھەي سولتەك ! بۇ نېمە قىلغىنىڭ ، ـــ دەپ ۋارقىراپتۇ .

سوكوت تۇلكه جاۋاب بېرىپ :

ـــ « كىشىگه سانساڭ ئۆزگه ، قاشقا سانساڭ ئۆزگه » دەپتە-كەن ، كىم سىلەرنى يوغان گەپ قىلسۇن دەپتۇ . مېنى ھەممىگلار مازاق قىلىپ « سوكوت تۇلكه » دەيسىلەر ، مەنمۇ ئويىنايمەن دەپ مۇشۇنداق سولتەك بولغان . ئەمدى ھەممىمىز ئوخشاش بولدۇق . ئۆزىنىڭ بېشىغا كەلمىگۈچه چوڭ گەپ قىلماسلىق كېرەك ، ـــ دەپتۇ . شۇنداق قىلىپ ھەممىسى بىر ـ بىرىنى كەمستەلمەيدىغان بولۇپتۇ .

ـــ ھەي كورقۇش ، مەن بۇ مسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈر-دۈمكى ، سېنىڭمۇ باللىرىڭ چوڭ بولغاندا ئاندىن مېنىڭ قەدرىمگه يە-تسەن ، ـــ دەپ ياپىلاق قۇش ھېكايىسىنى تاماملىدى .

كورقۇش دېدىكى :

ـــ ھەي ياپىلاق ، سەن مېنىڭ بىلەن كۆپ سۆزلىشپ كەتتىڭ ، بۇرۇنقىلارنىڭ : «قەلب قازىنى قاينىماس ، قاينىسا ھەم قۇيۇلماس » ، « ھارامزادىنىڭ قۇيرۇقى بىر تۇتام » دېگەن تەمسىللىرى بار . سەن ھەرگىز يالغان سۆزلىمەسلىكىڭ كېرەك . يەنە : « ياخشىلىق قىل سۇغا سال ، سۇ بىلمىسە بېلىق بىلۇر ، بېلىق بىلمىسە خالىق بىلۇر » دەپتە-كەن . ساڭا ياخشىلىق قىلىپ ئەلچىلىككە بارسام ، باراي . لېكىن بېرىش-تىن بۇرۇن ئاۋۋال بېرىپ كۇلانگىر سۇلتانىنىڭ جامالىنى كۆرۈپ ، گەپ ـ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ تەمىنى تېتىپ بېقىشىم لازىم ، ـــ دەپ ، كۇلانگىر سۇلتان تەرەپكه راۋان بولدى . يېرىم پەرسەخ [1] يول يۇردى . كېتىپ بارسا ، ئالدىغا بىر ھۆپۈپ يولۇقۇپ ، سالام ـ سائەتتىن كېيىن :

ـــ ئى بۇرادەر ، قايسى تەرەپتىن چىقىپ كېلىۋاتسەن ؟ ـــ دەپ سورىدى . كورقۇش ئۆز تىلىنى قويۇپ ياتلارنىڭ تىلى بىلەن ئارىلاشما سۆزلەپ :

ـــ « پەرۋاز بەندەكى بىخۇدايى نېمەرسە ، ئى خاك بەست ، باش بىلەن دەست ئاسمان » مېنىڭ پەرۋاز قىلىپ كېلىشىم مەلۇم بولۇ-غانىدۇر ؟ ـــ دېدى .

---

1 بىر پەرسەخ : 6.40 كىلومېتىرغا تەڭ .

ـــ ھەي قارىغۇ ! ـــ دېدى ھۆپۈپ . ـــ سېنىڭ ئاتا ـ ئاناڭ ئۆگەتكەن بىر ئوبدان راۋان تىللىرىڭ تۇرسا ، بىلمىگەن نېمەڭگە باشقىلارنىڭ تىللىرى بىلەن ئارىلاشما سۆزلەپ تىلىڭنى چاينىماپ نېمە قىلىسەن ؟ « كۆلەلمىگەن نېمەڭگە ھەجايما » دېگەننى ئاڭلىمىغانمۇ ؟

كورقۇش دېدىكى :

ـــ ھەي ھۆپۈپ ، قايسى تىلنىڭ ھۆرمىتى بولسا ، شۇنى سۆزلەيمىز . سېنىڭ ئۇنى قىل ، بۇنى قىلما دەيدىغانغا نېمە ھەددىڭ ؟

ـــ ئى قارىغۇ ، ـــ دېدى ھۆپۈپ ، ـــ ئۆز تىلىڭنى ئۆزۈڭ ياراتمىساڭ ، كىم يارىتىدۇ ؟ ئۆزۈڭنىڭكىنى ياراتماي ، بىلمىگەن تىلنى ئالىرىلاشتۇرۇپ ئۇقۇمسىز سۆزلەپ يۈرسەڭ ھەر ئىككى تەرەپنىڭ نەپرىتىگە قالمامسەن ؟ بۇ گەپ تۇرۇپ تۇرسۇن . ئەمدى سەن دەسلەپكى سوئالىمغا جاۋاب بەرگىن .

ـــ مەن ياپىلاق قۇشقا ۋەكىل بولۇپ ، بايقۇشنىڭ قىزىغا سۆز سالغىلى ئەلچى بولۇپ ماڭدىم ، ـــ دېدى كورقۇش .

ھۆپۈپ بۇ جاۋابتىن ھەيران بولۇپ :

ـــ بەللى ـ بەللى ! ياپىلاق قۇشنىڭ ناھايىتى پاراسەتسىز ئىكەنلىكىنى ئەمدى بىلدىم . ئۆز قۇۋمىنى قولدىن ئىش كەلمەس بىلىپ ئۆزىنى كەمسىتىپ ، سېنى ئەۋەتكىنى نېمىسى ؟ سېنىڭ بۇ ئىشقا ئارىلاشقانلىقىڭ ھېكىم ھازاقنىڭ ھېكايىسىدەك ئىش بولۇپ قاپتۇ ، ـــ دېدى .

كورقۇش دېدىكى :

ـــ ئى ھۆپۈپ ! ... ئۇ قانداق بولغانىكەن ؟ سۆزلەپ بەرسەڭ قانداق ؟

ھۆپۈپ كورقۇشنىڭ تەلىپىنى قوبۇل قىلىپ ھېكايىسىنى باشلىدى :

ھېكىم ھازاق ھېكايىسى

بۇرۇنقى زاماندا ھېكىم ھازاق دەپ بىر ھېكىم ئۆتكەنىكەن . ئۇ بىر كۈنى دەرەخزارلىققا كېلىپ سەيلە ـ تاماشا قىلىپ يۈرسە ، بىر دە-

رەخنىڭ شېخىدا بىر كەپتەر بىلەن بىر قاغا ئولتۇرۇپتۇ . بۇلار بىر ـ بىر ـ بىرىگە ھەسەت قىلىشىپ ، پات ـ پات بىر ـ بىرىگە ئۆچمەنلىك بىلەن قاراپ غەزەپ بىلدۈرگىلى تۇرۇپتۇ . ھېكىم بۇلارنىڭ قىلىقلىرىغا نەزەر سېلىپ ئولتۇرغانكەن ، شۇ ئەسنادا بىر ئوۋچى پەيدا بولۇپ قاغىنى ئاتماقچى بوپتۇ . قاغا ئولتۇرغان دەرەختىن چۈشۈپ ، ئوۋچىنىڭ ئالدىتەرىپىگە كېلىپ قونۇپتۇ . ئوۋچى پۈرسەتنى قولدىن بەرمەي شۇئان ئاتقانكەن ، قاغىغا ئوق تېگىپ يىقىلىپتۇ . ئوۋچى ئۇنى ئېلىپ قۇشقا يەم قىلىپتۇ . ھېكىم قاغىنىڭ بۇ ھالىنى كۆرۈپ :

ـــ ھەي ئەخمەق قاغا ، سەن ئۆز قېرىنداشلىرىڭ بىلەن جاگگالدا ، ياكى ئەسكى خامانا يۈرگەن بولساڭ ، ئوق زەخمىنى يەپ قۇشقا يەم بولمىغان بولاتتىڭ . ئوۋچىنىڭ شەپسىنى سەزگەن قېرىنداشلىرىڭ بىرسى بولمىسا ـ بىرسى ئۆز سەرگۈزلۈكى بىلەن خەۋەر بېرىپ سېنى بۇ ھالدىن قۇتۇلدۇرۇپ قالار ئىدى . سەن ئۆز قووۋمىڭنى تاشلاپ كەپتەرگە ئارىلىشىپ يۈرگەنلىكىڭ ئۈچۈن ، كەپتەر ھەسەت قىلىپ ، غەزەپ بىلەدۈرۈپ تۇرغان پەيتتە ، ئوۋچى كېلىپ كەپتەرنى مۇرادىغا يەتكۈزدى . ھەي ئۆلگۈر ! سەن ھەر قانچە كەپتەرگە ئارىلىشىپ يۈرۈۋالساڭمۇ ، قاغىنىڭ كەپتەرگە ئۆزگىرەلمەيدىغانلىقىغا ئەقلىڭ يەتمىگەنمىدى ؟ ـــ دەپتۇ .

ھەي كورقۇش ، سەنمۇ باشقىلارغا خۇشامەت قىلىمەن دېگۈچە ئۆز جىنىڭ بىلەن ئارام خۇدا يۈرسەڭ بولماسمىدى ؟ دەپ ھېكايىسىنى تۈگەتتى .

كورقۇش ھەققەتەنمۇ ھۆپۈپنى ئاللىلاردىن ھېسابلاپ :

ـــ ھەي ھۆپۈپ ، سەن سۇلايمان ئەلەيھىسسالامنىڭ خىزمەتلىرىدە بولغان قۇشسەن . سەندىن بىر سوئال سورىماقچى ئىدىم . پەيغەمبەرھەزرەت مۇساغۇ ؟ ياكى ھەزرەت ھارۇنمۇ ؟ ـــ دەپ سورىدى . ھۆپۈپ جاۋاب بېرىپ :

ـــ مۇسا پەيغەمبەر ئىدى ، ھارۇن بولسا ، خەلىپە ئىدى . مۇسا ئەلەيھىسسالامغا ۋەھىي كەلگەندە ، ئۇلار بىرلىكتە

مەسىلىھەت قىلىشاتتى ، ـــ دېدى . يەنە :

ـــ ۋەھىي نېمە ئۈچۈن ھارۇنغا كەلمەي مۇساغا كېلەتتى ؟ ـــ دەپ سورىدى . ھۆپۈپ دېدىكى :

ـــ مۇسانىڭ تىلى ناھايىتى چۈچۈك ئىدى .

ـــ ئۇنداق بولسا ، ـــ دېدى كورقۇش گەرچە باشقا تائىپە بولسىمۇ ، تىللىرىمنىڭ چۈچۈكلۈكىدىن ئەلچىلىككە ياپىلاق قۇش مېنى تاللىدى .

ـــ ھەي كورقۇش ، سەن مۇشۇ سۆزۈڭ بىلەن ماختانغانلىقىڭنى بىلەمسەن ؟ « يۈمرۇق بۈكۈلۈپ سەك بولماس ، ئۆچكە يۈگۈرۈپ لەك بولماس » دېگەن تەمسىل بار . سەن خۇددى شۇنىڭ ئۆزىگە ئوخشايسەن ، سېنىڭ قولۇڭدىن ئىش كەلمەيدىغانلىقى ھەممىگە مەلۇم تۇرسا ، قىلالمايدىغان ئىشنى قىلمەن دەپ نېمە قىلاتتىڭ ؟ سەنمۇ ئاخىر بىلمىگەننى بىلمەن دەپ يۈرۈپ دورامچى مايمۇندەك كۈنگە قالمىغىن ، ـــ دېدى ھۆپۈپ .

ـــ ھەي بۇرادەر ، ـــ دېدى كورقۇش ، ـــ دورامچى مايمۇن قانداق كۈنلەرگە قالغانىكەن ؟ ئۇنىڭ ھېكايىسىنى سۆزلەپ بەرگەن بولساڭ ، بىزلەر ھەم ئىبرەت ئالساق .

شۇنداق قىلىپ ، ھۆپۈپ كورقۇشنىڭ ئىلتىماسىنى قوبۇل قىلىپ ھېكايىسىنى باشلىدى :

دورامچىنىڭ ھېكايىسى

بار ئىدى كەشمىر ساھىلىدە بىر تاغ ،
رەشكىدىن باغ ئىرەم كۆكسىدە مىڭ داغ .
گەر ئاندا بار ئىدى كېرەكلىك ياغاچ ،
يەتتە غۇلاچ ، بويى ئون ئىككى غۇلاچ .
بار ئىدى كۆپ نېمەت ۋە ئالۋانلىرى ،
يايلاقتا يۈرەتتى كۆپ ھايۋانلىرى .
دىماغقا ئۇراتتى گۈل خۇشبۇيلىرى .

راھەت جان ئىدى ھەم ئاقار سۈلىرى .
بار ئىدى بىراۋنىڭ سالغان كۆلبىسى ،
ئۇ ئۆيدە تۇراتتى مايمۇندىن بىرسى .
جان كېچىپ ئۆزىنى ئوينىتاتتى تەن ،
ئوقۇيتتى ئۇ ، قىسسەئى ھەبىل ۋەتەن .
يەر ئىدى كۆكلى تارتقان مېۋەسىنى ،
يىغاتتى كۈندە تاپقان نېمەسىنى .

بار ئىدى ئۇ يەردە بىر ياغاچچى مەرد ،
كۆكلى ياغاچ يوقلۇقىدىن قىلدى دەرد .
باردى ئۇ تاغقا ياغاچ كەسمەك بولۇپ ،
خۇددى ئۇ تاغ كەسكۈچى پەرھات بولۇپ .
سانار ئىدى ئۆزىنى تاغ خىسراۋى ،
ھېچ بىراۋنىڭ يوق بۇنىڭدەك مەنسۇبى .

گەر ئىلىنسا پەشلىرىنى قىستۇرۇش ،
ئادەت ئىدى كۈندە ياغاچ ئاختۇرۇش .
ئىزدىدى ئاچتى ياغاچ پەردىسىنى ،
ئاستى بەلگە چوت بىلەن ھەرىسىنى .
ئۇنىڭ بىلەن كەستى ياغاچ رىشتىنى ،
قويدى يەردە ئۇنتۇپ ئۇ چوتىنى .
باشقا بىر تاغقا بېرىپ كەستى ياغاچ ،
بېرىش ئۇچۇن قىلدى ئۇ ھەم بىر ئىلاج .
پالتا بىلەن بىر ئۇچىنى ياردى ئول ،
پانا قويۇپ ، چوتىنى ئىزدەپ ماڭدى ئول .
چۈشتى قاراپ ئۇنىڭغا مايمۇن كۆزى ،
ئاقىل ۋە دانا ساناپ ، ئۆزىنى – ئۆزى .
ئېيتتىكى :« ئولۇسدا بۇ بىر كەسىپدۇر ،
كەسىپنىڭ بېشىنى كەسسەك نېسىپدۇر .

ئۆگەنسەك بولغۇدەك ئەلگە بۇ ھۇنەر ،
ھۇنەرسىز ئەللەرنى كىشى دېدى خەر .
مەنمۇ ئەمدى بۇ ھۇنەرنى ئۆگىنەي ،
باللىرىمنىك بارچىسىگە ئۆگىنەي » .
جىھات قىلىپ باردى ياغاچ كەسكىلى ،
يەنى ياغاچ قالمىشىنى يارغىلى .
مىندى ياغاچ ئۇستىگە ياغاچچىدەك ،
خۇددى بىر كەسىپ ئەھلىنىك ئۇستازىدەك .
كەتتى ھۇنەر زوقى بىلەن غۇسسەسى [1] ،
چۈشتى ياغاچ ئارىسىغا خاسەسى .
بەلكى ئۆزىدىن بولدى تۇتۇلماقلىقى ،
مۇمكىن ئەمەس ئۇنىڭ قۇتۇلماقلىقى .
ئادىمىلەر جېنىدە يوق قىسسەسى ،
قالدى ئۇنىڭ خاسەسىنىڭ ھەسسەسى .

مېنىڭ ساڭا بۇ ھېكايىنى سۆزلەپ بېرىشىمدىكى سەۋەب : سېنىمۇ مايمۇنغا ئوخشاش كۈنگە قالمىسۇن دېگەنلىكىمدۇر ، ـ دەپ ھۆپۈپ ھېكايىسىنى تۈگەتتى . كورقۇش دېدىكى :

ـــ ھەي ھۆپۈپ ، سەن بولساڭ ئالىم ۋە شائىردۇرسەن . سېنىڭ بۇ نەزمىلىرىڭنى شەرھلەشكە ئاجىزلىق قىلىمەن . ھېكايەڭ ھەممە كىشىگە نەسىھەت بېغىشلايدىغاندەك قىلىدۇ . تەپسىلىيراق بايان قىلساڭ قانداق ؟

ـــ ئۇنداق بولسا ، ـــ دەپ ھېكايىسىنى داۋام قىلدى ھۆپۈپ ، ـــ رىۋايەت قىلىنىشىچە : كەشمىر تەرەپلەردە بىر تاغ بار ئىدى . بەلكى ئۇ تاغ ئەمەس ، جەننەت كەبى باغ ئىدى . ئۇنىڭ ئالدىدا باغى ـ ئېرەممۇ باش كۆتۈرۈپ تىك تۇرالماي ، ھەسەت ئوتىدىن ئاھ ئۇرۇپ ، باغرى داغ ئىدى . تاغنىڭ ئۈستى بۈك ـ باراقسان ئورمان ۋە گۈل ـ گىياھلار بىلەن بېزەلگەن بولۇپ ، ئۇنىڭ خۇش پۇراق ھىدلىرى بۇرۇنغا تېگىپ

① غۇسسە : غەم ـ قايغۇ

كۆڭۈلنى شادلاندۇراتتى . دەرەخلىرى ئاسمان ـ پەلەك لەيلىشىپ تۇرغان ، مېۋىلىرى پىشىپ مەي بولۇپ تۇرغان ، يايلاقلاردا ھايۋانلار ئۆز ئىشى بىلەن ئوبناقلاپ چېپىپ يۈرگەن ، بۇنىڭدەك مەۋرچىلىق جاھانىڭ ھېچ يېرىدە يوق ئىدى . بۇ يەردە قانداقتۇ بىر كىشى تەرىپىدىن سېلىنىپ ، كېيىنكى ۋاقىتدا تاشلۇۋېتىلگەن بىر كىچىك كۆلبە بار بولۇپ ، ئۇنىڭدا بىر مايمۇن تۇراتتى . ئۇ كۆنىدە تاپقان ـ تەرگەنلىرىنى يەپ ـ ئىچىپ ، ئاشقىنىنى ئاشۇ ئۆيگە ئېلىپ كېلەتتى . باشقا ۋاقىتدا خالىغان نېمىسىنى يەپ ، شاختىن شاختا سەكرەپ يۈرۈپ ئۆزىنى ئويناتاتتى .

بىر مەھەللىدە بىر ياغاچچى بار ئىدى ، ئۇنىڭغا ياغاچ بولمىغانلىقتىن ھۈنەر قىلالمايۋاتاتتى ، كۈن ئالمىقى قېينىلاشقىلى تۇردى . ئاخىر ياغاچ ئىزدەپ مايمۇن بار تاغقا باردى . كۆردىكى ، بۇ تاغدا ياغاچ دېگەن سان ـ ساناقسىز ئىدى ، ئەمما ئىگىسى يوق ئىدى . ياغاچچى ئويلىدىكى : « نېمىدېگەن زور بايلىق بۇ ؟ ئەمدى مەن بۇ بايلىقنىڭ ئىگىسى ، ئىگىسىلا ئەمەس ، بەلكى بۇ تاغنىڭ پادىشاھى بولدۇم . قانداق مەنسەپ مېنىڭ ئەمىلىمگە تەڭ كېلەلىسۇن ؟ چاپىمەنمۇ ، يارىمەنمۇ ، ھەممە ئىش ئۆز ئىختىيارلىقىمغا ئۆتتى » دەپ خۇشال بولۇپ مەغرۇر ھالدا پەشلىرىنى قىستۇرۇپ ، چوت بىلەن ھەرىسىنى ئېلىپ ياغاچ كەسكىلى باردى . ئۇ يەردە بىر مۇنچە ياغاچنى كېسىپ بولۇپ ، يەنە بىر تاغقا ياغاچ كەسكىلى باردى . بىر نەچچە يوغان ياغاچلارنى ھەرىسى بىلەن كېسىپ ئۇنى ئوتتۇرىسىدىن يارماقچى بولۇپ ھەرىدەپ تىلغانىدى ، بىرىكەمدىن كېيىن ھەرىسىنى ياغاچ قىسۋالدى . يېنىدا بىر تال پانىسى بار ئىدى ، پالتا بىلەن ئۇنى يېرىققا قېقىپ تۇرۇپ يەنە ھەرىدىدى ، بىرىدەمدىن كېيىن ھەرىسى يەنە قىسلىپ قالدى . ئىككىنچى پانىنى ئېلىپ ھەرىگە يېقىن يەرگە قېقىپ ئالدىنقى قاققان پانىنى بوشىتىپ يېنىدا قويدى ، ھەرىسىنى بىر ـ ئىككى تارتىپلا ، چوت يادىغا كەلدى . بىلدىكى ، دەسلەپتە ياغاچ كەسكەن تاغدا ئۇنتۇلۇپ قاپتۇ . ياغاچچى قىلۋاتقان ئىشىنى شۇ پېتى قويۇپ چوتىنى ئىزدەپ كەتتى .مايمۇن بولسا ، بىر چاتقالنىڭ كەينىدە ياغاچچى

ىىڭ ھەممە پائالىيەتلىرىگە قاراپ تۇرغانىدى . « ياغاچچىلىق دېگەن ئاسان ئىكەنغۇ ، بۇنىڭ قىلغىلى بولمايدىغان نېمىسى بار . مەن ھەم بۇنى ئۆگىنىپ ، باللىرىمغۇ ئۆگىتىپ ، ئولۇس ئىچىدە ھۈنەر كۆرسەتمەيمىزمۇ ، مانا مەن بىر كۆرۈپلا ھەممىنى ئۆگىنىپ بولدۇم » دەپ ، ئۆزىنى ياغاچچىنىڭ پىر ـ ئۇستازىدەك ھېسابلاپ بېرىپ ياغاچچىنى دوراپ ياغاچىنىڭ ئۇستىگە مىنگەنىدى ، ئۇنىڭ خاسەسى ساڭگىلاپ ياغاچىنىڭ يېرىقىغا كىرىپ كەتتى . مايمۇن ھۈنەرنىڭ قىزىقچىلىقىدا ئۇ نېمىسى بىلەن كارى بولماي ، ياغاچىنىڭ ھەرىگە يېقىن يېرىگە پاندىنى بىرنى قېقىپ تۇرۇپ ئاندىن ئالدىنقى پانىنى بوشىتىشنى بىلمەي ، بىرىپلا پانىنى بوشىتىپ ئالغانىدى ، خاسەسنى ياغاچ مۇستەھكەم قىسۋالدى . ئۇنىڭ ئاغرىقىدىن مايمۇن چىرقىراپ پەريادلار قىلغىلى تۇرغانىدى . ياغاچچى كېلىپ قالدى . ياغاچچى مايمۇننى ئايرىپ بولغۇچە خاسەسنىڭ تېگى ئۇزۇلۇپ ياغاچىنىڭ يېرىقىدا قالدى . بىچارە مايمۇن مىڭ نالە ـ زار قىلىسىمۇ ، پۇشايمان ئىزىغا كەلمىدى . ياغاچچى ئۇنىڭ بوينىنى زەنجىر بىلەن باغلاپ ، باللىرىغا بەردى . ئۇششاق باللار سۆرەپ ئۇرۇپ ، ئازابلار سالدى . مايمۇن : « ئۆزۈم تاپقان بالاغا ، نەگە باراي داۋاغا » دەپ ، بىلمىگەننى بىلمەن دەپ ئاقساقاللىق قىلغانلىقى ئۈچۈن ، رەھىمسىز ئازاب ـ ئوقۇبەت بىلەن ئۆلدى .

ـــ ھەي كورقۇش ، كىشىنىڭ ئىشنى قىلىپ بېرىپ كىشىنىڭ رەھىمتىگە ئېرىشىشنىڭ ئورنىغا ئۆزۈڭگە خاپىلىق تېپىۋالمىغىن ، ـــ دېدى .

ـــ ھەي ھۆپۈپ ، راست ئېيتىسەن . بىلمەسنى خۇش قىلماق تەس . بۇ ئىشقا مېنىڭمۇ رايىم يوق ئىدى ، بىراق ئامال بولمىدى . ئەلچىلىكىنى مەنمۇ ئۆز ئىختىيارىم بىلەن قوبۇل قىلغۇم يوق . سەن خېلى يېتىشكەن ئالىم ھېسابلانساڭمۇ ، تۆگىنىڭ بوتىلىقىنىڭ ئانىسىغا قىلغان مۇراجىئىتىدىن خەۋەرسىز ئوخشايسەن .

ـــ ھەي كورقۇش ، بۇ ھېكايىنى زادىلا ئاڭلىمىغانىكەنمەن ، ماقۇل كۆرسەڭ ئۇنىڭ تەپسىلاتىنى بايان قىلىپ بېرى-

سەك ، ـــ دېدى ھۆپۈپ .
شۇنداق قىلىپ ، كورقۇش ھېكايىسىنى بايان قىلدى :

بىچارە تۆگە ھېكايىسى

بار ئىدى پەرۋاغانىدە بىر تۆگىچى ،
يۈك بېسىپ سەھرايۇ ، يۇرتلار يۈرگۈچى .
روزىغاربدا بار ئىدى بىر تۆگىسى ،
ۋە يەنە ئولاقۇرغىلى بىر كۆلبىسى .
كۆلبىسىنىك تېمى بار ئۈستى ئوچۇق ،
ئىدى ھەم ئوزۇق ئۈچۈن ھېچ نەرسە يوق .
شۇ قەدەر يوقسۇز ئىدى ئالەم ئارا ،
كەتسە ئامەت بولسۇ ھەممە جۇدا .
بىر كۈنى تۇغدى ئونىڭكى تۆگىسى ،
تۆگىچىنىك كەلمىدى ھەم يۈرگۈسى .
بارمىدى ئۆيدىن يىراققا ئول كىشى ،
تۆگىنى بېقىش ئىدى ئونىك ئىشى .
كۆپ بالىلىق ئىدى ئونىك مالى يوق ،
بالىلىرىنى باققۇچىلىك ھالى يوق .
ئىككى بولدى ئەمدى ئونىك تۆگىسى ،
بىرسى ئانا ، يەنە بىرسى بوتىسى .
ئۆيىگە خەج ـ خىراجەت تاپماق بولۇپ ،
يۈك تېپىپ ، يىراق سەپەر ماڭماق بولۇپ .
بىر كۈنى ئۇ تۆگىسىنى قوملىدى ،
ئارتىدىغان نەرسىسىنى يۈكلىدى .
يۈكلىرى ئېغىر ئىدى ھەم يول يىراق ،
ئۆرتىدى تايلىقىنى يالقۇن پىراق .
پەسلى تومۇز ئىدى ھاۋا كۆپ ئىسسىق ،

يوللار تۆمۈردەك ئىدى قۇملار قىزىق .
تايلاقنى قىينىدى ئاچلىق ۋە ئاپتاپ ،
ماغدۇرى قالمىدى بولۇپ ئۇ بىتاپ .
ئانىسىغا يېتەلمەي تۆكتى كۆز ياش ،
ئەمدىلا تۇغۇلاپ غەمگە تولدى باش .
ئاھ ئۇرۇپ بوتىسى مۇناجات قىلدى ،
تىلكىنى شۇ ھامان ئىجابەت قىلدى .
تۆگىنىڭ يۈكلىرى بولدى سىڭايان ،
چۆكتۈردى ، تۈزىتەي بولسۇن دەپ راۋان .
بوتىسى بېرىپ يەتتى ئارقىسىدىن ،
ھارارەت يانىدى ئۇنىڭ گەۋدىسىدىن .
يۈزلىنىپ ئېيتتى : « ئى رەھىملىك ئانام ،
كۆيدى ئوت ، تۈتاشتى تېنىمگە تامام .
ئاستىراق يول بېسىپ يۈرسەڭچۇ بىردەم .
ئاچ قالدىم سۈتۈڭدىن ئىچەي دەمبىدەم » .
ئېيتتى ئانىسى بالىسىغا بېقىپ ،
كۆزىدىن ياشلىرى كەلكۈندەك ئېقىپ :
« كۆرگىن بوتام ، بۇزلام كىشىنىڭ قولىدا ،
بۇ كىشىنىڭ كۆزلىرى ئۆز يولىدا .
مەندە ئەگەر بولسا ئىدى ئىختىيار ،
قىلار ئىدىم سەن بوتامنى بەختىيار .
ئاھ بالام يوقتۇر ماڭا ھېچبىر ئىلاج ،
تەگرى شۇنداق يارىتىپتۇ بەختى كاج » .
دېدى تايلاق كۆزلىرىدىن ياش تۆكۈپ ،
ياش ئەمەس بەلكى كۆزىدىن قان تۆكۈپ :
« ئاھ ئانا دەردىڭنى مەن بىلمەپتىمەن ،
نېمە ئۈچۈن دۇنياغا مەن كەلگەنىمەن » .

ئىككىسى تۇردى بىر دەم سۆھبەت قىلىپ ،
تۆگىچى يۇردى يەنە بىللە ئىلىپ .

ـــ ئى ھۆپۈپ موللام ، مەن بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈرۈدۈمكى ، مېنىڭمۇ ئىلاجسىز تەرەپلىرىم بار ، « قىزنى كىم سۆيمەس ، قىزنى كىم ئىچمەس » دېگەن تەمسىل بار . مەنمۇ ئەلۋەتتە ئاۋارىچىلىكنى خالىمايمەن . قەدىمكىلەرنىڭ تەمسىلىدە : « كانايچىدىن يەل كېتىپتۇ ، ھارۋىكەشتىن تىرناق تىرت » دېگەن گەپ بار . مەنمۇ كىشىنىڭ ئالدىدا تەڭ بولغۇچە ، ئەلچىلىككە بارسام باراي دېدىم . « ئۆمۈچۈك ئۆمىلىيەلمەس ، ئۆمىلىگەننى كۆرەلمەس » دەپ ، سەن كىشىنىڭ ئىشىغا كاشىلا بولمىغىن ، ـــ دېدى .

ـــ ھەي كورقۇش ، ئامانەت سۆزلەرنى يەتكۈزمەك ياخشىلارنىڭ ئىشىدۇر . سەن « كۆلنى ئۆز كۆمىچىڭ ئوستىگە تارتما » ، كىشىنىڭ سۆزىنى يەتكۈزمەكچى بولساڭ ئاۋۋال گەپنىڭ ھەقىقىتىگە چۈشىنىپ ئاندىن سۆزلىگىن . « سۆز تالاشقاق ئولتۇرماس ، كېتەر يولغا ۋىدالىشىپ » دېگەن گەپ بار . مەنمۇ سەن بىلەن گەپ تالىشىپ ئولتۇرماي يولۇمغا ماڭاي ، ـــ دەپ ئۆز يولىغا راۋان بولدى .

شۇنداق قىلىپ ، كورقۇش كۈلانگىر سۇلتان بارگاھىغا قاراپ يول ئىلىپ ، ئاخىر مەنزىلگە يېتىپ باردى . كۆردىكى ، ئاجايىپ ھەيۋەتلىك شانۇ شەۋكەتلىك بارگاھ تۇرۇپتۇ . ھەتتا ئۇنى تەرىپلەشكە تىلمۇ ئاجىزلىق قىلاتتى .

بەيت

كۆردىكى تىكىلگەن ھەيۋەتلىك بارگاھ ،
جەڭگىۋار ھالەتتە نەچچە مىڭ سىپاھ .
قۇبىلىرى تۇراتتى كۆككە تېگىپ ،
پەلەكمۇ قارايتتى بېشىنى ئېگىپ .
بۇ جايغا باش ئىدى سۇلتان كۈلانگىر ،
دەيتتى ئۇ : « دۇنياغا بولسام خاھانگىر » .

ۋە يەنە بار ئىدى ئاخۇن ـ ئەشرەپى ،
كۇن بويى ئويناپتتى دولان مەشرەپى .
بىر نەچچە قۇشلار بىلەن سىرداش بولۇپ ،
بۇلبۇل ۋە قومرى بىلەن ئاداش بولۇپ .
كۇنلىرى ئۆتەتتى ئەيش ـ ئىشرەت بىلەن ،
مەقسىتى ئىدىكى شان ـ شۆھرەت بىلەن .

كورقۇش ئۇنىڭ ھەيۋىتىدىن ، ئوردا ئىچىدىن چىقىۋاتقان قوللۇق بىلدۇرۇپ : « خوش ـ خوش » دېيىشىۋاتقان ئاۋازىنىڭ سۇرىدىن ئىچىكىرى كىرەلمەي ، ئوردا ئالدىدا ئولتۇردى .

كۇلانگىر سۇلتان سىرتقا كۆز تاشلىغانىدى ، نەزىرى كورقۇشقا چۈشتى . كۇلانگىر سۇلتاننىڭ خىزمىتىدە كۆكىنەك ئىسىملىك بىر قۇلى بار بولۇپ ، دائىم ئۇنىڭ خىزمىتىگە تەييار ئىدى . ئۇنى چاقىرىپ :

ـــ ئوردا ئالدىدا ئولتۇرغان كىشىنىڭ ئەھۋالىنى ئۇقۇشۇپ باققىن . بىرەر موھتاجلىقتىن كەلدىمۇ ياكى ئاچ ـ يالىڭاچلىقتىن كەلدىمۇ ؟ ئىغىنقلا . ئەگەر بىزنىلا دەپ كەلگەن بولسا ، بۇ يەرگە باشلاپ كەلگىن ، ـــ دەپ بۇيرۇدى . كۆكىنەك كورقۇشنىڭ ئالدىغا بېرىپ :

ـــ ھەي بوۋا ، قەيەردىن كەلدىڭ ؟ ـــ دەپ سورىدى . كورقۇش جاۋاب بېرىپ :

ـــ ۋاي بالام ، سەن سورىمىغىن ، مەن ئېيتماي . بۇنىڭدەك كۇنگە قالغۇچە ئالەمدىن غايىب بولۇپ كەتسەم بولماسمىدى ، ـــ دېدى .

كورقۇشنىڭ گەپ يورغىلاتقىنىدىن كۆكىنەك تەقەززالىنىپ :

ـــ ئى بوۋاي ، «ياخشىلار تېپىپ سۆزلەر ، يامانلار ئەيىب سۆزلەر » دېگەندەك نېمە گەپ قاچۇرىسەن ؟ ئەركانى دۆلەت ئىچىدە مېنى كىچىك كۆرۈپ قالدىڭمۇ ؟ ياكى كۆكىنەك ئىكەن دەپ مېنى يارىتمايۋاتامسەن ؟ « ئۆز يۇرتىدا كۆكىنەك ھەم غاز ئالۇر ھەم ئۆردەك : كىشىنىڭ يۇرتىدا بوز لاچىن نە غاز ئالسۇن نە ئۆردەك » . سەن ئۆز ۋەتىنىڭدە ھەرقانچە باھادىر بولساڭمۇ ، كىشىنىڭ يۇرتىدا بىچارە بولسەن . گەرچە

مەن كۆكسىنەكتىن ئىبارەت ئاددىي قۇش بولساممۇ ، ئۆز ۋەتىنىم بولغاچقا قوللىغۇچىلىرىم كۆپ . قىلىمەن دېگەننى قىلالايمەن . سەن ئەمدى قەدىمكىلەرنىڭ : « ھالىڭغا يېقىپ ھال تارت ، خالتاڭغا يېقىپ ئۇن تارت » دېگىنىدەك ھالىڭغا يېقىپ سۆزلە .« يولۇڭدا ئۇچرىغانغا ياخشى گەپ قىلىپ خۇشال قىلغىن ، بەلكى باشقا كۆرمەسسەن » دېگەن ئەقلىيە سۆز بار ، ھازىر ئىككىمىز بىر ـ بىرىمىز بىلەن تونۇشمايمىز ، لېكىن ياخشىراق مۇئامىلىدە بولۇشمىز لازىم . « ئۆزۈڭنى ئەر چاغلىساڭ ، ئۆزگىنى شىر چاغلا » دېگەن تەمسىل بار ، ھازىر قوپاللىق قىلىپ قويۇپ ، كېيىن پۇشايماندا قالما ، ـــ دېدى .

ـــ ھەي بالام ، ـــ دېدى كورقۇش ، ـــ سەن ئانىسى باشلىمىغان قىزغا ، ئاتىسى باشلىمىغان ئوغۇلغا ئوخشايدىكەنسەن . گېپىڭ چوڭ نېمىكەنسەن . ساڭا ھەممە گەپ ـ سۆزلىرىمنى دېگىلى نۇرغۇن ۋاقىت كېرەك . بۇرۇنقىلارنىڭ : « سەركە سۇ ئىچكۈچە ، ئوغلاق مۇزلاپتۇ » دېگىنىدەك ، مېنىڭ گېپىم تۈگىگۈچە سۇلتاننىڭ ئىشى چىقىپ قالسا ، كەلگەن يولۇم بىكار كەتمەمدۇ ؟ مەن مېھمان بولۇپ كەلگەندىكىن سالام بىلەن كۈتۈۋېلىشىڭ لازىم ئىدى . مېھمان دېگەننىڭ ئېتى ئۈلۈغدۇر . سەن خاپا قىلمىساڭمۇ ، ئۆز دەردىمۇ ئۆزۈمگە يېتەرلىكتۇر . سەندە مېھمانغا نىسبەتەن ھۆرمەت دېگەن نەرسە يوقكەن ، ـــ دەپ رەنجىپ كۆكسىنى كۆكسىنەك بىلەن بىر يەرگە ماڭماي جايىدا ئولتۇرۇۋالدى . كۇلانگىر سۇلتان بۇنى كۆرۈپ كۆكسىنەك قۇشنىڭ مېھمانغا ئازار قىلغانلىقىنى بىلىپ ، كور قۇشنىڭ يېنىغا ئۆزى چىقتى ، كۆكسىنەك قۇشقا غەزەپلەر قىلغانىدى ، ئۇنىڭ يېقىمسىز كۆزلىرىدىن ياشلىرى راۋان بولدى . كورقۇشقا تەسەللى بېرىپ ، يېتىلەپ ئاپىرىپ ئۆزىنىڭ يېنىدىن ئورۇن بېرىپ ئۆزىلەر ئېيتتى . كورقۇش دېدىكى :

ـــ ئۇلۇغلىرىنىڭ بارگاھىدا بىلىم ئەھلى ، ئەقىل ـ پاراسەتلىكلەر ھەر قانچە كۆپ بولسىمۇ ، يەنىلا ئازلىق قىلىدۇ ؛ خۇسۇسەن ، ئادىل پادىشاھلار مۇنداق ئۇچ خىل كىشىلەرنى يولاتماسلىقى ۋە ئۇلاردىن كېچىشى لازىمدۇر . ئۇلارنىڭ بىرىنچىسى : ئىلىمگە ئەمەل قىلماي ، پادە-

شاهنىڭ ئۆلۈمنى تىلەيدىغانلار ، ئىككىنچىسى : ۋەزىرلىك تەمە قىلىپ ، پادىشاهنىڭ مۇهىم نەرسىلىرىنىڭ كويىدا يۈرىدىغانلار ، ئۈچىنچىسى : قەلەمدە ياكى ئەلەمدە قولىدىن ئىش كەلمەيدىغانلار . بۇنداقلار يەيدىغانىنى يەپ . دوستلۇقنى ئېغىزدىن چۈشۈرمەيدۇ . ئەمەلىيەتتە پۈرسەت كۈتىدۇ . هەرىكىتى دەللالارغا ئوخشايدۇ . ئۇنىڭدەك تۇزكورلارنى كۆزدىن يوقىتىش لازىم . قەدىمكىلەرنىڭ تەمسىلىدە : « ئەرگە بەرسەڭ ئېشىڭنى ، ئەرلەر سىلار بېشىڭنى : ئىتقا بەرسەڭ ئېشىڭنى ، ئىتلار چاينار بېشىڭنى » دېگەن گەپ بار . خىزمەتكارلارغا سىرىنى ئاشكارىلىماسلىق زۆرۈردۇر . بۇ هەقتە : « سىيگىلى بارساڭ ، ئېتىكىڭنى ياپ » دېگەن تەمسىل بار . بۇ مەخپىيەتلىككە هوشيار بول دېمەكتۇر . « ياخشى بىلەن يۈردۈڭ ، يەتتىڭ مۇرادقا : يامان بىلەن يۈردۈڭ ، قالدىڭ ئۇياتقا » دېگەن تەمسىل هەرگىز سەۋەبسىز كەلگەن ئەمەس . « يامانغا يانداشساڭ يالىسى يۇقار ، قازانغا يانداشساڭ قارىسى يۇقار » دېگەن تەمسىل كىشىلەر ئۇچۇن نەسىهەتتۇر .

ئى سۇلتان جانابلىرى ، بىزمۇ تېگى پەس كىشىلەردىن ئەمەس ، « قوي كۆرمىسەكمۇ ، قوزا كۆرگەن » . هەرقانداق كىشى ، قول ئاستىدىكىلەرگە ئوبدان مۇئامىلىدە بولسا ، ئۇلارمۇ قىزغىن بولىدۇ . ئەمما ، ئىشەنچسىز ۋە ناچارلارنى بولسا ، پەرق ئېتىش زۆرۈردۇر ، ئەلۋەتتە . « تېگى پەس ، ئۆزگەرمىكى تەس » دېگەن تەمسىل بار . بۇنداقلاردىن ئۇمىد كۈتمەك تەس . « ئەسكى يەردە يانتاق بولۇر ، هوسۇلى ئاز ، مېھنىتى كۆپرەك بولۇر » ، ئەسكىدىن ياخشىلىق تىلەشنىڭ ئۆزى ، قۇرۇق ياغاچتىن مېۋە تىلىگەن بىلەن باراۋەردۇر . يامانلار ياخشىدەك بولۇۋالسىمۇ ، « موللامنى يوقاتقان بىر يەل » دېگەندەك ، كۈنلەرنىڭ بىرىدە يامان ئىشتىن بىرنى قىلىپ هەممىنى بۇزىدۇ .

هەر قاچان ناجىنستىن كەلمەس ۋاپا ،
مېۋىنى قۇرۇق دەرەخ بەرمىگەندەك .

دەپ ، نەسىھەت بابىدىكى سۆزلىرىنى ئاياغلاشتۇرۇپ : ، ــ مەن دېگەن جەھەتلەرگە ئەھمىيەت بەرگۈچى ھەر قانداق ئەمرىگەكابىرلەر ھەرگىز پۇشايماندا قالماس ، ــ دېدى .

كورقۇشنىڭ سۆزى كۆلانگىر سۇلتانغا تاڭ شامىلدەك خوش يېقىمپ ، نەسىھەتلىك ئىبارىلەر جان ـ جېنىغا تەسىر قىلدى . ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدىكى ۋەيرانلىق قانلىرى تازىلىنىپ ، ياخشىلىققا يۈز تۇتتى . كۆكسىنەكىنىڭ بۇ بىلىملىك زاتقا قوپاللىق قىلغانلىقىدىن ناھايىتى خىجىل بولۇپ يەنە بىر قېتىم ئۆزرىلەر ئېيتتى . كورقۇش دېدىكى :

ــ ئى ئالىيلىرى ، سىلىنىڭ قۇللىرىنىڭ سىلى يوق يەردە كۆرەگلەپ كەتكىنىدىن ئەجەبلەنمىسىلە . « ئىت يوق يەردە مۈشۈكمۇ قاۋايدۇ ، پەخەس بولمىساڭ ئۈمۈ تالايدۇ » ، « پىتتىن سىركىسى يامان ، ئامبالدىن دوغىسى » دېگەن تەمسىل بىكار كەلمىگەن . ئەمرىلەرنىڭ غالىچىلىرىمۇ ئەمىر يوق جايدا ئۆزلىرىنى ئەمىردىنمۇ چوڭ سانايدۇ ، ھەتتا ئۇنىڭ نامىنى سېتىپ زۇلۇملار پەيدا قىلىدۇ . بۇ ھەقتە سەئىدى :

« يەي دېسە پۇقرا بېغىدىن پادىشاھ بىر ئالمىنى ،
يىلتىزىدىن قومۇرۇپ تاشلار دەرەخنى بىر غالچىسى .
كۆرسە سۇلتان بىر تۇخۇمغا زورلۇق ئەيلەشنى راۋا ،
مىڭ توخۇنى زىخقا تارتقاي لەشكىرىدىن قانچىسى ».

دەپ روشەن يازغانىدى ، ئالىيلىرىنىڭ كۆز ئالدىدىكىلەر شۇنچە زالىملىق قىلغان يەردە ، كۆز كۆرمەيدىغان يىراق جايلاردا ياشىغۇچى چۈپرەندىلەرنىڭ نېمە ئىشلار قىلىۋاتقانلىقىنى ھېس قىلىپ ، ئۇلارنىڭ قولىدا ئازابلانغان بىچارىلەرنىڭ غەمكىن كۆڭۈللىرىگە ئۆزرە ئېيتقايلا . ئەمدى بىز بۇنىڭدەك كۆڭۈلسىز گەپلەرنى قويۇپ ئۆز گېپىمىزگە كېلەيلى .

كۆلانگىر سۇلتان داستىخان كەلتۈرۈپ ، تائامغا تەكلىپ قىلدى . كۆلانگىر سۇلتاننىڭ ئىلگىرىكى مېھمانلىرىدىن ئېشىپ قالغان ئېشى بار ئىدى ، كورقۇشنىڭ ئالدىدا قويۇپ :

ــ ئاز ئاشنىڭ زورلىغۇچىلىكى يوق ، قېنى ، ئېلىڭ ، ــ دەپ

تەكلىپ قىلدى . كورقۇش تائامغا ئېغىز تەگمەي تۇرۇپ :

پىخسىقلىق قىلمىغىن كېرەملىك ئى شاھ ،
ئاز ئاشنى ئۆزۈڭ يەپ ، قايتا ئوت قالا .

ئېشىپ قالغان تائامنى مېھمانىنىڭ ئالدىغا قويۇش بولسا ، ناھايىتى ئەيىبلىك ئىشتۇر . ئۆزىدىن ئاشقانىنى كىشىگە تەڭلەشتىن چوڭ سەت ئىش بولماس . بۇنىڭدەك قىلىش پىخسىقلارنىڭ ئىشىدۇر . پۇل يىغقان- دىمۇ ، يەپ - ئىچىپ يۇرۇپ تېپىش كېرەك . هاننا تلىق بىلەن تاپقان پۇللىرىڭ بىلەن بىر ئۆمۈر يېمەي - ئىچمەي خجالەتچىلىك بىلەن يا- شايسەن ، ئۇنىڭ راھىتىنى سەن ئۆلگەندىن كېيىن باشقىلار كۆرىدۇ . ئى ئالىيلىرى ، سىلىمۇ هاننا تلىق قىلىپ ئاشقان - تاشقانىنى يەپ پۇل توپلاپ ئاقىۋەتلىرى ئاچ كۆز ، پىخسىق كىشى هېكايىسىدەك بولۇپ قال- مىسۇن ، — دېدى .

كۇلانگىر سۇلتان دېدىكى :

— ئى بوۋا ، سېنىڭ سۆزلىرىڭ ئاجايىپ دانالىقتىن دېرەك بې- رىۋاتىدۇ . سۆزلەپ باققىن ، ئاچ كۆز ، پىخسىق كىشىنىڭ ۋەقەسى قانداق بولغانىكەن ؟

— باش ئۇستىگە ، — دەپ كورقۇش هېكايىسىنى داۋام قىلدى :

پىخسىق كىشى هېكايىسى

رىۋايەتچىلەرنىڭ رىۋايەت قىلىشچە ، بۇرۇنقى زامانلاردا ئاجايىپ ئۇستا بىر ئوۋچى ، ئوق ئېتىشتا نوچى ، شۇنداق بىر كىشى ئۆتكەنىكەن . ئۇنىڭ ئاتقان ئوقىنىڭ بىرسى هەم زايە كەتمەيدىكەن . كۇندە نەچچە- لەپ بۇغا — مارالالارنى تۇتۇپ كېلىدىكەن ، ئەمما بىرنىمۇ يېمەي ساتە- دىكەن . خوتۇن - بالىلىرى يالۇۋۇرۇپ :

— بىزمۇ ئاز - تولا تېتىپ باقايلى ، — دەپ ئىلە-

تماس قىلسىمۇ ئۇنماي :

ـــ ھازىر يەپ ، تۇگەتكەن بىلەن كەلگۈسىدە مەندىن كېيىن قالساڭلار ئاپاڭلار ئېمىنى خەجلەيدۇ ، پۇل توپلاپ قويۇشۇم كېرەك ، ـــ دەپ ، يىل بويى بالىۋاقلىرىغا گۆش بەرمەيدىكەن . چىقىم بولىدۇ ، دەپ قورقۇپ كىشىنى چاقىرمايدىكەن ، چاقىرغان يەرگە ھەم بارمايدىكەن . شۇنداق قىلىپ ، بۇ ئوۋچى كۈندىن ـ كۈنگە بېيىپ كېتىپتۇ . پۇلى قانچە كۆپەيگەنسېرى ئۇنىڭ ئىشتىھاسى شۇنچە تۈتۈلۈپ ، ئۆزىنىڭ يېگەن بىر تۇغرام زاغرىسىغىمۇ قارنى ئاغرىيدىغان بولۇپتۇ . خوتۇنى بولسا ، خەپ دەپ يۇرۇپتۇ .

بىر كۈنى ئوۋغا چىققانىكەن ، ئۇنىڭغا بىر كېيىك ئۇچراپتۇ ، ئۇنى ئاتقانىكەن ، ئوق تېگىپ كېيىكنى يىقىتىپتۇ . ئوۋچى ئۇنى مۇرىسىگە ئارتىپ مېڭىپتۇ . شۇنداق كېتىۋاتسا ، يەنە بىر جەرەن ئۇچراپتۇ ، ئۇنىمۇ يۇدۇپ ئېلىپ مېڭىپتۇ . باشقا ئوۋچىلار مەسلىھەت بېرىپ :

ـــ ھەي بۇرادەر ، بۇنى كۆتۈرەلمەي قالدىڭ ، قايتىپ كېتەيلى ، شۇنچە غەنىيمەتكىمۇ شۈكۈر قىلمامسەن ؟ ـــ دېسىمۇ ئۇنماي ، ئۇلاردىن ئايرىلىپ كېتىپتۇ .

ئوۋچى ئۆزى يالغۇز يەنە ئىلگىرىلەپ ماڭغانىكەن ، ئالدىغا بىر توڭگۇز ئۇچراپتۇ . ئۇنىڭغىمۇ ئوق ئاتقانىكەن ، ئوۋچى ئوۋنى كۆتۈرەلمەي ھېرىپ ماغدۇرى كېتىپ قالغاچقا ، كىرىچنى چىڭ تارتالمغانلىقى ئۈچۈن ئوق بېرىپ قاتتىق تەگمەي ، توڭگۇز ئۆلمەپتۇ ـ دە ، يارىلانغان توڭگۇز ئاچچىقىدا كېلىپ ئوۋچىغا ھۇجۇم قىلىپتۇ . يەنە بىر ئوق ئاتقانىكەن توڭگۇز ئاجىزلاپتۇ ، ئەمما ئوۋچىنىڭ قارنىنى يېرىپ ئۆلتۈرۈپتۇ ، ئاندىن ئۆزىمۇ ئۆلۈپتۇ . كېيىك ، جەرەن ، توڭگۇز ، ئادەم بولۇپ تۆت ئۆلۈك بىر يەردە يېتىپتۇ .

شۇ ئەسنادا ، بىر ئاچ بۆرە ئوۋ ئىزدەپ يۈرۈپ بۇ يەرگە كېلىپ قاپتۇ . قارىسا بىر توپ ئۆلۈكلەر ياتقان . بۆرە بۇنى كۆرۈپ ھەددى ـ ھېسابسىز خۇشال بولۇپ كېتىپتۇ ۋە ئۆز ـ ئۆزىگە : « پۈتۈن ئۆمرۈم بويى ئىزدىسەممۇ بۇنىڭدەك رىزقىنى تاپالمايمەن . بۇ ماڭا كەلگەن ئامەت-

ئىك ئاخىرقىسى بولسا كېرەك ، بۇنى كېيىنلىكىم ئۇچۇن ساقلاپ قويماي . ھازىرچە يانىڭ كىرىچىنى يەپ كۇن ئۆتكۈرۈپ تۇراي » دەپ ، ئوۋچى- نىڭ ياسىنىڭ كىرىچىنى چىشلەپ تۇرۇپ باغرىغا بېسىپ تارتىپتۇ . بەت- لەكلىك يانىڭ ئوقى بۇرنىڭ كۆكرىكىگە توغرا كېلىپ قالغانىكەن . بۇرنىڭ چىشلەپ تارتىشى بىلەن كىرىچ بۇرنىڭ ئاغزىدىن چىقىپ يا- نىڭ پاينىكىگە تېگىپتۇ ـ دە ، ئوق چاچراپ چىقىپ بۇرنىڭ يۇرىكىگە قادىلىپتۇ . بۇرە شۇ يەردىلا ئۆلۈپتۇ . ھەممە نەرسىلەر شۇ پېتى قېلىپ سېسىپ تۇگەپتۇ .

ئوۋچىنىڭ ئۆلۈمى شۇ كۇننىڭ ئۆزىدىلا يۇرتقا پۇر كېتىپتۇ ، شۇ مەھەللىدە ئۆمۇر بويى خوتۇن ئالالماي يۇرگەن ئوۋچىنىڭ خوتۇنىدىن يىگىرمە ياش كىچىك بىر تاز بار ئىكەن ، ئۇ ئوۋچىنىڭ دۇنيالىرىنىڭ پېيىگە چۇشۇپتۇ . ئۆز كۆڭلىدە : « ئوۋچىنىڭ مال ـ دۇنياسى كۆپدۇر ، بۇنى قولغا كەلتۇرۇش ئۇچۇن ئۇنىڭ خوتۇنىنىڭ كويىغا چۇشۇشۇم كېرەك ، خوتۇنىنى ئالسام پۇل ـ مالنىڭ ئىگىسى مەن بولمامدىمەن ؟ » دەپ ئويلاپتۇ . ئوۋچىنىڭ يەتتە نەزىرى تۇگىمەي تۇرۇپ ھېلىقى تاز ئۇنىڭ خوتۇنىغا سۆز سېلىپ بېرىپتۇ . ئوۋچىنىڭ خوتۇنى ئەللىك ياشلاردا ئىكەن ، خوتۇن كۆرسە ، كەلگەن يىگىت ئۆزىدىن يىگىرمە ياش كىچىك . ئويلاپتۇكى : « مېنىڭ يېشىم ئەللىككە يەتتى . ئېرىم بىر ئۆمۇر ئوۋ ئوۋلايمەن دەپ ئەتىگەندىن ـ كەچكىچە ئۆيدە تۇرمىدى . ئۆيگە كەلسە ھېرىپ كەتتىم ، دەپ ئۇيقۇدىن تۇرالمىدى . كىشىلەرنىڭ : (ئوۋچى مانا چىقىدۇ ، مانا چىقىدۇ دەپ ھارغانىنى سەزمەي يول يۇرىدۇ ، خوتۇنلىرى ئويغىتالماي مانا تۇرىدۇ ، مانا تۇرىدۇ ، دەپ گول يۇرىدۇ) دېگەنلىرى راست ئىكەن ، بۇ يىگىتنىڭ يېشى مەندىن كۆپ كىچىك ئە- كەن ، ئۆتكەن ياشلىقىمنى تولۇقلمايمەنمۇ » دەپ ، يىگىتنى ئۆيدە قوندۇرۇپتۇ ۋە ئېرىنىڭ توپلىغان دۇنيالىرىنى سوۋغا قىلىپ ، ئەتىسى نىكاھ قىلدۇرۇپ تاز يىگىتنىڭ پۇتىغا باش قويۇپتۇ . شۇنداق قىلىپ ، يېمەي ، ئىچمەي تاپقان دۇنيانى خوتۇنى كېيىنكى ئېرىگە يېگۈزۈپتۇ . نەچچە كۇنلەردىن كېيىن پۇلمۇ تۇگەپتۇ . خوتۇنمۇ تازغا قېرى كۆرۈ-

نۇپ تاشلۇپتىلىپتۇ . پۇلدىنمۇ ۋە ئەردىنمۇ ئايرىلىپ خوتۇنىنىڭ ئاخىرقى ئۈمرى ئىتتىك كۆنىدە ئۆتۈپتۇ . تاز بولسا ئوۋچىنىڭ پۇلى بىلەن ئۆيلە-نىپ يۈرت بايلىرىدىن بولۇپ قاپتۇ . ئوۋچىنىڭ بالىلىرى ئاتىسىنىڭ پۇ-لىدىن بەھرىمەن بولالماي ، سەرسانلىقتا ئالەمدىن ئۆتۈپتۇ .

ـــ ئى سۇلتان ئالىيلىرى ، بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈر-دۈمكى ، خوتۇنۇمغا قالسۇن ، بالىلىرىمغا قالسۇن دەپ پۇل - دۇنيا توپلاش ئۈچۈن ئاۋارە بولمىسىلا . ئەجدادلىرىمىزنىڭ :

ئارپا تاپسالا ئاتقا بەر ،
سامان يېسۇن كاللار .
تاپقىنىڭنى ئۆزۈڭ يە .
تېپىپ يېسۇن باللار .

دېگەن قوشاقلىرىغا ھەرگىز سەل قارىمىغايلا ، ـ دەپ ھېكايىسىنى تۈگەتتى .

كۆلانگىر سۇلتان كور قۇشنىڭ ھېكايىسىدىن كۆپ تەسىرلىنىپ ، قىلغان ئىشىغا پۇشايمان قىلدى ، قايتا تاياق قىلدۇرۇپ ئېلىپ كېلىپ ، كورقۇشقا :

ـــ ئى دانىشمەن بوۋاي ، « ئاز ئېشىم ، غوۋغاسىز يېشىم » دېگەن مەسەل بار . بۇ تاياقنى سىزگە ئاتاپ ئەتىۋىق . ئاز بولسىمۇ مەرھەمەت قىلغايسىز ، ـــ دەپ تەكلىپ قىلدى . كورقۇش :

ـــ سۆزلىرى مەنىلىك سۆزدۇر ، ئەمما ئەقىل ئەھلىگە مۇۋاپىق سۆز ئەمەس . « ئاش ئىگىسى بىلەن تاتلىق » دېگەن مەسەل بار . تا-ياقنى ئاز دەپ ، مەن يەپ ئۆزلىرى قاراپ ئولتۇرسىلا قانداق بولىدۇ . « تەڭ يېسە تەنگە سىغۇر ، يالغۇز يېسە يەرگە » . ئەڭ ياخشىسى بىرگە يەيلى ، ـــ دەپ تەكلىپ قىلدى . كۆلانگىر سۇلتان كورقۇشنىڭ تەك-لىپىنى قوبۇل كۆرۈپ ، « ئاش يېگەندە قۇيرۇق كەلسە يۇگۇر » دەپ ھەمداستىخان بولۇپ تائامغا قول ئۇزاتتى ۋە خوش ـ خوشنى قويۇپ ،

چاگگاللاپ چىچىپ يېگىلى تۇردى . ھەش ـ پەش دېگۈچە تاۋاقنى قۇ-
رۇقداپ قويدى . كورقۇش سۇلتاننىڭ ئاش يېگىنىنى كۆرۈپ :

ـــ « قۇرئان كەرىم » دە « يەكلار ، ئىچكىلار ، ئىسراپ قىل-
ماكلار » دېگەنىدى . ئۆزلىرىنىڭ بۇ قىلىقلىرى قانداقمۇ تاماق يېگەنلىك
بولسۇن ؟ ـــ دەپ سورىدى . كۇلانگىر سۇلتان جاۋاب بېرىپ :

ـــ بىزنىڭ رەسمىمىزدە ئىسراپ ھېسابلانمايدۇ . ھازىر ئاز يەپ ،
ئاخىرەتتە جاۋابىنى بەرگۈچە ، ھازىر كۆپ يەپ ، جاۋابىنى بىراقلا بەر-
مەيمەنمۇ ، ئالدىغا كەلگەننى ياندۇرماسلىق لازىم . « مۇھىم تۆرنى كە-
شىگە ئۆتۈنمەك » دېگەن مەسەلىنىڭ ئۆزى : پايدىلىق ئىشنى قولدىن
بەرمىگىن ، دېگەنلىكتۇر . گەپلىرىمىز بارغانسېرى ئايىنمغىلى تۇردى .
« قۇيرۇقى ئۇزۇن توشقان ، يامان بولۇر سۆزنى بىر ـ بىرىگە قوشقان »
دېگەن تەمسىل بار . بۇگۈنچە شۇنچىلىك سۆزلىشەيلى ، ـــ دەپ داستە-
خان يىغدى .

شۇنداق قىلىپ ، كورقۇش تائامدىن كېيىن ئورنىدىن تۇرۇپ
كۇلانگىر سۇلتان بىلەن خوشلىشىپ بايقۇشنىڭ مەنزىلىگە راۋان بولدى .
مۇددىئاسىنى ئىشقا ئاشۇرۇشقا بەل باغلاپ . مۇراد ئوقىنى كۆزلىگەن نە-
شانغا قارىتىپ ئاتتى . ۋاقىتلار ئۆتۈپ ، مەنزىلگە يېتىپ ئۆزىنىڭ مۇھىم
ئىش بىلەن كەلگەنلىكىنى مەلۇم قىلدى . بايقۇش بۇ خەۋەرنى ئاكلاپ ،
كورقۇشنىڭ ئالدىغا ئۆزى چىقتى . خۇشال ـ خۇراملىق بىلەن قارشى
ئېلىپ ئوردىسىغا باشلاپ كىردى . داستىخان راسلاپ ھەر خىل تائاملار
كەلتۈرۈپ غىزاغا تەكلىپ قىلغانىدى ، كورقۇش ھېيلە ئىشلىتىپ تائام-
غىمۇ قارىماي شۇكلەپ ئولتۇرۇۋالدى . بايقۇش دېدىكى :

ـــ ئى ئەلچى « ئاۋال تائام ، ئاندىن كالام » . پۇشۇلداپ ئول-
تۇرماي تائام يېگىن ، گەپ بولسا ، كېيىن قىلىشايلى .

ـــ ئى بايقۇش ، ـــ دېدى كورقۇش ، ـــ « ئۇسسىغاندا چېلەكنى
يوشۇرما » دېگەن سۆز بار ، سىزگە ئېيتسام ، سىزنىڭ مۇبارەك ئائىلە-
ڭىزدە گويا سەدەپتىن بىنا بولغاندەك پاساھەتلىك ۋە سائادەتمەن بىر
قىزىڭىز بارمىش . ئىسمى كۇنۇش بانۇ ئايىم ئىكەن . ھۆسن ـ جامالى

تەڭداشسىز ئىكەن . بىز مەسلىھەتلىشىپ قىزىڭىز كۈنۈش بانۇنى كۈلانگىر سۇلتانغا مۇناسىپ كۆرۈپ ، سۆز سالغىلى ئەلچى بولۇپ كەلدىم . ھازىر مەن تەقەززالىق بىلەن سىزنىڭ جاۋابىڭىزنى ئاڭلاشقا ئىنتىزار بولۇپ تۇرۇۋاتىمەن . ئەگەر رازى بولسىڭىز قايتىپ بېرىپ تەييارلىق قىلماقچىمىز .

بايقۇش كورقۇشنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ ، بىردەم ئويلانغاندىن كېيىن جاۋاب بېرىپ :

ــ قىزىمنىڭ بويىغا يېتىپ قالغىنى راست ، ئەمما ئۆزىدىن سوراپ جاۋاب بېرەي ، ــ دەپ قىزىنىڭ ئالدىغا كىردى ، ــ ئى قىزىم ، ياپىلاق قۇشنىڭ بالىسى كۈلانگىر سۇلتان لايىق چىقىپ سۆز سالغىلى ئەلچى ئەۋەتىپتۇ . بۇنىڭغا نېمىدەپ جاۋاب بېرىسەن ؟ ــ دەپ سورىدى . كۈنۈش بانۇ ھەم « بويىغا يەتكەن قىزنىڭ شۇڭ تۇرغىنى رازى بولغىنى » دېگەندەك ، بېشىنى تۆۋەن سېلىپ گەپ ـ سۆزسىز جىم ئولتۇردى .

بايقۇش قىزىنىڭ مەيلى بارلىقىنى بىلىپ ، قىزىغا ئەجەبلىنىپ ، « بۇلاق يېرىق ئىزدەر ، يېرىق بىلىق ئىزدەر » دېگەن تەمسىل راستكەن ـ دە ، سەن ئاران تۇرغاندەك قىلسەن ، ــ دېدى .

قىز دېدىكى :

ــ ئى ئاتا ! « كېيىنكى پۇشايمان ، ئۆزىگە دۈشمەن » . ياخشىنى قولدىن بېرىپ قويۇش ، ئاخىردا پۇشايمان كەلتۈرىدۇ ، ئالدىراپلا يامانىنى ياخشى دەپ قاراش ، ئۇمۇ ئوخشاشلا پايدىسىزدۇر . قىز ـ ئوغۇللارنى ئۆيلۈك قىلىش قەدىمدىن بار ئىشتۇر . « پەمسىز چال ، ساقلىڭدىن ئۈيال » دېگەن تەمسىلنى بىلمەمسىز ؟ ئۆز قىزىڭىزغىمۇ شۇنداق سۆزلەمسىز ؟ سىزمۇ مېنى ئەرگە بەرمەي تۇتۇپ ئولتۇرۇپ ، ياشلىقىم كېتىپ قالغاندىن كېيىن شادى پادىچىدەك ماختاپ خېرىدار چاقىرىپ ، بىر ئۆمۈر تۇل قالدۇراي دېمەكچىمۇ ؟

بايقۇش :

ــ ئى قىزىم ، شادى پادىچى بىلەن ئۇنىڭ قىزىنىڭ ۋەقەسى قانداق بولغانىكەن ؟ سۆزلەپ بەرسەڭ ، ــ دەپ ئىلتىماس قىلدى .

قىز ئاتىسىنىڭ سۆزىنى قوبۇل قىلىپ ھېكايىسىنى باشلىدى :

شادى پادىچى ھېكايىسى

رىۋايەت قىلىنىشىچە ، بۇرۇنقى زاماندا بىر پادىچى ئۆتكەنىكەن . ئۇنىڭ نامىنى شادى پادىچى دېسە ، بىلمەيدىغانلار ئاز ئىكەن ، بۇ ئادەم ئىش قىلسا باشقىلارنى دوراپ ، كىشىلەر نېمە ئىش قىلسا شۇنى قىلىدىكەن ، ئەمما ئۆزى ئويلانمايدىكەن . ئاخىرىغا بېرىپ ئۆزى زىيان تارتىپ پۇشايمان قىلىپلا ، ھەسرەت چېكىپلا يۈرىدىكەن . ئۇنىڭ بىلەن ھېچ-كىمنىڭ كارى بولمايدىكەن .

كۈنلەرنىڭ بىرىدە بۇ ئادەمنىڭ قولى قىسقا بولۇپ قېلىپ ، بىر كالىسىنى سېتىۋېتىش ئۈچۈن بازارغا بېرىپ ئۇلاغ بازىرىدا تۇتۇپ تۇ-رۇپتۇ . خېرىدارلار كېلىپ ، كالىنى چۆرىدەپ ئۇ يېنىغا ئۆتۈپ ، بۇ يې-نىغا ئۆتۈپ چىمدىپ بېقىپ ، قىچقىلاپ بېقىپ كېتىپتۇ . بىر ئادەمۇ كا-لىغا مانچە پۇل بېرەي دېمەپتۇ . خېرىدارلارغا بۇ ئادەمۇ گەپ ـ سۆز قىلماي قاراپ تۇرۇپتۇ . ئەمما ئۇنىڭ يېنىدا تۇرغانلار بولسا ، مال ـ كالا-لىرىنى بىردەمدىلا سېتىپ بولۇپ بازاردىن چىقىپ كېتىپتۇ . كۈنمۇ كەچ بولۇپتۇ . شادى پادىچى ئەتراپىغا قارىسا ، بىر نەچچىلا كىشى قاپتۇ . « ئەمدى قانداق قىلارمەن ؟ » دەپ ئويلاپ تۇرسا ، يېنىدا تۇرغان بىر ئادەم تەمرەتكە بېسىپ قوتۇراپ كەتكەن ئىنەكنى ماختاپ خېرىدار چاقىرىپ : « بۇ كالىنى ساتمەن ، بۇ قالتىس ئىنەك ! ئەمچەكلىك ئى-نەك ! ئاقلىق ئىنەك ! بالا باقىدىغان ئىنەك ! » دەپ توۋلاپتۇ . بۇنى ئاڭلىغان كىشىلەر ئىنەكنىڭ ئەتراپىغا ئولىشىپ ، بىرىدىن ـ بىرى ئۆر-لەپ ، بىرەمدىلا نەرخى تىنىپ سېتىلىپ كېتىپتۇ . شادى پادىچى ئۆ-گەنگەن بۇ ھۇنىردىن ناھايىتى خۇشال بولۇپ ، كالىسىنى ياخشى باھاغا سېتىپ ، پۇلنى يانچۇققا سېلىپ ، ئىشىنى قىلىپتۇ .

ئايدىن ـ ئاي ئۆتۈپ ، يىلدىن ـ يىل ئۆتۈپ ، ئۇنىڭ بىر قىزى چوڭ بولۇپ بويىغا يېتىپ قاپتۇ . ئەمما، شادى پادىچىنىڭ ئەخمەقلىقىدىن

قىزغا لايىق كەلمەيتۇ . قىزنىڭ يېشى چوڭىيىپ كەتكەنسېرى شادى پادىچىمۇ ئەھلىمەھەللە ئىچىدە خىجىل بولۇپ قاپتۇ . مۇشۇنداق يۇرگەن كۈنلەرنىڭ بىرىدە ، باشقا بىر مەھەللىدىن بىر كىشى ئوغلىغا ئېلىپ بېرىش ئۈچۈن سۆز سېلىپ كەپتۇ . بۇنى كۆرۈپ شادى پادىچى ناھايىتى خۇشال بولۇپ : « بۇ لايىقنى كەتكۈرۈپ قويماسلىقىم لازىم . ئەگەر بۇ كىتىپ قېلىپ ، باشقىسى كەلمىسە ، قىزىم قېرىپ كەتمەمدۇ » دەپ ئويلاپ ، ئۇلاغ بازىرىدا كالا ساتقاندا ئۆگىنىۋالغىنى بويىچە :

ـــ كەلگەنلىرى ياخشى بولۇپتۇ . مېنىڭ قىزىم تېپىلغۇسىز قىز ، ئەمچەكلىك قىز ، سۈتى كۆپ چىقىدىغان ئاقلىق قىز ، تېز بالا چوڭ قىلىدىغان قىز ، ـــ دەپ ماختىغىلى تۇرۇپتۇ .

بۇنى ئاڭلاپ ، كەلگەن مېھمانلار بىر ـ بىرىگە قارىشىپ ، « بىز بۇ ئادەمنىڭ قىزىنى تېخى ياتلىق بولمىغان قىز دەپ كەلسەك ، بالا تۇغقان خوتۇنكەن ئەمەسمۇ » دېيىشىپ ، ئەكەلگەن نېنىنى قايتۇرۇۋېلىپ گەپ ـ سۆز قىلماي كېتىپ قاپتۇ . كېيىن ئۇ يەر ـ بۇ يەردىن لايىق كەلگىلى تۇرۇپتۇ . شادى پادىچى بۇنى « لايىقنىڭ كۆپەيگىنى » دەپ بىلىپ ، كەلگەنلەرنىڭ ھەممىسگە يۇقىرىقىدەك ماختاۋېرىپتۇ . شۇنىڭ بىلەن كەلگەن لايىقلار بۇ ئەخمەقنىڭ سۆزى بىلەن كېتىپ قېلىپ ، قىزى توي قىلالماي قېرىپ كېتىپتۇ .

مەن بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى ، كەلگەن لايىقلا ياخشى مۇئامىلە قىلىپ رازى قىلماي ، گەپ يورغىلىتىپ ھېيلە ئىشلەتسىڭىز ئۇلارنىڭ كۆڭلى رەنجىپ كېتىپ قالمامدۇ ؟ ياماڭ نامىڭىز سۆز ـ چۆچەك بولۇپ ، ماڭا ئەر كەلمىسە ، سىزمۇ شادى پادىچىدەك ئەخمەق ، مەنمۇ ئۇنىڭ قىزىدەك تۇل بولۇپ ئۆتمەيمىزمۇ ؟ « قىز ئەردە ياخشى ، بولمىسا يەردە » دېگەن تەمسىلنى ئاڭلىمىغانمۇ ؟ بۇنىڭ مەنىسى : ئەر چىقماي تۇمۇستا يۇرگۈچە ئۆلگەن ياخشى ، دېگەنلىكتۇر . سىز ھازىر شادى پادىچىغا ئوخشاپ قالدىڭىز .

بايقۇش قىزىدىن بۇ سۆزنى ئاڭلاپ غەزەپلىنىپ :

ـــ ھەي ئۆلگۇر ! ... « ئولتۇرغان قىز ، ئورۇن تايار » دېگەننى

ئاڭلىمىغانمىدىڭ؟ ــ دەپ توۋلىدى . قىز دېدىكى :

ــ ئى ئاتا ، بۇ سودىنىڭ ئۆمۈرلۈك قىممىتى بار . كىيگەن ئېـ گىننىڭ خەتىرى بار . « بۇگۈنكى ئىشنى ئەتىگە قويما » دېگەن تەمـ سىلنى بىلمەمسىز ؟

قىزنىڭ گەپ ـ سۆزلىرىدىن بايقۇش بىلدىكى : « تەدبىرنىڭ يېڭى بىلەن تەقدىرنىڭ ئېتىكىنى يوشۇرغىلى بولماس » دېگەن راستـ كـەن ، دەپ ئورنىدىن تۇرۇپ كورقۇشنىڭ ئالدىغا چىقتى . كورقۇش بايقۇشتىن :

ــ بۆرىمۇ سىز ، ياكى تۈلكىمۇ ؟ ــ دەپ سورىدى . بايقۇش يەنە سەۋەب كۆرسىتىپ :

ــ بىر ئاز كۈتۈپ تۇرغايسىز . مەن بولسام بىر كىشىدۇرمەن . يالغۇز ئۆزۈملا جاۋاب بېرىۋەتسەم ، كېيىنكى ئىشلىرىنى ئورۇنلاشتۇرۇش ماڭا قالىدۇ ، ئۇ چاغدا مەن بىر چەتكە ئېلىپ چىقالمايمەن . « يالغۇز ئاتـنىڭ چېڭى چىقماس ، چېڭى چىقسىمۇ دېڭى چىقماس » ، « ئات ئالـ ساڭ ئۆيۈڭ بىلەن كېڭەش » دېگەن تەمسىللەر بار . ئۇرۇق ـ تۇغقان ، قېرىنداشلىرىمنى يىغىپ مەسلىھەتلىشىپ ، ئاندىن جاۋاب بېرەي ، ــ دېدى . كورقۇش دېدىكى :

ــ ئى بايقۇش ، مەسلىھەت قىلىش ياخشى ئىش ، لېكىن ئۇنى ئەقىللىق ، دانا كىشىلەر بىلەن قىلىش كېرەك . « ئەقىلسىزلەر بۇلىقىنى كۆر ، ئەل ئىزاسى ئۇنىڭغا مەشھۇر » دېگەن گەپ بار . ئەقىللىق دەپ تـونۇلغانلارنىڭ ھەممىسى دانا ئەمەس . بەزىلەر بار ، ئۆزىنى دانا ھېـ سابلايدۇ ، ئۇلارنىڭ ئاغزى ، ئاچ يۈرۈپ كېكىرگەندەك گاھىدا مىدىراپ قـالىدۇ . شۇنى دەسمايە قىلىپ ماختىنىدۇ . ئەمما ئەقىللىق ، دانالارغا ئۆچمەنلىك قىلىدۇ ، « قوناقلىقتىن چىقمايمەن ، ئامبىلىڭدىن قورقمايـ مەن » دەپ ، مۆكۈپ يۈرۈپ دانالارنىڭ غەيۋىتىنى قىلىدۇ . بىرەر ئا ـ لىمنىڭ نامى تىلغا ئېلىنسا ، ئۇنىڭ يۈرىكىدە ھەسەت ئوتى يالقۇنلىنىپ ، تۇرالماي ، بىر نەچچە ئەخمەق نادانلارنى ۋە ياكى بەش ـ ئالتە خو ـ تۇنلارنى يېنىغا توپلاپ : « ئۇنىڭ بويىدىن مېنىڭ يازغان كىتابلىرىم

ئېگىز كېلىدۇ » دەپ ماختىنىدۇ . كۆرۈپ كەلسە ، ئۆزىنىڭ يالغۇز ئۆزى يازغان بىر كىتابى تېپىلمايدۇ . ئون مىنۇت سۆزلىمەكچى بولسا ، ئون كۈن يادقا ئالىدۇ . بىر ۋاراق سالام خەت يېزىش ئۈچۈن كاتىپ تەكلىپ قىلىدۇ . جان تۈمشۈققا كەلگەندىمۇ ، ياشلىق دەۋاسى قىلىدۇ . ئۆزىنى باھادىر ھېسابلاپ ، ئۆزىنى ھېچكىم بىلەن تەڭ قىلىمايدۇ . مۇشۇنداق « تېشى پال ـ پال ، ئىچى غال ـ غال » نادانلارمۇ ھۆكۈم سۈرۈپ قالىدۇ . نەققاشنىڭ ھۈنىرى ئىمارەتتە مەلۇم بولىدۇ ، دانىشمەنلىكنىڭ ئىچىدىكى گۈزەللىكنى ئۆز ئەھلىلا كۆرەلەيدۇ . بىلىم ـ بىلىم ئەھلىگىلا مەلۇم ۋە مەشھۇردۇر . نادانلار دانالارنىڭ بېشىغا چىقىۋالسىمۇ ، ئۇ ھەرگىز زامان دانالىرىدىن ھېسابلانمايدۇ . « پاقا كېرىلىپ ، يىلان بولالماس ، قېرى ياسىنىپ جۈۋان بولالماس » دېگەن سۆز دەل شۇنداقلارنىڭ تەمسىلىدۇر . سىز مەسلىھەتلىشىمەن دەپ نادانلارغا ئۇچراپ قېلىپ ، ئىشنى بۇزۇپ قويماڭ ۋە ياكى ۋاقىت كېچىكىپ كېتىپ : « تاز تارىنىپ بولغۇچە توي تارقاپتۇ » ، « ئەخمەق سودا قىلار بازار ئۆتكەندە » دەپ ، ۋاقىت ئۆزىراپ كېتىپ ، سوغۇقچىلىق چۈشۈپ قالمىسۇن .

ـــ ئى ئەلچى ، « ئەخمەق تۆگىنىڭ يېيىشى يانتاق » بولغانغا ئوخشاش ، قەدىمكىلەرنىڭ سۆزىنىڭ ھەممىسىنى ئۆزىنىڭ قىلىپ سۆزلەشنىڭ ئۆزى ئايىغىدىن ئېسىلغان قۇشقا ئوخشايدۇ . سېنىڭ دېگەنلىرىڭنىڭ ھەممىسى راست . بەزى نادانلار بارکى ، ھېيلە ـ مىكىر قىلىپ دانالارنىڭ بېشىغا چىقىۋالغان . بۇلار ئىلىم ئەھلىلىرىگىلا ھەسەت قىلىپ قالماستىن ، ھەتتا ئۆزىنىڭ يېنىغا چۈشكەن سايىسىگىمۇ ھەسەت قىلىپ ، ئۇ نېمە ئۈچۈن مەن بىلەن باراۋەر بولۇۋالىدۇ ، دەپ پېتىشمايدۇ . ئالىملارنىڭ سۆزىنى يادلىۋېلىپ دېكلاماتسىيە قىلسا ، بەزى نادانلار ئۇنى « شائىر بولسا كېرەك » دەپمۇ قالىدۇ ، لېكىن بىلگەنلەر ئىشەنمەيدۇ . ئۇنىڭغا پەقەت يېنىغا يىغىۋالغان ئۈچ ـ تۆت جان باقار ، يارامسىزلار ئەشىنىپ چاۋاك چالىدۇ . لېكىن مەن ئۇنداق ئاق ـ قارىنى پەرق ئېتەلمەيدىغانلاردىن ئەمەس . « كۆپ بىلەن كېڭەش ، ئۆزۈڭنىڭ بىلگىنىنى قىل » دېگەن بويىچە ئىش كۆرىمەن . كونىلارنىڭ « تاغامدىن تاغار

ياخشى ، هاممامدىن باداڭ » دېگەن تەمسىلنى بىلمەن .

كورقۇش بايقۇش بىلەن كۆپ سۆھبەتلەردىن كېيىن خۇشال بولۇپ ، ياپىلاق قۇشنىڭ مەنزىلىگە قاراپ راۋان بولدى . كۆپ يوللارنى بېسىپ ئۇنىڭ ئالدىغا يېتىپ بېرىپ ، بايقۇشنىڭ ياخشىلىق تەرىپىنى ۋە ئۇنىڭ رىغبەتلىرىنى سۆزلەپ بەردى . ياپىلاق قۇشنىڭ قاغىلار جىنسىدىن قارا باتۇر ناملىق بىر دوستى بار بولۇپ ، ئۇ ئۆز ئىشىغا ناھايىتى پىشىشىق ، ھارامزادىلىكتە ئۇچىغا چىققان ، ئوغرىلىقتىمۇ بوش كەلمەيدىغان ، دۆلەتمەن ساھەسى بىلەنمۇ ئۇلپەتچىلىكتىن ئايرىلمايدىغان ، ئېغىزدىن چىققۇچە « خوپ ! » دەپ تۇرىدىغان « بېرىدىغاندا ئەيىيار ، ئالىدىغاندا تەييار » ، يىگىتلەرنىڭ بەشىنى مۇستەھەپكە بېرىپ ، ئون بەشىنى قوينىغا سالىدىغان چەپەردىن ئىدى . ياپىلاق قۇش بولسا ، مالىك شاھقا پۇقرا ئىدى ، كۆلانگىر سۇلتان مالىك شاھنىڭ پەھلىۋانى ئىدى . شۇ سەۋەبتىن ياپىلاق قۇش ئوغلى كۆلانگىر سۇلتاننىڭ توي ئىشىنى خەۋەرلەندۈرۈش ئۈچۈن كۆپ تەييارلىق بىلەن قارا باتۇرنى مالىك شاھنىڭ ئالدىغا ئەۋەتتى . قارا باتۇر مالىك شاھنىڭ ھۇزۇرىغا يېتىپ بېرىپ ، تەزىم بەجا كەلتۈرگەندىن كېيىن ياپىلاقنىڭ نامەسىنى ئۇزاتتى .

مالىك شاھ ياپىلاقنىڭ نامەسىنى ئوقۇپ كۆرۈپ :

— ئى قارا يىگىت ، « ئەل يامنى مانغىت ، قۇش يامنى تاغىت » دەپ ، بۇ ئىش ئۈچۈن سەندىن باشقا بىرسى چىقماپتىمۇ ؟ — دەپ سورىدى . قارا يىگىت دېدىكى :

— ئى شاھ ئالىيلىرى ، قەلەمگە سىياھ زۆرۈر بولغاندەك ، ھاجەتمەن ئۈچۈن مەن زۆرۈر بولۇپ تۇرىمەن . ئى ئالەم پاناھى شاھىم ، ئۆزلىرى پايدىلىق ئىشنىڭ يولىدىن خەۋەرسىز ئوخشايلا ، قىلغان سۆزلىرىدىن قارىغاندا ، سىلىنىڭ كۆزلىرىگە كۆرۈنگۈچى چىرايلىق بولسىلا بولىدىكەن . كۆرۈنۈشى سەت بولسا كەلتۈرگەن پايدىسى ھەرقانچە كۆپ بولسىمۇ ئالمايدىغان ئوخشايلا ، ئۆزلىرىگە :

سوپى قوشقاردەك بولسا نادان ،

ھەق سۆز ئۇنىڭ ئالدىدا يالغان .
ئەتىگەندىن ـ كەچكىچە قولىدا تەسۋى ،
دېگەنلىرى تامامەن يالغان .
چىرايدا سۈرەتتىن كېمى يوق ،
پايدا ـ مەنپەئەتتىن غېمى يوق .
« ئەسسالام »دەپ ئېگىلىپ تۇرغان ،
خۇشامەتتە يەنە بىرى يوق .

« بېرەردە سانىقى توققۇز ، ئالۋردا ھېسابى ئوتتۇز » ، « توغرا سۆزگە توقۇناق ، ئىزا ۋە كۈلپەتكە ياۋقىراق » ، ھېيلە ـ مىكىرىدە شەيتانغا دەرس بېرىدىغان ، كۆرۈنمەككە يۇزسىز ، سۆزى تۇزسىز ، يازدا سوغۇق ، قىشتا ئىسسىق ، شەرىئەتتە ھەددىدىن زىيادە قاتتىقراق ، كۆكتولغاقتەك سۇغا چۈشكىلى ئامراق كىشىلەردىن بولسا يارايدىغان ئوخشايدۇ ، مېنىڭ رەڭگىمگە قاراپ بىزار بولغان ئوخشايلا ، « چىرايلىقتا ۋاپا يوق » ، چىرايلىقلار ئۆزىنىڭ ھۆسنىگە ئىشىنىدىغان ، ھۇرۇن ، كازۋاپ ھەم ۋاپاسىز كېلىدۇ . بۇ ھەقتە ئەززەمخان سۆلەتۋازنىڭ ھېكايىسىنى ئاڭلىغان بولسىلا كېرەك .

ـــ ئى قارا يىگىت ، ـــ دېدى مالىك شاھ ، ـــ ئەززەمخان سۆلەتۋازنىڭ ھېكايىسى قانداق بولغانىكەن ؟ بايان قىلساڭ .

ـــ باش ئۈستىگە ، ـــ دەپ ، قارا باتۇر ھېكايىسىنى باشلىدى :

ئەززەمخان سۆلەتۋاز ھېكايىسى

رىۋايەتچىلەرنىڭ رىۋايەت قىلىشىچە ، بۇرۇنقى زامانىدا ئەززەمخان سۆلەتۋاز دەپ بىر كىشى ئۆتكەنىكەن . ئۆزى ناھايىتى ياسانچۇق كىشى بولۇپ ، پۇل ـ دۇنياسى ھېسابسىز تولا ئىكەن ، كۆزىگە نېمە چىرايلىق كۆرۈنسە ، شۇنى ئالمىدىكەن ، كۆرۈنۈشى سەت بولسا ، پايدىلىق نەرسە بولسىمۇ ئالمايدىكەن .

كۈنلەرنىڭ بىرىدە سودا قىلىش ئۈچۈن بازارغا بېرىپتۇ . ئاتنى بىر يەرگە باغلاپ قويۇپ ، بازار ئارىلاپ كېتىۋاتسا ، كۆزىگە بىر خوتۇن چېلىقىپتۇكى ، ئۆمرىدە بۇنىڭدەك گۈزەللىنى تۇنجى قېتىم كۆرۈشى ئەكەن . ئۇنىڭ كەينىگە كىرىپ بىر ئاز ماڭغانىكەن ، ئول نازىنىن بىر ئۆيگە كىرىپ كېتىپتۇ . ئەززەمخان سۆلەتۋاز خوتۇنىنىڭ ئۆيىنى كۆرۈپ قويۇپ ، ئويلاپتۇكى : « مەندە پۇل دېسە تۇرسا ، ئاشۇ پۇلنىڭ راھىتىنى كۆرمەي نېمە قىلارمەن ، ئۆيگە بېرىپلا خوتۇنۇمنى تالاق قىلىۋېتىپ ، مۇشۇ خوتۇننى ئالاي » دەپتۇ ـ دە ، ئۆيىگە بېرىپلا يوق ئىشنى باھانە قىلىپ ، ئەمگەكچان ، سەممىي خوتۇننى تالاق قىلىۋېتىپ ، ھېلىقى خوتۇننى ئاپتۇ . شۇ كۈندىن باشلاپ ئىككىسى ئەيش ـ ئىشرەت بىلەن بولۇپ ، نەچچە كۈنلەرنى ئۆتكۈزۈپتۇ . مۇشۇنداق بىر نەچچە چاغ ئۆتكەندىن كېيىن ئەززەمخان مەستلىكتىن يېشىلىپ ئولتۇرۇپ ئۆي ئىچىگە سەپ سالغانىكەن ، مەينەتچىلىكنىڭ دەستىدىن ئولتۇرغۇدەكمۇ يەر قالماپتۇ . بۇنى كۆرگەن ئەززەمخان قىلغىنىغا پۇشايمان قىلىپ :

ـــ ھەي خوتۇن ، بۇنداق قىلمىغىن . ئاز ـ تولا ئىش قىل ، ھېچبولمىسا ، ئۆينى بولسىمۇ پاكىزراق تۇتقىن ، ـــ دەپ كۆپ قېتىم نەسىھەت قىلىپتۇ . خوتۇنى بولسا ، ماقۇل دەپتۇ ، ئەمما قولىنى قىلچە ئىشقا ئەگرى قىلماپتۇ . بۇ خوتۇن شۇنداق ھۇرۇن چىقىپتۇكى ، ئەمگەك دېگەننى خالىمايدىكەن . چىرايى بولغان بىلەن ھۇرۇنلىقىمۇ ھۇرۇنى ، مەينەتلىكىمۇ مەينىتى ، ئەسكىلىكىمۇ ئەسكىسى بولۇپ ، ئېرى جاپا تارتىپ ئۆلىمى دېسىمۇ ، قولىنىڭ ئۇچىنى يېقىن ئاپارمايدىكەن . ئېرى تېپىپ بەرسە يەيدىكەن ، بولمىسا ئۆيدىن چىقماي ياتىدىكەن . ئۆينىڭ ئىچى شۇنداق پاسكىنا ئىكەنكى ، باش تىققۇسىز دەرىجىدە ئىكەن . بۇ خوتۇن ھۇرۇنلۇقىدىن ، قازان يۇيسا ، يۇندىسىنى چاپلىغا ئېلىپ يەردە قويۇپ قويىدىكەن ، ھەرگىز تالاغا ئېلىپ چىقىپ تۆكۈۋەتمەيدىكەن . ئوچاققا ئوتنى قالايدىكەن ، ئەمما كۈلىنى ئالمايدىكەن . ئۆي سۈپۈرسە ، سۈپۈرەندىنى بىر بۇلۇڭغا دۆۋىلەپ قويىدىكەن . كىيىم يىرتىلسا ، ياماپ كەتمىشنى بىلمەيدىكەن . قەيىرى يىرتىلسا شۇ يەرنى چىگىپ قويىدىكەن .

ئۆيدىكى ئاشلىقنى تۇگمەنگە ئاپارغىلى قويمايدىكەن . ئۇدۇللۇق يامۇ چۆرۈگۈزۈپ ، يىرىكنى ئۇماچ چالىدىكەن ، يۇمشىقنى كۆلەگگە كۆمەچ كۆمىدىكەن . ئون سەر پاختا ئېلىپ بەرسە ، بىر ھەپتىگىچە ئىگىرىپ بولالمايدىكەن . شۇنداق تۇرۇقلۇق ئېرىگە داۋاملىق ئېگىن غەلۋىسى قىلىدىكەن .

ئەزىزەمخاننىڭ بولسا ، پۇل ـ مالىلىرىمۇ تۇگەپتۇ ، يالغۇز ئىشلەپ تاپقان نېمىسى خوتۇنىنىڭ پەردىزىغا يەتمەپتۇ . ئۇ كۈندىن ـ كۈنگە نامراتلىشىپ ، ھال ـ كۈنى يوقسۇزلۇققا يۈزلىنىپتۇ . قويۇپ بېرەي دېسە ، خوتۇن ئەمرىدىن چىققىلى ئۇنىماپتۇ . ئەزىزەمخان سۆلەتۇاز پۇشايمان قىلىپ : « ئەرنى ئەر قىلغانمۇ خوتۇن ، يەر قىلغانمۇ خوتۇن » دېگەن راستكەن .نېمە ئۈچۈن شەكىلگە ئەھمىيەت بېرىپ ، ماھىيەتكە ئەھمىيەت بەرمىگەندىمەن ، دەپ ئاچچىقىنى ئىچىگە يۇتۇپ « خەپ » دەپ يۇرسە ، ھېيت كەپتۇ ، خوتۇنى يەنە ھېيتلىق كىيىم غەلۋىسىنى قىلىشقا باشلاپتۇ . پۇل يوق دېسە ئۇنىماپتۇ .

ـــ ئۇنداق بولسا ، ـــ دەپتۇ ئەزىزەمخان ، ـــ ئەتە بازار دېگەن كۈنى سېنى بازارغا باشلاپ بېرىپ ، دېگىنىڭلارنىڭ ھەممىسىنى ئېلىپ بېرەي ، ـــ دەپ ، خوتۇننىڭ غەلۋىسىنى توختىتىپتۇ .

شۇنداق قىلىپ كۈتكەن كۈنمۇ يېتىپ كەپتۇ . ئەزىزەمخان :

ـــ ۋاي خوتۇن ! كىيىم كىيەمسىلەر ؟ ـــ دەپ سوراپتۇ . خوتۇنى خۇشال بولۇپ :

ـــ ۋاي ئەر كىشى ، ئەتە ھېيت تۇرسا ، كىيىممۇ كىيمەمدىغان ، ـــ دەپتۇ .

ـــ ئۇنداق بولسا ، ـــ دەپتۇ ئەزىزەمخان ، ـــ بازارغا ئەسكى كىيىم بىلەن بارغىلى بولمايدۇ ، يېڭى كىيىم ئالساق كونىسىنى قانداق قىلىمىز . كىيىم ئالماشتۇرماق تېخىمۇ مۇمكىن ئەمەس . سېنى ئاپارمسام ، ساڭا يارايدىغانىنى بىلمەيمەن . سەن ئىشتان ـ كۆڭلەكنى سېلىپ قىپيالىڭاچ بولۇپ مانا بۇ ئىدىشىنىڭ ئىچىگە كىر ، مەن ئۇنى ئۆشنەمگە ئارتىپ بازارغا ئاپىراي . قولۇڭغا بىرتال چۈنقىنى تۇتقۇزۇپ قويىمەن ، سودىگەر

كوچىسىغا بارغاندا چۈنقىنى ئىدىشىنىڭ تۆشۈكىدىن چىقىرىپ ، كۆڭلۈڭ نېمىنى خالىسا شۇنى كۆرسىتىپ « ئا ... نى كېسىمەن » دە ، شۇ كېسىمنى ئېلىپ بېرىمەن . كېسىمنى كېسىمەن ، ئاندىن كېيىن بىر چەتكە بېرىپ ئىدىشنى تاشلۇۋېتىپ بازار ئوينايمىز . بۇنىڭغا نېمە دەيسەن ، ـــ دەپ سوراپتۇ . خوتۇنى خۇشال بولۇپ :

ـــ ۋاي شۇنداق قىلايلى ، ـــ دەپ ، يالىڭاچ بولۇپ ئىدىشكە كىـ رىپتۇ . ئېرى ئىدىشنى ئۆشنىسىگە ئارتىپ بازارغا بېرىپ ، ئۇدۇللا سودىگەر بازىرىغا كىرىپتۇ ـ دە ، ئادەملەر راسا كۆپ يىغىلغان يەرگە كېلىپ :

سۈپۈرۈپ يىغايىن ئاغىچام ،
يۇندا يىغايىن ئاغىچام .
ئۇستى ئۇماچ ئاغىچام ،
ئاستى كۆمەچ ئاغىچام .
يىرتىپ چىگەيىن ئاغىچام ،
ياتسا قويماس ئاغىچام .
چەكسە پاختا ئېلىپ بەرسەم ،
ھەپتىلىكىم ئاغىچام .
ئازنى دېدۇق ياتتۇق ،
شەنبە دېدۇق ياتتۇق .
بارچە ھېيت ئويىنسا ،
كۇبكە كىرىپ ياتتۇق .

دەپ ئىدىشنى بېشىدىن نەچچە ئايلاندۇرۇپ يەرگە بىر ئۇرۇپتىكەن . ئىـ دىش يېرىلىپ ، خوتۇن قىيالىڭاچ ھالدا كاۋىدەك دوملاپ چۈشۈپتۇ . بۇنى كۆرگەن خالايىق ، سۆلەتئازنىڭ چىرايىنى دەپ ئاخىر قالغان كۇنـ لىرىنى تاماشا قىلىپ ، نەپرەتلەر يامدۇرۇپتۇ .

ياسانچۇق خوتۇنمۇ قىلغان ھۇرۇنلۇقىغا تويۇپ توۋا قىلىپتۇ .

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى ، ئۆزلىرىمۇ چىراي ـ

شەكىلگە قاراپ مۇئامىلە قىلىپ ، ھەممىنىڭ چىرايلىق بولۇشىنى تىلەپ يۈرۈپ ئاخىر ئەزىمخان سۆلەتۋاز كۆرگەن كۈنگە دۇچار بولۇپ قالمىغايلا ، گۈزەللىك چىرايىدا ئەمەس، كۆڭۈلدىدۇر ، — دەپ ھېكايىسىنى تۈگەتتى.

مالىك شاھ بۇ ھېكايىنى ئاڭلاپ تولىمۇ خۇشال بولۇپ :

— بارىكاللا ، ئەجەب ياخشى بايان قىلدىڭ . ھېكايەڭ كۆپ ئىبرەتلىك ئىكەن ، — دەپ ، كاردان ئىسىملىك خەزىنىچىسىنى چاقىرىپ ، كۆلانگىر سۇلتانىنىڭ توي ئىشلىرىغا كېرەكلىك خىراجەتلىرىنى كۆپرەك تەييارلاپ ، دەرھال بېرىشكە يارلىق قىلدى .

كاردان بولسا « ئاۋۋال بايقۇشنىڭ قېشىغا ئۆزۈم بېرىپ ئۆچرىشاي ، قىزىنىڭ توي خىراجىتى ۋە مېھرى ھەققى ئۈچۈن نېمە تىلەيدىغانلىقىنى ئۆز قۇلىقىم بىلەن ئاڭلاپ ، ئاندىن چىقىم قىلىپ بېرەي ، ناۋادا تېجەپ قالغۇدەك بولسا ، ئاز بولسىمۇ تېجەپ قالاي » دەپ ئويلاپ ، مالىكشاھنىڭ ھۇزۇرىدىن يېنىپ چىقىپ . بايقۇشنىڭ ماكانىغا بېرىشقا تەمشەلدى . ئەمما ، ئارىلىق ناھايىتى يىراق ئىدى ، شۇ سەۋەبتىن سەپەر تەييارلىقىنى پۈختا قىلماقچى بولدى .

ئويلىدىكى ، « تويغا بارساڭ تويۇپ بار ، شايى تونۇڭنى كىيىپ بار » دەپتىكەن . ئۆيدىن غەملىنىپ چىقماق كېرەك . « ئۆيدىكى سۆز رەستىدە يارىماس » ، « ئۆزۈڭ قىلمساڭ غېمىڭنى ، بۆرە يەيدۇ ئېشىڭنى » دېگەن تەمسىل بار . بايقۇشنىڭ ئۆيىدە چاشقان سۆڭىكىدىن باشقا نېمە يوقلۇقى ئېنىق ، دەپ ، ئۆزىنىڭ سەپەرگە چىقىشىدا ۋە ئېھتىياتلىق ئىشلاردا ھەمراھ قىلىپ يۈرىدىغان ، قىلغان ئىشلىرى ئەتىۋارلاشقا لايىق ، ھەرىكىتى چاققان ، ئاتىسىنىڭ خىزمەتلىرىدىمۇ بولغان « تۇرۇمتاي تېز پەرۋاز » دېگەن گەپچىسى بىلەن بىللە بازارغا چىقىپ ، كەم نەرسە — كېرەكلەرنى ئېلىپ ئايلىنىپ يۈرۈپ كۈننى كەچ قىلدى . كەچقۇرۇن بازاردىن يېنىپ ، سەپەرگە ماڭغانىدى ، تۇرۇمتاي كاردانغا :

— تۆرەم ، سىزنىڭ مەجەزىڭىز ئادەمزات ئارىسىدىكى باقى مىسكەرگە ئوخشاپ كېتىدىكەن ، — دېدى . كاردان بۇ سۆزنى ھەم چۈشە-

نىپ ، ھەم چۈشەنمەي :

— ئى تۇرۇمتاي ، باقى مسكەر دېگەن قانداق كىشى ئەكەن ؟ ماڭا قەيبرى ئوخشايدىكەن ، بايان قىلغىن ، — دېدى . تۇرۇمتاي « خوپ » دەپ ، ھېكايىسىنى باشلىدى :

خال باقى مسكەر ھېكايىسى

رىۋايەتچىلەرنىڭ ئۆتكەن ئىشلاردىن نەقىللەر كەلتۈرۈپ بايان قىلىشچە ، ئادەمزات پەرزەنتلىرىنىڭ ئىچىدە خال باقى مسكەر دەپ ئاچ كۆز كىشى ئۆتكەنىكەن . ئۆزى يىل بويى بىر كىمگە بىر نان چاغلىق نەرسە بەرمەيدىكەن . ھەر كۈنى تاماق ۋاقتىدا ئەتراپتىكى كىشىلەرنىڭ مورىسىغا دىققەت قىلمايدىكەن . كىمنىڭ مورىسىدىن چىقىۋاتقان ئىس توختىسا ، شۇ ئائىلىنىڭ تامىقى پىشىپتۇ ، دەپ بىلمەيدىكەن ـ دە ، شۇ تەرەپكە قاراپ چاپىدىكەن ، دېگەندەك تاماق ئۈستىگە ئۇلگۈرۈپ بېرىپ ، قورساق تويغۇزۇپ ، كېرىلىپ يۈرىدىكەن . ئۇيات ، نومۇس دېگەننى بىلمەيدىكەن ، تاماق يەپ بولغۇچە خۇشامەت قىلىپ ئۆي ئىگىسىگە دېمىگەن چىرايلىق گەپلىرى قالمايدىكەن . قورساق تويغاندىن كېيىن ئاش بەرگۈچى بېرەر يەردە ئۇچرىشىپ قالسا ، سالامۇ قىلمايدىكەن . شۇنداق يۈزسىز ، شەخسىيەتچى ، ئاچ كۆز ، تۇز كوردىن ئىكەنكى ، بىرەر كىشى تاسادىپىي بىرەر مەنپەئەتكە ئۇچراپ قالسا ، ھەسەت ئازابىدىن ئىچى ئېچىشىپ تۇرالمايدىكەن . « ھەممە پايدا ماڭىلا بولسا » دەپ ئويلايدىكەن .

بىر كۈنى ئۇ ئادەتتى بويىچە نامازشام ۋاقتى بىلەن بىرسىنىڭ ئۆيىگە تاماققا ئۇلگۈرۈپ كىرىپ ، داستىخاننى قورشاپ ئولتۇرۇپتۇ . ئۆي ئىگىسى ئەمدىلا تائامغا تەكلىپ قىلىشغا ئەزانىنىڭ ئاۋازى كەپتۇ . ھەمەيلەن دىققەت بىلەن جىم ئولتۇرۇپ ، ئەزان توختىغاندا دۇئا قىلىپ بولۇپ :

— تائامنى نامازنى ئوقۇپ بولۇپ يەيلى ، كىم نامازنى ئوقۇمسا ، تائام يېمىسۇن ، — دېيىشىپتۇ . خال باقى مسكەر بولسا ، ئۆمرىدە نامازنى

ئوقۇپ باقمىغانىكەن . ئۇمۇ ئامالسىزلىقتىن بېرىپ تاھەرەت ئېلىپ نامار ئوقۇپتۇ . ئەمما ئۇنىڭغا تاھەرەت ئېلىش بەك ئېغىر كەپتۇ ، نامازدىن پا- ىغ بولغاندىن كېيىن داستىخانغا بېرىپ ئولتۇرۇپ :

ـــ ھەي رەھىمسىز ئەسكىلەر ! مېنىڭ سوغۇقچانلىقىمنى بىلىپ تۇرۇپ ، كۆتۈمنى سوغۇق سۇدا يۇيۇشقا زورلاپ ، بىردەمنىڭ ئىچىدىلا رەڭگىمنى قانسىزلاشتۇرۇپ ، ھالىمنى كەھرىۋادىنمۇ ئۆتكۈزۈپ نامازخور قىلىۋەتتىڭلار . سىلەرنىڭ ئاش يېگىنىڭلارنى كۆرسەم چىداپ تۇرال- ماسمەنمىكىن دېمىسەم ، بۇنىڭدەك ئىشنى ھەرگىز قىلمايتتىم ، ـــ دەپتۇ .

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى ، سىزمۇ خۇددى خال باقى مىسكەرگە ئوخشاپ كەتتىڭىز . كىشىنىڭ پۇلىدىن زىغىرىق چىقىرىپ پايدا ئالىمەن دەپ ، ئۆز دۇنيالىرىڭىزغا شۇكۇر قىلماي سەپەرگە چىق- ماقچى بولۇۋاتىسىز . پادىشاھنىڭ ئەمرىنى تۇتماقچى بولسىڭىز ، ئۇنىڭ بۇيرۇپ بەرگەن پۇللىرىنى بېرىۋېتىڭ .« ئىككى سۆيگۈ بىر كۆڭۈلگە سىغماس » دېگەن تەمسىل بار . بىر كىشى ئىككى كېمىگە دەسسەيمەن دېسە ، غەرق بولماقتىن باشقا ئاقىۋەت چىقمايدۇ . سىز سەپەرنى ئارزۇ قىلىپ قاپسىز ، سەپەرگە چىقىمەن دەپ پۇشايماندا قالغان كەپتەرنىڭ ھېكايىسىنى ئاڭلىمىغان بولسىڭىز كېرەك ، دېدى .

كاردان دېدىكى :

ـــ ئى تۇرۇمتاي ، كەپتەرنىڭ ۋەقەسى قانداق بولغانىكەن ؟ با- يان قىلغىن .

شۇنداق قىلىپ ، تۇرۇمتاي ھېكايىسىنى باشلىدى :

جاھىل كەپتەر ھېكايىسى

بۇرۇنقى زامانىدا بىر جۇپ كەپتەر بار بولۇپ ، بۇلارنىڭ ئەركىكە- نىڭ ئېتى « زىرى » ، چىشىسىنىڭ ئېتى « مىگىز » ئىدى . بۇلار كېچە ـ كۈندۈز بىر ئۇۋدا ھەمسۆھبەت قىلىپ مۇڭداش بولاتتى . بىر كۈنى مىگىز قارىسا ، جۇپتى زىرىنىڭ ئەھۋالى باشقىچىرەك تۇرۇپتۇ . بېرىپ

پىشانىسىگە سۆيۈپ تۇرۇپ :

ــ ھەي كۆزۈمنىڭ نۇرى ، غەمكىن كۆڭلۈمنىڭ شادلىقى ، خىرە يۇزلىرىمنى يورۇتقۇچى ، قاراڭغۇ ئالەمنىڭ دۇشقاچىلىقىدىن نېمىلەر كۆردۈڭ ، نېمە خاپىلىق يەتتى ، نېمە ئۈچۈن مۇنچە شۇكلەپ كەتتىڭ ؟ ــ دەپ سورىدى . زىرى دېدىكى :

ــ بۇرۇنقىلار سۆزىدە « ئەرزان كىرا ئالۇارە قىلۇر » ، « ئەرزان گۆشىنىڭ شورپىسى يوق » دېگەنىكەن . ماڭا بىر كىمدىن زىيان ــ زەخمەتقۇ يەتمىدى . بىراق ، كۈنلىرىمنىڭ ئەھمىيەتسىز ئۆتۈۋاتقانلىقى ئىچىمنى پۈشۈرۈپ ، ھەسرەت چېكىۋاتىمەن . سەپەرگە چىقىش ھەۋىسى خىيالىمغا كېلىۋېلىپ ، جان تۇتسى تەن قەپىسىمدە پەرۋاز قىلماقتا ، ــ دەپ جاۋاب بەردى . چىشى كەپتەر (مىگىز) ئەركىكىنىڭ بۇ سۆزلىرىنى ئىشىتىپ :

ــ ھەيھات ، بۇنداق خام خىيالنى زىنھار ئويلىغۇچى بولما . ياماق خىيال كۆڭلۈڭگە كىرىۋاپتۇ . ئۇنى كۆڭلۈڭدىن چىقىرىۋەت . ئىزىز جۇپتۇم ، سەپەرگە چىقىش مۇنداق ئىككى خىل ئەھۋالنىڭ بىرىدە يۈز بېرىپ قالىدۇ . بۇنىڭ بىرىنچىسى ، ئۆز يۇرتىدا پەقەت كۈن كەچۈرۈش ئىمكانىيىتى قالمىغان بولسا ، يەنە بىرى ، ئىزا ــ ئاغانىلىك ۋە باش كۆتۈرۈپ يۈرگۈسىز ھادىسىلەر يۈز بېرىپ ، خاپىچىلىق زىيادە بولغاندا . بىز تېخى ئۇنداق كۈنلەرگە دۇچار بولمىدۇق ، كۈنلىرىمىز بىر ئوبدان ئۆتۈۋاتىدۇ ، باشقىلارنىڭمۇ ھۆرمىتىگە سازاۋەر بولۇۋاتىمىز ، مۇشۇنداق تىنچ كۆڭۈلنى بىئارام قىلىپ ، ئۆزىگە جەبىر قىلغاندىن نېمە پايدا ؟ ــ دېدى .

زىرى دېدىكى :

ھەركىم سەپەر قىلسا ، ئەزىز بولۇر ،
قۇياشمۇ ھەر كۈنى سەپەر قىلۇر .
ھېچ نەرسە يوقكى ، سۇدىن تاتلىق ،
گۆھەر يەردە تۇرسا ، گەندە بولۇر .

ئاي بىلەن كۈنمۇ ھەمىشە ئاسماندا سەپەر قىلىپ تۇرغانلىقى ئۈچۈن ، ئۇنىڭدىن ساۋابلىقلار ئۆتۈپ تۇرىدۇ . يەر ماڭماي ھەمىشە بىر ئورۇندا تۇرغانلىقى ئۈچۈن ، خالايىقنىڭ ئاياغ ئاستىدا دەسسىلىپ خارلىنىدۇ . سەپەردە يۈرگەنلىكى ئۈچۈن ئاي بىلەن قۇياش ئاسمانىدۇر . جىم تۇرغان يەرنىڭ بولسا ، ئورنى پەستىدۇر . مانا بۇ ئىككىسىنىڭ ئارلىقىدا نۇرغۇن پەرقلەر كۆرۈلۈپ تۇرىدۇ . ھەركىم بىر ئورۇندا تۇرۇپ ، گەپ ـ سۆزلەر پەيدا بولۇپ ، خىيىمخەتەردىن ۋە قۇرۇق سۆز ، قۇرۇق تۆھمەتلەردىن ساقلىنىمەن ، دېگىلى بولمايدۇ . دەرەخ بوستان ئىچىدە ئۆسمىگەن بولسا ئىدى ، ھەرىنىڭ جاپاسىنى ، پالتىنىڭ ئىزاسىنى كۆرمىگەن بولار ئىدى . لەئل مەدىنى بەدەخشاندىن چىقىدۇ ، يەمەن بولسا ، ھېقىق كانىدۇر . لېكىن ھەر ئىككىسىنىڭ ئۆز جايدا قەدىر ـ قىممىتى يوق . ئۇنى كۆندە كۆرۈپ تۇرغانلىقى ئۈچۈن ھېچكىم كۆزگە ئىلمايدۇ . ھېقىق ئۈچۈن يەمەنگە ، لەئل ئۈچۈن بەدەخشانغا بېرىپ سەپەر جاپاسىنى چەكمىگۈچە لەئل بىلەن ھېقىقنىڭ گۈزەللىكىنى ئۆز رەڭگىدە كۆرگىلى بولمايدۇ .

ـــ ئى ئەزىز جۈپتۈم ، ـــ دېدى مىگىز ، ـــ سەپەرگە كۆپ ھېرىس بولما . ئۇنىڭدا بىر نۇقتا زىيادە بولسا سەقەر بولۇر . « سەپەر ـ سەقەر » دېيىلىدۇ ، سەقەر دېگەن دوزاخ دېمەكتۇر . ئۇڭا : « يول ئازابى ، گور ئازابى » دېيىلىدۇ . سەپەرگە يالغۇز چىقىش تېخىمۇ خەتەرلىكتۇر . سەپەرگە چىقىشتا ياخشى رەپىق بولۇشى كېرەك . « ياخشى بىلەن يۈرسەڭ ئېچىلار چېچىكىڭ ، يامان بىلەن يۈرسەڭ بېرىلار يۇرۇكىڭ » دېگەن تەمسىلنى بېشىدىن ئىش ئۆتكەنلەر قالدۇرۇپ كەتكەن . ياخشى يولداش بىلەن ھەمراھدار چىلىق سائادەت كەلتۈرىدۇ ، يامان بىلەن ھەمراھ بولۇش ياۋۇزلۇق دەللىدۇر . سېنى سەپەردە تاشپاقا بىلەن چاياننىڭ ھەمراھدار چىلىقىدەك ئەھۋالغا دۇچار بولۇپ قالارمىكىن دەپ قورقىمەن .

زىرى جۈپتىدىن سورىدىكى :

ـــ ئۇ قانداق بولغانىكەن ؟ سۆزلەپ بەرسەڭ .

يامان دوست ھېكايىسى

كۈنلەرنىڭ بىرىدە ، تاشپاقا ئىراقتىن ھىجازغا كېتىۋېتىپ ، يول ئۈستىدە نائىلاج بىر چايان بىلەن ھەمراھ بولۇپ قاپتۇ . بۇلارنىڭ ھەمراھ بولۇشى زۆرۈرىيەتتىن ئىكەن .

تاشپاقا ناھايىتى پاراسەتلىك ئىكەن . چۈنكى ، كۆپلىگەن سەپەرلەرنى باشتىن كەچۈرگەن بولۇپ ، ياخشى ـ يامانلار بىلەن كۆپ ئالىشىپ ، مول ساۋاقلارغا ئىگە بولغانىكەن . يول يۈرگەندە ئىختىيارلىقىنى چايانغا بېرىپ ، ئۇنىڭ كۆرسەتكەن مەنزىلگە چۈشۈپ ، ئۇنىڭ دېگىنى بويىچە يۈرۈپتۇ . شۇنداق مېڭىپ ، بۇلار بىر دەريانىڭ دوڭ كەپتۇ . بۇ ئىككىسىنىڭ كۆڭرۈڭ سېلىشقا قۇدرىتى يەتمەي ، ئىلاجسىزلىقتىن سۇغا چۈشۈپ ئۇزۇپ ئۆتمەكچى بولۇشۇپتۇ . تاشپاقا بىر سەكرەپلا ئۆزىنى سۇغا تاشلاپ ، ئۆردەكتەك شۇڭغۇپ بىر يەرگە بېرىپ قارىسا ، چايان نەيزىسىنى مۇرىسىگە ئارتىپ دەريانىڭ بويىدا تۇرغان جايىدا جىم تۇرۇپتۇ ، تاشپاقا بۇنىڭدىن ئەجەبلىنىپ :

ـــ ھەي بۇرادەر ! ئۆتمەي نېمىگە قاراپ تۇرىسەن ، ـــ دەپتۇ .

چايان دەپتۇكى :

ـــ بەلكىم كۆزىنىڭ يېشىچىلىك سۇدىن ئۆتۈشكىمۇ ئاجىزلىق قىلمەن .

بۇنى ئاڭلاپ تاشپاقا كۆڭلىدە : « مەن ئۇنى تاشلاپ كەتسەم ، ھەمراھدار چىلىقىنىڭ شەرتىنى ئورۇندىمىغان بولىمەن ، كېچىككىنە ئىش بىلەن ھەمراھدار چىلىق قائىدىسىنى قىلمىسام ياخشى بولماس ، ئەلۋەتتە ، ئۆتكۈزۈپ قويۇشۇم لازىم . « ياخشى دوست سەپەردە سىنىلۇر » دېگەن تەمسىل بار ، دەپ قايتىپ بېرىپ :

ـــ ھەي بۇرادەر ! سېنى مەن دەريادىن ئۆتكۈزۈپ قويماي ، مېنىڭ ئۈستۈمگە چىقىپ جىم ئولتۇرغىن ، ئەگەر مىدىرلايدىغان بولساڭ ئۆزۈڭ-

ئىك جېنىغا ئۆزۈك جەبرى سالسەن ، ــ دەپتۇ . چايان :

ــ ھەر كىم ئۆزىنىڭ نىيەت ـ ئىقبالىنى ئۆزى بىلىدۇ ، ــ دەپ تاشپاقىنىڭ ئۇستىگە مىنىپ ئولتۇرۇپتۇ .

شۇنداق قىلىپ ، بۇلار دەريانىڭ چۈشۈپ بىر ئاز ماڭغاندىن كېيىن چايان تەۋرىنىشكە باشلاپتۇ . تاشپاقا ئۆز ئۇستىدە « گۈرس » قىلغان ئاۋازنى ئاڭلاپ :

ــ ھەي بۇرادەر ، نېمە ئىش قىلىۋاتسەن ؟ ــ دەپ سوراپتۇ . چايان دەپتۇكى :

ــ بۇگۈن ئۇستۇڭگە ئاران چىقتىم . بۇرۇنقىلارنىڭ :« قىرىق يىلدا بىر ئېشەك ئويۇنى » دېگەن تەمسىلىنى ئاڭلىغانىدىم ، پولات نەيزەمنى قالقىنىڭغا سانجىپ باقاي دەيمەن . تاشپاقا :

ــ ئىشىنىڭ غەلىبىسىگە قارىش كېرەك . ئالدىراپ خۇش بولۇشنىڭ ھاجىتى يوق .

ئاغرىتىپ دوست كۆڭلىنى قىلما قوپاللىق ، ئۇرۇش ،
ئۇرار نادانلىقتىن قەھرى بىلەن تاشقا مۇش .

سېنىڭ بۇنىڭدەك خار سۈپەت ئاجىز نەيزەڭنىڭ كۈچى مېنىڭ قالقىنىمغا قانداقمۇ تەسىر كۆرسىتەلىسۇن ؟ ــ دەپتۇ .

ــ ئى بۇرادەر ، ــ دەپتۇ چايان ، ــ پېقىرنىڭ مۇددىئاسى نەشتەر ئۇرۇشتۇر . خاھى دوستۇمنىڭ كۆكسى بولسۇن ، خاھى دۈشمەننىڭ دۈمبىسى بولسۇن ، مەن ئۇچۇن بەربىر ئوخشاش ، پۈرسەت چىقسىلا سانجىۋېرىمەن .

ھەر كىمنىڭ ئادىتى ھەر قانداق بولسا ،
بەربىر ئاشكارا كۆرۈلەر ئاندىن .
تاشقا يامغۇر ئۆتكىنى يوق ئى ئەقرەپ ،
گەرچە مۇنداق دېمەكلىك ئەجەب سەندىن .

تاشپاقا ئەجدادلارنىڭ : « دۇشمەنگە رەھىم قىلغانلىق ، ئۆز جېـ
نىنى تەقدىم قىلغانلىق » دېگەن ھېكمەتلىك سۆزلىرىنى ئەسلەپ :

ـــ ئى دوستۇم ! سۇ ئۈستىدە پاخالدەك لەيلەپ ئۈزۈپ يۈرگەـ
نىڭ ھېچبىر ھۈزۈرى بولمايدۇ . سۇ ئاستىغا كىرىپ جاۋاھىراتلارنىمۇ
تاماشا قىلىپ چىققىن ، ـــ دەپ ، چۆمگەك قۇشتەك بىر شۇڭغۇغانىكەن ،
چايان بۈرۈقتۇرما بولۇپ جان بېرىپتۇ .

مېنىڭ بۇ مىسالنى كەلتۈرۈشۈمدىكى سەۋەب ، « ئېسىلنىڭ خا
تاسى بولماس ، ناجىنسنىڭ ئاشنىسى » دەپ ، ياماق ئۈلپەت خەتەرلىكـ
تۇر . ئەڭ ياخشىسى سەپەر قىلىش نىيىتىدىن كەچكىن ، دېدى .

ئەركەك كەپتەر جۈپتى مىگرىنىڭ نەسىھەتلىرىگە ئۇنىماي ، ھاۋاغا
پەرۋاز قىلدى . ئۇ شۇنداق ئۇچۇپ كېتىۋاتقانىدى ، بىر مەنزىلگە بارغاندا
زېمىندا بىر يېشىلزارلىقنى كۆردى ، زىرىنىڭ كۆڭلىگە بۇ مەنزىرە ناھا
يىتى يېقىپ ، بۇ جايغا چۈشۈپ تاماشا قىلىپ ئۆتمەكچى بولدى . دە
رەخكە قونۇپ ئەتراپىنى تاماشا قىلىپ ئولتۇرغانىدى ، بىردىنلا ھاۋا گۈل
دۈرلەپ ، چاقماق چېقىپ قارا بوران پەيدا بولدى ، ئارقىدىنلا مۆلدۈر
چۈشۈپ ، ئېتىلغان مۇز ئوقلىرى شىددەت بىلەن تېگىپ كەپتەرنىڭ بې
شىنى ئايلاندۇرۇۋەتتى ، ئارقىدىنلا يامغۇر يېغىپ كەپتەرنىڭ پەيلىرىنى
ھۆل قىلىپ ئۇچالماس قىلىۋەتتى . بىچارە كەپتەر جۈپتىنىڭ نەسىھىتىنى
ئاڭلىماي سەپەر قىلغانلىقىغا پۇشايمانلار قىلىپ ، كېچىنى ئورماندا ئۆتـ
كۈزۈپ ئەتىسى كۈن چىقىپ قانات ـ پەيلىرى قۇرۇغاندىن كېيىن يەنە
يولغا چىقتى ، ئەمدىلا ھاۋاغا كۆتۈرۈلگەنىدى ، ئارقا تەرىپىدىن بىر لا
چىن پەرۋاز قىلىپ كەلدى . كەپتەر قورقۇنچىدىن ئۆزىنى ئېگىزدىن
يەرگە قارىتىپ بىر چاتقاللىققا ئاتتى ، بۇ چاتقال دۆۋىلەپ قويۇلغان تە
كەن ئىدى ، ئۇ ئۇنىڭ ئارىسىغا كىرىپ كەتتى . بىچارە زىرىنىڭ قور
ساقلىرى ھەم ئاچ ئىدى ، تىكەندىن ئاجراپ بولغۇچە بەدەنلىرىگە تىكەنـ
لەر كىرىپ ، يەنە بىر كېچىنى تىكەننىڭ ئارىسىدا ئۆتكۈزدى . ئاران
تەستە ئۇ يەردىن قۇتۇلۇپ كېتىپ بارغانىدى ، يەر يۈزىدە بىر كەپتەر

نىڭ داللاپ يۈرگىنىنى كۆردى ، قارىسا ، ئەترايىدا داللار تۈ-
رۈپتۇ .« ئەمدى تويغۇچە داللىۋالىدىغان بولدۇم »دەپ يەرگە چۈشۈپ
قارىسا ، ھېلىقى داللاۋاتقاندەك كۆرۈنگەن كەپتەر توزاققا چۈشۈپ ياتقا-
نىكەن ، زىرى ئۇنىڭ قېشىغا ماڭغانىدى ، ئالدىغا بىر تال دان ئۇچرە-
دى ، ئۇنى شۇنداق يېيىشىگىلا توزاققا ئىلىنىدى . زىرى ئۆزىنىڭ توزاققا
چۈشكىنىنى كۆرۈپ ناله ـ پەريات قىلدى ، ھېچ پايدىسى بولمىدى .
« ئۇۋچى كەلگۈچە قۇتۇلالمىسام ئۆلگىنىم شۇ » دەپ جېنىدىن ئۈمىد
ئۈزۈپ ، جان ـ جەھلى بىلەن كۈچەپ تېپىچەكلىگەنىدى ، دامىنىڭ يېپ-
لىرى ئاپىتاپتا چىرىپ ، كونىراپ كەتكەنىكەن ، بىر ـ بىرلەپ ئۈزۈلۈپ ،
دامىدىن قۇتۇلدى . زىرى شۇ خۇشاللىقىدا پەرۋاز قىلىپ ، ئۆز ۋەتىنىگە
قايتىپ تىنچ ـ ئامان ياشىماقچى بولدى . ئارا يولدا كېتىۋاتقانىدى ، بىر
كەنت كۆرۈندى ، ئۇ يەرگە چۈشۈپ ئارام ئېلىپ ئۆتمەكچى بولۇپ بىر
توغرا تامنىڭ ئۈستىگە قونغانىدى ، بىر بالا ئاتقۇچ بىلەن چېنەپ ئاتتى .
تاش كېلىپ ئارقا تەرەپتىن تېگىپ ، كەپتەر موللاق ئېتىپ تام تۈۋىدىكى
كونا قۇدۇقنىڭ ئىچىگە چۈشۈپ ، بىر تال تاشلاندۇق ياغاچقا چاپلىشىپ
قالدى ، بۇ قۇدۇق ھەم كونا ، ھەم چوڭقۇر ئىدى .

ھېلىقى بالا كېلىپ كەپتەرنى ئۆلدى دەپ ھېس قىلىپ كېتىپ
قالدى . زىرى بولسا ، بەدەنلىرى نەچچە يەردىن جاراھەتلىنىپ ، ماغ-
دۇرسىزلىنىپ كەتكەنىدى . مىڭ بىر مۇشەققەت بىلەن قۇدۇقتىن چىقىپ
ئۆز ئۇۋىسىغا ئاران يەتتى . مىگىز كۆردىكى ، زىرىنىڭ ھالى خاراب-
شىپ ، ئاچلىقتىن كۆزلىرى پارقىراپ قاپتۇ ، سوراپتۇكى :

ـــ ئى ئەزىز جۈپتۇم زىرى ، ھالىڭ قانداقراق ؟

ـــ ئى قەدىرلىكىم ، ـــ دەپتۇ زىرى ، ـــ سەن شۇنچە نەسىھەت
قىلساڭ سۆزۈڭگە كىرمەپتىمەن . سەپەر قىلمەن دەپ كۆرمىگەن
جەبىر ـ جاپالار قالمىدى . ئەمدى ئۆزلۈكۈمدىن پايدا ـ مەنپەئەت ياكى
ئويۇن ـ تاماشا ئۈچۈن ھەرگىز سەپەرگە چىقمايمەن . « كاجنى بازار
ئوڭلايدۇ » دېگەن راست ئىكەن . « تازىنىڭ ئەقلى چۈشتىن كېيىن »
دەپ ، ئەمدى بىلدىم ، ـــ دەپتۇ .

ئى تۆرەم ، سىزنىڭ بۇ سەپىرىڭىزمۇ بىرەر ئەمىر ـ پەرماندىن ئەمەس ، بەلكى ئۆزلۇكىڭىزدىن ئاررۇ قىلغان سەپەردۇر . مېنىڭچە بۇنداق سەپەرنى قىلمىغان تۈزۈك ، سىزنىڭ ئۆز مال ـ دۇنيالىرىڭىز شۇنچە كۆپ تۈرۈقلۇق ، خەقنىڭ پۇلىنى بېرىشكە كۆزىڭىز قىيماي ، ئارىدىن زىغىرىق چىقىرىۋالماقچى بولۇۋاتىسىز ، ـــ ئى ھۆرمەتلىك تۆرەم ، پۇلنى دەپ ئۆز ھاياتىڭىزغا قارامايسىز ، ـ دەپ يول كۆرسەتتى .

كاردان تۈرۈمتاينىڭ نەسىھەتلىرىنى ئاڭلاپ غەزەپتىن ئۆزىنى باسالماي ، ئورنىدىن سەكرەپ تۈرۈپ تۈرۈمتاينىڭ ئالدىغا بېرىپ :

ـــ ھەي بىئەدەپ شۇم ! ئەمدىلىكتە ماڭا نەسىھەت قىلغۇدەك بولدۇڭمۇ ؟ قەدىمكىلەرنىڭ « ھايۋان بالىسى باقساڭ ئاغزى ـ بۇرنۇڭنى ياغ ئېتەر ، ئادەم بالىسى باقساڭ ئاغزى ـ بۇرنۇڭنى قان ئېتەر » دېگەنلىرى راست ئىكەن . يېتىم دېگەننىڭ ئاغزى يۇمشاق بولۇشى كېرەك . شۇنداق قىلغاندا ، ئۇ كىشىنىڭ قولىدىن بىر توغرام نان ئېلىپ يېيەلەيدۇ .« ئېمىشنى بىلگەن قوزا ئىككى ئانىنى ئېمەر ، ئېمىشنى بىلمىسە ئۆز ئانىسىمۇ تېپەر » ، مەن بولسام ئاغزىمنى يۇمشاق قىلىپ پادىشاھنىڭ ئەمرىنىمۇ تۇتىمەن ، ئۆز نەپسىمنىمۇ خۇش قىلىمەن . مەن ئاۋۋال پادىشاھنىڭ ئەمرىگە ئىتائەت قىلىپ ، ئۇنىڭ ئىشەنچىسى ئاستىدا ئۆزۈمنى غەملەيمەن . پۇرسەتنى غەنىيمەت بىلىپ ئۆزىنى غەملىمگەنلىكىنىڭ ئۆزى ، ئاللانىڭ بەرگىنىنى قوبۇل قىلمىغاندەك بىر ئىشتۇر ، ـــ دېدى .

تۈرۈمتاي قىلغان سۆزلىرىگە پۇشايمان قىلىپ :

ـــ مەنمۇ كۆرگەن كۈنۈمگە شۈكۈر قىلماي ، ئۆزلىرىگە ئاقسالاللىق قىلىپ قويۇپتىمەن . قەدىمدىن قالغان : « ئارغىماق ئات ئات بولماس ؛ قۇلى ئارسا ، خوجىسى باقماس » دېگەن بىر تەمسىل بار ئىكەن . بۇ قۇللار ھەر قانچە ئازسىمۇ ، خوجا بولغۇچى كىشى كەڭ قورساقلىق بىلەن كۆرمىگەن بولۇپ ، ئەپۇ قىلىۋېتىشى كېرەك دېگەنلىكتۇر . قۇلنىڭ خاتالىقى قانچە ئېغىر بولسىمۇ ، پادىشاھلارنىڭ كەچىلىكى شۇنچە چوڭ بولىدۇ . ئالەم قۇياش بىلەن يورۇپ تۇرۇقلۇق ، ئاينىڭ زەررىچىلىرىنىمۇ قولدىن بەرمەيدىغانلىقىنى ، ئاپتاپنىڭ جۇدىنىمۇ بولىدىغانلىقىنى ، ئادەم-

لەر كۆزىنىڭ مال ـ دۇنياغا تويۇپ ئۆتمەيدىغانلىقىنى ئويلىماپتىمەن . سۆزۈمنى ئېغىر ئالمىغايسىز ، مەنمۇ خۇددى يادىكار جۇۋىچىدەك تېتىقسىز سۆزلەپ قويغانلىقىمنى بىلدىم ، ـــ دەپ ئەپسۇ سوردى . كاردان دېدىكى :

ـــ ئى تۇرۇمتاي تېز پەرۋاز ! يادىكار جۇۋىچى قانداق بولغانىكەن ؟ بايان قىلغىن .

تۇرۇمتاي « خوپ ! » دەپ ھېكايىسىنى باشلىدى :

يادىكار جۇۋىچى ھېكايىسى

بۇرۇنىنىڭ بۇرۇنىسىدا ئادەمزات ئارىسىدا يادىكار بۇلاتقى دەپ بىر ئادەم ئۆتكەنىكەن . بۇ ئادەم كىچىك چېغىدا ئاتا ـ ئانىسىدىن يېتىم قېلىپ ، ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرىنىڭ پەرۋىشىدە چوڭ بولۇپتۇ . ئۇلار ئاز ـ تولا ئوقۇتۇپ ساۋاتىنى چىقىرىپ قويغاندىن كېيىن ، ئۇ نەگىلا بارسا لاپ ئۇرۇپ ، تۇغقانلىرىغا تۇزكورلۇق قىلىپ باشقا بىر يۇرتقا بېرىپ يا-شاپتۇ . ئۇ يەرگە بېرىپمۇ ھاپىزلىق قىلىپ يۇرۇپ كىشىلەرگە سەت كۆرۈنۈپ تۇرغۇدەك يەر تاپالماي ، ئاخىر بىر جۇۋىچىغا شاگىرتلىققا كىرىپ ھۇنەر ئۆگىنىپ ، يادىكار جۇۋىچى ، دېگەن نام بىلەن ئاتىلىدى-غان بولۇپتۇ ، ئەمما ھۇنەرنى ياخشى ئۆگىنەلمەپتۇ .

ئۇ ھەم دۆت ، ھەم يالغانچى ئىكەن ، يالغانچىلىق قىلغاندىمۇ قىل-غان سۆزلىرى ھەددىدىن ئېشىپ كېتىپ ، بىر كىمنى ئىشەندۈرەلمەپتۇ . ئۇ ئۆزىگە گاھىدا ئۆتكۈر سوپى دەپ ئات قويۇۋالدىكەن ، گاھىدا دا-نىشمەن روزىگار ئاتايدىكەن . ئۇ لاپ ئۇرغىلى تۇرسا ، كىشىلەر كە :

ـــ مەن ئون يېشىمدا ھەزرىتى نوھ ئەلەيھىسسالام توپاندىن قۇ-تۇلۇش ئۈچۈن كېمە ياسىغىلى تۇرغاندا ياغاچ توشۇپ بەرگەنىدىم . ئون بەش يېشىمدا ھەزرىتى ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنى لەنىتى نەمرۇت مەنجا-ناققا سېلىپ كۆيدۈرمەكچى بولغاندا پۇتىنى تۇتۇشقانىدىم . يىگىرمە بەش يېشىمدا خوجا ئەھمەت يەسەۋىنىڭ قەبرىسىنى قوپارغاندا لاي توشۇپ ،

خىش سۇنۇپ بەرگەنىدىم ، ــ دەيدىكەن . ئاكىلىغۇچىلار :

ــ يادىكار ئاكا ، مۇنداق يالغان سۆزلىمەك ، سۆزلىگەنىدىمۇ ، شۇنداقمۇ لاپ ئۇرامسىز ؟ ــ دېسە :

ــ ئەگەر مەن يالغان سۆزلىگەن بولسام خۇدا ئۇرسۇن ، ــ دەپ قەسەم قىلىپ تۇرىدىكەن . شۇ سەۋەبتىن ئۇ راست سۆزلىسىمۇ كىشىلەر ئۇنى يالغان ھېسابلاپ ئىشەنمەيدىكەن . ئەگەر ئۇنىڭ تىككەن جۇۋىسىغا قارايدىغان بولسا ، ھەر بىر تىكىشىنىڭ ئارىلىقىدىن بارماق ئۆتۈپ كېتىدىكەن . خېرىدارلار :

ــ ۋاي ئۇستام ، بۇ قانداق تىكىش ؟ ــ دەپ سوئال قويسا ، خىجىل بولماستىن :

ــ مۇشت ئۆتمىسە ياخشى تىكىش ، ــ دەپ ھەق تەلەپ قىلىدىكەن . ئۇنىڭ ئۇستىگە ، ئۇ ئۆزىنىڭ دۆتلۇكىگە باقماي ، خالايىققا سۇنىنەتتىن ئەمرى مەرۇپ قىلغۇچى ئىكەن . ئەمما ئۆزى تاھەرەتتە قولىنى قەيەرگىچە يۇيۇشنىڭ پەرز ــ سۇنىنەتلىرىنى بىلمەي ، ئۇچ بارمىقىنى يۇيۇپ ، ئىككى بارمىقىنى ئايرىپ قويىدىكەن . ھەم ئەخمەق ئىكەن ، كىم سۆزلىسە قوشۇق سېلىپ كىشىنىڭ چىشىغا تېگىدىكەن . ئۆزىنى بىلمەي كىشىنىڭ ئىشىغا ئارىلىشىپ ، مەسىلىھەت بېرىمەن دەپ خاپىچىلىق تېپىۋالىدىكەن . مەنمۇ بۇگۈن يادىكار جۇۋىچىدەك دۆتلۈك قىلىپ ، مەسىلىھەت بېرىمەن ، دەپ يارىماس سۆزلىرىم بىلەن سىلىنى خاپا قىلىپ قويدۇم ، شۇڭا ئۆزۈمنى يادىكار جۇۋىچى قاتارىغا تىزىپ قويدۇم ، دېدى . كاردان تۇرۇمتاي تېز پەرۋازنىڭ بۇ سۆزلىرىنى ئاكىلاپ قەھرى غەزەپلىرى يېنىپ :

ــ « ئېگىلگەن بويۇننى قىلىچ كەسمەپتۇ » دېگەن تەمسىل بار . گۇناھىڭدىن ئۆتتۇم . سەن ئۆزۈڭنىڭ دۆتلۈكىدىن ، بېشىڭغا ئىش كەلمىگەنلىكىدىن ، سەپەرگە چىقىپ باقمىغانلىقىڭدىن ، بۇ سۆزلەرنى ئېيتتىڭ ، تۇرمۇشنىڭ لەززىتىنى ئەقىلسىزلەر ھەرگىز بىلەلمەيدۇ ، سەن مېنىڭ بىلەن سەپەرگە چىقساڭ ، كۆپ تەجرىبىلەر ھاسىل قىلىسەن ، ــ دەپ ، كاردان تۇرۇمتاي تېز پەرۋاز بىلەن تەييارلىقنى قىلىپ

يولغا چىقتى .

بۇلار نەچچە مەنزىل يول يۈرۈپ كەيقباد قەدىمكى شەھىرىگە كېلىپ ، بايقۇشنىڭ ئۆۋىسىغا قوندى . بايقۇش كاردانىنىڭ كەلگەنلىكىنى كۆرۈپ ھال ـ ئەھۋال سوراپ ، خۇشال ـ خۇراملىق بىلەن قارشى ئالدى . بىرىپ ئۇنىڭ دۇمبىسىنى قېقىپ مېھمانخانىسىغا باشلىدى . ئېسىل بىساتلار سېلىپ مېھمانىنى ئۇستىگە ئولتۇرغۇزۇپ ، ئوچاققا ئوت قالاشقا باشلىدى . بۇ پەسىل قىش مەزگىلى بولغاچقا ، سوغۇقنىڭ ئاچچىقى جاندىن ئۆتۈپ تۇراتتى . ئوتۇنىنى دۆۋىلەپ پۈۋلەشكە باشلىدى . ئەمما ئوت تۇتاشماي ، يانمىدى . بايقۇش مېھمانىنىڭ ئالدىدا خىجىل بولۇپ :

ـــ كۆردىڭىزمۇ قېرىلىقنىڭ كاساپىتىنى ؟ پۈۋلىسەم يەل قېچىپ ، ئالدىرىغاندا ئوتمۇ يانمايۋاتىدۇ . « ئالدىرىغان ئارقىدا قالار » دېگەن شۇ ـ دە ، ـــ دەپ ھەسرەت چەكتى .

كاردان دېدىكى :

ـــ رىۋايەتتە كەلتۈرۈلۈشىچە : « شەيخنىڭ ھۈنىرى بولمىسا ، خانىغا بىلەن تەڭ » دېگەن تەمسىل بار ئىكەن . قولىدىن ئىش كەلمىگەن ئادەم تام بىلەن تەڭدۇر . ئوت قالاشنى بىلسە ، مۇزغىمۇ تۇتىشىدۇ . قالاشنى بىلمىسە قاقشالغا ياقسىمۇ بىكار ، سىز ئوگلاپ ئوتنىمۇ قالىيالمىغان تۇرۇقلۇق قانداقمۇ بىز بىلەن سۆزلىشەلەرسىز ؟

ـــ ئى ئەزىز مېھمان ، ـــ دېدى بايقۇش ، ـــ « راستىنى ئېيتسام ئۇرىسىز ، يالغان ئېيتسام تۇرىسىز » دەپ ، سىزنىڭ ھۆرمىتىڭىزنى قىلىپ نەچچە ئېغىز تەكەللۇپ قىلىپ قويسام كۆرەگىلەپ كەتمەك . « موزاينىڭ يۇگۇرۇشى سامانلىققىچە » دېگەن گەپ بار . ۋاقتى كەلگەندە كۆرەرمىز . دەرۋەقە سىز بولسىڭىز شەھەردىن كەلدىڭىز ، مەن بولسام سەھرادا تۇرىمەن . سەھرا دېگەن مۇشەققەتلىكتۇر ، شۇڭا ئۇ كىشىنى ئەقىلدىن ئازدۇرۇپ قويىدۇ ، ئەمما تەجرىبە كۆپرەك بولىدۇ . سەھرالىق بىلەن ھەمسۆھبەت بولۇشتا « سۇ كۆرمەي ئىشتان ساپتۇ » دېگەندەك ، ئالدىراپ غەلىبىدىن تەمە قىلىپ كەتمەسلىك كېرەك . « كۆزگە ئىلمىغان پۇتقا چوماق » بولۇپ قالمىسۇن . « ئىشنى كەلگەندە كۆرۈك ، دوپپىنى

كىيگەندە » دەپ ، ھەر ئىشقا جەريان كېرەك . « ئالدىرىغان يولدا قالار » ــ دەپ ، ئوتنى توتاشتۇرۇپ گۈلخان يېقىۋەتتى . داپ ، غىجەك ، قالۇن ، راۋابلار بىلەن سازەندە مۇقامچىلارنى كەلتۈرۈپ ، ئوسسۇلچى ، قىزىقچىلارنى تەكلىپ قىلدى . مېھماندارچىلىق ئەسۋاپلىرىنى تەييارلىدى . سازەندىلەر سازنى قۇلاقلىرىغا توتۇپ تەڭشەپ چېلىشقا باشلىدى . مېھمانلار گۈلخاننى چۆرىدەپ ئولتۇرۇپ بىردەم مەيدىسىنى ، بىردەم دۈمبىسىنى قاقلاپ ھۇزۇر قىلماقتا ئىدى . نەغمە ـ ناۋانىڭ ساداسى پەلەككە يېتىپ ، مالائىكىلەرنىمۇ ئويغىتىۋەتتى .

مۇشۇنداق بىردەم ھۇزۇرلانغاندىن كېيىن ، كاردان بايقۇشنى چەتكە تارتىپ :

ــ بۇرادەر ئىككىمىز ئايرىم سۆزلىشىۋالساق قانداق ؟ ــ دەپ سورىدى .

بايقۇش دېدىكى :

ــ قەدىمدىن قالغان : « سۆزنى قىلغىن ئوقۇغانغا ، جاننى ـ جانغا سوققانغا : ئېيتىپ سۆزنى نېمە قىلسەن ، ئانسى يامان تۇغقانغا » دېگەن مەسەل بار . سىزدەك ياخشىلارنىڭ سۆزىنى ئاڭلاشقا ھەر قاچان تەييارمەن ، مۇنداق بىر بېيىتنى ئاڭلىغانمەن :

بېيىت

ئادەمنىڭ نەسلى بىردۇر بىر ـ بىرىدىن پەرقى با ،
بىرسى باشنىڭ ئاغرىقىدۇر ، بىرى كۆزگە تۇتىيا .

سىز بولسىڭىز يىراقتىن كەلگەن مېھمان ، ھەم بىز ئۈچۈن تۇتۇق يادۇرسىز .

بېيىت

ئەگەر سۆز جانىبىدا قىلمىسا سۆز ،
ئۇنى سۆز دېمىگىن ئى مەجلىس ئەفرۇز .

سىزنىڭ سۆزلىرىڭىز بىز ئۈچۈن پايدىلىقتۇر ، ئەمما ھەددىدىن ئاشقان سۆزلەر بولسا ، سۆز دېگىلى بولمايدۇ .

كاردان ئۆزىنى تونۇشتۇرۇپ :

— ئى بۇرادەر بايقۇش ، بىز بولساق مالىك شاھنىڭ كىشىلىرى. دۇرمىز ، ئاگلىغان خەۋەردە ، قىزىڭىز كۆنۈش بانۇ ئايمنى ياپىلاق قۇشنىڭ ئوغلى كۆلانگىر سۇلتانغا بەرمەكچى بولۇپسىز . « سالغان تويى. لۇقنى ئۆز قۇلىقىم بىلەن ئاگلاپ كېلەي » دەپ كەلدىم . ئىش قىلىپ سالغان تويلۇق ئىسراپ بولمىغۇدەك دەرىجىدە مۇڭاپىقراق بولسا ئىكەن دېمەكچىمۇسىز . — دەپ ، گېپىنى تاماملىدى .

— ئوبدان بولۇپتۇ ، — دېدى بايقۇش ، — « قوينۇڭدىن تۆ. كۈلسە قونچۇڭغا » دېگەن تەمسىل بار . قىزىمغا ئۆز قېرىنداشلىرىمدىن لايىق چىقىپ قالار . ياپىلاقنىڭ ئوغلىنىڭ كۈيئوغۇل بولۇشىنىڭ ھاجىتى يوق . ئۇنىڭدەك غەيرىيدىن تەمە كۈتىدىغان تەمەخورنىڭ بالىسىغا نې. مىدەپ بەرگۈدەكمەن ؟

— ئى بايقۇش ، كونىلارنىڭ « ياتقا بەر قىزىڭنى ، ياتتىن ئال سۆزۈڭنى » دېگەن تەمسىلى بار . ئۇرۇق ـ تۇغقان ۋە ياكى يېقىن بۇرا. دەرلەر بىلەن قۇدا بولۇشمۇ ئوبدان ئەمەس . «قىز بالا — قىزىل بالا » دېگەن تەمسىل بار . قاملاشمىغۇ ياخشى ، ئەگەر ئۇنىڭ جاھىللىقى تۆ. تىدىغان بولسا ، مىڭ ئادەم نەسىھەت قىلغان بىلەنمۇ ئۆزىنىڭ دېگىنىنى قىلىدۇ . ئۇ چاغدا ، ئارىلىقتا ئاداۋەت پەيدا قىلىپ قويىدۇ . « ئەر تاللە. غان يەردە قالار » ، « قىزنى ئاشقىغا بەر » دېگەن مەسەل بار . قىز چوڭ بولغاندا ساقلىماق تەس . « قىز ساقلىغۇچە ، تۆز ساقلا » دەپ بېشىغا كەلگەنلەر دېگەن . « خوتۇن خەققە ئاتا بولغان لاتا بولىدۇ » ، قىز بالا ماقۇل بولغانىكەن ، دېگىنىگە بېرىۋېتىش كېرەك ، — دەپ كاردان كۆپ قېتىم نەسىھەتلەر قىلدى . بايقۇش دېدىكى :

— « تاشمۇ ئۆز جايىدا ئەزىز »، بۇنى بىلگەنلەر ئۆز جايىدىن ئايرىلمايدۇ . « ھەر كىمنىڭ تايى بار ، كۆگلىدە گۇمانى بار »، ھەر

ئىشنى ئالدىدا ئويدان ئويلاش لازىم . ئالدىراپ ئىش قىلىپ قويۇپ ، گەپنى ئارقىدىن قىلغان بىلەن ۋاقتى ئۆتكەن ئىش ئورنىغا كەلمەيدۇ ، « گەپ يۈزدە ياخشى ، ئوسۇل تۈزدە » دەپتىكەن . مەن كۆڭلۈمدىكىنى دېسەم ، « دوستۇمنى دەپ بويۇمدا قالدى » دەپ ، ئۆزۈمگە خاپىلىق تېپىۋالسام ئويدان ئەمەس .

كاردان دېدىكى :

— ئى بۇرادەر ، سەن قەدىمكىلەرنىڭ ئەقلىيە سۆزلىرىنى دېگەن بىلەن ئۇنىڭدەك بولالمايسەن . ئۇ زامانلاردا تۆگە ياڭاق چىچاتتى . ھازىر ئۇنىڭغا ئوخشمايدۇ . « ئەتىكى قۇيرۇقتىن بۈگۈنكى ئۆپكە ياخشى » ، بىلمىشمچە ، ياپىلاقنى ياراتمايدىكەنسەن ، ئەمما ئوغلىنى ياخشى كۆرىدىكەنسەن ، « ھەسىنىكام ئاچچىق ، ئامۇتى تاتلىق » دېگەن شۇ ئەمەسمۇ ، بۇنىڭدەك قىلىش ئويدان ئەمەس ، ئەلۋەتتە . « گۈلنى سۆيگەن تىكەنىنى سۆيەر » ، « ئىگىسىنى سېغىنساڭ ئىتقا سۆگەك تاشلا » دېگەن گەپ بار . ئوغلى يارىغانىكەن ، ئاتا ـ ئانىسىنمۇ ياخشى كۆرۈش لازىم . سەن كىشىنىڭ ئەيبىنى كۆرىدىكەنسەن ، ئەمما ئۆزۈڭنىڭ ئەيبىنى كۆرمەيدىكەنسەن . « ئۆچكىنىڭ ئوچۇق قالسا گەپ يوق ، قوينىڭ ئوچۇق قالسا ، ھاي ـ ھايت » دېگەندەك ، ئۆزۈڭنىڭ ئەيبلىرىگە گەپ يوق ، باشقىلارغا گۇناھ قويماقچىمۇ ؟ ئادەمزات ئارىسىدا ھوشۇر يورۇق دەپ بىر كىشى ئۆتكەن بولۇپ ، يولدىن بىر ئەينەك تېپىۋاپتۇ . ئۇنى ئېلىپ يۈزىگە شۇنداق قارىغانىكەن ، ئۆزىنىڭ سەت تەلەتىنى كۆرۈپتۇ . شۇنان ئەينەكنى يەرگە ئۇرۇپ پارە ـ پارە قىلىپ : « سەن مېنى سەت قىلمۇەتتىڭ ، ئۆزۈڭ ياخشى نەرسە بولساڭ ، يولغا تاشلانمىغان بولاتتىڭ »،دەپ بىر مۇنچە گۇناھلارنى ئارتىپتۇ . سەنمۇ شۇنىڭغا ئوخشاش ئەقىل ـ پاراسەتسىز بولمىغان بولساڭ ، ئۆزۈڭنىڭ ئەيبىنى كۆرۈپ ، باشقىلارنىڭ ئەيبىنى كۆرمىگەن ۋە يوشۇرغان بولار ئىدىڭ .

— ئى كاردان ، — دېدى بايقۇش ، — سېنىڭ نەسىھەتلىرىڭگە موھتاج ئەمەسمەن ، دېگەن سۆزلىرىڭ يېنىمدىن يەلدەك ئۆتۈپ ، سەلدەك ئېقىپ كەتتى .

كاردان ئۇنىڭ سۆزلىرىدىن ئەجەبلىنىپ سوپى ئاللا يارنىڭ :

نەسىھەت ئاڭلىماس دىلسۇختە مەھبۇپ ،
كۆكەرمەس تاشقا يامغۇر ياغسا ھەم كۆپ .

دېگەن بېيىتلىرىنى ئەسلەپ ئۆتۈپ :

ـــ ھەي بۇرادەر ، « يامانلىقنى كۆچى ياپلاققا يېتەر » دېگەننى ئوبدان ئۆگەنگەن ئوخشايسەن ، شۇنىمۇ ئاڭلاپ قالغىنكى ، « ئويلىماي سۆزلىگەن ئاغرىماي ئۆلەر » ، « چېنىمەي يىگەنلەر كۆشمەي كېتەر » دېگەن تەمسىللەرمۇ بار . سېنىڭ مەجزىڭ خۇددى جاھىل خوتۇنلىنىڭ ھېكايىسىگە ئوخشايدىكەن ، ـــ دېدى .

بايقۇش دېدىكى :

ـــ ئى كاردان ، «يېتىپ قالغۇچە ئېتىپ قال » ، « ئېشەك ـ ئېشەكتىن قالسا قۇلقىنى كەس » دېگەن تەمسىل بار . مەن كىشىنىڭ سۆزىگە كىرىشىنى ياقتۇرمايمەن . كىشىلەر قىل دېگەننى قىلمايمەن . قىلما دېگەننى قىلمەن . جاھىل خوتۇنلىنىڭ ھېكايىسى قانداقمۇ مېنىڭ مەجەزىمگە ئوخشىسۇن ؟

ـــ ئۇنداق بولسا ، سەن بايان قىلغىن ، مەن ئاڭلاپ باقاي .

كاردان ئۇنىڭ تەلىپىنى قوبۇل قىلىپ ھېكايىسىنى باشلىدى :

جاھىل خوتۇن ھېكايىسى

بۇرۇنىنىڭ بۇرۇنىسىدا ، بىر جۇپ ئەر ـ خوتۇن ئۆتكەنىكەن . خوتۇن شۇنداق جاھىل ئىكەنكى ، باشقىلارنىڭ سۆزى خۇددى تاشقا سۇ ئۆتمىگەندەك پەقەت كار قىلمايدىكەن . ئەقىل ـ پاراسەتتە پايدا ـ زىيانىنى پەرق ئېتەلمەيدىكەن ، شۇنداق تۇرۇقلۇق ، قىلىڭ دېگەننى قىلماي ، قىلماڭ دېگەننى قەستەن قىلىدىكەن . شۇ سەۋەبتىن ئۆيىدە جېدەل ئۆكسۈمەيدىكەن . ئېرى بىچارە ھەرقانداق قىلىپمۇ ئۇنىڭ بۇ يامان مىجەزىنى

ئۆزگەرتەلمەي ، بۇ خوتۇننى ئەمدى قانداق قىلسام بولار ، دەپ ئويلاپ ئولتۇرسا خوتۇنى كېلىپ :

ـــ مەن بۇگۈن ئاپامنىڭ ئۆيىگە ئازنىلىققا بارىمەن ، ـــ دەپتۇ .

ئېرى :

ـــ بولمايدۇ ، كېلەر ھەپتە بېرىڭلار ، ـــ دەپتۇ . شۇڭا خوتۇنىنىڭ جاھىللىقى تۇتۇپتۇ ـ دە :

ـــ با ... رەھمەن ! قانداق قىلاتتىڭ ! ـــ دەپتۇ . ئېرى :

ـــ بارساڭلار ، بېرىڭلار ، ئەمما پالانى يەردىكى زەيلىكنىڭ كۆۋرۈكىدىن ئۆتمەڭلار جۇمۇ ! ـــ دەپتۇ . خوتۇنى :

ـــ ئاشۇ كۆۋرۈكتىن ئۆتمەمەن ، قانداق قىلاتتىڭ ؟ ـــ دەپتۇ . ئېرى :

ـــ بوپتۇ ، ئۆتسەڭلار ئۆتۈڭلار ، لېكىن كۆۋرۈكنىڭ چىڭ ئوتتۇرىسىغا كەلگەندە لىڭشىتماڭلار جۇمۇ ! ـــ دەپتۇ . خوتۇنى :

ـــ راسا لىڭشىتىپ ئۆتمەمەن قانداق ؟ ـــ دەپتۇ . ئېرى :

ـــ نېمە قىلساڭلار قىلىڭلار ، لېكىن مېڭىشتا ياغىچاقنى دۈمبەڭلىگە ئارتىپ ، ئارغامچا بىلەن مەھكەم تېڭىۋالماڭلار جۇمۇ ؟ ـــ دەپتۇ . خوتۇنى :

ـــ ئەجەب ئوبدان دېدىڭا ، ياغىچاقنى دۈمبەمگە ئارتىپ ، ئارغامچا بىلەن ئۆزۈمگە تېڭىپ يەشكۈسز قىلۋېتىمەن ، ـــ دەپتۇ .

ئېرى « بۇ خوتۇننىڭ ئەدىپىنى ئەمدى بېرىدىغان بولدۇم » دەپ قاراپ ئولتۇرسا ، خوتۇنى ياغىچاقنى دۈمبىسىگە تېڭىپ ، ماڭماڭلار دېگەن يول بىلەن ئۆتمەڭلار دېگەن كۆۋرۈككە قاراپ مېڭىپتۇ . بۇنى كۆرگەن ئەر چىغىر يول بىلەن ئۇدۇللاپ ھېلىقى كۆۋرۈككە يېتىپ بېرىپ ئاستىغا كىرىپ كۆۋرۈكنىڭ لىم ياغىچىنى ھەربىدەپ كىچىككىنە يېرىنى قالدۇرۇپ قويۇپ ، ئاندىن بېرىپ بىر يەرگە يوشۇرۇنۇپ ماراپ ئولتۇرۇپتۇ . بىر كەمدىن كېيىن خوتۇنى تاشنى كۆتۈرەلمەي ھېرىپ ، پۇتلىرىنى تەستە يۆتكەپ دېگەندەك ئاران كەپتۇ . كۆۋرۈكنىڭ ئوستىگە چىقىپ :

— ئېرىم بۇ كۆۋرۈكنى لىگشتماقىلا ، دېگەندى ، بىر لىگشتە-ۋېتەي ، — دەپ ، بىر لىگشتقانىكەن ، كۆۋرۈكنىڭ ياغچى سۈنۈپ كېتىپ خوتۇن چوڭقۇر زەيلىككە چۈشۈپ كېتىپتۇ . خوتۇن ئالاقزادە بولۇپ ، ھەدەپ توپىگە ئىنتىلىپتۇ ، دۇمبىسىگە تاغان تاش تېگىگە تار-تىپتۇ . ھاپ ، دېسە ، ھاپ ، دەپ ، بىر ئۆرلەپ ، بىر چۆمۈپ ، «ۋاي ئادەم بارمۇ ! » دەپ توۋلىغىلى تۇرۇپتۇ . ئاندىن كېيىن ئېرى كېلىپ سۇدىن سۈزمەي تۇرۇپ سوراپتۇ :

— يەنە جاھىللىق قىلامسەن ؟

— ۋاي قىلمايمەن .

— نەسىھەت ئاڭلامسەن ؟

— ۋاي ئاڭلايمەن .

— قىلما دېگەننى قىلامسەن ؟

— زىنھار قىلمايمەن .

— ئەمدى قانداق قىلىمىز ؟

— خاتا قىپتىمەن ، ئەمدى ئۇنداق قىلمايمەن ، — دەپ توۋا قىلغاندىن كېيىن سۇدىن سۈزۈپ قويۇپتۇ . خوتۇن زەيلىك ئۆستەڭگە چۈشۈپ كېتىپ بۇرنىغا سۇ كىرگەن كۈندىن باشلاپ شۇنداق ئوبدان بولۇپ كېتىپتۇكى ، ئەسكىلىكىنى قايتا تەكرارلىماپتۇ . ئۇندىن كېيىن بىرەر ئادەم نادانلىق قىلسا ، «ئۇنىڭ بۇرنىغا تېخى سۇ كىرمىگەن » دەپ-گەن سۆز شۇنىڭدىن قاپتۇ .

— ئى بايقۇش ، سەنمۇ جاھىل خوتۇندەك بۇرنۇڭغا سۇ كىر-مىگۈچە سۆزگە كىرمەيدىغان ئوخشايسەن ، دېدى . بايقۇش :

— ئى كاردان ، ھېكايەڭ ئىبرەتلىك ئىكەن ، ئەمما توي ئىشى ھەركىمنىڭ ئارىلىشىدىغان ئىش ئەمەس . « ھايۋاننىڭ ئالسى تېشىدا ، ئادەمنىڭ ئالسى ئىچىدە » دۇر . ئىشنى ئاۋۋال پوختا قىلىپ ، ئارقىدىن پۇشايمان قىلماسلىق لازىم . مەنمۇ ھەم دانىشمەن يىگىت بىلەن دېھقاننىڭ ھېكايىسىدىكىدەك كۆيئوغۇل بولغۇچىنىڭ ئەقلىنى سىناپ ، ئاندىن قە-زىمنى بېرىمەن ، — دېدى .

كاردان قۇش دېدىكى :

— دېھقان بىلەن دانىشمەن يىگىت ھېكايىسى قانداق بولغانىكەن ؟بايان قىلغىن .

بايقۇش ھېكايىسىنى باشلىدى :

دېھقان بىلەن دانىشمەن يىگىت ھېكايىسى

رىۋايەت قىلىنىشىچە ، بۇرۇنقى زاماندا بىر دېھقان بار ئىكەن ، ئۇ كىچىك چاغلىرىدا كۆپ ئوقۇيالمىغان بولسىمۇ ، ھەر قانداق ئىش قىلماقچى بولسا « يەتتە ئۆلچەپ بىر كەس » دېگەندەك ناھايىتى پۇختا ئىش قىلىدىكەن ، قىلغان ئىشىغا پۇشايمان قىلمايدىكەن . ئەھلىمەھەللە ھەم ئىش قىلماقچى بولسا ، ئۇنىڭ مەسلىھەتسىز قىلمايدىكەن . ئەمەلىيەتتە ، شۇنىڭ دېگىنىدەك چىقىدىكەن . شۇڭا ئۇنىڭ نامى « ئاقىل دېھقان » دەپ ئاتىلىپ ، يۇرت ئىچىدە مەشھۇر ئىكەن . ئۇنىڭ دۇنيالىقتا بىرلا قىزى بار ئىكەن . قىزى چوڭ بولۇپ ياتلىق قىلىدىغان ۋاقتى يېتىپ كەپتۇ . يېقىن ـ يىراقتىكىلەر قىزنىڭ ئوبدان چوڭ بولغانلىقىنى ئاڭلاپ ، سۆز سېلىپ ئەلچى ئەۋەتىشكە باشلاپتۇ . قىزنىڭ دادىسى بولسا ، ئەلچىلەرنى ئوبدان مېھمان قىلىپ بولۇپ ، سىلەر بىرىپ يىگىتىنىڭ ئۆزىنى ئەۋەتىڭلار ، دەپ قايتۇرۇپتۇ .

شۇنداق قىلىپ ، يىگىتلەر ئۆزلىرى كېلىشكە باشلاپتۇ . ئاقىل دېھقان كەلگەن يىگىتلەرنى سىناپ ، بىر داستىخانغا تۆت نان يۆگەپ ، ئەڭ ئاستىغا بۇغداي نېنى ، ئۇنىڭ ئۈستىگە قوناق نېنى ، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئارپا نېنى ، ئۇنىڭ ئۈستىگە تېرىق نېنى تىزىپ قويۇپتۇ . كەلگەن يىگىتلەر بولسا ، قېينىاتا بولغۇچىغا ئۆزىنى ئەدەپلىك كۆرسىتىش ئۈچۈن تارتىنىپ ئولتۇرۇپ ، تىزىلغان نانلارنىڭ ئەڭ ئۈستىدىكى تېرىق نېنىنى يەپتۇ . بۇنى كۆرگەن دېھقان لايىق بولۇپ كەلگەن يىگىتلەرگە : قىزىمنى بېرىمەن ياكى بەرمەيمەن دېمەي قايتۇرۇپتۇ . كۇنلەردىن بىر كۇنى بىر يىگىت لايىق بولۇپ كەپتۇ . بۇنىڭغىمۇ يۇقىرىقىدەك قىلىپ بىر داستىخانغا

تـۆت ناننى تىزىپ ئالدىغا قويۇپتۇ . بۇ يىگىت دانىشمەن ئىكەن . ناننىڭ تـىزىلىشىغا قاراپ ،« بۇ ناننىڭ تىزىلىشىدا بىر سىر بار ئىكەن » دەپ ئويلاپ :

بۇغداي ، قوناقتىن ئالتە ئايلىق كىچىكسىز ،
ئالدىراپ ـ تېنەپ تۆپىگە چىقىپسىز .

دەپ ، تېرىق نېنىنى داستىخاننىڭ بىر بۇرجىكىگە ئىتتىرىپ قو-يۇپتۇ . ئاندىن كېيىن :

مىجەزىم سوغۇق ئىدى ئارپا ياراشماس ،
كۈيئوغۇلنىڭ ھۆرمىتى بۇنىڭدا ئاشماس .

دەپ ئارپا نېنىنى داستىخاننىڭ يەنە بىر بۇرجىكىگە ئىتتىرىپ قويۇپتۇ ، ئاندىن كېيىن :

سېمىز كالا قوشقا ياخشى ،
ئورۇق كالا پېتىقا ،
بۇغداي نېنى چايغا ياخشى
قوناق نېنى قېتىقا .

دەپ قوناق نېنىنىمۇ داستىخاننىڭ بىر بۇرجىكىگە ئىتتىرىۋېتىپ ، بـۇغداي نېنىنى ئېلىپ چايغا سېلىپ يەپ مېھمان بولۇپتۇ . قىزنىڭ دا-دىسى بۇنى كۆرۈپ : « رەڭگىرويى كۆرۈمسىز بولسىمۇ ، ئەقىل ـ پارا-سەتلىك ، دانىشمەن ئىكەن » دەپ ، قىزىنى ئۇنىڭغا بېرىپتۇ . ئى كـاردان ، « سىنىمغانغا سىر تۆكمە » دېگەن گەپ بار .كۈلانگىر سۈل-تانىنى ئانچە چۈشەنمەيمەن ، دېدى .

بايقۇشنىڭ دېگەنلىرىنى ئاڭلاپ كاردانىڭ زۇۋان خەزىنىسىدىن غەزەپ ئوتى لاۋۇلداپ يېنىپ ، ۋۇجۇدىغا تۇتاشقان ئوتنىڭ تۈتۈنلىرى پەلەككە يەتتى . ئۇنىڭ غەزىپى ئالدىدا زۇلمەتنىڭ دەھشەتلىرىمۇ باش

ئۇرۇشقا خىجالەت بولۇپ ، قار ـ يامغۇر ، بەلكى قاراڭغۇ ۋە توپانمۇ ھەيران قالار ئىدى . ئۇ بايقۇشقا قاراپ :

ـــ ھەي قۇياش جامالىنىڭ جلۋىسىدىن مەھرۇم ! « ئىت كالـ لىسى تاۋاقتا تۇرماس » دېگەن راستكەن . مەن سېنىڭ نام ـ شەرىپىڭنى كۆپ ئاڭلىغانىدىم ، ئەپسۇسكى ، كۆرگەنلىرىم ئاڭلىغىنىمدەك بولۇپ چىقمىدى . مەن شۇنچە يىراقتىن كەلسەم ، قىلغان مۇئامىلەڭ شۇمۇ ؟ سەن خۇددى ئوتۇنچىنىڭ يولۋاس شاھنى ھاقارەتلىگىنىدەك مېنى كۆزگە ئىلماي ھاقارەت كەلتۈردۈڭ ، ـــ دېدى . بايقۇش ئېيتتىكى :

ـــ يولۋاس بىلەن ئوتۇنچى قانداق بولغانىكەن ؟

ـــ ئاگاھ بولغىنكى ، ـــ دەپ كاردان ھېكايىسىنى باشلىدى :

يولۋاس بىلەن ئوتۇنچى ھېكايىسى

رىۋايەتچىلەرنىڭ ھېكايە قىلىشچە ، بۇرۇنقى زاماندا بىر ئادەم ئۆتكەن بولۇپ ، بۇ ئادەمنىڭ بالىلىرى كۆپ ، تاپاۋىتى يوق ، ناھايىتى كەمبەغەل ئىدى . ئۇنىڭ بار ـ يوقى بىرلا ئېشكى بار بولۇپ ، جاڭگالغا بېرىپ ئوتۇن ئەكىلىپ سېتىپ كۈن كەچۈرەتتى . شۇنداق قىلىپ ، بۇ ئادەم ھەر كۈنى توشۇپېرىپ ، نەچچە يىللاردىن كېيىن بۇ جاڭگالنىڭ ئوتۇنى تۈگەپ كەتتى ، ئۇنىڭدىن نېرىراق جايدا يەنە بىر ئورمانلىق بولۇپ ، ئوتۇنلىرى ناھايىتى خىل ئىدى ، ئەمما بۇ جايدا يولۋاس بار ئىدى . ئۇنىڭدىن باشقا ئوتۇن چىقىدىغان يەر يوق بولۇپ ، ئوتۇنچى ھېلىقى جاڭگالغا كىرەي دېسە ، يولۋاستىن قورقتى ، ئەگەر كىرمىسە باشقا جايدا ئوتۇن بولمىغاچقا ، ساتقىلى نەرسە يوق ، خوتۇن ـ بالىلىرى ئاچ قالاتتى . ئاخىر ئائىلاجلىقتىن يولۋاس بار جاڭگالغا كىرمەكچى بولدى ـ دە ، ئېشەكنى ھەيدەپ جاڭگالغا باردى ، بىر چەتتە ئوتۇن ئىزدەپ يۈرگەنىدى ، قۇلىقىغا بىر نەرسىنىڭ غىڭشىغان ئاۋازى ئىشتىلدى . ئوتۇنچى يەنە بىر ئاز ماڭغانىدى ، قارىسا ، يوغان بىر يولۋاس چاتقالنىڭ ئارىسىدا ئىڭراپ يېتىپتۇ . ئوتۇنچى بۇنى كۆرۈپ ، ئاستا ـ ئاستا يېقىنلاپ

باردى . كۆردىكى ، يولۋاسنىڭ بىر قولى ئېغىر زەخملىنىپتۇ ، يولۋاس ئوتۇنچىنى كۆرۈپ ، قولىنى ئاستا كۆتۈرۈپ كۆرسەتكەندى ، ئوتۇنچى يولۋاسنىڭ قولىغا بىر تال ياغاچ كىرىپ ، تېشىپ ئۆتۈپ كەتكەنلىكىنى كۆردى ۋە ئۇنىڭغا رەھمى كېلىپ ، قولىغا كىرگەن ياغاچنى ئېلىۋېتىپ ، ئىچكىلى ئېلىۋالغان سۈيى بىلەن يۇيۇپ تازىلاپ ، ئۇچسىدىكى كۆڭلەكتىن بىر پارچە يىرتىپ ئۇنىڭ قولىنى تېڭىپ قويدى . ئاندىن كېيىن ئۆز يولىغا ماڭماقچى بولۇپ تۇرغانىدى ، بىردىنلا يولۋاسقا زۇۋان كىرىپ :

ــ ئى ئادەم ! نېمە مەقسەت ـ مۇددىئالىرىڭ بار ، ھەر قانداق ھاجىتىڭ بولسا ئېيت ، قىلغان ياخشىلىقلىرىڭنى قايتۇرغايمەن ، ــ دېدى .

ئوتۇنچى يولۋاسنىڭ سۆزلىگەنلىكىنى كۆرۈپ ھەيران بولدى ، ئۆز ـ ئۆزىگە : « بۇ بىر مۆجىزىدۇر ، مۇشكۈلۈم ئاسان بولىدىغان بولدى » دەپ ئويلاپ :

ــ ئى يولۋاس باتۇر ، مېنىڭ ھالىمنى بىلمەكچى بولساڭ ، مەن يوقسۇل ئوتۇنچىدۇرمەن . ھەر كۈنى بىر ئېشەك ئوتۇن ئاپىرىپ سېتىپ ، شۇنىڭ پۇلى بىلەن خوتۇن ـ بالىلىرىمنى بېقىپ كەلگەنىدىم . ئەمدى لىكتە ، مەن ئوتۇن ئالىدىغان جاڭگالىنىڭ ئوتۇنلىرى تۈگەپ كەتتى . جان بېقىشىنىڭ باشقا ئامالىنى قىلالماي ، بۈگۈن بۇ يولۋاسلار ماكانىغا كىلىپ سېنىڭ بىلەن كۆرۈشۈپ قالدىم . بۇ يەردىن ئوتۇن ئېلىپ كېتەلەيمەنمۇ ۋە ياكى ئىككىنچى بىر يولۋاسنىڭ چاڭگىلىغا چۈشۈپ ناشتىلىق بولىمەنمۇ ، بۇنى بىلمەيمەن ، ــ دېدى .

يولۋاس ئوتۇنچىدىن بۇ جاۋابنى ئاڭلاپ :

ــ ئى رەھىمدىل ئادەم ، مەن بولسام مۇشۇ دىيار يولۋاسلىرىنىڭ پادىشاھىدۇرمەن . يولۋاسلار جىنسىنىڭ ھەممىسى مېنىڭ ئىتائىتىمدىدۇر . سەن بۇگۈن مېنى قۇتقۇزۇپ قالدىڭ . شۇنداق پەرمان قىلمەنكى ، بۈگۈندىن باشلاپ قورقماي ئوتۇنۇڭنى توشۇمەرگىن ، ھېچقانداق يولۋاس ساڭا زىيان ـ زەخمەت يەتكۈزمەيدۇ ، سۆزۈڭنى ئاڭلايدۇ . ئىككىمىز

دوست بولايلى ، ـــ دېدى . ئىككىسى دوست بولۇشقا بىر ـ بىرىگە قول بېرىشىپ ، قەسەم قىلىشتى . شۇ كۈندىن باشلاپ ، بۇلار يېقىن دوستلار. دىن بولۇپ قالدى . ھەر كۈنى ئوتۇنچى كېلىپ بولغۇچە يولۇاسلار ئو. تۇننى بىر يەرگە دۆۋىلەپ تەييار قىلىپ تۇراتتى . ئوتۇنچى ھېچ جەبىر كۆرمەي ئوتۇننى ئېشەككە ئارتىپ ئاپىرىپ سېتىپ ، ھال ـ كۈنى كۈن. دىن ـ كۈنگە ياخشىلىنىشقا باشلىدى . مۇشۇنداق بىر قانچە مەزگىللەر ئۆتكەندە ، ئوتۇنچىغا بىر كېسەل تەگدى ـ دە ، كۈندىن ـ كۈنگە ئې. غىرلاشقىلى تۇردى . تېۋىپ چاقىرىپ كۆرسەتكەندى ، ئۇنىڭ تومۇرلە. رىنى تۇتۇپ كۆرۈپ بېقىپ :

ـــ يولۋاس شاھىنىڭ ئوڭ قۇلقىنى كېسىپ قاينىتىپ بەرسە ، ساقىيىدىكەن . ئۇنىڭدىن باشقا چارە داۋا بولمايدۇ ، ـــ دېدى . ئوتۇنچى « ئەمدى قانداق قىلغۇلۇق ؟ » دەپ ئويلاپ ، ئۆمرىدىن ئۈمىد ئۈزۈپ تۇرغانىدى ، يولۋاس شاھ كىرىپ كەلدى . ئۇ ئوتۇنچىنىڭ خېلى مەز. گىللەردىن بۇيان ئوتۇنغا بارمىغانلىقىدىن ئەنسىرەپ كەلگەنىدى . تېۋىپ. نىڭ بۇيرىغان غان دورىسىنى ئاڭلاپ ، شۇئان ئاغىنىسى ئۇچۇن ئوڭ قۇلقىنى كېسىپ بەردى ۋە يەنە ئالىي دورىلارنى ئېلىپ كېلىپ ئوتۇنـ چىنى قۇتقۇزۇۋالدى . ئۇندىن كېيىن بۇلارنىڭ دوستلۇقى ئېشىپ ، بىر ـ بىرىنى داۋاملىق يوقلاپ تۇرىدىغان بولدى . يولۋاسلار ئوتۇننى توشۇپ ئوتۇنچىنىڭ ھويلىسىغا كەلتۈرەتتى . شۇنداق قىلىپ ، ئوتۇنچى پات پۇرسەتتىلا بېيىپ ، كىشىلەرگە ئانچە پىسەنت قىلمايدىغان بولدى . بىر كۈنى يولۋاس شاھ كۆتۈپ تۇرسا ، ئوتۇنچى كەلمىدى ، يولۋاس شاھ : « يەنە نېمە ئىش بولغاندۇ ؟ » دەپ ئويلاپ ، يوقلاپ بارغانىدى ، ئو. تۇنچى ئۆيىگە مېھمان چاقىرىپ ، بىر نەچچە كىشىلەر بىلەن سۆھبەت قىلىپ ئولتۇرۇپتۇ . يولۋاس كىرىپ ئوتۇنچىنىڭ يېنىدا ئولتۇرغانىدى ، ئوتۇنچى سەسكىنىپ بوينىنى تولغاپ :

ـــ سەن بەك سېسىق ئىكەنسەن ، ماڭا يېقىنلاشماي نېرى ئول. تۇر ، ـــ دەپ ئورنىدىن قوزغىلىپ ، ئۆزىنى چەتكە ئالدى . يولۋاس بولسا ، ئوتۇنچىنىڭ قىلغان ھاقارىتىدىن نومۇس قىلىپ ، سورۇندىن

چىقىپ كەتتى . ئەمما شۇ كۈندىن باشلاپ يولۋاس شاھقا بىر كېسەل تەگدىكى ، دوستىنىڭ قىلغان ھاقارىتى ئۈنۈك يۈرىكىدىن ئورۇن ئېلىپ كۈندىن ـ كۈنگە ھالى زەئىپلىشىشكە باشلىدى . يولۋاس شاھ ئۆتكەن ئىشلارنى ئويلاپ زەھەر يۇتۇپ ئولتۇراتتى . ئوتۇنچى كېلىپ سالاملاشـ تى ، ئاندىن كېيىن :

ـــ ئى يولۋاس شاھ ، ئەھۋالىڭ نېچۈك ؟ چىرايىڭ زەئىپتۇر ، سەۋەبى نېمە ؟ ـــ دەپ سورىدى . يولۋاس :

ـــ ئى بۇرادەر ، مەن سېنى كۆتۈپ تۇرغانىدىم . پالتاڭنى ئېلىپ كەل . ـــ دېدى . ئوتۇنچى پالتىنى ئېلىپ كەلدى ، يولۋاس :

ـــ گەۋدەمگە چاپ ! ـــ دېدى . ئوتۇنچى :

ـــ ئى بۇرادەر ، بۇ نېمە دېگىنىڭ ؟ ـــ دېدى . يولۋاس :

ـــ تېز چاپ ! بولمسا يەۋېتىمەن ، ـــ دەپ غەزەپلەندى . ئو-تۇنچى قورقۇپ ، ئىلاجسىزلىقتىن يولۋاس شاھنىڭ گەۋدىسىگە پالتا سالدى . قان شارقىراپ راۋان بولدى . يولۋاس يىقىلدى . ئۇ ئوتۇنچىغا :

ـــ ئەمدى كەتسەڭ بولىدۇ ، ـــ دەپ رۇخسەت قىلدى .

ئوتۇنچى پالتىسىنى كۆتۈرۈپ ئۆز ئىشىغا كەتتى .

ئاردىن ئۇزاق يىللار ئۆتتى ، ئوتۇنچى بولسا ، يولۋاسنى ئۆلدى ، دەپ ئىزدىمىگەنىدى . بىر كۈنى بۇلار بىر جاڭگالدا ئۇچرىشىپ قالدى . ئوتۇنچى يولۋاس شاھتىن ھال سوراپ :

ـــ ئى بۇرادەر ، جاراھىتىڭ قانداق بولدى ؟ ـــ دېدى . يولۋاس ئېيتتىكى :

ـــ چاپقان يېرىڭگە قاراپ باق ، كۆرگەندە بىلىسەن .

ئوتۇنچى قارىسا ، چاپقان يەرنىڭ ئىزىمۇ قالماپتۇ . بۇنىڭدىن ھەيران بولۇپ :

ـــ مەن چاپقان يېرىڭنىڭ ئىزىمۇ قالماپتۇ ، ـــ دەپ جاۋاب بەردى .

ـــ ئۇنداق ئەمەس ، ئەمدى يۈرىكىمنى يارغىن ، ـــ دەپ ئەمىر قىلىپ غەزەپلەندى . ئوتۇنچى پىچاق بىلەن ئۇنىڭ كۆكسىنى يارغانىدى ،

ئۇنىڭ يۈرىكى زەرداپ بولۇپ سېسىپ كېتىپتۇ . بۇنى كۆرگەن ئوتۇنچى :

ـــ بۇ نېمە ئىش ؟ ـــ دەپ سورىدى . يولۋاس ئېيتتىكى :

ـــ ئى بۇرادەر ، بۇ سېنىڭ بىر قېتىملىق ھاقارىتىڭدىن پەيدا بولغان زەرداپتۇر . پالتا بىلەن چاپقان يېرىڭ ساقايدى ، ئەمما ھاقارەت بىلەن ئاغرىغان كۆڭلۈم ساقايمىدى . تىغ يارىسى ساقىيىدىكەن ، دىل يارىسى ساقايمايدىكەن ، ـــ دەپ كۆز يۇمدى .

بۇ ھېكايەتنى شۇنىڭ ئۈچۈن مىسال كەلتۈردۇمكى : « ئەسكى ئۆزىنى بىلمەس ، ياخشىنى كۆزگە ئىلماس » دەپ ، ماڭا ئىشەنمەي گەپ يورغىلىتىپ ، ھاقارەت قىلدىڭ . يولۋاس ئوتۇنچىنى قويۇۋەتكەندەك ، مەن سېنى ھەرگىز بوش قويۇۋەتمەيمەن ، دېدى .

بايقۇش مېھمانىنى رەنجىتىپ قويغىنىغا كۆپ خىجالەت بولۇپ :

ـــ مەندىن ئۆتتى ، ئەپۇ قىلغىن ، « ئىت قىلغاننى ئىتارچى قىلماس » دېگەن تەمسىل بار . ئىھتىمال مەن بىلىمسىزلىكىمدىن باشقىلارنى ئەيىبلەپ ، ئۆز ئەيىبىمنى يوشۇرۇپ ، كۆلكىگە قالغان تۆگىدەك بولۇپ قاپتىمەن ، ـــ دەپ كەچۈرۈم سورىدى . كاردان دېدىكى :

ـــ ھازىرچە بولدى قىلاي . قېنى ، كۆلكىگە قالغان تۆگە قانداق بولغانىكەن ؟ بايان قىلغىن !

كۆلكىگە قالغان تۆگە ھېكايىسى

بۇرۇنقى زاماندا بىر كىشى ئۆتكەن بولۇپ ، ئۇنىڭ كەسپى تۆگىچى ئىكەن . بىر كۈنى ئۇ كىرا ئۈقۇشۇپ ، باشقا بىر شەھەرگە سەپەر قىلماقچى بولۇپتۇ . يۈك ـ تاقنى تەييارلاپ قوتانغا كىرسە ، تۆگىسى كۆرۈنمەپتۇ . ئۇ تۆگىسىنى ئىزدەپ بارسا ، بىر جاڭگاللىقتا يانتاق تېرىپ يۈرگەنىكەن . تۆگە ئىگىسىنى كۆرۈپ يەنە قېچىپتۇ ، ئىگىسى قوغلاپتۇ ، تۆگە قېچىپتۇ . شۇنداق قىلىپ ، تۆگە بارغانسېرى يىراقلاپ كۆزدىن غايىب بولۇپتۇ . بۇ ۋاقىت زىمىستان پەسلى بولۇپ ، ئول كۈنى

قار ـ يامغۇر هەددى ـ هېسابسىز يېغىپ ، هەممىلا جاي ماگغۇسىز پاتـ
قاقتا تولۇپ كەتكەنىكەن . تۆگە بولسا ، ئىگىسىدىن قېچىپ پاتقاقتا تېيـ
لىپ گاھى يىقىلىپ ، گاھى قوپۇپ بىر شورلۇق جەزىرىدە تۇكلىرى تا ـ
مامەن پاتقاقتا مىلەنگەن ھالدا يۇگۇرۇپ كېتىۋاتسا ، ئالدىغا بىر تۇلكە
ئۇچراپتۇ . بۇلار سالاملاشقاندىن كېيىن تۇلكە تۆگىدىن ھال سوراپ :
ـــ ئى مۆتىۋەر بۇرادەر ، ھارمىغايسىز . قايدىن كەلدىڭىز ؟ ـــ
دەپ سوراپتۇ . تۆگە :
ـــ غۇسسۇل قىلغىلى بارغانىدىم . مۇنچىدىن كېلىۋاتىمەن ، ـــ
دەپ جاۋاب بېرىپتۇ . تۇلكە :
ـــ راست ئېيتتىڭىز ، بېشىڭىزدىن ـ ئايىغىڭىزغىچە تۈك ـ تېرە ـ
لىرىڭىزنىڭ شۇنداق پاكىز بولۇپ كەتكىنىگە قاراپ ، مۇنچىكەش ئۆلگەن
ئوخشايدۇ ، ئۇنىڭ يوقلۇقىدىن پايدىلىنىپ ھۆل بولمىغان يېرى قالماپ ـ
تۇ ، دەپ گۇمان قىلغانىدىم . پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ بارى ـ يوق سۇ ـ
نىڭ ھەممىسىنى ئىشلىتىۋېتىپسىز ـ دە ، ـــ دەپتۇ . تۆگە تۇلكىنىڭ كە ـ
نايە سۆزلىرىنى بىلمەي :
ـــ رەھمەت سىزگە ، ـــ دەپ يولغا راۋان بولۇپتۇ ، تۇلكە ئۇنىڭ
بۇ گەپلىرىنى ئاڭلاپ :
ـــ ئۇستۇېشىدا شۇنچە پاتقاقلار يېپىشىپ تۇرغانلىقىنى كۆرمەي ،
بۇ ئەخمەقنىڭ يەنە ئۆزىنى پاكىز دەپ ھېسابلاۋاتقىنىنى كۆر ـ
مەمدىغان ، ـــ دەپ بىردەم كۇلۇپتۇ . مەن ھەم پاتقاقتا مىلەنگەن تۆگە ـ
دەك ، ئۆزۈمدىكى نۇقسانلارنى كۆرمەپتىمەن . ئاڭلىشىمچە ، ئادىمزاتلار
ئارىسىدا بىر ئادەم بار ئىكەن ، ئۇ قەيەردە بىر باغنى كۆرسە ، باشقىلارغا
: ئۇ باغنى دەسلەپتە مەن بىنا قىلغانىدىم ، دەپ ماختىنىدىكەن . شۇنداق
قىلىپ بۇ ئادەم ئەمەلىيەتتە باغ قىلىپ باقماي تۇرۇپ « بارات باغۇمن »
دەپ نام ئېلىپتۇ . بۇنى ئاڭلىغان يەنە بىر باغۇمن كىشى ئۇنى ئۆزىگە
ئۇستاز تۇتماقچى بولۇپ تەكلىپ قىپتۇ ۋە ئۆزىنىڭ قىلغان بېغىنى ئۇ ـ
نىڭغا تاپشۇرۇپ ، ئوبدان پەرۋىش قىلىشنى تاپىلاپتۇ . بۇ باغدا ئون
بەش تۇپ نوتا ئۆرۈك بار بولۇپ ، ھەممىسى ياخشى سورتتا ئۇلىنىپ

مېۋە بەرگەنىكەن . بارات باغۋەن ئۇنى كۆرۈپ :

ـــ ھەر يىلى بىر خىل مېۋە بەرسە ئۇنىڭ نېمە قەدىرى بولسۇن ، ـــ دەپ كېسىپ ، ئاچچىق ئۆرۈككە ئۇلاپتۇ . باغ ئىگىسى كېلىپ ئۇنىڭدىن :

ـــ بۇ نېمە قىلغىنىڭ ؟ ـــ دەپ سورىسا ، ئەقلىمنى ئىشقا سالغىنىم ، باغۋەن دېگەن كىشى قىلمىغان ئىشنى قىلىشى كېرەك ، ـــ دەپ ئۆزىنى ئەقىللىق باغۋەن ھېسابلاپتۇ . باغ ئىگىسى شۇئان ئۇنى باغدىن قوغلاپ چىقىرىپتۇ .

يەنە بىر ھېكايىدە :

ئەبۇ يۈسۈپ رەۋھى خانىقادا بىر نەچچە يارەنلىرىگە دەرس ئۆتۈپ ئولتۇرغانىكەن ، بىر ئەخمەق كېلىپ ئىشكنى قاتتىق مۇشتلاپ تۇرۇپ چاقىرىپتۇ . ھېلىقى ئىمام ئۆز كارامەتلىرى بىلەن كۆرۈپ ، يارەنلىرىگە :

ـــ بۇ كەلگەن ئادەم ئۇچ خىسلەتتىن تاشقىرى ئەمەس . ئۇنىڭ بىرىنچىسى : بويى ئېگىز ، ئىككىنچىسى : ساقلى مىراخورنىڭ ساقلىدەك ئۇزۇن ، ئۈچىنچىسى : بىمەنە سۆزلەرنى تولا قىلىدىغان ئادەم . بۇنداقلارنىڭ ھەممىسى ئەخمەق كېلىدۇ . ئەمدى ئېلىپ كىرىپ كۆرۈپ بېقىڭلار ، ـــ دەپتۇ . يارەنلىرى ئىشكنى ئېچىپ قارىسا ، ئۇنىڭ تەقى ـ تۇرقى ئىمام دېگەندەك چىقىپتۇ . ئىمام ئۇنىڭدىن :

ـــ نېمە سوئالىڭ بار ؟ ـــ دەپ سوراپتۇ .

ـــ تەقسىر ، تەقدىر بىلەن گۈل ئەۋجىگە كۆيۈغۈل بولغانىدىم . تولا ئۇرۇشۇپ ئۇنىڭ قىزىدىن كۆڭلۈم قالدى . ئۇرۇشقاندا ئەھدى قىلىۋەتكەنىدىم . ئەمدى قېينىتام ياراشتۇرۇپ قويماقچىمىش . ئۇ كەلسە مەن ئۇنىڭ قىزى بىلەن ئويناشقان ۋاقتىمدا ئۆز قولى بىلەن يارىدەم بەرمىسەمۇ ، گۇناھ كاپارەت بولۇرمۇ ؟ ـــ دەپتۇ ھېلىقى ئادەم .

ئىمام يارەنلىرى بىلەن بۇ ئەخمەقنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ كۈلۈشۈپ كېتىپتۇ ۋە شۇئان ئۆيدىن قوغلاپ چىقىرىپتۇ . « يالغان سۆزنى ئېيتسا بولۇر ، ئېيتقۇچى دانا بولسا » ، « ئۇلۇغلۇق ئولدۇركى ، ئالمىغاي ، بەرگەي ، ھاننات ئولدۇركى چاچمىغاي ، تەرگەي » ، « ئەقىلسىزنىڭ ئېيى

يوق ، تىڭشىغۇدەك گېپى يوق » دېگەن مانا شۇ . مەن ئەقىلسىزلىقىمدىن دائالىق قىلىمەن دەپ ئەخمەقلىق قىلىپ قويۇپتىمەن . ئۇرۇق ـ تۇغقان ، قېرىنداشلىرىم بىلەن مەسلىھەتلىشىپ ، ئاندىن جاۋابىنى بېرەي ، دېدى .

ـــ ئۇنداق بولسا ، ـــ دېدى كاردان ، ـــ پەج ۋە پەلەج تەمسىز-دەك مەسلىھەتلىشۋالاي ، دەپ بىزنى ئارا يولدا قويمىغىن .

ـــ ئى كاردان ، پەج ۋە پەلەج دېگەن كىم ؟ ئۇ قانداق قىلغانىكەن ؟ ھېكايىسىنى سۆزلەپ بەرسەڭ ، ـــ دەپ ئىلتىماس قىلدى بايقۇش .

كاردان ئۇنىڭ ئىلتماسىغا ماقۇل بولۇپ ، ئەخمەقلەرنىڭ ھېكايىسىنى بايان قىلدى :

پەج ۋە پەلەج ھېكايىسى

بار ئىدى بىر نەچچە تېتىقسىز ئەخمەق ،
قىلمىشى گەپ توشۇپ ئادەملەر چاقماق .
ھەممىسى ئېگىز بوي ، مىراخور ساقال ،
سۆزلىرى كۆلكىگە بولاتتى ماقال .
سۆزىنىڭ راستى يوق ھەممىسى يالغان ،
يوق ئىدى يالغاندىن ئايرىلىپ قالغان .
قىلىقى قارىساڭ ، بىر ـ بىرىدىن ماز ،
بۇنىڭدەك ئەخمەقلەر يەنە يەردە ئاز .
بىلمەسنى كۆرسە ئۇ ، دەيتتى مەن پىركار ،
كۆنلىرى كاسىلداپ ئۆتەتتى بىكار .
بۇلارنىڭ ناملىرى ئىدى پەج ـ پەلەج ،
ئەخمەقلىق ، يالغان سۆز ئىدى خەج ـ خەرەج .
ئۇلارنىڭ سۆزىدىن چىقار ئىدى بۇس ،
تېتىقسىز ، لاۋزا ، يوق ئىدى نومۇس .

ئاتايىتتى ئۆزىنى موللا ۋە تەقۋا ،
يۈرتىغا ئاغالىق تالىشىپ لەقۋا .
ھەممىگە يالغان سۆز قىلىپ ئۇ قىزغىر ،
يالغان يەپ قورسىقى بەئەينى سىيىر .
ئالۋۇر گاھ ئۆزىنى موللا ، دەپ « ئامىن » ،
كىشىنىڭ رىزقىغا بولاتتى زامىن .
بىراۋنى كۆرسە ئۇ ، دەيتتى ئۆزىنى باي ،
ئۇراتتى لاپىنى ئۇ ، قىلچە ئۇياتماي .
باباجان ، ھۇشۇرچۇق ۋە يەنە بىرى ،
مەمتىمىن شىرازى ، ئەھمەت نادىرى .
كىشىگە كۆرۈنۈشتە يۇرۇيتتى ئەجەب ،
تىكىلىپ ، كۆز سىلىپ ھارامنى تىلەپ .
تاپسا جالاپ ھەر كۈنى شۇنىڭغىلا بەنت ،
بىرنى بېكىتىپ ، ئىككىگە قىلىپ پەنت .
بۇلار بىلەن ھەر مەسلىھەت كەج ئىدى ،
بۇ خىل كىشىلەر شەھەر ئىچرە پەج ئىدى .
ئەخمەقنى خالايىق ئاتار پەج ـ پەلەج ،
تۇزەشكە بۇلارنى كىتەر كۆپ ھەرەج .

بايقۇش دېدىكى :

ـــ ئى كاردان قۇش ، سەن دېگەن ئەخمەقلەردىن گاھىلىرى پېقىرغىمۇ تونۇشتۇر . سەن ئېيتقان مەمتىمىن غوجا مەنغىت مۇپتىنىڭ كاتىپىدۇر . ئۇ بىرەر ئىشتا ئۆزىدىنمۇ بىمەززە ، پەمسىز ، ئەقىلسىز ئادەمـ لەرگە مەسلىھەت سالىدۇ . ئۇنىڭ سۆزلىرى ۋە ياكى يازغان نەرسىلىرى يالغاندىن خالي ئەمەس . شۇنداق تۇرۇپ ئۆزىنى ھەممىدىن موللا ، داـ نىشمەن ، ھەممىنى بىلگۈچى ھېسابلايدۇ . شۇ سەۋەبتىن ئىلىم ئەھلىلىرى بىلەن چىقىشالمايدۇ ، كىم بىلەن تونۇشسا شۇنىڭ پېيىگە چۈشىدۇ .

ـــ ئۇنداق بولسا ، ئۇنىڭ سۈپىتىنى بايان قىلىپ باققىن ، ـــ

دېدى كاردان .

— خوپ ، — دەپ بايقۇش ئۇنى تەسۋىرلەپ ، بۇ قوشاقنى ئوقۇدى :

ئىدى ئىسمى ئۇنىڭ مەمتىمىن مۇفتى ،
قاقشايتتى دەرد ئىيتىپ ئۇنىڭكى جۇپتى .
دەيتتى ئۇ : «ئېرىمنىڭ قىلمىشلىرى زور ،
يالغانچى ، جالاپخور ، كاززاپ ۋە تۇزكور » .
نەسلىنى سورىساڭ ئىدى قىزىل باش ،
ياخشىلىق كەلمەيدۇ ، ئۇنىڭدىن ئاداش .
تىللىرى شېكەردۇر ، دىلىدا ھەسەت ،
يېزىلغان كىتابى ھەممىسى غەلەت .
ئېتەتتى كىبىرلىك شارابىنى نۇش ،
قىلاتتى راستىنى يالغان ، دوكىنى پەرۋىش .

— بەللى ، — دېدى كاردان ، — سېنىڭ دېگىنىڭ بىلەن مېنىڭ دېگىنىم راستلا بىر كىشى ئىكەن ، ئوبدان تەسۋىرلىدىڭ . ئەمدى بېرىپ مەسلىھەتنىڭ قىل ، ئەمما ئۇ ئالەمگە كېتىپ قالغان قېرىنداشلىرىڭنىمۇ تاپىمەن دەپ ئاۋارە بولۇپ يۈرمىگىن . قېرىندىشىڭنى بەك كۆپ يىغساڭ ساڭىمۇ ئاۋارىچىلىك بولىدۇ . «قېرىندىشىڭ كەلسە ـ كەلسۇن ، بۆز خالتىسى كەلمىسۇن » دېگەن تەمسىل بار . شائىرنىڭ بىر ئىبارىسىدە :

ئاقارىپ كەلمىسە ، كۆڭلى ئاقارىپ ،
ئۇنىڭ ئالدىغا سەن ئولتۇرما بېرىپ .

دېگەنىكەن ، بەلكىم سەنمۇ بىلىدىغاندۇرسەن . « ساپال چىنە بولماس ، بىگانە ئىنى بولماس » دېگەندەك ، سېنىڭ ئىشلىرىڭ بىلەن

باشقىلارنىڭ نېمە كارى بولسۇن !؟ بـۇرۇنقىلارنىڭ « قېرىندىشىم قارا قازىنىم » ، « قېرىندىشىڭ ئۆلسە ـ ئۆلسۇن ، قـەدىردانىڭ ئۆلمىسۇن » ، « يىراقتىكى تۇغقاندىن يېقىندىكى يات ياخشى » دېگەن تەمسىللىرىدە كۆپلىگەن ھېكمەتلەر باردۇر ، « يېنىڭدا كىم بولسا ، چىرايلىقلىق شۇ ، بېشىڭنى كىم سىلىسا ، ماشايىغىڭ شۇ » دەپتىكەن ، يىراقتىكى قېرىنداشلىرىمنى يىغىمەن دېگۈچە ، قولۇم ـ قوشنىلار بىلەن مەسلىھەتلەشسەك بولماسمىدى . « قېرىنمغان كاگدىن كات ياخشى ، كۆيۈنمىگەن تـۇغقاندىن يات ياخشى » دەپتىكەن . بىز گەپ تالىشىپ ئولتۇرۇپ ۋاقىتنى ئۆتكۈزۈۋېتىپ ، « ئىككى قاغا پوق تالاشسا ، ئوۋچىغا پايدا » دېگەندەك ، ئىشىمىزغا ئۇچىنچى بىراۋ ئارىلىشىپ قېلىپ بـۇزۇلـۇپ كەتمىسۇن .

ھەي بايقۇش ، « ھالىڭغا بېقىپ ھال تارت ، خالتاڭغا بېقىپ ئۇن تارت »دېگەننى بىلەمسەن ؟ « باربدا پولدۇرۇك پولدۇرۇك : يوقىدا قاراپ ئولتۇرۇك » دەپ ، ھەممىنى تويدا بىراقلا يـەپ بـولۇپ ، ئەتە ـ ئۆگۈن « يېگەننىڭ ئاغزىغا ، چىشقاننىڭ قوڭغا قاراپتۇ » دېگەندەك ، بېزىرىپ يۈرمەكچىمۇ ؟ تويلۇقنى كۆپ سالغان بىلەن ئۇنىڭ ھۆددىسىدىن چىقماق تـەس . قىزىڭ ئۆي تۇتسا تۇتتى ، تۇتمىسا ، زىيان ئۆزۈڭگە بولىدۇ . جاھاندا ئۇچ ئۇششۇق بار . بۇلار : ئۆلۈك ئۇششۇق ، تىرىك ئۇششۇق ، تۇتىغۇششۇق دېيىلىدۇ .

ئۆلۈك ئۇششۇق دېگەن ئۆلگەن ئۆلۈكتۇر . ئۆلگەندىن كېيىن سېنىڭ پۇلۇڭ بار ياكى يوقلۇقى بىلەن كارى يوق يېتىۋېرىدۇ . سەن ئۇنىڭ نەزىر ـ چىرىغىنى بەرمەي تۇرالمايسەن . ھەر قانچە قەرز بولۇپ كەتسەڭمۇ ئۇ ساڭا ياردەم بېرەلمەيدۇ ، كەلگۈلۈك ساڭا كېلىدۇ .

تىرىك ئۇششۇق دېگەن ، ئۆيۈڭگە كەلگەن چاقىرمىغان مېھمانلىرىدۇر . پۇلۇڭ بار ـ يوقى بىلەن كارى يوق ئولتۇرىدۇ ، ئۆيۈڭدە بىر نەرسە بولسىغۇ مەيلى ، ئەگەر يوق ۋاقىتدا كېلىپ قالسا ، سېنى ئېغىر خىجالەتكە قالدۇرىدۇ . نەدىن تاپساڭ تېپىپ ، ئـۇنى كـۇتـۇشـۇڭ كېرەك . يـەپ ـ ئىچىپ كېتىدۇ ، خـىجالىتىڭ بىلـەن كارى بولـمايـدۇ .

قەرز ساڭا قالدۇ .

يەنە بىرسى تۇتىغۇشۇق ، بۇ قىز بالىنى كۆرسىتىدۇ . ياتلىق قىلغاندىن كېيىن يىگىتنىڭ ئۆيىدە تۇرسا تۇردى ، ئەگەر تۇرغىلى ئۇنىمىسا ، مىڭ ئادەم يالۋۇرغان بىلەنمۇ ئۇنىماي ئولتۇرۇۋالىدۇ ، تۇغقانىنى يات ، دوستىنى دۈشمەن قىلىۋېتىدۇ . ئۇ چاغدا ھەر ئىككى تەرەپكە زىيان بولىدۇ ، ئەمما ئۇنىڭ بىلەن قىزنىڭ پەرۋايى بولمايدۇ .

مەن بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۈمكى ، كىشىنىڭ دەر-دىگە كىشى يەتمەس دەپ ، « گۆشىمۇ كۆيمىگۈدەك ، پىيازمۇ كۆيمىگۈ-دەك » مۇڭاپىق توي قىلغان تۇزۇك . « تاز ئۆچكە مۇگىگۈز تىلەپ قۇيۇ-رۇقىدىن ئايرىلىپتۇ » ، « سولتەك ئېشەك قۇيرۇق تىلەپ قۇلقىدىن ئاي-رىلىپتۇ » دېگەندەك ، يوقنى قولغا كەلتۈرىمەن دەپ ، باردىن قۇرۇق قال-مىغىن .

— ئى كاردان ، — دېدى بايقۇش ، — تاز ئۆچكە بىلەن ئې-شەكنىڭ ۋەقەسى قانداق بولغانىكەن ؟

كاردان بۇ ھېكايىنى باشلىدى :

تاز ئۆچكە بىلەن سولتەك ئېشەك ھېكايىسى

بىر ئادەمنىڭ بىر ئۆچكىسى بىلەن بىر ئېشىكى بار ئىكەن . ئەمما ئۆچكىسى تاز ، ئېشىكى سولتەك ئىكەن .

بىر كۈنى ئۆچكە ئىشىك ئالدىدا غازاڭ تېرىپ يەپ يۈرسە ئېشەك يەرگە تەلمۈرۈپ ئوتمۇ يېمەي ، قۇلاقلىرىنى سالپايىتىپ پات - پات ئۇلۇغ - كىچىك تىنىپ ، ھەسرەت چەككىلى تۇرۇپتۇ . ئۆچكە يەنە قا-رىسا ، يەنە شۇنداق تۇرۇپتۇ . مۇشۇنداق بىر نەچچە كۈن ئۆتۈپتۇ ، ئې-شەكنىڭ روھىي ھالىتى كۈندىن - كۈنگە ناچارلاشقىلى تۇرۇپتۇ . ئۆچكە ئويلاپتۇكى : « بۇ ئاداش نېمە بولغاندۇ ، بىر كۆلىنىڭ سۈيىنى ئىچكەن تۇرۇقلۇق كارىم بولمىسا بولماس ، بىر ھال سوراپ باقاي » دەپ :

— ئى ئېشەك ئاداش ، نېمە بولدۇڭلار ؟ كۈندىن - كۈنگە غەمگە

غەرق بولۇپ ھېچ نەرسە يېمەس ۋە بىراۋغا بىر نېمە دېمەس بولۇپ كەتكىلار . « مۇڭ تۆككىلى قوشناڭ ياخشى » دەپتىكەن ، دەردىگە دەرمان بولۇپ قالسام ئەجەب ئەمەس ، ـــ دەپتۇ .

ئېشەك دەپتۇكى :

ـــ ۋاي ئاداش ، سىلەر سورىمىساڭلا ، مەن ئېيتمىسام ئوبدان بولار ئىدى . دېسەم گەپ تولا ، مەن بولسام ئالەمدە كۆپ سانىنى تەشكىل قىلمىدىغان ، نام ـ نىشانىم مەشھۇر بىر باتۇردۇرمەن ، جۇغۇم كىچىك بولغان بىلەن ئەڭ كۈچلۈك ھايۋانلارغا يولباشچىلىق قىلمەن . مەن يېتىلەپ ماڭمىسام كۈچلۈك تۆگىمۇ ئۆز يولىنى تېپىپ ماڭالمايدۇ ، ئۇنىڭ نوختا چۈلۈۋرلىرى مېنىڭ قۇيرۇقۇمدىدۇر ، مەلۇمكى . كارۋان تۆگىلىرى ئېشەكنىڭ ئىتائىتىدە بولغاچقا ، ئېشەك ماڭسا ماڭالايدۇ ، ماڭمىسا ، جايىدا جىم تۇرماي ئامالى يوق . ئۇلارنىڭ بوجىسى مېنىڭ قۇيرۇقۇمدا بولغانلىقى ئۈچۈن ھەتتا ئۇنى توختىتىپ تۇرۇپ ئالدىغا سېيۋەتسەمۇ ، مېنى ھېچنېمە قىلالمايدۇ ئاران بۇرنىنى قاچۇرۇپ بويىنىنى ئۇيان ـ بۇيان تولغاپ « پۇق » دەپ تۇرىدۇ . ئادەملەرمۇ مېنىڭ قەددى ـ قامىتىمگە نەزەر سېلىپ ، مەندىن ھۆسىن تالاشقۇسى كېلىدۇ ، شۇڭا بىرەر نەرسىنى ئوخشاتماقچى بولسا ، مېنىڭ ئەزالىرىمغا ئوخشىتىدۇ . غەزىپىم كەلگەندە بىر نەرە تارتىدىغان بولسام ، مېنىڭ دەھشەتلىك ئاۋازىمدىن بۆشۈكتىكىدىن تارتىپ ، تۆشۈكتىكىگىچە ھەممە جانلىقلار ئۆيغىنىپ ، ئىتلار غىڭشىپ باش ئاغرىقىدىن يۆملاپ كېتىدۇ . مەن ئاشۇنداق سالاپەتلىك ، قاملاشقان ، ھەيۋەتلىك يارىلىپ ، نېمە ئۈچۈن قۇيرۇقسىز سولتەك بولۇپ قالغاندىمەن ؟ ئۇنىڭ ئۇزۇنلۇقى تېقىمىدىن ئاشمايدۇ ، پۆپۈكلىرى قىسقا بولغاچقا ، ئۇستۈبشىدىكى توپا ـ توزانلارنى سۈپۈرۈشكە يەتمەيدۇ . گاھىدا پاشا چېقىپ بۇرۇنلىرىم ئىششىپ ، بەدەنلىرىم قاپىرىپ كېتىدۇ . « ئۆزى يەپ ئۆزى ماختاپتۇ » دەپ ، بىز ئۆز جىنسىمىزدىن شۇنچە پەخىرلىنىپ يۈرۈپ ، قۇيرۇقنىڭ قىسقىلىقى بەدەن قۇرۇلۇشىمىزدىكى نۇقسان ئىكەنلىكىنى ھېس قىلماپتىمىز . شۇ سەۋەبتىن « خۇدايىم ھەممە يېرىمىزنى ساغلام ، يوغان ، كۈچلۈك ۋە كۆركەم يارات-

تىپ ، قۇيرۇقۇمزنى نېمە ئۈچۈن سولتەك يارىتىپ قويغاندۇ »دەپ ئۆيلاپ گېلىمدىن ھېچنېمە ئۆتمەي ، كۆڭۈل يېرىمچىلىقىدا تۇرۇۋاتىمەن .

ـــ ھەي ئاداش ، ـــ دەپتۇ ئۆچكە ، ـــ « دەردى يوق يەر يوق » دېگەن راستكەن . سىلەرغۇ سولتەك بولساڭلارمۇ ، ھەممىڭلار ئوخشاش سولتەك بولغاچقا ، ئانچە چېنىپ كەتمەيدۇ ، مېنى دېمەمسىلەر ؟ ھەممە ئۆچكىلەرگە خۇدايىم مۇڭگۈز بېرىپ ، مېنى تاز يارىتىپ قويۇپتۇ . مېنى ھەممىسى « تاز ئۆچكە » دەپ ئاتايدۇ . كىشىگە « تاز » دەپ ئاتىلىشىنىمۇ چوڭ ھاقارەت بولامدۇ ؟ ھەتتا ئادەملەر ئارىسىدىمۇ شۇنداق ، ئۇنىڭ ئۈستىگە قۇيرۇقلىرىمنى دېمەمسىلەر ؟ كىچىك ياراتقىنىغا قارىماي ، يۇقىرىغا قايرىلىپ تۇرىدىغان قىلىپ يارىتىپ شەرمەندە قىپتۇ . ئېيتىپ كەلسەم سىلەرنىڭ دەردىڭلار مېنىڭ دەردىمگە ياماق بولالمايدۇ . بىز بۇنداق ھەسرەت چېكىپ يۈرسەك ھېچ ئىش ھەل بولمايدۇ ، ھازىر مەكىنىڭ يولى ئوچۇقمىش ، پۇلدار سودىگەرلەر ۋە ئات ـ ئېشەكلەرمۇ بېرىپ ھەج قىلىپ ، مۇراد تىلەپ كەلگىلى تۇرۇپتۇ . ئىككىمىزمۇ بېرىپ ، ھەج قىلغاچ ئارزۇلىرىمىزنى تىلەپ كېلەيلى ، ئېھتىمال ساڭا قۇيرۇق ، ماڭا ھەم قۇيرۇق بىلەن مۇڭگۈز ئاتا قىلىپ قالسا ئەجەب ئەمەس .

ئېشەككە بۇ مەسلىھەت يېقىپتۇ :

ـــ ھەجگىغۇ بارارمىز ، نېمە يەپ ، نېمە خەجلەپ بارىمىز ؟

ـــ نېمە خەجلەپ بارالتۇق ، كېچىسى بوشىنىپ چىقىپ سەپەر قىلىپ ، يول ئۈستىدە ئېكىنزارلىقتىن تېرىپ يەيمىز . مەككىگە بارغاندا ساۋابلىق ئىزدەپ يۈرگەن ئات ـ ئېشەكلەر تولىمىش ، شۇلاردىن تىلەپ يەيمىز ، كىشىلەر بارسا ، بېيىپ كېتىدىكەن . بىز نېمە ئۈچۈن جانىنىمۇ باقالمىغۇدەكمىز ؟ گېپىمگە كىرىپ مەن بىلەن ماڭساڭ ، قالغان ئىشقا مەن بار ، ـــ دەپتۇ ئۆچكە .

شۇنداق قىلىپ ، بۇلار يولغا چىقىپتۇ ، كېچىچە يول يۈرۈپ ، تاڭ ئاتقاندا قارىسا ، بىر بۇغدايلىققا كېلىپ قاپتۇ . قورساقلىرىمۇ ئاچقانىكەن ، بۇغدايلارنى راسا ئىشتىها بىلەن يېگىلى تۇرۇپتۇ . ئەمدىلا قورساقنى

تويغۇرۇپ ، ماڭايلى دەپ تۇرۇشىغا دېھقان بالىلىرىنى ئەگەشتۈرۈپ كېلىپ قوغلاپ يۈرۈپ تۇتۇۋېلىپ ، ئېشەكنىڭ قۇلقىنى كېسۈۋېتىپتۇ . « ئۆچكىنىڭ نېمىسىنى كېسۈەتسەم بولار » دەپ ئويلاپ تۇرۇشىغا نەۋرىسى كېلىپ :

ـــ تەپكۈچ ئېتەتتىم ، ـــ دەپ ئۆچكىنىڭ قۇيرۇقىنى تالىشىپتۇ . شۇنداق قىلىپ ، ئۆچكىنىڭ قۇيرۇقىنى كېسىپ ، ئىككىسىنى ھەيدەۋېتىپتۇ . ئۇلار يوقىنى تاپىمەن دەپ بارىنمۇ ساقلىيالماپتۇ .

ئى بايقۇش ، بۇ ھېكايىدىن ئىبرەت ئالغىنكى ، قولۇڭدا بارغا شۈكۈر قىلماي ، ئاچ كۆزلۈك قىلىپ ھەممىدىن ئايرىلىپ قالمىغىن . خەلق ئىچىدە : « ئاز يېگەن تولا يەيدۇ » ، « تولا يېگەن بۆرىنىڭ قوڭى كامار » دېگەن تەمسىل بار . سەن ئەسكى خارابلىككە ئورۇنلىشۇۋېلىپ ئۆزۈڭنى كەيقىباد چاغلاپ ، بىزنى كۆزگە ئىلمۇڭ كەلمىدى . ساڭا مۇنچە مەنمەنلىكىنىڭ نېمە ئىشى ؟ « تازىنىڭ نېمىسى بار ، تۆمۈر تارغىقى » . سەنمۇ كىشىنىڭ ئالدىغا بارمايمەن دېيەلمەيسەن . « بارمايمەن دېگەن تۇگمەنگە يەتتە قېتىم بېرىپتۇ » دېگەن گەپ بار . باشقىلارغا نېمە قىلساڭ ، ساڭىمۇ قىلغۇچى چىقىدۇ ، « بۇ ئالەم ئۆتنە ئالەم » ، « قاشقا سانساڭ كۆزگە ، كىشىگە سانساڭ ئۆزگە » ، « كىشىنى چاققان ئۆزىنى چاقىدۇ ، ئۆزىنىڭ تېنىگە ئوتنى ياقىدۇ » ، « ئالدىرىماڭ يارەي ، سىزگىمۇ بىر كۈن بارەي » . سېنىڭ ئوغۇللىرىڭمۇ چوڭ بولۇۋاتىدۇ ، تاماشانى شۇ ۋاقتىدا كۆرىمىز ، دەپ ھېكايىسىنى تۈگەتتى .

ـــ ئى بۇرادەر ئەزىز ! ـــ دېدى بايقۇش ، ـــ مەن مۇنچە جاھىللىق قىلىپ تۇرۇۋالمايتتىم . سېنىڭ نەسىھەتلىرىڭگە قايىلمەن . ئەمما راستىنى ئېيتقاندا بۇ ئىشقا خوتۇنۇم ئۇنمايۋاتىدۇ . ئەگەر ئۇنى سۆزگە كىرگۈزەلىگەن بولسام ، « بەرمەس قىزنىڭ تويى ئېغىر » دېگەندەك ، تويلۇقنى ئېغىر سېلىپ تۇرۇۋالمايتتىم . ئەپسۇسكى ، « چاقنى بۇزغان خانىسى ، قىزنى بۇزغان ئانىسى » دەپ ، بۇ ئىشتا خوتۇنۇمنىڭ دېگىنى ھېساب . ئۇنىڭدىن سوراپ ، ئاندىن كېيىن جاۋابىنى بېرەي .

كاردان بايقۇشنىڭ جاۋابىنى ئاڭلاپ ھەيران بولغانلىقتىن

قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى ۋە دېدىكى :

— ئى ئەخمەق ، بايقۇش ! « خوتۇنمۇ خوتۇن ، خوتۇنىنىڭ سۆزىگە كىرگەنمۇ خوتۇن »دۇر . بىر خوتۇننى گەپكە كىرگۈزەلمىدىم دېگىلى نومۇس قىلمىدىڭمۇ ؟ خوراز چىلىكمۇ بولالمامسەن ؟

— ئى كاردان ، خوراز قانداق قىلغانكەن ؟ بايان قىلساڭ ، — دەپ ئىلتماس قىلدى بايقۇش .

شۇنداق قىلىپ ،كاردان ھېكايىسىنى باشلىدى :

باي بىلەن خوراز ھېكايىسى

بۇرۇنقى زاماندا بىر باي ئۆتكەنكەن . بۇ باي ھايۋاناتلارنىڭ تىلىنى بىلىدىكەن ، ئەمما بۇ سىرنى كىشىگە دەپ قويسا ، شۇئان ئۆلۈپ كېتىدىكەن . شۇڭا بۇ بايىنىڭ ھايۋانلارنىڭ تىلىنى بىلىدىغانلىقىنى ئۆزىدىن باشقا ھېچكىم بىلمەيدىكەن .

بايىنىڭ بىر ئېشىكى بىلەن بىر توپاق كالىسى بار بولۇپ . بىر كۈنى يەر ھەيدىمەكچى بولۇپ توپاقنى ئېلىپ چىقىپ قوش قېتىۋ . كەچقۇرۇن قوشنى چىقىرىپ ھەيدەپ كېلىپ توپاقنى ئېغىلغا سولاپ قويۇپتۇ . توپاق ھېرىپ كەتكەنلىكتىن ، كېلىپلا ئوتمۇ يېمەي پۇشۇلداپ ياتسا ، ئېشەك ئۇنىڭ قېشىغا كېلىپ :

— ۋاي ئاداش نېمە شۇكلەپ كەتتىڭلار ، نېمە ئىش يۈز بەردى ؟ — دەپ سوراپتۇ .

— نېمە ئىش بولاتتى ، ئەتىگەندە قوشقا قاتقانچە قوشتىن ئەمدى چىقاردى ، « ئوش ! » دەپمۇ بىرنى ئۇردى ، « كە ! » دەپمۇ بىرنى ئۇردى ، ئۇرىۋېرىپ ئون جېنىمدىن بىرنى قويدى . بەدەنلىرىم ئاغرىپ ، پۇتلىرىم سىرقىراپ ، تۇرغۇدەك ھالىم قالمىدى . شۇڭا سېنىڭ كۆزۈڭگە شۇكلەپ كەتكەندەك كۆرۈنگەن بولسام كېرەك ، — دەپتۇ توپاق .

— ئۇنداق بولسا ، — دەپتۇ ئېشەك ، — بۇنىڭ تەدبىرى ناھايىتى ئاسان . ھازىردىن باشلاپ ئوتمۇ يېمەي ، سۇمۇ ئىچمەي يېتىڭلا ، باي

كۆرسه «كالام ئاغرىپ قاپتۇ» دەپ قوشقا قاتمايدۇ.

بۇلارنىڭ سۆھبىتىنى باي ئېغىلنىڭ يېنىدا تۇرۇپ ئاڭلاپ قاپتۇ. ئەتىسى يەنە قوش قاتماقچى بولۇپ ئېغىلغا كىرسە كالىسى ھەلەپمۇ يېمەي، سۈنمۇ ئىچمەي، كۆزىنى يۇمۇپ پۇشۇلداپ يېتىپتۇ. باي بۇ ھالىنى كۆرۈپ كالىنى شۇ پېتى قويۇپ، ئېشەكنى ئېلىپ چىقىپ قوشقا قېتىپتۇ. ئاجىز ئېشەك قوشنى سۆرىيەلمىگەنچە باي ئۇنى ئۇرىۋېرىپ ئۆلتۈرۈپ قويماي دەپتۇ. كەچ بولغاندا قوشنى چىقىرىپ بولۇپ ئۇستىگە مىنىپ كېلىپ ئېغىلغا سولاپ قويۇپتۇ. توپاق قارىسا، ئېشەكنىڭ قۇلاقلىرى سالپىيىپ، ماڭقىلىرى ساڭگىلاپ، ئاران دەسسەپ قاپتۇ. توپاق كۆرۈپ ئۇنىڭغا ئىچى ئاغرىپ:

ــ ئېشەك ئاداش، غەمكىن كۆرۈنسەن، مىجەزىڭلا يوققۇ؟ ــ دەپ سوراپتۇ. ئېشەك دەپتۇكى:

ــ مىجەزىمغۇ بار ئىدى، بۇگۈن بىر شۇم خەۋەرنى ئاڭلاپ قالدىم. باي غوجام بىر قاسساپ بىلەن كۆرۈشۈپ، ئۇنىڭغا: «مېنىڭ بىر توپاق كالام بار ئىدى، ئەتە ئەتىگەندە ئۇنى ئۆلتۈرۈپ گۆشىنى سېتىپ بەرسىڭىز»، دەپ پۇتۇشتى. ئىككىمىز بىر ئېغىلدا قان ــ قېرىنداشتەك ياشاپ كەلگەنىدۇق، بۇ شۇم خەۋەرنىڭ دەھشىتىدىن بەدەنلىرىمگە تىتىرەك ئولىشىپ، سېنىڭ ئۆلۈم قايغۇڭدا ھېچ ماجالىم قالمىدى. شۇڭا مىجەزىم يوقتەك كۆرۈنگەن ئوخشايمەن.

كالا بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ قورقۇپ، ئېشەكتىن:

ــ ۋاي ئاداش، ئەمدى قانداق قىلارمەن؟ ــ دەپ سوراپتۇ.

ــ قانداق قىلاتتىڭلار، ــ دەپتۇ ئېشەك، ئۆلمەي دېسەڭلار ھازىردىن باشلاپ ھەلەپنى تويغۇچە يەپ، سۈنى ئىچىپ، ئارقا ــ ئارقىدىن ئازناپ، تاملارغا ئۈسۈپ، ئۇ چەتتىن ــ بۇ چەتكە دۆيلۈپ، ئۇيناقلاپ يۈرۈڭلار، باي كۆرسە سىلىنى «ساقىيىپتۇ» دەپ ئويلاپ، قاسساپ چاقىرمايدۇ.

شۇنداق قىلىپ، توپاق ئوتنى تويغۇچە يەپ، سۈنى ئىچىپ، ئۇ ياقتىن ــ بۇياققا سەكرەپ دۆيلۈپ، ساقايغان بولۇۋاپتۇ. ئەتىسى باي

ئېغىلغا كىرسە ، توپاق ئويناقشىپ تۇرۇپتۇ . ئۇنى ئېلىپ چىقىپ قوشقا قېتىپ يەر ھەيدەپتۇ . كەچقۇرۇن قوشنى چىقىرىپ قايتىپ كەلگەندىن كېيىن باي ھويلىسىدا ئولتۇرۇپ ئېشەك بىلەن توپاقنىڭ سۆزلىرىنى ئەسلەپ ئۇلارنىڭ ھېيلىگەرلىكىگە ئەجەبلىنىپ ئۆزىچە كۈلۈپ كېتىپتۇ . يېنىدا باينىڭ خوتۇنىمۇ بار ئىكەن . بۇ خوتۇن ھەممە ئىشقا چېپىلىدىكەن . بىرەر ئىش قىلماقچى بولسا ، خوتۇننىڭ گېپى ھېسابكەن ، بايىنىڭ بولسا ، گېپى ئۆتەيدىكەن . بايمۇ خوتۇنىدىن قورقۇپ ، ئۇنىڭدىن سوراپماي ھېچقانداق ئىش قىلالمايدىكەن . بۇ خوتۇن باينىڭ ئۆزىچە كۈلۈپ كەتكىنىنى كۆرۈپ ، باينىڭ ياقىسىدىن كاپ ئاپتۇ :

— ھە نېمىگە كۈلىسىز ؟ نېمە ئىش قىلدىڭىز ؟ مەندىن نېمىلەرنى يوشۇردىڭىز ؟ ... — دەپ سوراق قىلىشقا باشلاپتۇ ، باي ئۇنى دەپتۇ ـ بۇنى دەپتۇ ، خوتۇنى ئۇنىڭ ياقىسىغا ئېسىلىپ ، يۇلرىنى تىلاپ ، كۈلۈشىنىڭ سەۋەبىنى ئېيتىپ بەر ، دەپ تۇرۇۋاپتۇ . باي ھېچ ئىلاج قىلالماي خوتۇنىغا يالۇرۇپ ، كۈلۈشىنىڭ سەۋەبىنى ئۇچ كۈندىن كېيىن ئېيتىپ بەرمەكچى بولۇپ ئاران قۇتۇلۇپتۇ . شۇ خاپىچىلىقتا تامنىڭ تۈۋىگە بېرىپ ئولتۇرسا ، باينىڭ بىر خورىزى بىر مۇنچە مېكىيانلارنى باشلاپ كېلىپ ، بىردەم ئۇنى ، بىردەم بۇنى بېسىپ پىپەگدىگىلى تۇرۇپتۇ . بۇنى كۆرگەن ئىت :

— ھەي خوراز ، « توخۇ دېگەننىڭ ئەقلى يوق ، ئەقلى بولسا يەمتى پوق » دېگەن ئەلھەق راستكەن . « ئېشەك ئۆلسە ، قوڭى غېجەك تارتمپتۇ » دەپ ، باي بىزنى بېقىپ كېلىۋاتقان تۇرسا ، ئۇ خوتۇننىڭ كاساپىتىدىن ئۆلۈش ئالدىدا تۇرغاندا ئۇنىڭ ئالدىغا كېلىپ مېكىيان بەلەن ھەپىلەشكىنىڭ نېمىسى ؟ بىز ئۇنىڭدىن ئايرىلساق قانداق قىلارمىز ؟ — دەپتۇ .

— سەن نېمىنى بىلەتتىڭ ، — دەپتۇ خوراز ، — ئەر كىشى تۇرۇپ بىر خوتۇننى باشقۇرالماي ، مەخپىيەتلىكنى دەپ قويۇپ ئۆلۈپ كەتسە كەتمەمدۇ ، بۇنىڭدەك مەزلۇم ئەرلەرنىڭ بولغىنىدىن ئۆلگىنى تۈزۈك . باي ئۆينىڭ ھوقۇقىنى خوتۇنىغا بېرىپ ، ھەممىگە ئىگە قىلىپ

قويغاندىن كېيىن خوتۇننىڭ يۈرىكى يوغىناپ شۇنداق قىلماي قانداق قىلىدۇ ؟ بايىنىڭ ئورنىدا ئەگەر مەن بولىدىغان بولسام ، بىر تال تاياقنى ئالىمەن ـ دە ، « ئىشمغا ئارلىشامسەن ؟ ياقامغا ئېسىلامسەن ؟ دېمىگەن گەپنى كوچىلاپ سورامسەن ؟ ئاقساقاللىق قىلامسەن ؟ قىلغان ئىشىمنى بۇزۇشقا ئۇرۇنامسەن ؟ » دەپ ئۆرگىلىپمۇ ئۇرىمەن ، چۆرگىلىپمۇ ئۇرىمەن . قېنى ئۇ چاغدا ئۇ خوتۇن قانداق ياۋاشلاپ كېتىدىكەن ؟ ئەر بىغەرەز بولغاندىن كېيىن خوتۇن خەق ئالدۇتتە ئاقساقال بولىدۇ .

باي خورازنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ « ھە ، ئىشنىڭ يولى مۇنداق ئىكەن ـ دە » دەپ ، ئويلاپ يۈرۈپتۇ ، ئۇچ كۈنمۇ توشۇپتۇ . خوتۇن يەنە ئۇنىڭ ياقىسىغا ئېسىلىپ : كۆلكىنىڭ سەۋەبىنى ئېيتىپ بەر ؟ دەپ تۇرۇۋاپتۇ . باي قولىغا بىر تال تاياقنى ئاپتۇ ـ دە : مانا دەپ بېرەي ، دەپ ئۇرىۋېرىپتۇ .

خوتۇنغا تاياق راسا ئۆتكەندىن كېيىن ، « ۋاي جېنىم ئېرىم ، ئەمدى چىشىڭغا تەگمەي ، نېمە دېسەڭلا شۇنى قىلاي ، دېمىگەن گەپنى سورىماي ، قىلغان ئىشىڭلارغا چېپىلمۇالماي . نېمە قىلساڭلار ئىختىيارىڭلار بولسۇن ، ئەمدى توۋا قىلدىم . بىر قوشۇق قېنىمدىن كەچسەڭلا ئىكەن » دەپ يالۇرۇشقا باشلاپتۇ . شۇ كۈندىن باشلاپ شۇنداق ياۋاشلاپ كېتىپتۇكى ، بايىنىڭ « قىل » دېگىنىنى قىلىدىغان ، « قىلما » دېگىنىنى قىلمايدىغان ، جاۋابلىشىپ ، ئاقساقاللىق قىلمايدىغان بولۇپتۇ .

ئى بايقۇش ، سەنمۇ « مېنى خوتۇنۇم باشقۇرىدۇ » دەپ ئاغزىڭنىڭ سۈيىنى قۇيۇپ ئولتۇرماي ، خوتۇننى باشقۇرۇشنى ئۆگىنىشىڭ لازىم ، دەپ ھېكايىسىنى تاماملىدى .

بايقۇش ھېكايىنى ئاڭلاپ :

ـــ ئاپىرىن ! بۇ نېمىدېگەن دانالىق ـ ھە . بۇرۇنراق ئاڭلىغان بولسام ، خوتۇننىڭ ئالدىدا مۇنچە بىچارە بولۇپ قالماس ئىكەنمەن . پەردە ئىچىدە بىپەردە سۆزلەرنى كۆپ سۆزلەشتۇق . نەغمىنىڭ ھۇزۇرى كېتىپ قالمىسۇن ، قالغان گەپنى كېيىنگە قالدۇرايلى ، ـــ دېدى . ساقلار قەدەھ تۇتۇشقا باشلىدى . ئىچكەن شارابنىڭ نىشانىسى بۇلارنىڭ يۈزلىرىگە

يۇگۈرۈشۈپ ، قىزارتىشقا باشلىدى . نەغمىلەرنىڭ مۇڭلۇق ساداسى دىلـ
لىرىنى ئېرىتىپ . ئۇلار باشلىرىنى مېۋىلىك دەرەخنىڭ ئېگىلگەن شاخـ
لىرىدەك لىڭشىتىپ ، بىـر ـ بىـرىگە سۈركىشىپ مۇڭـدىشىشقـا باشـ
لىدى . بۇلارنىڭ سۆھبەتلىرى ھەرقايسىسىنىڭ ئۆز ئالدىغا بولۇپ ، مەز-
مۇنـى : « ئېلىشلىقنىڭ كەلگەندە ، ئالمان بىلەن چولپان بول . بېرىشلـ
كىڭ كەلگەندە غوجام بىلەن موللام بول » دېگەندەك ، ئۆز پايدىسى
ئۈچۈن ئىدى . بىر كەمدە بەزىلەر ئاخىرلىشىپ نەغمىلەر توختاپ ، مە-
رىكە تامام بولدى . ئەل ئايىغى ئارام ئۈچۈن ئۆتۈكتىن ئايىغ ، ياقىدىن
باش چىقاردى . ھەممىسى ئۆز ئىشى بىلەن بولدى . كاردان بايقۇشتىن :
— بۇرادەر ، رۇخسەت قىلغىن ، بىز قايتايلى . تويلۇق توغرىسـ
دىكى مۇنازىرەڭنى ئەلچى قۇش ، يەنى كورقۇش كېلىپ ئۆزى ئاڭلـ
سۇن . « ئېشەك يولنىڭ قاتتىقىدا ئەمەس ، پاتقىقىدا سىنىلۇر » ، « سـ
نالغان تۆگە ئۇرۇشقا ياخشى » . بىز ئەمدى « ئۆتمىگەن قىلىچنى پوققا
چاپ » دەپ ، ئۆز يولىمىزغا ماڭايلى . « ياماق ئاتقا يالۋۇرسا . يېنىغا
تـۇرسـۇق باغلاتماس : ياماق ئەرگە ئىش تەگسە ، يېنىغا قۇشمۇ قوندۇر-
ماس » دېگەن راستكەن ، « ئىسسـىق جـان ئىسسـتـمسـز بـولماس »
، ياخشى بولسۇن دېسەك قىزىڭنى پاك ۋاقتىدا ئۇۋىسىغا قوندۇرغىن ،
نەۋائىنىڭ بىر سۆزى بار :

ئانسى بىلەن كۆندە ئېتىراز ئەتكەن قىز ،
بىر ئۆزگىنى ئۆزىگە ئەھلى راز ئەتكەن قىز .
قەينا يۇرتى بىلەن كۆيۈنمىگ ئۆيىنى خۇش
كۆرمەكتىن ، ئانسى بىلەن ناز ئەتكەن قىز .

بۇ مانا سېنىڭ قىزىڭغا ماس كېلىدۇ ، بۇنى سەمىگە سېلىپ قو-
يايلى ، — دېدى .
بايقۇش ئۇنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ كەيپى ئۈچۈپ :
— ئى كاردان ، سەن مېنىڭ قىزىمنى « پاك ۋاقتىدا بېرىۋەت »
دەۋاتىسەن ، بۇ : « قىزىم مەن ساڭا ئېيتاي ، كېلىنىم سەن ئاڭلا » دې-

گەنلىك ئەمەسمۇ ؟ پاك بولماي نېمە بوپتۇ . « ياخشىلار تېپىپ سۆزلەر ، يامانلار ئەيىب سۆزلەر » دەپ قىزىمغا تۆھمەت قىلماقچىمۇ ؟ ــ دەپ قەھىرلەندى .

ــ ئەجەبمۇ ساددا ، ئەخمەق ئىكەنسەن ، ــ دېدى كاردان ، ــ سېنىڭ سۆزلىرىڭ باي ئىمىن پەمسىز بىلەن ئوخشاش ئىكەنلىكىڭنى ئىسپاتلىدى . ئۇ بىر كۈنى بازاردىن بىر كەش سېتىۋاپتۇ . ناتونۇش بىر قاسساپنىڭ قېشىغا بېرىپ كۆرسىتىپ تۇرۇپ :

ــ بۇ كەش مېنىڭ خوتۇنۇمنىڭ پۇتىغا لايىق كېلەرمۇ ؟ ــ دەپ سوراپتۇ . قاسساپ جاۋاب بېرىپ :

ــ سېنىڭ خوتۇنۇڭنىڭ پۇتىنى كۆتۈرۈپ قاراپ باقمىسام مەن ئۇنى قانداق بىلىمەن ؟ ــ دەپتۇ . مەنمۇ سېنىڭ قىزىڭنىڭ مىجەزىنى بىلمەيمەن . « ئېشەكنىڭ پەيلى ئىگىسىگە مەلۇم » . سەن ئەخمەق بولغانلىقىڭ ئۈچۈن ئەخمەقلەر تەمسىلىنى كۆپرەك مىسال قىلىپ قالدىم . بۇنى توغرا چۈشەنگەيسەن .

ــ ئى كاردان ، سەن ماڭا ئاقساقاللىق قىلغۇچى بولما ، مېنى سەل چاغلاۋاتسەن ، مېنىڭ بوۋىلىرىم بولسا ، ھەزرىتى سۇلايمان ئەلەيھىسسالام بىلەن مۇنازىرە قىلىشقان كىشىدۇر ، ــ دېدى بايقۇش .

ــ ئى ئەخمەق ، ــ دېدى كاردان ، ــ ئاڭلىغىنكى :

سەن تەمە قىلما ئاتاڭنىڭ نامىدىن ،
مەن ساڭا قىلاي نەسىھەت ئاڭلىغىن .
گەرچە سەن بولساڭ ئۇلۇغلار ئوغلىمۇ ،
نەقىنى سۆزلە ، يوق بىلەن ماختانمىغىن .
پايدىسىز سۆزنى دېسەڭ نېمە چىقار ،
تاشلىغان قۇرۇق سۆڭەكنى كىم غاجاپ ؟

« ئاتا سوراپ نېمە قىلسەن ، ئەرنىڭ ئۆزى بولغاندا ؛ يول سوغان نامەردتۇر ، ئات ئۈستىگە چىققاندا » دېگەن مەسەل بار . تۇرمۇش دېگەن كۈرەش دېمەكتۇر . چاپامسەن ، ئاتامسەن ، قانداقلا قىلساڭ

مۇشكۈللۈكتىن بۆسۈپ ئۆتسەڭلا زەپەر ساڭا مەنسۇپتۇر . سەن ئۇنىڭ-دىن سوراپ باقاي ، بۇ نېمىدەپ يول كۆرسەتەركەن دەپ بولغۇچە كۈ-رەش توزانلىرى سېنى كۆمۈۋېتىدۇ ، ـــ دەپ ، تۇرۇمتاينى ئەگەشتۈ-رۈپ ، كورقۇشنىڭ ئۇۋۇسىغا قاراپ يولغا چىقتى . نەچچە مەنزىل يول بېسىپ كورقۇشنىڭ ئۇۋۇسىغا بېرىپ دىدارلاشتى ۋە دېدىكى :

ـــ ھەي ئەلچى كورقۇش ، ھەر كىم قارىغۇنىڭ كەينىگە كىرسە پۈتلاشماي قالمايدىكەن . بىز كۆرگەن كۈن ، تارتقان مۇشەققەتنى ھېچكىم كۆرمىسۇن .

ـــ ئى كاردان ، « تىكەنسىز گۈل بولماس ، مۇشەققەتسىز ھۇنەر بولماس » ، « رىيازەت تارتمىغۇچە يار ۋەسلىگە يەتكىلى بولماس » ، « ئەر بېشىغا ئىش كەلسە ، ئۆتۈك بىلەن سۇ كىچەر ، ئات بېشىغا ئىش كەلسە ، سۇلۇق بىلەن سۇ ئىچەر » ، ئىش دېگەن مۇشۇنداق بولىدۇ . جاپا ـ مۇشەققەتمۇ تارتتۇق ،قېنى ئىشنىڭ ئاخىرى قانداق بولدى ؟ ـــ دەپ سورىدى كورقۇش .

كاردان :

ـــ ئى ئەلچى ، « ئۆزۈم تاپقان بالاغا ، نەگە باراي دەۋاغا » دەپ بۇ ئىشنى ئۆزۈڭ باشلىغانىكەنسەن ، ئاخىرىنى ئۆزۈڭ يېغىشتۇر .بايقۇش-نىڭ سالغان تويلۇقىغا بۇخارانىڭ خىراجىتىنى بەرسەكمۇ يەتمىگۈدەك ، ئەسكى دېگەنگە ھەر قانچە گەپ قىلسىمۇ يەنىلا ئەسكىلىكىنى قىلماي قويمايدىكەن . بۇرۇنقىلارنىڭ تەمسىللىرىدە : « ياۋ توپى ئەل بولۇر ، خەۋەر توپى يەل بولۇر » ، « قۇدا بولسا ، قۇل بولسا » دېگەنىكەن . لې-كىن بايقۇشنىڭ قۇدا بولغۇچىلىكى يوق ئىكەن . « قۇدا كەلدى ، خۇدا كەلدى » دېگەننىڭ ئەمەس ، بەلكى ، « قۇدا بولدى ، جۇدا بولدى » دېگەننىڭ تەمسىلى بولۇپ قالغۇدەكمىز . « ئەسكىدىن ئەسكى چىقىدۇ ، يارىدىن يېرىڭ » دەپ ، ئۇنىڭدىن بەرھەر ياخشى پەزىلەت كۆرمىدىم . « ئەلچىگە ئالتە تاياق » دەپ ئۇنىڭ گەپلىرىگە چىدىغۇچىلىكىم قالمە-دى ، ـــ دەپ جاۋاب بەردى .

ـــ ئى كاردان ، ـــ دېدى كورقۇش ، ـــ سەن ئاغىنىدار چىلىققا

يارىمايدىكەنسەن ، سېنىڭ ئورنۇڭدا مەن بولغان بولسام ، ئۇنچىۋالا پىخسىقلىق قىلىپ كەتمىگەن بولاتتىم . « بۇزچى بەلۋاغقا يارىماس » دەپ ، ئۆزۈڭ خەزىنىدار تۇرۇپ ، چىقىمغا چىدىمايسەن ، « قول يەتمىگەن شاپتۇل ئاچچىق » دېگەندەك ئۇنىڭغا بىر مۇنچە ئەيىب قويۇپ كەپسەن ، « ئوسۇرغاقتا ئارپا نېنى بانا » دەپ خەقنىڭ ئاز ـ تولا گېپىنى ئاڭلاپ مەقسەتتىن ۋاز كېچىش ياخشى پەزىلەت ئەمەس ، سېنىڭ مەجەزىڭ ئەشان كالان ھاپىزغا ئوخشاپ كېتىدىكەن . بىر كۈنى ئىشان كالان ھاپىز كېتىۋاتسا ، بىر قويۇن كىلىپ ئۇنىڭ كۆلاھىنى سۇغا چۈشۈرۈۋېتىپتۇ ـ دە ، سۇزۇۋالغۇچە كۆلاھ ئېقىپ بېرىپ چۆكۈپ كېتىپتۇ . ئىشان كۆلاھ چۆكۈپ كەتكەن يەرگە بىر دەم قاراپ تۇرۇپ :« يوقالغىنى ياخشىمۇ بولدى ، بېشىمغا چوڭ كىلىپ قالغاندى » دەپ كېتىپ قاپتۇ . « مۇشۇك ئىلمەكتىكى گۆشنى ئالالماي ، پوق سېسىق دەپتۇ » دېگەندەك سۆزلەرىڭنى قوي . سەن ھەم تۇنلەر پادىشاھى مەجنۇنغا دالدا بولغاندەك ياكى مۆئتەمەر پادىشاھ ئەينىيەگە راياۋەتچىلىك قىلىپ رەببانى ئىلىپ بەرگەندەك ئىش قىلغان بولساك ئىدى . ئۇ چاغدا تا دەۋرى قىيامەتكىچە ئالەمدە ياخشى نامىڭ قالغان بولار ئىدى . « ئىتتىن قورققان گادای بولماپتۇ » دېگەندەك ، كۆز قورقۇتسا ھېچ ئىشنى باشقا ئىلىپ چىققىلى بولمايدۇ .

ـــ ئى كورقۇش ، مۆئتەمەر شاھ ۋەقەسى قانداق بولغانىكەن ؟ ـــ دەپ سوريدى كاردان .

شۇنداق قىلىپ ، ئەلچى كورقۇش ھېكايىسىنى باشلىدى :

مۆئتەمەر شاھ ۋە ئەينىيە ھېكايىسى

رىۋايەتچىلەرنىڭ رىۋايەت قىلىشچە ، بۇرۇنقى زاماندا مۆئتەمەر ئىسىملىك بىر پادىشاھ ئۆتكەنمىدى . ئۇنىڭ كۈندە قىلىدىغان ئىشى قۇرئان تىلاۋەت قىلىش ئىدى ، دۈشەنبە ، چارشەنبە كۈنلىرى ھەزرىتى رۇسۇل ئەلەيھىسسالامنىڭ رەۋزەپاكلىرىنى زىيارەت قىلىشقا بارار ئىدى .

بىر كۈنى پۈتۈن ئېتىقادى بىلەن جىگەر ـ باغرىنى سىمابتەك ئېرىتىپ تۆرۈپ ، كېچىسى رەۋزە شېرىپنى زىيارەت قىلغىلى باردى . بۇ زىمىستان ۋاقتى بولۇپ ، تارىختا ئىمام ھۈسەينىنى يەزىدلەر شېھىت قىلغان كۈنگە توغرا كېلەتتى .

بۇ كېچىسى ئەينىيەمۇ پادىشاھ كېلىشتىن بۇرۇن كەلگەندى ، تۈننىڭ ئۇزاقلىقىدىن تاڭنى ئاتقۇزالماي غەمكىن نالىلەر بىلەن زارلىنىپ :

بۇ نېچۈك تاڭدۇر ئۇنىڭكى تاڭى يوق .
نېمە ئىشتۇر مەزىنلەرنىڭ باڭى يوق .
سۈندىمۇ خانىقانىڭ مۇنارىسى ،
تۆلكە بوغسا بولدىمۇ يا جانى يوق .

ئىشقىنىڭ بازىرىدا سەرسان بولۇپ ،
مەن كەبى قانغا يېقىلغان بارمۇ ، يوق ؟
ۋەسلىنىڭ پىراقىدا مەجنۇن بولۇپ ،
يۇرگىنىمنى ئۆل سەنەم بىلەرمۇ ، يوق ؟

كۆزلىرىدىن قان ئېقىپ توپان بولۇپ ،
ياشلىرى ئالەمنى باسقان بارمۇ ، يوق .
مەن بۇگۈن ئۆلسەم ۋىسال ھىجرانىدا ،
كۆمگىلى ئەھلىم مېنىڭ چىقارمۇ ، يوق .

دەپ ، بىر زاماندىن كېيىن خارامۇش بولۇپ ، سۈبھى پەرۋانىسىدەك بەھوش بولۇپ ، تارىسى ئۇزۇلگەن ساز كەبى پىراق ئەلىمىدىن كەم ئاۋاز بولۇپ يېتىپ قالدى . بۇ چاغدا ، مۆئتەمەر شاھنىڭ قۇلىقىغا بىر ناله ـ پىغانىنىڭ ئاۋازى كىرگەندەك بولدىيۇ ، نەدە ئىكەنلىكىنى ئاڭقىرالمىدى . ئەتراپقا نەزەر سالدى ، ھېچ نەرسە كۆرۈنمىدى . تاپالمىغانچە ناله قىلغۇچىنى تېزرەك تېپىپ گەپ سوراشقا ئالدىراپ خانىقاغا كىرگەندى ، چاڭ ـ توزانلارغا بۈلغىنىپ ، ياقىلىرىنى پاره ـ پاره قىلغان ، ئاھ ئۇرۇپ

تـۇپراققا ملىنىپ نىمجان ياتقان بىر يىگىتنى كۆردى . ئۇنىڭ يېنىغا بېـ رىپ يۆلەپ تۇرغۇزۇپ ، قولىدىن يېتىلەپ ئېلىپ چىقتى . ئاندىن ئۇنىڭ ئاله ـ زارىنىڭ سەۋەبىنى سوراپ :

ـــ ئى يىگىت ، « كېسەلنىڭ ساقايغۇسى كەلسە ، تېۋىپ ئۆزى كېلەر » . ھەر مۇددىئايىڭ بولسا ئېيتقىن ، ـــ دېدى .

ئەينىيە بىر كەمدىن كېيىن ھوشىغا كېلىپ :

ـــ ئىشق بالاسىغا ئۇچراپ تەلۈە بولدۇم . ئىنسان بالىسى مەن كەبى ۋىسال دەردىنى تارتماس ، ـــ دېدى . پادىشاھ دېدىكى :

ـــ ئى ئەنسارى پەرزەنتى ، ۋاي بالا دەردمىنى ، ئىشق بالاسىغا گىرىپتار بولۇپ خۇشال كۆڭلىنى زەخمىلەندۇرگۇچى ، مەجنۇنلۇق خاراب قەلئەسىنىڭ ئىمارەتكارى . ئۆزۈڭ كىمدۇرسەن ، نېمە ئەرزىڭ بار ؟

ئەينىيە دېدى :

ئىشق ئىچرە بارمىدۇ مەن كەبى زىرۇ ـ زىبەر بولغان ،
ھەر كىمكى يوقتۇر ھىجراندا ، مېنىڭدىن بەتتەر بولغان .
چۈنكى دىلبىرى كىرپىكلىرىنى ئوق قىلىپ ئېتىپ ،
يۈرەك ـ جىگەر بولۇپ پارە ، ساقايماس يارا بولغان .
يار ئۇچۇن جان بەخش ئېتىپ گەر مىسالى لەئىلدەك ،
باغرى تېشىلىپ ئاھ ئۇرۇپ ، غەرقەئى جۇن جىگەر بولغان .
زۇلپىدا چىركەللىدى چۇن ، ئاجرىيالماسمەن ئەبەت ،
مېنى سورىساڭ ئول كىشىمەن ، يارىدىن جۇدا بولغان .
شاھ دېدى : « تۇتقىن قولۇمنى ئەگىشىپ ماڭ مەن بىلەن ،
كىم كۆرۈپتۇ ۋاپا ئەھلىگە ھىجران كاشىلا بولغان .
ئاشىق ئولكى ، جاھان مېھنىتىدىن تاپتى پاراغەت ،
ئۇمىدۋار بول ئى ئاشىق ، ھىجرىدىن بىخەۋەر بولغان .

پادىشاھ يىگىتنى ئېلىپ ئەنسارى مەھەللىسىگە باردى . خالايىقنى توپلاپ :

ـــ بۇ يىگىتنى تونۇمسىلەر ؟ ـــ دەپ سورىدى .

ئەنسارىلەر گۇۋاھلىق بېرىپ :

ـــ بۇ يىگىت رۇسۇللىلانىڭ رەۋزىلىرىنىڭ خىزمەتچىسىدۇر . پاكلىقتا ، ئەدەپ ئىچىدە مەشھۇردۇر ۋە ئەتىۋارلىق كىشىدۇر ، ئەمما ئۇ-نىڭ ھازىرقى كۇنى ئىشق بازارىنىڭ رەسۋاسى ، سەۋدالىق چىمىنىنىڭ بۇلبۇلى شەيداسىدۇر . ئۇندىن باشقا ئىشلىرىنى بىلمەيمىز ، ـــ دېيىشتى .

پادىشاھ ئەنسارىلەردىن بۇ سۆزنى ئاڭلاپ ، ئەينىيەنى يېتىلەپ ئوردىسىغا ئېلىپ بېرىپ :

ـــ قايسى قەبىلىنىڭ ئاي يۇزلۇك پەرىسىنىڭ ئىشقى ئوتىغا مۇپ-تىلا بولدۇڭ ؟ ـــ دەپ سورىدى . ئەينىيە جاۋاب بېرىپ :

ـــ بىر كۇنى جامەدە ئېتىقاد نامىزىدىن كېيىن بىر ئۇلۇغۋار كىشى ئاللاتائالاغا مۇناجات قىلىپ دۇئا قىلغىلى تۇردى . بۇ جامە ھەرەم-نىڭ ئۇدۇلىدا بولۇپ ، يول ئۇستىدە ئىدى . قىرىق مىڭ ئۆيلۈك ئەرەب ئاشۇ يول بىلەن ماڭاتتى . يولدىن بىر قانچە ھۆرلىگا سۇيەت گۇزەللەر خۇشال ـ خۇرام ئۇتكەندىن كېيىن ، ئاخىردا بىر پەرى سانسىز ناز بىلەن خۇلق كۆرسىتىپ ، ئاجايىپ زىبۇزىننەتكە پۇركىنىپ ئۆتتى . ئۇنىڭ قاش ـ كۆزىنىڭ سۇيىتى سۆسەندەك مىڭ جىلۋە پەيدا قى-لىپ ، « تەن » مەندە قېلىپ ، جاننى ئۇ ئېلىپ كەتتى .

بىر كۆرۈپ كەتتىم ھوشۇمدىن ،
ئايرىلىپ روھى قۇشۇمدىن .
كۆز ئىچىپ كۆرمەي يېنىمدا ،
ئىزدىدىم كۆرگەن چۇشۇمدىن .
چىقمىدى ھەر يەرگە باقسام ،
كېتىپتۇ يىراق قېشىمدىن .
بىر كۆرۈپ ئالسام جانانى ،
كېچەتتىم ئالسا بېشىمدىن .

ئۇنىڭ گۈلدەك جامالىنى كۆرۈپلا ھوشۇمدىن كەتتىم ، بىر كەمدە قۇلقىمغا ئاۋاز كىرگەندەك بولدى ، قارىسام ، كىشىلەر يۆلەشتۈ-رۈپ يۈرۈپتۇ . ھوشۇمغا كەلسەم ئۇلارنىڭ ئەسىرىمۇ قالماپتۇ . قارىسام ھېچ يەردە كۆرۈنمىدى ياكى چۈشۈمدە كۆرمەنمىكىن دېسەم ، چۈ-شۈمگە كىرمىدى ، يەنە بىر كۆرۈپ ئۇلسەممۇ رازى بولار ئىدىم ، بې-شىمدىن ئۆتكەن ئىشلار مانا شۇ ، ـــ دېدى . شۇنداق قىلىپ ، مۇئىتمەر شاھ ئەينىيەنى ئېلىپ ، قىز كەتكەن يول بىلەن ئېلىپ ماڭدى . نەچچە مەنزىل يول مېڭىپ بەنى سەلىم قوۋمىگە يېتىپ بېرىپ ، يۇرت چوگلە-رىنى يىغىپ :

ـــ ئى بەنى سەلىمنىڭ خەلقى ، بىز دىيارىڭلارغا ساۋابلىق ئىش ئۈچۈن كەلدۇق . خاھى قوبۇل قىلىڭلار ، خاھى قوبۇل قىلماڭلار ئاڭلاپ باقساڭلار ، ـــ دەپ ،ۋەقەنى باشتىن ـ ئاياغ بايان قىلدى . تۇرغانلار پا-دىشاھنىڭ مۇددىئاسىنى بىلىپ :

ـــ قىزنىڭ ئاتىسى ئارىمىزدا يوق . بىز بېرىپ تېپىپ كېلەيلى .

ـــ دەپ چاقىرىشقا كىشى ئەۋەتتى . قىز ئاتىسى كېلىپ پادىشاھ بىلەن كۆرۈشۈپ ، قىزنىڭ پىكرىنى ئالماقچى بولدى . ئاتىسى قىزنىڭ ھۇزۇ-رىغا كىرىپ :

ـــ ئى قىزىم ! مۇئىتمەر پادىشاھ ئەينىيە ئىسىملىك بىر يىگىتكە سۆز سېلىپ كەپتۇ . ئۇنىڭغا نېمە دەيسەن ؟ ـــ دەپ سورىدى . قىزنىڭ ئەينىيە دېگەن ئىسىمنى ئاڭلاپ چىرايلىرى گۈلدەك ئېچىلىپ كەتتى . قىزنىڭ رازىلىقىنى كۆرۈپ قىزنىڭ ئاتىسى خاپا بولۇپ :

ـــ ئى قىزىم ، سەن بولساڭ بىر گۆھەردۇرسەن ، سەندەك بىر گۆھەرنى ئەينىيەدەك بىر ئەرزىمەس نەرسىگە قانداق بېرىمەن ؟ ـــ دېدى .

قىز ئاتىسىنىڭ تەرسالىقىنى كۆرۈپ يالۇرۇپ :

ـــ ئى ئاتا ، بەرمىسىڭىزمۇ سۆزلىمەڭ ، كەلگەن زېرەك ئەنسارى يىگىتى ياخشى نەسەبلىك كىشىلەردىن بولۇشى مۇمكىن . ئالدىراپ سۆز-لەپ نەپرەتكە قالماڭ . لايىق كەلسە ئازار قىلماڭ ، « دىلئازار ، خۇدا

بىزار » دېگەن گەپ بار . ئەگەر بەك بەرگۈنز كەلمسە تويلۇقنى ئېغىر سېلىۋەتسىگىز كەتمەمدۇ ، ـــ دەپ كۆپ سۆزلەر قىلدى .ئاتىسى پادىشاھنىڭ قېشىغا چىقىپ : يۇز تۆگە ، ئىككى يۇز قارا مال ، بەش يۇز قوي تويلۇق سالدى ، پادىشاھ ساۋابلىق ئۇچۇن ھەممىنى بەردى . شۇنداق قىلىپ پادىشاھنىڭ ماڭغان يولى تەقدىرگە مۇۋاپىق چۈشۈپ ئاشىق مۇرادىغا يەتتى . «ياخشىدىن ئات قالىدۇ ، ياماندىن دات » دەپ مۆئىتىمەر شاھنىڭ ياخشىلىقى مەشھۇر بولدى . « ياخشىنىڭ ئىزى قالىدۇ ، يامانىنىڭ مىزى » ، « چوڭ دەرەخنىڭ سايىسى كەڭ يەرگە چۈشەر »دېگەن سۆز بار . « خۇدايىم بەرسە پەيغەمبەر غىڭ قىلالماپتۇ » دەپ ، مالىك شاھ بەرسە ، سەن ئىچىڭ ياماڭلىق قىلىپ توي خىراجىتى بەرمەي تۇرۇۋالىدىڭ . « ئىچى ياماندىن ئىت ياخشى » دېگەن تەمسىلىنىڭ مىسالىغا لايىق ئىكەنسەن ، دېدى كورقۇش .

ـــ ھەي ئەلچى قۇش ، ـــ دېدى كاردان كورقۇشقا ، ـــ ھېكايەڭ بەك تەسىرلىك ئىكەن ، « بىر ياخشىلىق ئۇنتۇلمايدۇ ، بىر يامانلىق » ، مېنىڭمۇ « توي باھانىسىدە تون پۇتتۇرۇپتۇ» دەپ ، پايدا ئېلىش غەرىزىم يوق . سەن بېرىپ خەۋەر يەتكۈز ، ياپىلاق قۇش ئوغلىنىڭ تويىغا كېرەكلىك نەرسىلەرنى خەزىنىدىن ئېلىپ ،ئوغلى كۆلانگىر سۇلتان بىلەن كۆنۇش بانۇنى مۇرادىغا يەتكۈزسۇن .دىن ئېلىپ ، بايقۇش نېمىدېگەن بولسا ، بەلكى ئۇنىڭدىن ئارتۇقراق بەردى .

« يالغانچىنىڭ قۇيرۇقى بىر تۇتام » دەپ ، بايقۇش سۆزىدىن يېنىۋېلىشقا چارە تاپالماي ، نېمە ئامال ،(جانمۇ ئېغىزدىن چىقىدۇ ، لەۋزىمۇ ئېغىزدىن چىقىدۇ)، بەرمىسەم بەتنامغا قالىمەن ، دەپ توي مۇراسىمى ئۆتكۈزدى . قىز ـ يىگىت مۇرادىغا يېتىپ ، خۇشال ـ خۇرام ئۆتتى .

پۇقراپەرۋەر مالىك شاھنىڭمۇ سېخىيلىق نامى مەشھۇر بولۇپ ، مۆئىتىمەر شاھتەك سېخىيلار قاتاردا تىلغا ئېلىندى . « ئېغىز يېسە ، يۇز ئۆيۈلىدۇ » دەپ ، بايقۇشمۇ ئاداۋەت قىلماي ، خۇشال ـ خۇرام قارشى ئېلىپ ، باللىرى بىلەن ئوبدان ئۆتتى . « مىڭ قاغىغا بىر كېسەك » دەپ ، تويلۇق بىلەن ھەممىنىڭ ئاغزى ئېتىلىپ ، مۇنازىرە تاماملاندى .

مۇھەددىس ـ مۇنەججىم ئوغرى ھېكايىسى

ئۆتكەن ئىشلاردىن خەۋەر يەتكۈزگۈچى شېرىن سۆزلۈك رىۋا-
يەتچىلەرنىڭ ھېكايە قىلىشچە ، باغداد پادىشاھى ھارۇن رەشىد زامانىدا
ئابدۇللا ئىسىملىك ئالىي مەرتىۋىلىك بىر ئالىم كىشى ئۆتكەنمىش . ئۇنىڭ
خوتۇنى ھامىلدار بولۇپ ، توققۇز ئاي ، توققۇز كۈن ، توققۇز سائەت
بولغاندا بىر ئوغۇل پەرزەنت دۇنياغا كەلدى . بۇ بالا شۇنداق زېرەك تۇ-
غۇلدىكى ، تۇغۇلۇپلا ئەتراپقا كۆز تاشلاپ ، ئادەملەرگە ۋە ئۆيىنىڭ تۆت
ئەتراپىغا گويا بىر نېمىنى ياكى بىرەر كىشىنى ئىزدەۋاتقاندەك سەپسال-
غىلى تۇردى . بۇنىڭدىن ئانىسى ۋە تۇغۇت ئانىسى ھەيران بولۇپ ، يۈز
بەرگەن بۇ ئىشنى بالىنىڭ دادىسى ئابدۇللاغا مەلۇم قىلدى . ئابدۇللا كە-
ڭىپ كۆردىكى ، پەرزەنتىنىڭ كۆزلىرىدىن بىر خىل زېرەكلىك ئالامەت-
لىرى چىقىپ تۇرۇپتۇ ، ئابدۇللا شۇئان قۇرئاندازلارنى توپلاپ ، پەرزەنـ-
تىنىڭ كەلگۈسى ئۇچۇن قۇرئى سالدۇردى . كاھىنلار ئىستىرلاپلىرىنى
تاشلاپ كۆرۈپ :

ـــ ئى ئابدۇللا ، سېنىڭ ئوغلۇڭ ئىلىم ـ بىلىمدە سېنىڭدىن
نەچچە ھەسسە ئېشىپ كېتىدىكەن . ئالەمدە ئۇنىڭغا تەڭداش چىقمايدى-
كەن . ئۇ مۇنەججىم ، شائىر ، قانۇنشۇناس ، ھاپىزكالام ، مۇھەددىس ،
مۇتەكەللىم ، مىسلىسز ناتىق بولۇپ چىقىدىكەن ۋە يەنە شۇنداق بىر
ئوغرى بولۇپ يېتىشىدىكەنكى ، ئوغرىلارغىمۇ ئۆچ ، موللىلارنىڭ ئە-
مەلدارلىرىغىمۇ ئۆچ بولۇپ ، ئوغرىلىقنى مال ئىگىسى بىلەن يۈزتۇرانە
سۆزلىشىپ قىلىدىكەن . مۇنازىرىدە يېڭىلمىسە ، ئالىدىكەن ، يېڭىلىپ
قالسا ، ئۇنىڭ ھېچ نەرسىسىنى ئالماي ياكى ئالغان نەرسىلەرنىمۇ قايتۇ-
رۇپ بېرىپ ناماقۇل بولىدىكەن . ئىگىسى دەرقەمدە يوق بولسا ، ئالتۇن

بولسمۇ كۆز قىرىنى سالمايدىكەن . قانۇن ۋە ھەدىستىن نەقىل ئېلىپ ، مال ئىگىسىنى قايىل قىلىپ ، مال ئىگىسىنى ئۆز رازىلىقى بىلەن تاپشۇرغۇزىدىكەن . ئەمما ، ئالغان ماللارنى ئاپىرىپ غېرىب ـ غۇرۋالارنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئالمىدىكەن . ئۇنىڭ نامى « مۇھەممەدىس ۋە مۇنەججىم ئوغرى » دەپ ئاتالمىگە مەشھۇر بولۇپ ، قازى ، ئەمەلدارلار ئۇنىڭ ئىسمى ـ زاتى تىلغا ئېلىنسا ، بەزگەكتەك تىترەيدىكەن . پۇقرالار بولسا ، ئۇنى كۆرۈشكە تەشنا بولۇپ ، پەيدا بولۇپ قېلىشىنى ئاللادىن تىلەيدىكەن ، ـــ دەپ ، ئۇنىڭ كەلگۈسىدىن نۇرغۇن مەلۇماتلار بېرىپتۇ . ھەممەيلەن ھەيران بولۇپ ، ئابدۇللانى تەبرىكلىدى ۋە پەرزەنتىنىڭ ئۆتكۈر كۆزلىرىدىن يۇقىرىقى ئالامەتلەرنى سەزدى .

ئابدۇللا ئوغلىنىڭ ئۆلىما بولۇپ چىقىدىغانلىقىدىن خۇرسەن بولدى ، ئوغرى بولىدىغانلىقىدىن مەيۈسلەندى . پۇقراپەرۋەر بولىدىغانلىقىدىن سۆيۈندى . شۇنداق قىلىپ ، ئۆزىنىڭ خۇشال بولغانلىقىنى ياكى خاپا بولغانلىقىنى بىلەلمىدى . ئاخىر ھەممە خىياللارنى تاشلاپ ، پەرزەنتىنى پەرۋىش قىلىشنى ئورۇنلاشتۇردى . ئۇنىڭغا ياخشى ئاي ، ياخشى كۈنلەرنى تاللاپ زاھىر دەپ ئات قويدى . ئاندىن دايەلەرنىڭ تەربىيىسىگە تاپشۇردى .

زاھىر شۇنداق تېز چوڭ بولۇشقا باشلىدىكى ، بىر ئايلىق بولغاندا بىر ياشلىق بالىنىڭ ھەربىتىنى قىلدى . بىر ياشلىق بولغاندا بەش ياشلىق بالىدەك ئىشلارنى قىلدى . بەش ياشلىق بولغاندا مەكتەپكە بەردى . ئۇ شۇنداق ئۆگىنەتتىكى ، ئوقۇشتىن باشقا ئىش بىلەن شۇغۇللانمىدى . ئون ئىككى ياشقا تولغاندا ئۇنىڭغا دەرس بەرگۈدەك ھېچقانداق ئالىم چىقمىدى . مەدرىسەدىن قايتىپ چىقىپ ، كىتاب مۇتالىئە قىلىش بىلەن ئۆتتى . ئون بەش ياشقا تولغاندا شۇنداق داڭلىق ئوغرى بولۇپ كەتتىكى ، ئۇنىڭ ۋەھىمسىدىن قازى ، ئەمەلدارلار ئۆيدىن چىقالمايدىغان ، پۇقرالار ئۇنىڭ پەيدا بولۇشىنى تىلەيدىغان بولدى . ئەمەلدارلار ، قازى ـ مۇفتى دېگەنلەر ئوغرىدىن گەپتە يېڭىلىپ قالماسلىقى ئۈچۈن كېچە ـ كۈندۈز دېگەندەك كىتاب مۇتالىئە قىلىش بىلەن ئۆتەتتى . ئوغرىغا تاقا-

بىل تۇرۇش ئۇچۇن شەرئەت ، قانۇننى يادلاش بىلەن بولدى .

باغداد شەھرىگە كەلسەك ، بۇ ۋىلايەتنىڭ بىر قازىسى بار بو- لۇپ ، ئۇ ناھايىتى تەقۋادار ، پەرزكار ، دىندار ، ئۆزىنى پاك تۇتۇشقا تە- رىشىدىغان كىشى ئىدى . ئادالەتچىلىك بابىدا قازىلار ئارىسىدا ئۇنىڭ يې- گانلىكى ئالەمگە مەشھۇر ئىدى . ئۇ كۇندۇزلىرى شەرئەتنى ئىجرا قىلسا ، كېچىسىنى كىتاب مۇتالىئە قىلىش بىلەن ئۆتكۇزۇپ ، ھەدىس ئۆگىنەتتى . ھەدىستە نېمە گەپ - سۆز دېيىلگەن بولسا ، دەرھال شۇنى ئىجرا قىلىشقا تىرىشاتتى .

بېيىت

تاكى ئول بولدى قازى باغداد ،
توققۇزى تەل ، ئۆمرى ئۆتتى شاد .
يېقىرلەرگە ئادالەت ئىدى ،
يوقسۇزلەرگە ھەمدار ئىدى .
زاھىر ئىدى پەرىدۇن زامان ،
مەقبۇل ئىدى قېرى ۋە جۇۋان .
ئېتى ئۇنىڭ بەشرۇ ۋە بەشىر ،
بەزەن - بەزەن يازاتتى شېئىر .
كۇندۇز ئىجرا شەرئى قىلاتتى ،
كېچىلىرى كىتاب كۆرەتتى .
ئۇيقۇنى ئۇ تەرك قىلغانتى ،
قازىلىققا خەلق قىلغانىدى .
بىر كۇنى ئەل ئەرزىدىن قۇتۇلۇپ ،
ئەرز يوق بەلكى قەرزدىن قۇتۇلۇپ ،
ئەسىر ۋە شام ، خۇپتەن ئوقۇدى ،
ئاندىن كېيىن كىتاب ئوقۇدى .
قازى بېرىپ كىتابنى ئاچتى ،
ئېچىپ مەزمۇن دورىنى ساچتى .

قاراپ سەھىپىگە سالدى نەزەر ،
كۆزگە چېلىقتى ئۇشبۇ خەۋەر .

بىر كۈنى ئاخشىمى نامازدىن فارىغ بولۇپ كىتابنى قولىغا ئېلىپ ئېچىپ قارىغانىدى ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ : « باغدا ۋە بوستانلاردا ناماز ئوقۇماقنى دوست تۇتارمەن » دېگەن ھەدىسى كۆزگە چېلىقتى . بۇ ھەدىس كۆڭلىگە يېقىپ ، « مەن ئەتىدىن باشلاپ مۇشۇ ھەدىس مەزمۇنى بويىچە ئىش كۆرۈپ ، نامازنى باغدا ئوقۇيمەن » دەپ ئويلاپ ، يەنە بىر ئاز كىتاب كۆرگەنىدى ، ئۇيقۇسى كەلدى . كۆڭلىدە : « كىتابنى يېپىپ قويۇپ بىر ئاز ئۇخلۇۋالاي » دەپ ئويلاپ تۇرۇشىغا ، بىردىنلا كۆزى باشقا بىر قۇرغا چۈشتىكى ، ئۇنىڭدا : « ئەنەنەۋىمۇ ئەخۋلمەۋقى » . يەنى « ئۇيقۇ ئۆلۈمنىڭ بۇرادىرىدۇر » دېيىلىپتۇ . قازى بۇ ھەدىسنى ئوقۇش بىلەن تەڭلا ، كۆزىدىن ئۇيقۇسى قاچتى ۋە ئۆز - ئۆزىگە : « ھەر قانداق نېمەرسە ئۆلۈم بىلەن باراۋەر بولمىدىكەن ئۇنىڭدىن قاچماق ۋاجىپ » دەپ ، يەنە كىتاب كۆرۈشكە باشلىدى . كىتاب كۆرگەچ ئويلىدىكى : قازىنىڭ خوتۇنى بىر باغ ياساتقانىدى ، ئۇ باغ گويا بېھىشكە ئوخشايتتى . باغنىڭ ئىچى گۈلى رەيھان ، سۇنبۇل ، بىنەپشە ، رەڭگارەڭ گۈللەر بىلەن لىق تولغانىدى . خىلمۇخىل مېۋىلىك دەرەخلەر ۋە سەرۋە - سەنۇبەرلەر ، شەمشاد ۋە چىنارلار باغنىڭ تۆت ئەتراپىنى كۆكەرتىپ ، يىلتىزلىرى يەتتە قات يەرگىچە بىخ تارتىپ ، شاخلىرى پەلەككە تەڭلىشىپ تۇراتتى .

سەرۋە - سەنۇبەر لەيلىشىپ ،
نازلەر قىلىشى ئۆزگىچە .
گۈل ۋە رەيھانلار ئېچىلىپ ،
چاچقان پۇراقلار ئۆزگىچە .
مەي بولۇپ پىشقان يېمىشلەر ،
بەرگەن لەززەتلەر ئۆزگىچە .

نازىنىنلەر كۆكسىدەك ،
ئالما ـ ئانارى ئۆزگىچە .
سۆسەن ، سۈنبۈلنىڭ سانى يوق ،
باغى ئېرەمدەك ئۆزگىچە .
سۈلىرى زۈمرەت كەبىدۇر ،
ئابى ھاياتتەك ئۆزگىچە .
گۈل قېتى يىرتىلسا تاڭدا ،
بۈلبۈل ساداسى ئۆزگىچە .

بۇ باغنىڭ تۆت ئەتراپىدىن ئېقىپ تۇرغان زۈمرەتتەك سۈلار ۋە پىشپ تۇرغان خىلمۇخىل نازۇك مېۋىلەرنى تەرىپلەپ ھەزرىتى شەيخ سەئىدى مۇنداق يازغانىدى :

گۈلدىن كۆپ كېلۈر رەڭگارەڭلىرى ،
مېۋىسىدىن كۆپ ئۈنىڭ خىللىرى .
شاخلار سايەسى بېرەتتى ھۇزۇر ،
پەيزى سۈرەتتى ئاشىق دىللىرى .

ئۇ باغ باغداد شەھىرىنىڭ سىرتىدا ئىدى كۆپ زامانلاردىن بۇيان قازى بۇ باغقا بارمىغانىدى . بۇ كېچە قازى : « ئەتە بولسا كۈنگە جۈمەدۇر ، تاڭ سۈبھى بىلەن باغقا بېرىپ نامازنى شۇ يەردە ئوقۇپ كەلسەم ، بۇ ھەم تاماشا ، ھەم پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سۆزلىرىنى بەجا كەلتۈرگەنلىك بولىدۇ » دېگەنلەرنى ئويلىدى ، ئۈنىڭ بەختيار ئىسىملىك بىر خىزمەتكارى بار ئىدى ، ئۇنى چاقىرىپ :

ـــ ئى بەختيار ، تاڭ سۈبھى ۋاقتى بىلەن ئورنۇڭدىن تۇرۇپ ، قېچىرىمنى ئېگەرلەپ سارايىنىڭ ئىشىكىگە كەلتۈرگىن ، بامدات نامىزىنى باغدا ئوقۇيمەن ، ـــ دېدى . خىزمەتكار :

ـــ باش ئۈستىگە ، ـــ دەپ قول باغلاپ تۇردى ، قازى خىزمەتـ

كارغا قاتتىق پوپوزا قىلىپ تاپىلاپ بولغاندىن كېيىن ياندى . خىزمەتكار ھەم ياتاقخانىسىغا قايتتى . قازى ئۆيگە كىرىپ راھەت تۆشكىدە ناز ئۇيقۇسىغا مەشغۇل بولدى ، ئەمما خىزمەتكار بولسا ، قازىنىڭ دېگەن سۆزلىرىدىن تىترەتمە كېسەلدەك لەرزىگە كېلىپ ، « ئۇخلاپ قالسام خوجايىنىنىڭ جازاسىدىن قانداق قۇتۇلارمەن ؟ » دەپ ئويلاپ ، قورقۇنچتىن ئۇخلىيالمىدى . شۇنداق قىلىپ ، تۇنىنىڭ تۆت ھەسسىسىدىن بىر ھەسسىسى ئۆتتى ، ئۇ تاڭ ئېتىشقا قانچىلىك ۋاقىت قالغانلىقى بىلەن ھېسابلاشمايلا ئورنىدىن قوپۇپ بېرىپ قېچىرنى ئېگەرلەپ سارايىنىڭ ئىشىكىگە ئاپىرىپ ، ئۇنلۇك ئاۋاز بىلەن :

— ۋاي خوجايىن تۇرسىلا ! قېچىرنى ئېگەرلەپ سارايىنىڭ ئىشىكىگە كەلتۇردۇم ! — دەپ چاقىردى .

قازى خىزمەتكارنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ ئورنىدىن تۇردى . ئۇ تالاغا چىقىپ ، تاڭ ئېتىشقا قانچىلىك ۋاقىت قالغانلىقىنى بىلمەكچى بولۇپ ئاسمانغا قارىغىنىدى ، بۇ كېچە ھاۋا بۇلۇتلۇق بولۇپ ، ئاينىڭ ئايدىڭى ئالەمنى تاڭ ئاتقاندەك يورۇتۇپ تۇراتتى . قازى : « تاڭ سۈبھى بولۇپتۇ » دەپ ئويلىدى ـ دە ، ئۇچىسىغا چەكمىنىنى كىيدى ، بېشىغا ئاتمىش گەزلىك دەستىرىنى يۆگىدى . پۇتىغا مەسىنى كىيىپ ، رىداسىنى يېپىنچاقلىدى ، ئاندىن كېيىن قېچىرغا مىنىپ باغ تەرەپكە راۋان بولدى .

شۇنداق قىلىپ ، قازى باغداد شەھىرىدىن چىقىپ ، باغقا بارىدىغان يولغا كىرىپ ماڭدى ، باغ يولىنىڭ ئۇستىدە بىر كونا گۆرىستانلىق بار ئىدى ، قازى بىر ئاز ماڭغاندىن كېيىن ئۇ گۆرىستانلىققا يەتتى .

بۇ كېچىسى مۇنەججىم ئوغرى كىتاب مۇتالىئە قىلىپ ئولتۇرۇپ ، ئاتىسى ئابدۇللانىڭ يازغان بىر كىتابىنى قولىغا ئالدى . ئۇنى ئەسلىدى ، بىردىنلا ئۇنى غېرىبلىق تۇتتى ـ دە ، « ئاتا ـ ئانام شۇنداق ئارزۇلاپ باقتى ، ئوقۇتتى ، تۇڭمەس بىلىمگە ئىگە قىلىپ ماڭدىغان يولۇمنى ئىلىم چىرىغى بىلەن يورۇتۇپ بەردى . بۇگۈن كېچە تۇيراق بېشىغا بېرىپ ، ئاتا ـ ئانام ۋە ئەجدادلىرىمنىڭ روھىغا ئاتاپ قۇرئان تىلاۋەت قىلىپ تۇنەپ كېلەي »دەپ گۆرىستانلىققا كەلگەنىدى . بىردىنلا ، ئوغرى

كۆردىكى . قازى ئۆزى يالغۇز ھەمراھسىز ، قېچىرىغا مىنىپ ، تون ـ پە-رىجىسىنى يېپىنچاقلاپ خاتىرجەم ھالدا تەسۋى سىيرىپ كېلىۋېتىپتۇ . ئوغرى ئاستا كېلىپ ، بىردىنلا ئالدىغا سەكرەپ چىقىپ قىلىچ تارتىپ ، قازىنىڭ يولىنى توستى ۋە ئۇنلۇك ئاۋاز بىلەن :

ـــ ئى قازى ئۆز جايىڭدا توختىغىن ! ـــ دېدى .

قازى كۆردىكى ، ئوغرى قىلىچىنى يالتىڭاچلاپ تۇرۇپتۇ ، ئۇنى كۆرگەن قازى مەجنۇنتالنىڭ شاخلىرىدەك تىترەپ تۇرۇپ :

ـــ سەن كىمدۇرسەن ؟ ـــ دەپ سورىدى . ئوغرى جاۋاب بېرىپ :

ـــ مەن ئوغرى ، ـــ دېدى . قازى ئېيتتىكى :

ـــ ئى يىگىت ، ئوغرىلىق قىلغىلى خۇدادىن قورقمامسەن ؟

ـــ ئەگەر خۇدادىن قورقمسام ئىدى ، ئۇ چاغدا ساڭا ئاۋاز چە-قىرىشنىڭ ئورنىغا قىلىچ بىلەن گەدىنىڭگە چاپقان بولار ئىدىم ، ـــ دېدى يىگىت . ئاندىن : ـــ ئى قازى ، كىيىم ـ كېچەكلىرىڭ بىلەن قې-چىرىڭغا تۇرامسەن ياكى ئۆلۈمگىمۇ ؟ ـــ دەپ سورىدى .

قازى ئوغرىدىن بۇ سۆزنى ئاڭلاپ ئەقىل قۇشى بېشىدىن ئۇچۇپ :

ـــ ئى ھاياسىز ! مېنىڭ يۈزۈمگە بۇنداق سۆزلەرنى سۆزلەشكە ئۇيالمامسەن ؟ مەن بولسام مۇسۇلمانلارنىڭ قازىسىدۇرمەن ، ـــ دېدى .

ـــ سەنمۇ بىھۇدە سۆزلەرنى قىلىشقا ئۇيالمامسەن ؟ ـــ دېدى ئوغرى ، ـــ مەن ھەم مۇسۇلمانلارنىڭ ئوغرىسىدۇرمەن . نەچچە ۋاقىتتىن بۇيان سەندەك ئولجىنى ئىزدەپ يۈرگەنىدىم . ھەقتائالا ساڭا ئىنساپ بې-رىپ ھەممە نەرسە ـ كېرەكلىرىڭ بىلەن قېچىرىڭنى ماڭا نېسىپ قىلدى ، ـــ ئى قازى ، تېز بولغىن . قېچىردىن يەرگە چۈشۈپ يالتىڭاچلان ! ئەمدى ھەممە نەرسەڭ مېنىڭ بولدى .

قازى :

ـــ خۇدايا ، سەن ئۆزۈڭ بەندىلىرىڭنىڭ ھالىدىن ئاگاھدۇر-سەن ، نېمە گۇناھ قىلغان بولغىيتتىم ؟ ئوغرى قولىغا گىرىپتار

قىلدىك ! ـــ دەپ بېشىنى كۆتۈرۈپ ئاسمانغا قارىدى .

بېيىت

كەتتى قولۇمدىن بۇ ئىختىيارىم ،
بولغاي سېنى دەپ كى بەختىيارىم .
يارنىڭ يېنىغا يەتمەي بۇ بەختىم ،
ئوغرىغا ئولجا بولدى روزىگارىم .

ئوغرى :

ـــ بۇ نەبالادۇركى تېزراق مۇرادىمغا يەتكىلى قويماس ، ـــ دېدى .

ـــ ئالدىرىماي تۇرغىن ، ـــ دېدى قازى ، ـــ ساڭا بىر سۆزۈم بار .

ـــ تېز بول ! ـــ ھەر سۆزۈڭ بولسا دېگىن . لېكىن دەرھال يالىڭاچلىنىپ نەرسە ـ كېرەكلىرىڭنى تاپشۇرۇشۇڭ كېرەك ، ـــ دېدى ئوغرى .

ـــ ئى يىگىت ، ـــ دەپ سوئال قويدى قازى ، ـــ ئەگەر ئوغرىلىق قىلمىساڭ جان باقالمامسەن ؟

ئوغرى دېدىكى :

ـــ ھەي ئەخمەق ، بۇ ئايەتنى ئوقۇمىغانمىدىڭ ، خۇدانىڭ كالامىدا دەپتۇركى : « نەھنۇ ـ قەسەمنا ـــ بەينەھۇم ـــ مەئى شەتەھۇم » ، يەنى ھەر بەندىنىڭ كەسىپ قىلمىقى ، ھۇنەر قىلمىقى توغرىسىدىن رەۋزە سېنى قىممەت قىلدۇق ، دېگەن . مېنىڭ قىممىتىم بولسا ، سېنى قېچىردىن چۇشۇرمەكتۇر . تېز بولغىن ، دەرھال يالىڭاچلان ، مەنمۇ سالامەت ئۆز ئىشىمغا بېرىۋالاي .

قازى ئوغرىدىن بۇ سۆزنى ئاڭلاپ ، ئوغرىغا :

ـــ ئى ئوغرى ، مېنى قويۇۋەت . ۋاقتىدا ئۆز ئىشىمغا يېتىپ بېرىپ ، خۇداغا بەندىچىلىك قىلىپ ئىبادىتىم بىلەن شۇغۇللىنىاي ، ـــ

دېدى .

— ئى قازى ، — دېدى ئوغرى ، — سەندىن تېخى مۇرادىم ھاسىل بولمىدى . مەقسىتىمگە يەتمەي تۇرۇپلا سېنى قانداقمۇ قويۇۋېتەلەيمەن ؟ ئۇنداق قىلسام ئۆز قىممىتىمنى ئۆزۈم چۈشۈرگەن بولمايمەنمۇ ؟

— ئى يىگىت ، ئويالغىن ، نامەردلىك قىلمىغىن . سەن بىلمەيدىكەنسەنكى ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام « ئەلھەيائۇ — شۇ ئەبتۇن — مىنەلئىمان » ، يەنى ھەر كىشىنىڭ شەرمى ـ ھاياسى بولمىسا ، ئىمانى بولماس ، دېگەنىدى ، — دېدى قازى .

ئوغرى يەنە بۇيرۇق بېرىپ :

— نامەرد دېگەن سەن ، تېز يالىڭاچلان ، ئىشنى كېچىكتۈرۈپ تۇرۇۋېلىشقا مەندىن ئويالمامسەن . ئى ھەزرىتى قازى شۇنىمۇ بىلىپ قالغىنكى ، سەن دېگەندەك پەيغەمبىرىمىز بۇيرۇپ : « ئەلھەيائۇ ـ مانە ئىر ـ رزق » ، يەنى ئويالماق ، رىزقىنى يوق قىلغۇچىدۇر ، دېگەن . ئەمدى سۆزنى ئۆزارتماي تېز بول ، — دەپ ئالدىراتتى .

قازى يەنە سۆز باشلاپ :

— ئى يىگىت ، خۇدايى تەبارەك ۋەتەئالى بۇيرۇپتۇركى ، « ۋەسسارىقەتۇ ـ فەقتەئۇ ـ ئەيدە ـ يەھۇما » يەنى ، ھەر قاچان ئوغرىغا ئۇچرىساڭلار قوللىرىنى كەسكەيسلەر ، دېگەن . ئوغرىلىق قىلماق ھارامدۇر ، — دەپ ، ئوغرىنى تەسىرلەندۈرمەكچى بولدى . ئەمما ئوغرى دېدىكى :

— ئەي قازى ، قولۇڭدىن كەلسە قوللىرىمنى كېسىۋەت . مەنمۇ ھەدىس شېرىپتە كۆردۈمكى : « ئەگەر كىشى ئاچلىقتىن ئۆلۈم دەرىجىسىگە يەتكەن بولسا ، ھارام نەرسىدىن بىر ئاز يېسە زەرىرى يوقتۇر » دەپتۇ . سېنىڭ ماللىرىڭ ھەم ئېشەك گۆشىدىن كەم ئەمەس .

— قاچانغىچە مەن ساڭا ۋەز ئېيتىپ ، ئۇنىڭغا قارىتا سېنىڭ جاۋابىڭنى ئاڭلاپ تۇرىمەن ؟ — دېدى قازى .

— ئى قازى ، — دېدى ئوغرى ، — كېچىدە يول يۈرگەندە

ئەلۋەتتە ئېھتىيات قىلىشىڭ لازىم ئىدى ، نېمە ئۈچۈن مۇشۇنداق قاراڭغۇ تۇندە ئۆيدىن چىقتىڭ ؟ ئەمدى بۇ مالليرىڭنىڭ ھەممىسى ماڭا تەئەللۇق بولۇشى كېرەك . ئى ھەزرىتى قازى ، سېنى قويۇۋېتىپ ساق ـ سالامەت قايتۇرغۇم يوق .

بېيت

بولدۇڭ ماڭا ئۇشبۇدەم گىرىپتار ،
مۇنداق قارا تۇن ئارا ئايازار .
گەر قۇتۇلماقچى بولساڭ قولۇمدىن ،
بەر قېچىر بىلەن جامە ۋە دەستار .

قازى :

ـــ ئى يىگىت ، كېچىنى سۇبھى خىيال قىلىپ ئۆيدىن چىقىپ قاپتىمەن . تېخى يېرىم كېچە ئىكەنلىكىنى بىلمەپتىمەن ، ـــ دەپ ، ئۆزرە ئېيتتى . ئوغرى دېدىكى :

ـــ ئى قازى ، سەن ئىلمىي نۇجۇمدىن خەۋىرسىز ئىكەنسەن ، يەتتە يۇلتۇز ، ئون ئىككى بۇرج ۋە يىگىرمە توققۇز دەرىجە ، ھەم ئاي مەنزىللىرى ، يۇلتۇزلارنىڭ ئورۇنلاشقان جايلىرىنى بىلگەن بولساڭ ، ئۆ-يۇگىدىن ۋاقتىسىز چىقىپ بۇنداق بالاغا قالمىغان بولاتتىڭ . بۇ كۆرگۈ-لۈكلەرنىڭ ھەممىسى ـــ مەنسەپكە بېرىلىپ بىلىم ئۆگەنمىگەنلىكتىن بولدى . ئەمدى گەپنى سوزماي تېز يالىڭاچلىنىپ ساق ـ سالامەت ئۆ-يۈگگە كەتكىن .

قازى سورىدى :

ـــ ئى بۇرادەر ئەزىز ، سەن دېگەندەك مەن ھەم مۇنەججىمدۇر-مەن . بىلەمسەنكى ، مېنىڭ بەختىم ـ تەلىيىم قەيەردىدۇر ؟

ـــ ھەي قازى ، بېشىڭدا مۇشۇنداق خەتەرلىك ئىشلار تۇرۇقلۇق يەنە بەخت ـ تەلەيدىن گەپ ئاچامسەن ؟ بىلىپ قويغىنكى ، قەمەر بۇرج ئەقرەبتەدۇر ، ئىككى دەرىجىدە ، ئوتتۇز دەقىقە ۋە يەتتە سانىيە بىلەن

مىرىخ تۆتىنچى دەرىجىگە كەلگەندە ئوغرىلىق ۋە قاراقچىلىق قىلماق يـاخشىدۇر . لېكىن قازىغا ئۆيدىن چىقماقلىق لايىق ئەمەس . ئەمدى تېز بولغىن . قېچىردىن چۈشۈپ كېيىم ـ كېچەكلىرىڭنى سېلىپ ماڭا تاپـ شۇرۇپ بېرىپ ، ساق ـ سالامەت خالىغان يېرىڭگە كەتكىن .

ـــ ئى مـەرد يىگىت ، ـــ دېدى قازى ، ـــ مېنى قويۇۋەتكىن . مەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەدىسلىرىگە ئەمەل قىلىپ ، بېغىمغا بېـ رىـپ نامازغا ئوقۇۋالاي . چۈنكى پـەيغـەمبـەر ئـەلـەيھىسالام ھـەدىسـلـە رىدە : « دوست تۇتقايمەن باغلاردا ، بوستانلاردا نامـاز ئوقـۇماقنى » دەپتۇ ، ـــ دەپ ئىلتىجا قىلدى . ئوغرى :

ـــ بۇ ھەدىسكەغۇ ئەمەل قىلىدىكەنسەن ، نېمە ئۈچۈن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ : « ئاۋۋال ھەمراھنى تېپىپ ، ئاندىن يول يۈرمەك كـېـرەك » دېگەن ھەدىسگە ئەمەل قىلمىدىڭ ؟ ئەگەر بېرەر خىزمەتكا رىـڭ بىرگە بولغان بولسا ، ياكى بىر بۆلۈك ھەمراھلىرىڭ بولسا ئىدى . ئۇ چاغدا مەن ساڭا ھەرگىز تەڭ كېلەلمەيتتىم . سەنمۇ ماڭا گىرىپتار بولۇپ بۇنىڭدەك ئاۋارىچىلىككە قالمىغان بولاتتىڭ ، بۇنىڭ ھەممىسى ئـە لىم تەھسىل قىلغاندا ئۆز مەنپەئىتىڭنى كۆزلەپ ، ئۆزۈڭگە پايدىلىق تە رەپنى يادلاپ ، پايدىسىز دېگەنلىرىڭنى ئۆگەنمىگەنلىكىڭدىندۇر ، ـــ دەپ بۇ بېيىتنى ئوقۇدى .

ساڭا ئېيتاي بۇ سۆزنى بولغىن ھوشيار ،
قەدەم قويما سەپەرگە بولمىسا يار .
ھەر كىشىكى بىلمىسە بۇ جەھەتنى ،
ئول كىشىگە ھەر قاچان گۆرگۈلۈك بار .

قازى بىر ئاھ تارتىپ : « ئى دەرىخ ، بەختىيارنى ھەمراھ قىلىپ ئېلىپ كەلگەن بولساڭ بولماسمىدى » دەپ ئـويلاپ تـۇراتتى ، ئوغرى ئالدىرىتىپ :

ـــ تېز يالىڭاچلان . نەرسىلەرنى تاپشۇر ، ـــ دېگىلى تۇردى .

ـــ ئى يىگىت ، ـــ دېدى قازى ھەدىستىن سۆز ئېچىپ ، ـــ پەيـ

غەمبەر ئەلەيھىسسالام : مۇسۇلمان ئول كىشىدۇركى ، ئۇنىڭ قولى ۋە تىلىدىن مۇسۇلمانلار راھەت ۋە پاراغەتتە بولسا ، دېگەن . سەن مېنى خۇدايىتائالا ئىبادىتىگە بارغىلى قويمىدىڭ . سېنى قانداقمۇ مۇسۇلمان دېگىلى بولسۇن .

ئوغرى قازىنىڭ دېگەنلىرىنى ئاڭلاپ ، مۇنۇ بەيىتنى ئوقۇدى :

بەيت

ماڭا ئېيتقىن بۇگۈن قازى سېنىڭدەك قايدا بولغايكىم ،
زاكاتۇ ۋەقفى ئالماقنى ئۆزىگە جايىز بىلگەيكىم .
يېگەندە پارىنى سەن ھەقنى ناھەق قىلغىنىڭدىن بىل ،
ئەگەر باغداد ۋەيران بولماس ، سېنىڭدەكلەر يوقالغايكىم .

ئى قازى ، مەن ئەلۋەتتە مۇسۇلماندۇرمەن . قۇرئان ۋە ھەدىسكە ئاساسەن ئىش قىلىمەن . لېكىن مەن ئۆيلەنمەكچى ئىدىم . بىراق ، قولۇمدا بىر تەڭگىمۇ يوق . ئۆيۈمدە ھەم ساتقۇدەك بىرەر نەرسە يوق . خوتۇن ئالسام ئۇنىڭغا مېھرى ھەققى تەلەپ قىلىدۇ . ئىلاجسىز بولۇپ بۇگۈن كېچە رەببانىغە پاناھ كەلتۈردۈم . كالامۇللا ئېچىپ پال سالسام ، بۇ ئايەت چىقتى : « كىشىگە تىرىشمىسا ھېچ نەرسە مۇيەسسەر بولماس . ئەگەر تىرىشسا مەۋجۇت بولۇر. »

بەيت

يەتمەك بولساڭ مۇرادىڭغا ،
ئاللا بېرۇر ئۇمىد ئۈزمە .
ئالدانمىغىن رەقىبىڭگە ،
ئولجاڭنى ئال ، سۇلھى تۈزمە .

دۇنيا ئىشلىرىغا سەۋەب قىلماق لازىم . بۇگۈن مەن « مەشارىقىل ـ ئەنۋار » دېگەن كىتابنى ئاچسام ، ماڭا پايدىلىق ئىشلار چىقتى . يۇل-

تۇزلارغا قارىسام ، مىرىخ تۆتىنچى دەرىجىدە ، مۇشتەرى قەمەر بىلەن ئەقرەب مەنزىلىدە تۇرۇپتۇ . بۇ ئوغرىلىق ، قاراقچىلىق قىلىشنىڭ مۇبا-رەك ۋاقتى ئىكەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ . شۇڭا ، دەرھال ياراغ ـ ئەسلىھەلە-رىمنى تېپىپ ، ئوغرىلىق قىلىش ئۇچۇن ئۆيدىن چىقتىم ۋە ئون بەش تاش ئېتىم يول يۇرۇپ بۇ يەرگە كەلدىم . يەنە شۇنچە يول يۇرسەم ئان-دىن ئۆيۈمگە بارالايمەن . تولا گەپ يورغىلاتماي ، تېزراق نەرسە ـ كې-رەكلىرىنى تاپشۇرۇپ ، ئۆيۈڭگە ساق ـ سالامەت كېتىۋال ، دېدى .

ـــ سەن دۇشمۇ ؟ مېنى بۇ قەدەر رەنجىتەمسەن ؟ ـــ دەپ سو-رىدى قازى .

ـــ ھەي قازى ، ـــ دېدى ئوغرى ، ـــ مەن دۇشە بولسام سەن كاپىرمۇ ؟ ئاللاتائالا كالام مەجىدىدە : « ئىننا ـ ئەرسەلنا ـ شىشەياتىنە ـــ ئەلالكافىرىن » (دۇشمەنلىرى كاپىرلارغا ئەۋەتتىم) دېگەن . ئى قا-زى ، تەفسىردە كۆردۈمكى ، شورلۇق يەر ئۆزىنىڭ ئاجىز ۋە بىچارىلىكى-دىن ياراتقۇچىنىڭ دەرگاھىغا شىكايەت قىلىپ دەپتۇكى : پەرۋەردىگار ئالەم ، ئى ھەممىگە رىزق بەرگۈچى ، مېنىڭ ۋۇجۇدۇمغا پۈتۈن ئاچچىق-لىق شورلۇقنى يارىتىپسەن . تۇزلۇق چاڭ ـ توزانلارنى مېنىڭ يۇزۇمىدە يارىتىپسەن . شۇڭا ھېچقانداق مەخلۇقات مېنىڭ يېنىمغا يولىمايدۇ ۋە يې-قىنلىق قىلمايدۇ . ھېچقانداق گىياھ مېنىڭ يۇزۇمدە كۆكەرمەيدۇ . ئۆ-زۇمدىنمۇ ئۆزۇم بەھرە ئالالمايمەن ، باشقىلارمۇ مەندىن پايدىلىنالمايدۇ .

خۇدادىن شۇئان خىتاب يەتتىكى : « ئى شور زېمىن ، بۇ نېمە شىكايەتنى ئېيتىۋاتسەن ۋە نېمە ھېكايىنى بايان قىلىۋاتسەن ؟ سەن شۇكۇر قىلىشىڭ ۋاجىپتۇر، سېنى شۇنداق ياراتتىمكى ، سېنىڭ ئۇس-تۈڭگە قازىلارنى ئۆي ـ تۇرالغۇ سېلىۋالمىسۇن ، دېدىم . ئەگەر شورلۇق ياراتمىغان بولسام ئۇستۈڭگە قازىلار دەسسەپ يۇرەر ئىدى ، ئۇلارنىڭ شۇملۇقىدىن ئازاب ـ ئوقۇبەتكە قالغان بولار ئىدىڭ . » بۇ خىتاب شور زېمىنىنىڭ قۇلقىغا يەتتى . شور زېمىن دەرھال تەسىمە ـ ئايىرىن ئوقۇپ : « خۇدايا ، سېنىڭ مېنى شورلۇق قىلىپ ياراتقىنىڭغا مىڭ رازى بولدۇم » دەپ رازىلىق بىلدۈردى . ئى قازى ، سېنىڭ ھالىڭ شۇنچىلىك . ئەمدى

گەپ يورغىلاتماي تېز يالىڭاچلان . سەن مېنى « دۈە » دەپ دۈشمەن تەئەللۇق قىلماقچى بولدۇڭ . سۆزلىرىڭ بىر ئاز ھەددىدىن ئاشقىلى تۇردى .

ـــ ئى ھاياسىز ، يولۇمنى بوشات ! ـــ دېدى قازى .

ـــ ئى قازى ، ـــ دېدى ئوغرى ، ـــ سەن مېنى ھاياسىز دېدىڭ . مەن سېنى نېمە دەيدىغانلىقىمنى ئاڭلاپ قويۇ ، ـــ دەپ بۇ بېيىتنى ئوقۇدى .

بېيىت

سەن ئىپلاس بولۇپسەن قازى باغداد ،
جەبىر ـ زۇلۇمۇڭدىن ئەل دېگەيلەر داد .
يەر يۈزىدىن سەن تېزراق يوقالغىن ،
ئېزىلگەن خەلق بولغايلار ئازاد .

ئى قازى ، ئەمدى تېزراق بولغىن . تاڭ ئاتقۇچە يولۇمغا مېڭىۋالاي ، دەپ ئالدىراتتى . قازى يەنە ھەدىستىن سۆز ئېچىپ :

ـــ ئى مەرد يىگىت ، ماڭا ھۆرمەتسىزلىك قىلما . بۇ ھەدىسكە ئەمەل قىلغىنىكى : پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام « ئەلئۆلىما ئۇ ـ ۋەرەسەتۇل ـ ئەنبىيا » (ئۆلىما ـ ئەنبىيالار پەيغەمبەرلەر مىراسخورلىرىدۇر) دېگەن . سەن ماڭا ھۆرمەت قىلىشىڭ لازىم ، ـــ دېدى . ئوغرى دېدىكى :

ـــ ئەي قازى ، قازىلاردا ئۆلىمالىقمۇ يوق ، ئەنبىيا ـ ئەۋلىيالىقمۇ ئۇنىڭدا نېمە ئىش قىلسۇن ؟ سەن يۇقىرىقى ھەدىسنىڭ نىشانى ئەمەس . قازىلىقنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن ئالدامچىلىق بولسىلا يېتەرلىك . يۇقىرىغا ئۆرلەشمۇ ، تۆۋەننى ئىداره قىلىشمۇ ئالداپ قايىل قىلىشتىن قولغا كېلىدۇ . سېنىڭ ئۆزۈڭنى ئەنبىيا دەپ ئاتىغانلىقىڭ قىمارۋاز يىگىتنىڭ ھېكايىسىگە ئوخشاپ كېتىدۇ . مېنىڭ ئالدىمدا بۇنىڭدەك سۆزلەرنى قىلىشقا ئۇيالغىن .

ـــ ئى يىگىت ، قىمارۋاز يىگىتنىڭ ھېكايىسى قانداق

بولغانىكەن ؟ ـــ دەپ سورىدى قارى .
ئوغرى ھېكايىسىنى باشلىدى :

قىمارۋاز يىگىت ھېكايىسى

رىۋايەتچىلەرنىڭ ھېكايە قىلىشچە ، ھىرات شەھىرىدە سەئىد ئىسىملىك بىر قىمارۋاز يىگىت ئۆتكەنىكەن . ئۇ كىچىكىدىنلا ياماق يولغا كىرىپ ، ياخشى گەپنى ئاڭلىسا ، بېشى ئاغرىيدىغان ، ياماق قىلىقنى كۆرسە ، گۈلدەك ئېچىلىپ كېتىدىغان ، ئۆزىنىڭ قىلمەن دېگىنىدە چىڭ تۇرۇپ ، نەسىھەتنى ئاڭلىمايدىغان ئاتا بىزار ـ ئانا بىزاردىن ئىكەن . تاپقان پۇلىغا قىمار ئويناپ ، ئاتىسىنىڭ بار ـ يوقىنى قىمارغا تۇتۇپ بېرىپتۇ . ئاتا ـ ئانىسى ئۇنىڭ دەردىدە ۋەيران بولۇپ ، ئاچ ـ توق ئالەمدىن ئۆتكەندىن كېيىن ، ئۇ قىمارۋازلارغا قەرزدار بولۇپ ، تۇرغۇدەك ھالى قالماپتۇ . ئۆيىدە بىر خۇرجۇن ، يەنە بىر ماتا بار ئىكەن . ماتانى ئېلىپ خۇرجۇنغا سېلىپ ئۆشىنىسگە ئارتىپ ، يىراق بىر شەھەرگە كەتمەك بولۇپ ئۆيىدىن چىقىپتۇ . شۇنداق قىلىپ ، ئۇ باشقا بىر ۋىلايەتنىڭ دائىرىسىگە يېتىپ بېرىپ ، « ئەمدىغۇ قەرزدىن قۇتۇلغاندىمەن » دەپ كۆڭلى تىنغاندەك بولۇپتۇ ، ئەمما يېنىدا ھېچنېمىسى يوق ئىكەن ، كېچىسى قونۇشنىڭ ئامالى بولماپتۇ . ئاخىر شەھەردىن چىقىپ بىر مەھەللىنىڭ چېتىغا بارسا ، بىر دۆڭلۈك بار ئىكەن . « بۇگۈن كېچە مۇشۇ جايىنى ماكان قىلاي » دەپ ئويلاپ بىردەم ياتسا ، دۆڭ بويىدىكى ئېتىزنىڭ قىرىدا ئادەمدەك قاپقارا بىر نەرسە كۆرۈنۈپتۇ . بېرىپ قارىسا ، دېھقان بۇغدايلىرىنى سۆرىتىپ بولۇپ تاشلاپ قويغان سۆرەم ئىكەن . قىمارۋاز شۇئان بىر ئەقىل تاپقاندەك بولۇپتۇ . سۆرەمنىڭ ئۈزۈن ـ قىسقىلىقى ، چوڭ ـ كىچىكلىكى ، ئېغىر ـ يېنىكلىكى ئادەمدەكلا بار ئىكەن . خۇرجۇندىكى ماتانى ئېلىپ سۆرەمگە كەلتۈرۈپ كېپەنلىك تىكىپ ئۈنى ئوبدان كېپەنلەپ ، قۇمنى كولاپ كۆمۈپتۇ . بۇ چاغدا بىر تەرەپتىن مەزىنىڭ ئاۋازى ئاڭلىنىپتۇ . قىمارۋاز كۆمگەن يەرنىڭ ئۈستىنى تۈزەپ

تۇرۇپ قويۇپ ، ئەزانىنىڭ ئاۋازى كەلگەن تەرەپكە بېرىپ قارىسا ، بىر خانىقا بار ئىكەن . ئۇنىڭغا كىرىپ جامائەت بىلەن نامازغا تۇرۇپتۇ . ئەمما نامازنى تۇگىتىپ ئالدىغا دۇگجۇنۇپ ، يەنە ئىزىغا كېلىپ ، زادىلا جىم تۇرماپتۇ . نامازدىن پاراغ بولغاندىن كېيىن يېنىدا تۇرغانلارنىڭ غەزىپى كېلىپ :

ـــ ھەي يىگىت ، نامازنىڭ تەرتىپىنى بۇزۇپ نېمە دۇگجۇنۇپلا يۇرۇيسەن ؟ ـــ دەپتۇ . قىمارۋاز دەپتۇكى :

ـــ ھەي جامائەت ، سىلەرنىڭ مەھەللىدە بىر شېھىت بار ئىكەن ، سىلەر ئۇنىڭغا دۇئا ـ تەكبىر قىلماي تاشلاۋېتىپسىلەر . ئۇ سىلەرگە مەدەت بەرمەكچىكەن ، ئەمما سىلەر ئۇنى بىلمەپسىلەر . مەن نامازغا تۇرغاندا ئۇنىڭ روھىناتلىرى كېلىپ مەندىن دۇئا تەلەپ قىلىپ يېنىغا تارتتى ، مەن نامار تۇگىسۇن ، دېدىم . شۇ سەۋەبتىن جىم تۇرالمىدىم . ئۇ يەنە ، بۇ مەھەللىنىڭ ئادەملىرى ئىنساپسىز ، نەزىر ـ نىياز بەرمەيدۇ ، شۇ سەۋەبتىن بالا ـ قازادىن خالىي ئەمەس دېدى ، ـــ دەپتۇ . جامائەت بۇ ئىشتىن ھەيران بولۇپ سوراپتۇ :

ـــ ۋاي قارىم شېھىتنىڭ ئورنى نەدىكەن ؟

ـــ كۇنچىقىشتىكى بىر دۆڭنىڭ تۆۋىدە .

ـــ تاپقىلى بولامدۇ ؟

ـــ تاپقىلى بولىدۇ .

ـــ بىزگە كۆرسىتىپ بېرەمدىلا ؟

ـــ كۆرسىتىپ بېرىمەن ، ئەمما نەزىر بېرىشكىلار كېرەك ، ـــ دەپتۇ . جامائەت يانلىرىدا'بار پۇللىرىنى چىقىرىپ دۇئا ئاپتۇ . ئاندىن كېيىن قىمارۋاز ھېلىقى دۆڭنىڭ تۆۋىگە كېلىپ ، ئۆيەر ـ بۇيەرنى كولىغان بولۇپ :

ـــ ھەي جامائەت ، شېھىت نەزىر تىلەۋاتىدۇ ، ئۆي ـ ئۆيدىن چىقىپ زاراخەتمە ئۆتكۈزۈگلار ، ھەممىگلار قايتىگلار ، بۇ يەردە قان قىلغىلى قوي سويۇشقا ئىككى ئادەم قالسۇن ، ـــ دەپتۇ . نادان خەلق ئۇنىڭ دېگىنىچە قىپتۇ .

ئىككى ئادەم قوينى سويۇپتۇ . قىمارۋاز گۆش بىلەن قورسىقىنى راسا تويغۇزۇپتۇ . ئاندىن :

ــ ئەمدى بىرىڭلار قېلىپ ، بىرىڭلار قايتىڭلار . شېھىت ئۆزىنى ئاشكارىلىدى . كۈندۈزى كۆن كۆرسە بولمايدىكەن ، كېچىسى يۆتكەيدىكەنمىز ، ــ دەپ بىر ئادەمنى ئېلىپ قېلىپ ، قاراڭغۇ چۈشكەندە بۇ ئادەمگە كولتىپتۇ . ئۇ ئادەم بىردەم كولىغانىكەن ، ياغاچتەك قېتىپ كەتكەن ، كېپەنلىرى چىرىمەي شۇ پېتى تۇرغان بىر نەرسە چىقىپتۇ .

ــ شېھىت مانا تېپىلدى ، ــ دەپ كۆتۈرۈپ قەبرىستانلىققا ئاپىرىپ ، جامائەت بىلەن نامزىنى يەنە بىر قېتىم ئوقۇپ ، يېڭى كولانغان گۆرگە دەپنە قىپتۇ . شۇ كۈندىن باشلاپ ھەممە ئادەم ئۆنى ئەنىيا بىلىپ ، خانىقاغا خاتىپ قىپتۇ . شۇندىن باشلاپ ھەممە ئادەم ئۆنى ئۇلۇغ بىلىپ تاپقانلىرىنى ئۇنىڭغا « دۇئا » قىلدۇرۇپ ، پات پۇرسەتتە بېيىتۇۋېتىپتۇ .

ئارىدىن كۆپ ۋاقىت ئۆتۈپ ، بىر كۈنى سەئىد ئۆز يۇرتىنى ئەسلەپ ، مال ـ دۇنيالىرىنى ئېلىپ بىر كېچىدە يۇرتىغا قاراپ يولغا راۋان بوپتۇ . يۇرتىغا بېرىپ پۈتۈن قەرزلىرىنى تۆلەپ تۈگىتىپ ، پۇللىرى يەنە شۇنداق ئېشىپ قاپتۇ . سەئىدنىڭ بېيىپ كەتكەنلىكىدىن ھەيران بولغان رەشىد ئىسىملىك بىر قىمارۋاز ئۇنىڭ ئۆيىگە كېلىپ :

ــ ۋاي ئاداش ، قەرزگە بوغۇلۇپ باش كۆتۈرگۈچىلىكىم قالمىدى . سىلە قېچىپ كېتىپ ، بەك بېيىپ كەپسىلەر . ماڭمۇ بىرەر يول كۆرسەتسەڭلار ، ــ دەپ ئىلتىماس قىپتۇ .

ــ ماقۇل ، ــ دەپتۇ سەئىد ، ــ سەنمۇ مەن بارغان يۇرتقا بارغىن ، ئۇ يۇرتنىڭ ئادەملىرى نادان ، ئەخمەق كېلىدۇ ، مازارنى ئەتىۋارلايدۇ . تىرىكتىن ئۆلۈكنى چوڭ بىلىدۇ . ئۆز ئىچىدىن چىققانلارنى كۆرەلمەيدۇ ، يىراقتىن كەلسە ، ئەتىۋارلايدۇ . ئىمانى سۇس ، يالغانغا ئىشىنىدۇ . بىر ـ بىرلىرى بىلەن چېقىشالمايدۇ ، ــ ئۇ ئۆزىنىڭ باي بولۇش ھېيلىسىنى سۆزلەپ كېلىپ :ــ سەنمۇ مەن بارغان يۇرتقا بېرىپ جامائەت بىلەن نامىز ئۆتەپ ، ئۇلار خانىقادىن چىقىپ مازارغا دۇئا

قىلغىلى تۇرغاندا ، « ھەي ئەخمەقلەر ! بۇ يەرگە دەپنە قىلىنغان ئادەم ئەمەس ، بەلكى بىر تال تاختاي » دېگىن . سۈزۈكدە قاتتىق تۇرۇۋالـ ساڭ ، ئۇلار مازارنى ئاچىدۇ ، ئۇ چاغدا سېنىڭ سۆزلىرىڭ ئىسپاتلىنىپ ، مېنى ئالدامچى دەپ ، ساڭا ئىشىنىدۇ . مۇشۇ يول بىلەن سەنمۇ باي بولۇپ كەلگىن ، ـــ دەپتۇ .

شۇنداق قىلىپ ، رەشىد ھەم سەئىد بارغان يۇرتقا قاراپ راۋان بوپتۇ . نەچچە ئۆتەڭ ـ مەنزىللەرنى بېسىپ ، ئاخىر كۆزلىگەن نىشانغا يېتىپتۇ ۋە سەئىدنىڭ ئۆگەتكەنلىرى بويىچە ئۇمۇ ئىشنى مازار ئاشكارىلاشتىن باشلاپ ، ئەنبىيالىقنى ئىسپاتلىماقچى بوپتۇ .

يۇرت خەلقى دەسلىپىدە ئىشەنمەي ، ئاخىردا ئېچىپ كۆرسە ، رەشىد دېگەندەك شېھىت كۆمۈلگەن گۆردىن ماتا بىلەن كېپەنلەنگەن بىر تال سۆرەم چىقىپتۇ . بۇنى كۆرگەن جامائەت يالغان ئۆلىماغا ئىشەنگەنـ لىكىگە ئەپسۇسلار قىلىپ ، سەئىدنىڭ ئورنىغا رەشىدنى خاتىپ قىپتۇ . ئۇنىڭ تەرىقىتىگە مۇرىت بولۇپ ، ھەممىسى رەشىدنىڭ ئىتائىتىگە كىـ رىپتۇ . رەشىد يالغان ئۆلىما بولۇپ ، ھەرخىل شەكىللەر بىلەن جامائەتـ نىڭ پۇل ـ مالىلىرىغا دۇئا قىلىپ ، پات پۇرسەتتە بېيىۋاپتۇ .

ئى قازى ، سەن ئۆزۈڭنى ئۆلىما ۋە ئۇلۇغلار قاتارىدا قويغانلىقىڭ ئېغىر گۇناھدۇر . قازىلاردىن ئۆلىما ـ ئەنبىيا چىقمايدۇ . ئۆلىمالار مەنـ سەپ ـ ئەمەل دېگەنلەرنى كۆزگە ئىلمايدۇ . قازى ـ مۇفتى دېگەنلەر مەنسەپ ئالدىدا ھېچكىمنى كۆزگە ئىلمايدۇ ، ئەگەر مەنسەپلىرىدىن قالسا ، ھەممىنىڭ نەپرىتىدە خورلۇق ئاستىدا ياشايدۇ ، قازى ، مۇفتى قاتارلىق ئەمەللەرنى پۇل بىلەن ، ئالدامچىلىق بىلەن قولغا كەلتۈرگىلى بولىدۇ . ئەمىلى چوڭ كىشى بىـ لىملىك كىشى ، ئۆلىما كىشى دېگەنلىك ئەمەس ، بىلىملىك كىشى ۋە ئۆلىما كىـ شىنى سايلىغىلى بولمايدۇ ، ئۇ تىرىشچانلىق ۋە پاك پەزىلەتتىن كېلىدۇ . شاـ ئىرلار قازىنى سۆيەتلەپتۇكى :

بىراۋغا يولۇقسا گەرچە بىر ئۆلۈك ،
كۆرگۈچى ھەسرەتتىن كۆز ياشلار قىلار .

ئەگەردە كۆرگۈچى بولسا بىر قازى ،
يېنىنى ئاختۇرۇپ ، ئىشتانىنى بۇلار .

ئى قازى ، سەن پەيغەمبەرلەرنىڭ مىراسخورى بولساڭ ، مەن خۇدانىڭ خاس بەندىسىدۇرمەن . بۇ ھەدىسنىڭ دەللىلى بىلەن پەيغەمبەر بۇيرۇپتۇكى ، « ئەھلۇلقۇرئانى ـ ئەھلىللا » (قۇرئان ئوقۇغۇچىلار خۇدانىڭ خاس بەندىسىدۇر) دېيىلگەن . مەن يەتتە خىل قىرائەت بىلەن قۇرئاننى ياد ئالغانمەن ۋە ھەمىشە ئوقۇپ تۇرىمەن ، دېدى ئوغرى .

قازى دېدىكى :

ـــ سەن دېگەن يەتتە قىرائەت قايسى ؟

ـــ ئاۋۋالقى قىرائەت : نافەئ ، ئىككىنچى قىرائەت : ئىبنى كەسىر ، ئۈچىنچى قىرائەت : ئەبۇ ئەمرۇ ، تۆتىنچى قىرائەت : قەرىۋن ئىبنى ئامىر ، بەشىنچى قىرائەت : ئىبنى ئاسىم ، ئالتىنچى قىرائەت : ھەمزە ، يەتتىنچى قىرائەت : كىسائە ، ـــ دەپ جاۋاب بەردى ئوغرى .

قازى بۇ قىرائەتلەرنى ئاڭلاپ ھەيران قالدى ۋە كۆڭلىدە : « بىر ئوغرى شۇنچە بىلىمنى ئۆگىنىپتۇ ، ئوغرىغا بۇ بىلىمنىڭ نېمە كېرىكى باردۇ » دەپ ئويلاپ :

ـــ ئى يىگىت ، قۇرئان ۋە ھەدىستىن شۇنچە خەۋەردار تۇرۇپ ، نېمە ئۈچۈن ماڭا بۇنچە زۇلۇم قىلسەن ؟ چۈنكى ئاللاتائالا بۇيرۇپتۇكى ، « خۇدانىڭ لەنىتى زالىملارغىدۇر . »

ـــ زالىم سەندۇرسەن ، ـــ دېدى ئوغرى ، ـــ بۇنداق قاراڭغۇ كېچىدە تەنھا ، ھەمراھسىز ئۆيۈڭدىن چىققانلىقىڭ ئۈچۈن خۇدانىڭ لەنىتىگە قالدىڭ . ئەمدى سۆز ـ مۇنازىرىنى قويۇپ ، تېز تەسلىم بولغىن . قېچىر ، كىيىم ـ كېچەكلىرىڭنى تاپشۇرۇپ ، قايسى دوزاخنى خالىساڭ شۇ يەرگە سەپەر قىلغىن .

قازى دەرغەزەپ بولۇپ :

ـــ ئى قارا نىيەت ! يولۇمنى بوشات ! ـــ دەپ غەزەپ قىلدى .

ئوغرى قازىنىڭ بۇ ئەپتىنى كۆرۈپ :

— سەن مېنى قارا نىيەت دېدىڭ ، قارا نىيەتلەرنىڭ ئىشى مەلۇمكى ، ھەممە نەرسەگنى ئالماي قويمايمەن . ھەتتا قىيالىگاچ قىلمۇيتمەن ، — دەپ قازىغا بۇ بېيتنى ئوقۇدى :

بېيت

ئالمەن يۇز يېرىگگە ئېچىپ تۆشۈك ،
قېچىر ۋە سەللە ، چاپانلىرىگنى .
مېنى بۇزۇق دېدىگگى ماگا ۋاجىپ ،
چۈۋۈيمەن ئالەمدە رەسۋالىرىگنى .

— ئى ئوغرى ، — دېدى قازى ، — خۇدايىتائالا دەرگەردۇر (قوبۇل قىلغۇچىدۇر) ۋە لېكىن سەخت گەردۇر (قاتتىق تۇتقۇچى) . سەن قىيامەت كۈنىدىن قورققىن .

— راست دېدىڭ ، لېكىن ساگا بېرىدىغان جازانىڭ مۇددىتىنى كېچىكتۈرۈپ قويۇپتۇ . بۇگۈن ۋاقتىڭ توشۇپ ماگا گىرىپتار بولدۇڭ ، ئەمدى قازىلىقتىن « توۋا » قىلمىسالڭ ، ئاللا سېنى قاتتىق تۇتىدۇ . چۈنكى ، خەلق سەندەك قازىلارنىڭ زۇلۇمىدىن نالە ـ پەريات قىلىپ ، جانلىرىدىن تويدى .

بېيت

خەلق زۇلۇمۇگدىن پاناھلىق ئىستەر ،
ئەمەسكى جەۋرەڭ دوزاختىن كەم .
نىيىتىڭ ئەلدە گادايلىق ئىستەر ،
پۇقرا سەندىن ئەمەس خاتىرجەم .
كاللاڭ تەندىن جۇدالىق ئىستەر ،
جېنىگغا قوشۇپ مالنى بەر ھەم .

ئەمدى تېزراق بولغىن . تاڭ يورۇشقا ئاز قالدى ، ماللىرىگنى

تاپشۇرۇپ بېرىپ يولۇڭغا ماڭ ، ــ دېدى ئوغرى .

قازى سورىدىكى :

ــ ئى يىگىت ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ : « رەھمى قىلساڭ ، رەھمەت تاپقايسەن » دېگىندىن خەۋىرىڭ يوقمۇ ؟

ــ ساڭا رەھىم قىلسام ، خۇدايىتائالا ماڭا رەھىم قىلمايدۇ . چۈنكى پۈتۈن كائىناتنىڭ پەيغەمبىرى مۇھەممەت ئەلەيھىسسالام بۇيرۇپ تۇرىدۇ : « ھەر كىشى زالىمغا ياردەم بەرسە ، ئاللاتائالا ئول زالىمنى ئۇنىڭغا ئەۋەتۇر » .سەن نەپسىڭگە بېرىلگەن زالىمدۇرسەن . خەلقتە رەھىم قىلمايسەن . بۇ ھەقتە شائىرلار دەپتۇكى :

ئىت قوتاندا ياتسىمۇ قوي بولالماس ،
ياماندىن قاچ يىراق ۋە بولما يانداش ،
بۆرىنىڭ ھىجايغىنى كۆلكە ئەمەس ،
قىلغۇچە ساڭا ھۇجۇم چاپقىن ئاداش .

شائىرلار دېگەن بۆرىلەر دەل سىلەردەك قازى ، ئەمەلدارلارنى كۆرسىتىدۇ . شۇ ۋەجىدىن سىلەردىن ياخشىلىق كۈتۈش ، يانتاقتىن مېۋە كۈتكەن بىلەن باراۋەردۇر . رەھىمسىزگە رەھىمدارلىق قاملاشمايدۇ .

ــ ئى يىگىت ، ئاللاتائالا « ئۆلىمالارغا دەرىجە كۆپتۇر » دېگەن . سەن بىلەن مەن بىر تائىپىدىن تۇرساق ، نېمە ئۈچۈن ماڭا زىيان يەتكۈزمەكچى بولىسەن ؟

ــ ئى ھەزرىتى قازى ، ــ دېدى ئوغرى ، ــ سەن بىلەن مەن قانداقمۇ ئوخشاش بولالايمەن . سەن بولساڭ قازىلارنىڭ پېشۋاسى ، يەنە باغداد قازىسىدۇرسەن ھەم دۆلەت مەنسەپدارلىرىدىن بولۇپ ھېسابلىنىسەن . قازى دېگەنلەر شەيتانىنىڭ ئۆلپەتلىرىدۇر . راستنى يالغان ، يالغاننى راست قىلىپ ، غەلەت بىلەن شۇغۇللىنىدۇ ، ھىيلىگەرلىكتە شەيتاننىمۇ ئازدۇرالايدۇ . بۇنىڭغا قازى بىلەن شەيتانىنىڭ ھېكايىسىنى مىسال قىلساق مۇۋاپىق بولىدۇ .

— ئى ئوغرى ، قازى بىلەن شەيتان ۋەقەسى قانداق ۋەقە ئىكەن ؟ — دەپ سورىدى قازى .

— بۇ ساقا ئوخشاش قازىلارنىڭ ۋەقەسىدۇر ، — دەپ ھېكايىسىنى باشلىدى :

قازى بىلەن شەيتان ھېكايىسى

رىۋايەت قىلىنىشچە ، بۇرۇنقى زاماندا بىر قازى ئۆتكەن بولۇپ ، پەرزكار ئىكەن . تەرىقەتكە ۋە شەرىئەتكە ئەھمىيەت بېرىدىكەن ، ئەمما ، ھىيلىگەر ، گۇمانخور ، ئىنساپسىز ئىكەن . ئۇنىڭ ھۆسن بابىدا پەرى پەيكەر سۇپەت ، ساھىبجامال خوتۇنى بار بولۇپ ، ئۇنىڭ يۈزىنى يېپىپ ، ئالتە ئۆينىڭ ئىچكىرىسىدىكى بىر ئۆيگە سولاپ ، ئەركەك چۈشىنغا دىدار كۆرسەتمەي باقىدىكەن . قازى ئۆيدىن چىقسا ، ئالتە ئۆينىڭ ئىشىكلىرىگە بىر - بىرلەپ قۇلۇپ سېلىپ چىقىدىكەن ، كىرگەندىمۇ بىر - بىرلەپ ئېچىپ كىرىدىكەن .

مۇشۇ تەرىقىدە كۆپ يىللار ئۆتۈپ كېتىپتۇ ، خوتۇنىنى سىرتقا چىققىلى قويماپتۇ . خوتۇنى ئېرىدىن باشقا ئادەمزات دىدارىنى كۆرمەپتۇ . شۇنداق قىلىپ ، خوتۇنىنىڭ رايى يېنىپ ، قازىدىن قۇتۇلۇشنىڭ يولىنى تاپالماي ، ئەگەر ئۆينىڭ تېمىغا يانداش ئۆيلەرنىڭ بىرسىدە ئادەم بولسا ياردەم بېرەرمىكىن دەپ ئويلاپ ، تامغا قۇلىقىنى يېقىپ تىڭشىغانىكەن ، ھېچقانداق ئاۋاز كەلمەپتۇ . ئاخىردا قىبلە تامغا قۇلىقىنى يېقىپ تىڭشىغانىكەن ، شۇلدىرلاۋاتقان بىر ئاۋاز ئاڭلىنىپتۇ . بۇنىڭدىن خوتۇنىنىڭ ئۈمىدى ئېشىپ : « ئەمدى قازى دېگەن گۇمانخوردىن قۇتۇلىدىغان بولدۇم » دەپ ئويلاپ ، قولىغا قىڭغاقنى ئېلىپ زەدىۋالنىڭ ئارقىسىدىن تامنى تېشىشكە باشلاپتۇ . شۇنداق قىلىپ ، بىركەمدە تام تېشىلىپتۇ ، خوتۇن تۆشۈكتىن قاچاقچى بولۇپ چىقىشىغا تام قوشنىسى راسا ئالدىراش بۆز توقۇۋاتقانىكەن خوتۇن ئۇنىڭ دۇكان ئورنىسىنىڭ ئىچىدىن چىقىپتۇ . باپكار بولسا ، تۇيۇقسىزلا ئاياغ ئاستىدىن پەيدا بولغان خو-

تۇننى كۆرۈپ قورقۇنچىدىن « ۋايجان ! » دېگىنىچە دۆيلۈپ دۇكاندىن قېچىپ چىقىپ ئايالدىن :

ــ سىز ئادەممۇ ، ياكى جىنمۇ ؟ ــ دەپ سوراپتۇ . خوتۇن جاۋاب بېرىپ :

ــ مەن قازىغا تەگكىلى ئالتە يىل بولدى . شۇندىن بۇيان ئالتە ئۆينىڭ ئىچكىرىسىدە سولاقلىق تۇرۇپ كەلدىم . ئۆزى بولسا ، ھەقنى ـ ناھەق ، راستنى ـ يالغان ، يالغاننى ـ راست قىلىپ تالاق خوتۇن كېلىپ قالسا ، تەھلىل قىلمەن دەپ ئېرىنى ئۆگزىگە چىقىرىپ تۆگىلۈكتە قارىتىپ قويۇپ ، خوتۇننى بوزەك قىلىپ ، كۆگلى خالىغان يەردە يۈرۈپ ، مېنىڭ بىلەن كارى بولمىدى . تۇرمۇش لەززىتىنى كۆرەلمىدىم . مېنى نىكاھىگىزغا ئېلىشىگىزنى ئىلتىماس قىلمەن ، ــ دەپ يىغلاپتۇ . باپكار بۇ ئىشتىن ئەجەبلىنىپ :

ــ سىزنىڭ ئېرىڭىز يۈرتىنىڭ قازىسىدۇر . مەن تېخى ئۆيلەنمىگەن ، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئېرىڭىز بىلەن تام قوشنا تۇرۇپ سىزنى نىكاھىمغا ئالسام بولماس ، ــ دەپ ئۇنماپتۇ .

ــ ئى ئۇستام ، ــ دەپتۇ خوتۇن ، سىز زىنھار قورقماڭ . نىكاھنى قازىنىڭ ئۆزى قىلىدۇ . سىز بېرىپ گۇۋاھچىدىن تۆتنى تېپىپ كېلىڭ . ئاندىن كېيىن قازىخانىغا چىقىپ قازىنىڭ ئۆزىنى تەكلىپ قىلىسىڭىز قوشنىدار چىلىقنىڭ ھۆرمىتىدىن ئۆزى كېلىدۇ . قالغان ئىشلارنى شۇ ۋاقىتتا كۆرىسىز .

شۇنداق قىلىپ ، باپكار قوشنىلاردىن بىر نەچچىنى چاقىرىپ كەپتۇ . ئارقىدىن قازىخانىغا چىقىپ :

ــ مەن ئۆيلەنمەكچى بولغانىدىم . ئۆزلىرى نىكاھ ئوقۇپ قويسىلا ئىكەن ، ــ دەپ قازىغا ئىلتىماس قىپتۇ . قازى ھەم ئۇنىڭ ئىلتىماسىنى قوبۇل كۆرۈپ ، باپكارنىڭ ئۆيىگە كېلىپ قارىسا ، ئۆزىنىڭ خوتۇنى باپكارنىڭ ئۆيىدە ئولتۇرۇپتۇ . قازى بۇ ئىشتىن ھەيران بولۇپ : « ياراببىم نېمە ئىشنى كۆردۈممەن » دەپ ئويلاپ :

ــ نىكاھ قىلىدىغان كىتاب ئۆيدە قاپتۇ ، ــ دېگىنىچە ئۆز ئۆيىگە

چقىپ كېتىپتۇ . بۇنى كۆرگەن خوتۇن قازى ئۆيگە چىقىپ بولغۇچە زەدىۋالنى قايرىپلا ئۆز ئۆيگە چىقىپ كىيىم يەڭگۈشلەپ ، ھېچ ئىشنى بىلمىگەندەك ئولتۇرۇپتۇ . قازى ئۆيگە كىرسە خوتۇنى ئولتۇرغان . زەدىۋالنىڭ ئاستىدا تۆشۈك بارلىقىنى بىلمىگەن قازى خوتۇنىنىڭ ئۆز ئۆيدە ئولتۇرغانلىقىنى كۆرۈپ كۆڭلى تىنىپ ، ئۇنى ـ بۇنى ئاختۇرغان بولۇپ ، يەنە باپكارنىڭ ئۆيگە مېڭىپتۇ . ئۇنىڭ خوتۇنى بولسا ، قازى تامنى ئايلىنىپ چىقىپ بولغۇچە زەدىۋال ئاستىدىكى تۆشۈكتىن چىقىپ ، باپكارنىڭ ئۆيىدە ئولتۇرۇپتۇ . بىر كەمدىن كېيىن قازى كىرىپ قارىسا ، باپكار ئالمەن دېگەن خوتۇن يەنە ئۆز جايىدا ئولتۇرۇپتۇ ، ئەمما بۇ خوتۇنىنىڭ ئۆز خوتۇنىدىن ھېچقانداق پەرقى يوق ئىكەن . قازىنىڭ كۆڭلىگە شەك چۈشۈپ :

ـــ يەنە بىر كىتابىم ئايرىلىپ قاپتۇ ، ـــ دەپ چىقىپ كېتىپتۇ . خوتۇنمۇ قازى ئۆيگە چىقىپ بولغۇچە ھېلىقى تۆشۈكتىن چىقىپ ئاۋۇالقى جايىدا ئولتۇرۇپتۇ : قازى بۇ نۆۋەتمۇ ئۇنى ـ بۇنى ئاختۇرغان بولۇپ چىقىپ كېتىپتۇ . خوتۇن يەنە باپكارنىڭ ئۆيگە چىقىپ ئولتۇرۇپتۇ . قازى كىرىپ بۇ خوتۇننى كۆرۈپ باپكارغا نىكاھ قىلىپ قويغۇسى كەلمەي ، يەنە بىر باھانە تېپىپ ئۆيگە مېڭىپتۇ . قازى چىقىپ بولغۇچە خوتۇنى تۆشۈكتىن چىقىپ ئولتۇرۇپ ، قازىنىڭ كىرىشى بىلەن ساقالىدىن كاپ ئاپتۇ :

ـــ سەن ئوغرى كىمگىنى كۆزگە ئىلمايسەن ؟ كىرىسەن ، چىقسەن ، بۇگۈن سەندە بىر گەپ بار . يا مېنى تالاق قىلسەن ، بولمىسا راستىنى ئېيتسەن ، ـــ دەپ بوينىغا ئېسىلىپ ياقىلىرىنى پاره ـ پاره قىلىۋېتىپتۇ . قازى خوتۇنىدىن ئاران تەستە قۇتۇلۇپ ، شۇ خاپىچىلىقتا باپكارنىڭ ئۆيگە كىرىپلا ھېلىقى خوتۇننى باپكارغا نىكاھ قىلىۋېتىپتۇ .

ئاش ـ تائام يېيىلىپ ، داستىخان يىغىلغاندىن كېيىن قازى ئۆيگە چىقىپ قارىسا ، خوتۇنى يوق تۇرۇپتۇ .بىلىپتۇكى ، خوتۇننى ئۆز ئاغزى بىلەن باپكارغا نىكاھ قىلىپ قويۇپتۇ . ئۇ ئۆز ـ ئۆزىگە : « ئەمدى ئەل ـ جامائەت ئىچىدە قانداقمۇ يۈزۈمنى كۆتۈرۈپ يۈرەرمەن ، ماڭا بۇ

شەھەر ھارام بولدى . چۆل ـ جەزىرىلەرگە كېتىپ ، تەركىدۇنيالىقتا ئۆتەي . ئالەمدە ئىنسان ئۈچۈن بۇنىڭدىنمۇ چوڭ شەرمەندىچىلىك بولماس » دەپ ھەسرەت چېكىپتۇ . قارىسا ، ئالدىدا بىر سوغا تۇرۇپتۇ . ئۇنى قولتۇقىغا قىستۇرۇپ چۆللۈككە قاراپ راۋان بولۇپتۇ .

قازى شۇ ماڭغانچە مېڭىپتۇ ، مېڭىپتۇ ، بىر تۈزلەڭگە بارغاندا قاتتىق يامغۇر يېغىپ كېتىپتۇ . قازى كىيىملىرىنى سېلىپ سوغىچاقنىڭ ئىچىگە تىقىپ ، ئۆزى قىپيالىڭاچ سوغىنىڭ ئۈستىنى بېسىپ ئولتۇرۇۋاپتۇ . بىركەمدە يامغۇر توختاپتۇ . قازى كىيىملىرىنى كىيىپ ماڭاي دەپ تۇرسا ، قارشى تەرەپتىن ئۇچسىغا كۆك تون كىيگەن ، بېشىغا يېشىل سەللە ئورىغان ، بىر كۆزى قارىغۇ بىر مويسېپت كىشى كىيىم ـ كېچەكلىرى ھۆل ، پاتقاقتا تېيلىپ ئاران تەستە مېڭىپ كېلىۋېتىپتۇ . ئۇ قازىنىڭ يېنىغا يېتىپ كېلىپ سالاملاشقاندىن كېيىن :

ـــ ئى بۇرادەر ، مۇشۇنداق قاتتىق ياغقان يامغۇردا نېمە ئۈچۈن ھۆل بولمىدىڭ ؟ ـــ دەپ سوراپتۇ . قازى جاۋاب بېرىپ :

ـــ مېنىڭ ئوقۇيدىغان ئايىتىم بار . يامغۇر ياغسا ھۆل بولمايمەن ،

ـــ دەپ ، يولىغا مېڭىپتۇ . ھېلىقى كىشى ئۇنىڭ ئالدىنى توسۇپ :

ـــ مەن بولسام شەيتاندۇرمەن . ئون سەككىز مىڭ ئالەم مېنىڭ قولۇمدا . ھەممىنى ئازدۇرالايمەن ، خالىغانىنى قىلالايمەن ، ئەمما يامغۇر ياغسا ھۆل بولمايدىغانلىقىڭ يولىنى بىلمەيدىكەنمەن . مەن سېنىڭ ھەر قانداق ھاجىتىڭ بولسا راۋان قىلسام ، سەن ئاشۇ ئايىتىڭنى ئۆگىتىپ قويساڭ ، ـــ دەپ ئىلتىماس قىپتۇ .

ـــ ئۇنداق بولسا ، ـــ دەپتۇ قازى ، ـــ ئالدى بىلەن ھېيلە ـ مىكىرلىرىڭدىن سەن دەرس ئۆتۈپ ، تەلىم بەرگىن .

شەيتان ماقۇل بولۇپ ، كۆپلىگەن ھېيلە ـ مىكىر يوللىرىنى ئۆگىتىپتۇ . ئاندىن :

ـــ يەنە بىر ئىش قالدى ، ـــ دەپتۇ قازى .

ـــ قايسى ئىش ؟ ـــ دەپ سوراپتۇ شەيتان .

قازى بايان قىلىپ ، خوتۇنى بىلەن ئۆزى ئارىسىدا يۈز بەرگەن

ئىشلارنى بىر ـ بىرلەپ سۆزلەپ كېلىپ ، خوتۇنى بىلەن باپكاردىن ئىنـ تىقام ئېلىشنىڭ ئامالىنى سوراپتۇ . شەيتان ماقۇل بولۇپ بىر سىقىم توپىغا ئايەت ئوقۇپ :

ـــ سەن بۇنى ئاپىرىپ تاڭ سەھەر ۋاقتىدا ئۇلارنىڭ ئۆيىگە كىـ رىپ قازاننىڭ قۇلىقىغا سېپىۋەتكىن . قالغان ئىشنى كېيىن كۆرىسەن . « كىشىنىڭ ئەنتى كىشىدە قالماس » . ئەمدى نۆۋەت ساڭا كەلدى . يامغۇردا ھۆل بولمايدىغان ئايەتنى ئۆگەت ، ـــ دېگەنىكەن ، قازى :

ـــ ئۇنداق بولسا ، سەنمۇ ماڭا ئوخشاش بىر سوغىچاقنى نەگە بارساڭ يېنىڭدىن ئايرىماي كۆتۈرۈپ يۈرگىن . يامغۇر يېغىپ قالسا كىيىم ـ كېچەكلىرىڭنى سېلىپ ئۇنىڭ ئىچىگە تىقىپ ئۆستىگە چىقىپ ئولتۇرۇۋالساڭ كىيىملىرىڭ ھەرگىز ھۆل بولمايدۇ ، ـــ دەپتۇ .

بۇنى ئاڭلاپ شەيتان ئۆگەتكەن ھىيلە ـ مىكىرلىرىگە پۇشايمان قىلىپ ، « دۇنيادا مېنى ھېچكىم ئازدۇرالمايتتى ھەم گوللىيالمايتتى . قازى دېگەن ئەبلەخلەر شەيتاننىمۇ ئازدۇرالايدىكەن . ئەپسۇس ، بۇ مېنىڭ بەرگەن تەلىملىرىم بىلەن جاھاننى ئاستىن ـ ئۈستۈن قىلۋېتىدىغان بولدى . بۇندىن كېيىن قازى بار جايدا مېنىڭ خىزمىتىم قالمىدى . چۈنكى ، مېنىڭ ۋەزىپىلىرىمنى شۇلار ئورۇنلايدۇ » دەپ يولىغا كېتىپتۇ .

قازى بولسا ، شەيتاننىڭ تەلىمى بىلەن شەيتاننىڭ ئۆزىلا بولۇپـ تۇ ، شەيتان بىلەن خوشلىشىپ بولۇپ ئۆز ئۆيىگە يېنىپ كەپتۇ ، شەيـ تان ئۆگەتكەن ئەپسۇنلارنى ئىشلىتىپ كۆرۈپ بېقىش ئۈچۈن كېچىسى تاڭنى تەستە ئاتقۇزۇپتۇ . تاڭ سەھەردە باپكار بىلەن خوتۇنى غۇسسۇل قىلغىلى قوپۇپ بولغۇچە باپكارنىڭ ئۆيىگە كىرىپتۇ . باپكار : « بۇ كېـ چىدە ئۆيگە كىرگەن كىمدۇر » دەپ ئويلاپ :

ـــ كىم ؟ ـــ دەپ توۋلاپتۇ .

ـــ مەن ئىدىم . ئۆيدە ئوت ئۆچۈپ قاپتىكەن . ئوتقا كىردىم ، ـــ دەپ ئوچلاقتىن بىر تال چوغنى ئالغان بولۇپ ئوتنى ياندۇرۇۋېتىپتۇ. قازى ۋە شەيتان ئايەت ئوقۇپ بەرگەن توپىنى قازاننىڭ قۇلىقىغا سېپىۋېتىپتۇ .

قازى چىقىپ كەتكەندىن كېيىن ئوت يېنىپ كېتىپ ، غۇسسۇلغا قۇيۇپ قويغان سۇ گىرىلداپ قاينىشقا باشلاپتۇ . باپكار خوتۇنىغا :

ـــ قازان قاينىپ كەتمىسۇن ، ھېلى سۇ تاپالمايمىز ، قازانىنى چۈشۈرۈۋېتىڭ ، ـــ دەپتۇ .

خوتۇن چاپانىنى يېيىنچاقلاپ بېرىپ قازاننىڭ قۇلىقىنى تۇتۇشىغا خوتۇنىنىڭ قولى قازانغا چاپلىشىپ قاپتۇ . خوتۇنىنىڭ قولى كۆيۈپ :

ـــ ۋاي ئۇستام ئىش بولمىدى . قولۇمنى قازان تۇتۇۋالدى ، ـــ دەپتۇ . باپكارمۇ قىيالىگاچ ئىكەن . چاپانىنى يېيىنچاقلاپ بېرىپ قازانىنى تۇتۇپ كۆتۈرگەنىكەن ، ئۇنىڭمۇ قولىنى تۇتۇۋاپتۇ . بۇلار :« ئەمدى قانداق قىلارمىز » دەپ . خانىقانىڭ ئالدىدىكى بوياقچىنىڭ كۆتىكىگە ئۇرۇپ قازانىنى چېقىپ قۇتۇلماقچى بولۇپ ، بېرىپ قازانىنى كۆتۈرۈپ كۆتەككە ئۇرغانىكەن ، كۆتەك قازانىنى تۇتۇۋاپتۇ . ئىككىسىنىڭ يېيىنچاقلىۋالغان چاپانلىرى ئۈستىدىن چۈشۈپ كېتىپ يالىگاچ بولۇپ قالغانىكەن . ئىككىسى قازانغا چاپلىشىپ ، قازان كۆتەككە چاپلىشىپ ، ئۈستۈن بولالمايمىز دەيدىغان ئېغىشىپ تۇرۇپتۇ .

قازى قىلغان ئەپسۇنلىرىنىڭ كۈچىنى كۆرۈپ ، ئىككىسىنىڭ ھالىنى بىلمەكچى بولۇپ ئارقىسىدىن كەلسە ، قىيالىگاچ ھالدا ئېگىشىپ تۇرۇپتۇ . بۇنى كۆرۈپ قازىنىڭ قەھرى تېشىپ ، كەلگەن پېتى خوتۇنىنىڭ قوگىغا تەپكەنىكەن ، قازىنىڭ پۇتى خوتۇنىنىڭ قوگىغا چاپلىشىپ قېلىپ ئاجرىتالمايمىز ، بىر پۇتلۇق بولۇپ تۇرۇپتۇ . تاڭ ئېتىپ ، جامائەت ئارقا ـ ئارقىدىن كېلىشكە باشلاپتۇ . « ئورنىنى كىم كولىسا ، ئالدى بىلەن ئۆزى چۈشىدۇ » دەپ ، قازى جامائەت ئالدىدا رەسۋا بولۇپتۇ . بۇلارنىڭ پۇت ـ قوللىرىنى كېسىپ ئاجرىتىپ ، خانىقانىڭ ئالدىدىن قوغلاپ ساپتۇ . قازى كىشىلەرنى رەسۋا قىلىمەن دەپ ئەپسۇن ئوقۇپ ئۆزىمۇ ، بىرگە شەرمەندە بولۇپتۇ .

بۇ مىسالنى ساڭا شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۈمكى ، قازى دېگەنلەر رەھىمسىز كېلىدۇ . ئۆزىنى دەپ باشقىلارنىڭ ئەركىنلىكىنى قۇربان قىلىدۇ . ئۆزىنى دانا ، باشقىلارنى دۆت كۆرىدۇ ، ئەمما ئۆزىنىڭ دۆتلۇكىنى

ئويلىمايدۇ . قارى دۆت ۋە ئەخمەق بولمسا ، خوتۇننىڭ باشقىلارغا ئۆزى نىكاھ قىلىپ قويمايتتى . قازىلاردا سەممىيەتلىك بولمايدۇ . مەنپەئەتنى كۆرگەندە ھەممىدىن يۇز ئۆرۈيدۇ . شەيتاننىڭ ئالدىمغان بولسا ئىدى ، شەيتانىنىڭ ئۆچ ئېلىشىغا دۇچار بولۇپ ، خەلقئالەم ئالدىدا رەسۋا بولـ مايتتى . ئۇلاردىكى بىلىم شەيتانىنىڭ تەلىمىدۇر . سەن بولساڭ ئاشۇ قا- زىلارنىڭ ۋەكىلىدۇرسەن .

بەيت

بىلەمسەن ئۆزۈڭنى ئى تۇز كور قازى ،
يەپ كەلدىڭ گاھ ۋەقفى ۋە يېتىم ھەققىنى ،
گەر كەلسە كىشىلەر قىلىشپ دەۋا ،
پارا يەپ سۆزلىدىڭ بۇرمىلاپ ھەقنى .

ئى قازى ، ئەمدى گەپنى تۇگەت . قېچىر بىلەن نەرسە ـ كېرەكلىرىڭنى تېزرەك تاپشۇر . يەنە تەخىر قىلىپ تۇرمايمەن .

ـــ ئى يىگىت ، ـــ دېدى قازى ، ـــ نادانلارنىڭ دانالار بىلەن قانداقمۇ تـەڭ تۇرغىنى بولسۇن ؟ ئىككىمىز دەرۋەقە چېقىشالمايمىز . بۇ ھەقتە مېنىڭمۇ بىر ھېكايە ئېيتىپ بەرگۈم بار . سەنمۇ تاقەت قىلىپ ئاڭلاپ باق .

ـــ قېنى ئېيت ، ـــ دېدى ئوغرى .

شۇنداق قىلىپ ، قازى ئۆزىنى دانالار ئورنىدا ، ئوغرىنى بولسا ، نادانلار ئورنىدا ھېسابلاپ ، دانىشمەن بىلەن نـادانىنىڭ ھېكـايىسىنى باشلىدى :

دانا بىلەن نادان ھېكايىسى

رىۋايەت قىلىنىشچە ، بۇرۇنقى زاماندا بىر پادىشاھ ئۆتكەنىكەن . ئۇ پادىشاھنىڭ بىر ۋەزىرى بار بولۇپ ، ئۇ دانىشمەن ئىكەن . ئۇ ۋەزىر شۇنداق ئەقىللىق ئىكەنكى ، ئۇنىڭ دېگەنلىرى بولماي قالمايدىكەن . ھېچ ئىش نەزەرىدىن قېچىپ قۇتۇلالمايدىكەن . ئۇنىڭ تەدبىرلىك ئىكەنلىكى

مەشھۇر بولۇپ ، دۇشمەنلەر بۇ مەملىكەتكە قەست قىلىشقا جۇرئەت قىلال-
مايدىكەن . شۇ سەۋەبتىن پادىشاھ ئۇنى ياخشى كۆرۈپ ، ھەممە دانىش-
مەن ۋەزىرلىرىدىن ئۈستۈن كۆرىدىكەن ۋە ئۇنىڭ سۆزىدىن چىقماي ،
دېگىنى بويىچە ئىش قىلىدىكەن . شۇڭا بۇ پادىشاھنىڭ مەملىكىتى مۇس-
تەھكەملىنىپ ، شۆھرىتى كۈندىن - كۈنگە ئېشىپتۇ . مەملىكەت روناق
تېپىپ ، خەلقى بەيىپتۇ . بىر قانچە مەملىكەتلەر ئۇنىڭ ئىتائىتىگە بوي-
سۇنۇپ ، باج - خىراجەت تۆلەپ تۇرۇپتۇ . پادىشاھ بولسا ، ۋەزىردىن
كۆڭلى سۆيۈنۈپ ، ئىككىسى قان - قېرىنداشتەك بولۇپ كېتىپتۇ . مەم-
لىكەت خەلقى ھەم ۋەزىرنى مەدھىيىلەپ ، ياخشى سۆزلىرىنى قىلىدىغان
بولۇپتۇ . بۇ ھال باشقا ۋەزىر ، دانىشمەنلەرنىڭ ئوغسىنى قاينىتىپ ،
ئىچىنى ئېچىشتۇرۇپتۇ - دە ، ھەسەت ئوتى پەلەككە ئۆرلەپ ، دانىشمەن
ۋەزىرنى يوقاتماقچى بولۇشۇپتۇ . بۇلار پادىشاھنىڭ ھۇزۇرىغا كىرىپ ئەرز
قىلىپ :

— ئى پادىشاھى ئالەم ، بۇگۈن بىز سىزنىڭ بەرگەن تۇزىڭىز-
نىڭ ھەققى ئۈچۈن بىر سۇيىقەستنى مەلۇم قىلماقچىمىز . سىزنىڭ ئى-
شەنگەن ئادىمىڭىز بولسا ، ئەمەلىيەتتە سىزنىڭ دۇشمىنىڭىزدۇر ، دانىش-
مەن ۋەزىرنى سىز ياخشى كۆرگەنسېرى ئۇنىڭ ئابرۇيى ئېشىپ كېتىپ ،
سىزنى كۆزگە ئىلماس بولدى ، پۇقرالار ئۇنى پادىشاھ قىلمىز دەۋاتىدۇ ،
ئۇمۇ سىز بىلەن تەخت تالىشىپ ، ئورنىڭىزغا پادىشاھ بولۇش غەرىزىدە
يۈرمەكتە . سىز بۇنىڭغا تەدبىر قىلمىسىڭىز ، ھەممىمىز ئۇنىڭ ئاياغ ئاس-
تىدا خورلۇققا قالىمىز ، — دېيىشىپتۇ .

پادىشاھ بۇنى ئاڭلاپ تەھقىق قىلمايلا دانىشمەن ۋەزىرنى شۇئان
زىندانغا بۇيرۇپتۇ . ئۇنىڭ ئورنىغا ھەسەتخور ئەمەلدارلار دەسسەپ ، پا-
دىشاھنى ماختاۋېرىپ ، ئۇنى يولدىن چىقىرىپتۇ . پادىشاھ ئەيش - ئىش-
رەتكە بېرىلىپ ، دۆلەت ئىشلىرى بىلەن كارى بولماپتۇ . شۇنداق قىلىپ ،
بۇ خەۋەرلەر ھەممە مەملىكەتلەرگە تارقىلىپ ، قول ئاستىدىكى
مەملىكەتلەر ئىتائەتتىن باش تارتىپ ، باج - خىراجەت بەرمەپتۇ . دۆلەت
ئاجىزلىشىپ ، زاۋاللىققا يۈزلىنىپتۇ . دانىشمەن ۋەزىرنىڭ يوقلۇقىنى بىل-

گەن بىرقانچە رەقىبلەر بىرلىشىپ ، مەملىكەتكە تاجاۋۇز قىلىپ ، قىرغىن-چىلىق قىلىشقا باشلاپتۇ .

پادىشاھ بۇنى كۆرۈپ قاتتىق چۆچۈپ ، دۆلەت ئەركانلىرىنى يىغىپ كېڭەش قىپتۇ ، ئەمما ھېچكىم مەسلىھەت بېرەلمەپتۇ . پادىشاھ غەزەپلىنىپ ، ئۇلارنىڭ ھەممىسىنى ئۆلتۈمگە بۇيرۇپتۇ . بۇلار ئارىسىدىن بىر دانىشمەن كىشى مەلۇم قىلىپ :

ــ ئى پادىشاھى ئالەم ، بۇنىڭدەك كۆچلۈك دۈشمەنگە تاقابىل تۇرۇش ئۈچۈن ، زىندانىدىكى دانىشمەن ۋەزىردىن باشقا كىشى تەدبىر قىلالمايدۇ . بىزنى ئۆلتۈرگىنىڭىزمۇ بىكار . ــ دەپتۇ .

پادىشاھنىڭ ھەم كۆڭلىدە بار ئىكەن . ئەمما قىلغان ھۆكمىدىن پۇشىمان تارتقىنىكەن . دەرھال زىندانغا بېرىپ دانىشمەن ۋەزىرنى ئېلىپ كېلىشكە بۇيرۇپتۇ . ئۇلار زىندانغا بارسا ، دانىشمەن ۋەزىر زىنداندىن چىققىلى ئۇنىماي ، « نادانغا ياخشىلىق قىلمەن دېگۈچە زىنداندا ياتقىنىم تۈزۈك » دەپتۇ . پادىشاھ ھەرقانداق قىلىپمۇ ۋەزىرنى زىنداندىن چىقىرالماي ، دانىشمەنلەرنى توپلاپ ، ئۇلاردىن :

ــ قانداق قىلساق ئۇنى زىنداندىن ئېلىپ چىققىلى بولىدۇ ؟ ــ دەپ مەسلىھەت سوراپتۇ . ئۇلارنىڭ ئارىسىدىن بىرسى :

ــ ئى پادىشاھى ئالەم ، دانىشمەن ۋەزىر بولسا ، تەگدىرسىز دادۇر ، ئىلىم ــ بىلىمدە كامالەت ئىگىسىدۇر . بىلىم ئەھلى ئۈمىدۋار كېلىدۇ ، يىراقنى كۆرەلەيدۇ . ئۆزىگە كەلگەن پىشكەللىكنى ئۆتكۈنچى ھادىسە دەپ بىلىدۇ . ياخشى ــ ياماننى كۈنلەرنىڭ ھەممىسى ئىنسان بېشىدا گۇيا پادىشاھلارنىڭ چېكىسىدىكى نوھدەك تەۋرەپ تۇرىدۇ ، تاج ــ نوھمۇ تەۋرەپ تۇرغانلىقى ئۈچۈن كونىسى بىلەن يېڭىسى ئالمىشىپ تۇرىدۇ . ئەقىلنى بولسا ، ئالماشتۇرغىلى بولمايدۇ . مەنسەپ ــ ئەمەل دېگەنلەرگە ھەركىمنى تەينىلىسە بولۇپبىرىدۇ . ھوقۇق گاچىغمۇ زۇۋان چىقىرىدۇ . دانىشمەنلەرنى بولسا ، تەينىلىگىلى بولمايدۇ . ئۇنىڭ ئەقىل ــ پاراسىتىنى تارتىۋالغىلى بولمايدۇ . « گۆھەر ياتىدۇ سايدا ، تونۇمسا نېمە پايدا » دەپ ، دانالاردىن پايدىلىنىشنى بىلىش كېرەك . مېنىڭچە ،

دانىشمەن ۋەزىرنى زىندانىدىن قايتۇرۇپ كەلگىلى بولىدۇ ، بۇنىڭ ئۈچۈن تەدبىر قىلىش كېرەك . دانالار بىلەن نادانلار بىر ـ بىرى بىلەن گويا ئوت بىلەن سۇدەك ھەرگىز چىقىشالمايدۇ . شۇنىڭ ئۈچۈن ، ئۆمرىدە مەكتەپ كۆرمىگەن ، بىلىمسىز ، قارا قورساق ئادەمدىن بىرنى تېپىپ كېلىپ ، ئۇنى ۋەزىرلىكىڭ قېشىغا ئەكىرىپ قويۇش لازىم . شۇ چاغدا ئىككىسى قاملىشالماي ۋەزىر ئۆزلۈكىدىن زىندانىدىن چىقىشىنى تەلەپ قىلىدۇ ، ـــ دەپتۇ .

پادىشاھ بۇ مەسلىھەتنى ماقۇل كۆرۈپ ، پۈتۈن ئۆمرىدە شەھەر كۆرمىگەن ، جاڭگالدا يۈرۈپ كۈل ، كۆمەچ يەپ ئۆمرى ئۆتكەن بىر مالچىنى تاپتۇرۇپ كېلىپ ، ئۇنى دانىشمەن ۋەزىرلىكىڭ يېنىغا ئەكىرىپ قويۇپتۇ . بۇلار بىر كېچىنى زىندانىدا بىرگە ئۆتكۈزۈپتۇ . تاڭ ئاتقاندا ۋەزىر بامدات نامازنى ئوقۇۋېتىپ : « ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ۋەرەھمىتۇللا » دەپ ئوڭ ، سول مۇرىسىگە قاراپ سالام بەرگىلى تۇرغاندا ھېلىقى مالچى ۋەزىرگە قاراپ يىغلاپ كېتىپتۇ . ۋەزىر كۆڭلىدە : « بۇ ئادەم مېنىڭ ئىبادىتىمنى كۆرۈپ دىلى ئېرىپ يىغلاپ كەتتى » دەپ ئويلاپ ، ئۇنىڭ ھالىغا ئىچ ئاغرىتىپ مەھرىبانلىق قىپتۇ . ئەمما گەپ ـ سۆز قىلماپتۇ .

پېشىن ۋاقتى كەپتۇ . ۋەزىر پېشىن نامازنى ئۆتەپ ، يەنە ھېلىقى دەك مۇرىسىگە قاراپ سالام بەرگەندە مالچى ئۆزىنى توختىتالماي ھۆركىرەپ يىغلاپ كېتىپتۇ . بۇنىڭدىن ۋەزىر قاتتىق تەسىرلىنىپ ، نامازدىن پارىغ بولغاندىن كېيىن :

ـــ ئى بۇرادەر ، سېنىڭ دىلىڭ ناھايىتى يۇمشاق ئىكەن . مەن نامازغا تۇرغاندا يىغلاپ ئۆزۈڭنى توختىتالماي قالدىڭ ، كەل ، ساڭا نامازنى ئوقۇشنى ئۆگىتىپ قويايى ، ـــ دەپتۇ .

مالچى دەپتۇكى :

ـــ مەن سېنىڭ نامازلىرىڭغا يىغلىمىدىم . ھەر قېتىم نامازنى ئوقۇغاندا ئىككى مۇرەڭگە قاراپ سالام بەرسەڭ ، مۇرەڭدىن ھالقىپ دۇمبەڭگە چۈشكەن ساقاللىرىڭ ، جاڭگالدا قالغان بىر ئۆچكەمنى ئەسلىتىۋەتتى . مېنىڭ بىر ئۆچكەم بار ئىدى ، بىر كۆمەچ كۆمسەم تېڭنى ئۇنىڭغا بې-

رىپ . تېڭىنى ئۆزۈم يەپ چوڭ قىلغانىدىم . سېنىڭ ساقاللىرىڭنىڭ سالام بەرگەندە مۇرەڭدىن ھالقىپ دۇمبەڭگە چۈشكەن ۋاقتى ھېلىقى ئۆچكەمـ نىڭ ساقىلىغا بەك ئوخشاپ كېتىدىكەن . سېنىڭ ئىبادەت ، نامـاز دېگەنـ لىرىڭنى ئۆچكەمنىڭ بىر تال ساقىلىغا تېڭىشمەيمەن . نامىزىڭنى ماڭا ئۆگىتىمەن دېمەي ، نەگە ئاپارساڭ ئاپار .

دانا ۋەزىر بۇنى ئاڭلاپ ، « نادان كىشى مۇشۇنداق بولىدىغان بولسا ، بۇنىڭ بىلەن بىللە ياشىغۇچە ئالەمدە ياشىمىغان ياخشىكەن . خاپىلىق تارتسامۇ بۇ ئادەمدىن ئايرىلىدىغان ئىش بولسا ، يەنىلا زىنداـ نىدىن چىقىپ پادىشاھنىڭ خىزمىتىنى قىلاي » دەپ ئويلاپ ، بېرىپ ، زىنـدانىنىڭ ئىشىكىنى مۇشتلاپتۇ . زىندانبەنلەر كېلىپ ۋەزىرنى پادىشاھـ نىڭ ھۇزۇرىغا ئاپىرىپتۇ . ۋەزىر تەدبىر قىلىپ دۇشمەننى چېكىندۈرۈپ ، مەملىكەتنى خاتىرجەم قىپتۇ .

مەن بۇ ھېكايىنى شۇنىڭ ئۈچۈن مىسال كەلتۈردۈمكى ، نادانلار بـولسا ، ياخشى ـ ياماننى پەرق ئېتەلمەيدۇ . سەن بولساڭ نادان كىشـ دۇرسەن . ئەگەر سەن نادان بولمىغان بولساڭ ئىدى ، باغداد قازىسىغا بۈگۈنكىدەك قوپاللىق قىلىپ خاپا قىلمىغان بولاتتىڭ . مەنمۇ ئىبادەت يولىدىن كېچىكىپ سەن بىلەن سۆزلىشىمەن دەپ ئاۋارە بولۇپ يۈرمەيتـ تىم . سەن دەرھال يولنى بوشىتىپ كۆزۈمدىن يوقال ! دەپ بۈيرۇق قىلدى .

ـــ ئى قازى . مەن ئەگەر نادان بولسام ، ئون بەش يول يىراقلىقـ تىن كېلىپ سېنى بۇ ھالەتكە كەلتۈرۈپ ، مۇرادىمغا يېتەلەيتتىممۇ ؟ ئەگەر سەن دانا بولغان بولساڭ تاڭ ئاتقانىنى پەرق ئېتەلمەي ، يېرىم كېچە بىلەن ئۆيۈڭدىن چىقىپ ماڭا دۇچار بولۇپ ، ھازىرقىدەك بىچارە ھالەتكە كېلىپ يالۋۇرۇپ يۈرەتتىڭمۇ ؟

ئىگەم جەھلى بىلەن ئېتىڭ بولدى قازى ،
خەللاقى جاھان ھېكمەت ئىلە يوق رازى .
ئوتتەك بولۇپ ئۆرتىدىڭ جاھان بارىنى ،

تا سەن بۇگۈن باغدادتىن يوقالغىن قازى .

ئى قازى ، ئۆگەنگەن ئىلملىرىڭدىن يامان نىيەتتە پايدىلىنىشنى ئويلىساڭ ، ئۇنداق بىلمىنىڭ ھېچنېمىگە پايدىسى يوقتۇر ، — دېدى ئوغرى . قازى :

— ئى يىگىت ، ئىبادەت قىلامسەن ؟ — دەپ سورىدى .

— نېمە ئۈچۈن ئىبادەت قىلمىغۇدەكمەن ، — دەپ جاۋاب بەردى ئوغرى ، — ئەگەر مەن ئىبادەت قىلمىسام ، يېرىم كېچىدە شېرىن ئۇيقۇدىن ئويغىتىپ ، مېنىڭ چەككەن مېھنەت ـ مۇشەققەتلىرىمنىڭ بەدىلىگە سېنى ئالدىمغا ئەۋەتىپ بېرەتتىمۇ ؟

بۇ سۆزگە بولمىغاي ئەلۋەتتە غايەت ،
دېگەن بىلەن تۇگىمەس بۇ ھېكايەت .
ئالۇرمەن ھەر نېمە بارىڭنى قولدىن ،
ھەدىس ۋە ئايەتتىن ئەيلەپ رىۋايەت .

قازى يەنە ھەدىس بىلەن پوپوزا قىلىپ :

— ئى يىگىت ، پەيغەمبىرىمىزنىڭ ھەدىسلىرىدە « ئاجىز ۋە دەردمەنلەرنىڭ دۇئايىبەدلىرىدىن قورقۇڭلار ، ئۇلارنىڭ قارغىشى ئىجابەت بولغۇسىدۇر » دەپتۇ . بۇنىڭغا ئىشەنمىسەڭ كاپىر بولسەن . مېنىڭ قارغىشىمدىن قورقمامسەن ؟ — دېدى .

— ئى قازى ، — دېدى ئوغرى ، — مۇنداق تۆت كىشىنىڭ دۇئاسى مۇستەجاپ بولۇر ، ئۇنىڭ بىرىنچىسى : پۇقرالارنىڭ پادىشاھلارغا قىلغان دۇئاسى ، ئىككىنچىسى : شەيخ ۋە ئۇستازلارنىڭ مۇرىت ۋە شاگىرتلارغا قىلغان دۇئاسى ، ئۈچىنچىسى : ئاتا ـ ئانىلارنىڭ پەرزەنتلىرىگە قىلغان دۇئاسى ، تۆتىنچىسى : غېرىب ـ مۇساپىرلارنىڭ ئەھلى مەملىكەتلەر ھەققىدە قىلغان دۇئالىرىدۇر . ئى قازى ، راست گەپ قىلغىن . يۇقىرىقى تۆت خىل كىشىلەردىن قايسى بىرى سېنى قارغاپ دۇئايىبەد قىلغان بولغىيتتى ؟ ئۇلارغا نېمە زۇلۇم قىلغان بولغىيتتىڭ ؟

— ئى يىگىت ، سەن مېنى ئاۋارە قىلما . سېنىڭ قىلغانلىرىڭ ئاخىر ئۆزۈڭگە يانىدۇ ، ئۇ چاغدا . پۈشايمان قىلغانلىرىڭمۇ بىكار .

ھەر كىشى خەقنى قەستلەپ لەخمە قازسا ،
ئالدى بىلەن كىشى چۈشمەي ، ئۆزى چۈشەر .

دەپ قازى ئوغرىغا نەسىھەت قىلماقچى بولدى . ئوغرى :
— ئى قازى ، سېنىڭ بۇ سۆزلىرىڭ ماڭا كار قىلمايدۇ . بۇگۈن كېچە سېنى يالىڭاچلاندۇرماي قويمايمەن .

جامەلىرىڭنى تىككۈچىلەر ئويلىغان ،
ئالدىن بىلىپ بەدەنلىرىمگە ئۆلچىگەن .

تەقدىر ئەزەلدىنلا سېنىڭ تونلىرىڭنى ماڭا بۇيرۇغانىدى ، مەن كېيىمەم راسا مۇڭايىق كېلىدۇ ، — دېدى .
قازى دېدىكى :
— ئى يىگىت ، كىشىدىن ئالغان بايلىق ھەر قانچە كۆپ بولسىمۇ بەرىكىتى بولمايدۇ .
— ئى قازى ، — دېدى ئوغرى ، — ھەر كىم ئىسراپخور بولىدىكەن ، دۇنياسى چەكسىز بولسىمۇ بەرىكىتى بولمايدۇ . مەن بولسام ھەر قاندا ق ۋاقتتا ناھايىتى تېجەپ سەرپ قىلىمەن . شۇڭا مېنىڭ تاپقىنىم بەرىكەتلىكتۇر .
— ئۇنداق بولسا ، سېنىڭ دېگەنلىرىڭنىڭ ھەممىسىنى بېرەي . ئەمما باغنىڭ ئىشىكىگىچە مەن بىلەن ھەمراە بولۇپ بىللە بارغىن ، — دېدى قازى .
— ھەي قازى ، سەن بىلەن باغنىڭ ئىشىكىگە بىللە بارسام ، سەن باغۋەننى چاقىرىپ بىرلىشىپ مېنى تۇتماقچىمۇ ؟ قاچمىسام تۇتۇۋالىسەن ، قاچسام ، سېنىڭدىن ئالىدىغانلىرىم قېلىپ قالسا ئۇ چاغدا زىيان تارتمايمەنمۇ ؟ ھەرگىزمۇ سەن بىلەن بىللە بارمايمەن . پەيغەمبەر ئەلەيـ

ھەسسالام « سالامەتلىك ھوشيارلىقتۇر » دېگەنىدى . مېنى سەن ئالديالمايسەن .

راست ئىشقا قەسەمنى ياد ئەتسەڭ ،
قارار تاپماسكى ساڭا مەئمۇر .
قىلساڭ ياد ئەگەر يالغان قەسەم ،
خارلانغايسەن ئاخىر ،قاراپ تۇر .

ئەمدى گەپنى ئۇزارتماي ، قېچىردىن چۈشۈپ نەرسە ـ كېرەكلىرىڭنى تېز تاپشۇر . ـــ دېدى ئوغرى .

قازى بۇ ئوغرىدىن بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ ناھايىتى بىئارام بولدى ۋە ئوغرىغا سوئال قويۇپ بېقىپ ، ئوغرىنىڭ جاۋابىغا ھېچ سۆز تېپىپ بېرەلمەي ، يەرگە قاراپ تۇرۇپ ئويلىنىشقا باشلىدى . ئوغرى كۆردىكى . قازى گەپ تاپالماي يەرگە قاراپ خىيالغا چۈشۈپتۇ . ئوغرى قازىنىڭ ئالدىغا كېلىپ قېچىردىن يەرگە چۈشۈردى ۋە سەللىسىنى بېشىدىن ئالدى . ئاندىن :

ـــ ئى قازى ، كېيىم ـ كېچەكلىرىڭنى سېلىپ ماڭا بەر . ـــ دېدى .

قازى سىرتقى كىيىملىرىنى سېلىپ بېرىپ تۇردى . ئوغرى :

ـــ ئى قازى بىلەمسەن ، ئىبنى ئابباسنىڭ رىۋايەت قىلىشچە ، ھەزرىتى سەللەللاھۇ ۋەسسەللەم « ئىككى كۆڭلەكلىك كىشىنىڭ ئىمانى نىڭ ھالاۋىتى بولمىغاي » دېگەن . سېنىڭ ئۆيلىرىڭدە بولسا ، كۆڭلەكلىرىڭ كۆپتۇر ، تېز بول ! ئۇچاڭدىكىنى سېلىپ ماڭا تېز تاپشۇر ، ـــ دەپ بۇيرۇدى .

ـــ ئى ئىنساپسىز ، ـــ دېدى قازى ، ـــ مېنى يالىڭاچ قويمىغىن . مەن نامازغا ئوقۇيمەن .

ـــ سەللەللاھۇ ۋەسسەللەم « يالىڭاچ نامازغا قىلماقلىق جائىزدۇر » دېگەن ، ـــ دېدى ئوغرى .

قازى نائىلاج كۆڭلەكنى سېلىپ بەرگەنىدى ، ئوغرى ئۇنىڭغا

ئىشتانىنمۇ سېلىشقا بۇيرۇدى . ئەما قازى قوبۇل قىلمىدى . ئوغرى ئېيتىتىكى :

ـــ ئى قازى ، ئاڭلىمىغانمىدىڭ ، بىر ھېكىمگە : « ئى ھېكىم ، ئۆتكەن كېچە ئۆيۈڭگە ئوغرى كىرىپتۇ » دەپ ، خەۋەر كەپتۇ . ھېكىم جاۋاب بېرىپ :« خۇدايا خۇدا بەندە ، ئۇ ئوغرى ئۆيلەنگەن بولمىسۇن يەنە » دەپتۇ .« نېمە ئۈچۈن بۇنداق دەيسەن ؟ » دەپ سورىغانىكەن : « شۇنىڭ ئۈچۈنكى ، ئوغرى كىرگەن بىلەن ئۆيۈمدىن سۈپۈرگىنى ئېلىپ كېتىپتۇ ، (ئېھتىمال ئۆيلەنگەن بولسا ، ئاشۇ ئاددىي نەرسىنىڭ خىجالەتچىلىكىدىن كەلدىمكىن) دەپ بولدى قىلدىم » دەپتۇ . مەنمۇ يېڭى ئۆيلەنگۈچىدەك خىجالەتتىمەن ، شۇنىڭ ئۈچۈن ھەممە نەرسىلىرىڭنى تولۇق تاپشۇر ، ـــ دەپ بۇ بېيتنى ئوقۇدى :

بەرگىن سېلىپ ئىشتىنىڭنى سەن ئى قازى ،
تا مەن بولاي ساخاۋىتىڭدىن رازى .

شۇنداق قىلىپ ، قازىنىڭ قېچىر ، كىيىم ـ كېچەك ، ھەتتا ئىشتانلىرىغىچە سالدۇرۇپ ئېلىپ ، قىپيالىڭاچ قىلدى . ئاندىن ئوغرى قازىدىن سالدۇرۇۋالغان كىيىملەرنى كىيدى ۋە قېچىرغا مىنىپ ، ئۆتۈكىنىڭ نالى بىلەن قېچىرنى دېۋىتىپ قورساققا تەپكەنىدى ، قېچىر نالىنىڭ زەربىسىدىن سەكرەپ ، ئويناقلاپ كەتتى . ئوغرى قازىنى مەسخىرە قىلىپ :

ـــ ئى قازى ، كۆردۈڭمۇ ؟ سېنىڭ مالىلىرىڭ ئەزەلدە ماڭا بۇيرۇلغانىكەن . بۇگۈن ئۆز ئىگىسىنى تاپقانلىقى ئۈچۈن قېچىرىڭ ئويناقلاپ كەتتى ، ئاللادىن تىلەيمەنكى ، سېنىڭ بىلەن يەنمۇ دىدار كۆرۈشۈشكە نېسىپ قىلغاي ، ـــ دەپ ئۆز يولىغا كەتتى . قازى ھەم ئۆيىي تەرەپكە راۋان بولدى ، بىركەمدە ئۆيىگە يېتىپ باردى . مۇلازىملار كۆردىكى ، قازى ھەممىدىن ئايرىلىپ قىپيالىڭاچ كەپتۇ . دەرھال يېڭى كىيىم ـ كېچەكلەرنى كەلتۈرۈپ قازىنى كىيىندۈردى . بۇ خەۋەر دەرھال باغداد شەھىرىگە تارقىلىپ : « بۇگۈن كېچە قازىنى باغنىڭ يولىدا بىر ئوغرى يالىڭاچلاپ ھەيدەۋېتىپتۇ » دېگەن گەپ ـ سۆزلەر پۈركەتتى .

بـۇنى ئاڭلىغان شەھەر كاتتىلىرى توپلىشىپ قازىدىن ھال سورىغىلى كەلدى . قازى ئۆزى بىلەن ئوغرى ئوتتۇرىسىدا بولغان گەپ ـ سۆزلەرنى بـايان قىلدى . شۇ زاماندا بىر شائىر بار ئىدى ، قازى بىلەن ئوغرىنىڭ ئەھۋالىدىن خەۋەردار بولۇپ ، ئۇلارنىڭ ئەھۋالىنى تۆۋەندىكىدەك نەزمىگە كەلتۈردى :

كەلدى دۇچ بۇ كېچە ماڭا تەرار ① ،
ئۇ ئىكەن ئىلىم بابىدا تەييار .
قېچىر ۋە جامەم ئېلىپ ئول بەد رەڭ ،
تەفسىر ، ئايەتلەردىن ئېيتتى قاتار .
قولىدا تىغى ، تىلى ئىتتىك ئاندىن ،
تېزراق ئويلا كىم چاپاردا شەرار ② .
مۇنەججىم ، مۇھەددىس ئىكەن ناتىق ،
يېگەلمەس ئۇنى تۇمەن مىڭ ئەييار .

بۇ نەزمىنى ھەممە ئادەملەر ئاڭلاپ ، قازى بىلەن ئوغرىنىڭ ئەھۋالىدىن خەۋەردار بولدى .

شـۇنـداق قىلىپ ، قازى ئولتۇراتتى ، ئۇنىڭ بىر مۇلازىمى يۇگۈـ رۈپ كىرىپ :

ـــ ئى قازى ، سىزنىڭ قېچىرىڭىزغا مىنگەن ، بېشىغا دەستارـ ڭىزنى ئورىغان ، ئۇچىسىغا تونلىرىڭىزنى كىيگەن ، قولىدا كىتاب بار بىر كىشى كېلىپ :« قازى بىلەن كۆرۈشمەن . ئۇنىڭ بىلەن زۆرۈر ئىشىم بـار ئىدى ، دەيدۇ » دېدى . قازى بـۇ خـەۋەرنى ئـاڭلاپ ۋەھىمىگـە چۈشۈپ :

ـــ دەرھـال شەھەر دەرۋازىلىرىنى تاقاڭلار ، ھەرگىز كىرگۈزـ مـەڭلار ، ـــ دەپ بۇيرۇپ ، كۆڭلىدە : « ئۆتكەن كېچە قولىدا كىتاب يوق تۇرۇپمۇ ئايەت ، ھەدىسلەرنى سۆزلەپ مېنى مات قىلدى . ئەمدى ئۇ

---

① تەرار ـــ ئوغرى .
② شەرار ـــ ئۇچقۇن .

كىتاب ئەكەلگەن بولسا ، قانداق قىلارمەن ؟ » دەپ ئويلاپ تۇرۇشىغا ، بىردىنلا ئوغرى كىرىپ كېلىپ سالام قىلماستىنلا قازىنىڭ چەپ قولىدىن يۇقىرىراق ئولتۇردى .

قازى بۇنى كۆرۈپ :

— ئى ئەدەپسىز ، نېمە ئۈچۈن سالام قىلمايسەن . مەن باغداد شەھىرىنىڭ قازىسى تۇرسام ، ئۆيۈمگە ئىجازەتسىز كىرىپ ، مەندىن يۇقىرى ئورۇندا ئولتۇرۇشقا نېمە ھەددىڭ ؟ — دېدى .

— ئى ھەزرىتى قازى ، — دېدى ئوغرى ، — سالام ئۇچ خىل بولىدۇ . ئۇنىڭ بىرىنچىسى : قورقىنىلىقتىن سالام بېرىدۇ . چۈنكى ، مەن سەندىن قورقمايمەن . ئىككىنچىسى : تەمەخورلۇق سالىمىدۇر . مېنىڭ سەندىن ھېچقانداق تەمەيم يوق . ئۈچىنچىسى : مۇسۇلمانچىلىق سالىمىدۇر . چۈنكى ، قازىلاردا ھېچقانداق مۇسۇلمانچىلىق يوقتۇر . بۇ ھەقتە شائىرلار دەپتۇكى :

ئىمانغا يېتەلمەي ئۆتتى بۇ ئۆمرۈڭ ،
ئۆزۈڭنى شەرئەت قازىسى مەن دەپ .
تاپقاندا بوزەكنى دەررىلەر ئۇردۇڭ ،
ناھەقنى ھەق قىلدىڭ بەرسە پارا يەپ .

قازى دېدىكى :

— ئى شەيخ ، مەن ئۆزۈمنى مۇسۇلمان ھېسابلايمەن . مېنىڭ تاماملىرىم ھالال نەرسىلەردۇر .

— بۇ نەزمىنى ئاڭلىمىغانمىدىڭ ؟ — دېدى ئوغرى :

پارا ئالۇر قازى ئۆزگە خۇي قىلادۇر ،
ئەلۋەتتە ئۇنى ياخشى خىسلەت بىلەدۇر .
ھەر يەردە ئەگەر ئۆلگەن ئېشەكنى كۆرسە ،
ئۆزىنى ئۇنىڭغا دۇئاكۇ قىلادۇر .

بۇ چاغدا قازىنىڭ رەڭگى ئۆچۈپ ، كۆپ قورقتى ۋە ئوغرىدىن ھال سوراپ :

— ئى ئۇلۇغ شەيخ ، كەلگىنىڭ ئوبدان بوپتۇ . نەدىن كەلدىڭ ، ۋە نېمە مەقسىتىڭ بار ؟ — دېدى . ئوغرى دېدىكى :

— ئى قازى ، بىلىپ قالغىنكى ، بۇگۈن بۇ كىتابنى مۇتالىئە قىلغانىدىم . بۇ كىتابنىڭ ھاشىيەسىدە يېزىلىپتۇكى : سەن مېنىڭ قۇللىرىمدىن ئىكەنسەن .

— قايسى ئىسپات بىلەن ؟ — دەپ سورىدى قازى .

— بىلىپ قويغىنكى ، — دېدى ئوغرى ، — رىۋايەت قىلىنىشىچە ، ئاتام بۇۋامدىن ، بۇۋام ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن ، ئۇ پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئىكى ، سېنىڭ ئاتا ـ بۇۋا ئەجدادىڭ بىزنىڭ خانىدانىمىزنىڭ قۇللىرىدىن ئىكەن .

قازى بۇنى ئاڭلاپ قورقانلىقىدىن تىترەپ كەتتى ۋە ئوغرىدىن :

— ئى شەيخ فازىل ، مەقسىتىڭ نېمە ؟ — دەپ سورىدى .

— ئى قازى ، سېنى دەلىل ۋە پەيغەمبەرنىڭ ھەدىسلىرىگە ئاساسەن ئۆز قۇلۇم قىلىمەن . مەنسەپ ۋە قازىلىقىڭنى ئالىمەن . بارلىق مال ـ مۈلكۈڭنى ئېلىپ ، پەرزەنتلىرىڭنى سېتىپ خىراجەت قىلىمەن . — دەپ جاۋاب بەردى ئوغرى .

قازى ئوغرىدىن بۇ سۆزنى ئاڭلاپ ئۇنىڭدىن قۇتۇلۇشقا ھېچ كۆزى يەتمەي ، يىغلاپ تۇرۇپ ئوغرىغا ئىلتىماس قىلىپ :

— ھەممە نەرسەمنى ئالساڭمۇ ئال ، لېكىن باغداد شەھىرىدە مېنى رەسۋا قىلمىساڭ ، — دەپ يالۋۇرغىلى تۇردى .

— ئۇنداق بولسا ، — دېدى ئوغرى ، — مىڭ تىللاغا بىر ساراي ئالغانىدىم . ئۇنىڭدىن بىر تىللانى بەردىم . يەنە توققۇز يۈز توقسان توققۇز تىللاسى بار . شۇ پۇلنى تەييارلاپ بەرگەيسەن .

قازى بۇ تەلەپنى قوبۇل كۆردى ۋە كۆڭلىدە : « ھۆججەت بېرەي . پۇلنى بەرسەم ، بېرەرمەن ، بولمسا ، يوق » دەپ بىر پارچە سۇلھىنامە تەييارلىدى ، باغدادنىڭ ئۇلۇغ ـ ئۇششاق ، ئۆلىما ۋە مەشايىخلىرى

ئىك ھەممىسى قازىنىڭ ھويلىسىغا كېلىپ شاھىد بولۇپ قول قويدى . قازى پۈلنى تەييارلاپ بەرمەكچى بولدى ۋە ئوغرىدىن پۈلنى تەييارلاپ بولغۇچە كۈندە كېلىۋالماسلىقنى ئۆتۈندى . بۈنى ئوغرى ھەم قوبۇل قىلدى . قازى ئۆيىگە كىرىپ خوتۇنىنى چاقىرىپ :

— ئوغرىغا ئالىي تائام تەييارلاڭلار ، تۇزىمىزنىڭ يۈزىدىن بۈن- دىن كېيىن كېلىپ مېنى تەشۋىشكە سالماس ، — دەپ بۇيرۇدى ۋە يەنە خوتۇنىغا ، — تائام بىلەن قوشۇپ بۇ توخۇنى كاۋاپ قىلىپ كەلتۈ- رۈڭلار ، — دېدى . ئاندىن كېيىن قازى ئوغرىنىڭ ئالدىغا بېرىپ بىر مۇنچە سۆزلەر بىلەن ئۆيىگە تائامغا تەكلىپ قىلدى . ئوغرى تەكلىپنى قوبۇل كۆرۈپ ئۆيگە كىردى . بىركەمدە قازىنىڭ خوتۇنى بىر قولىدا داستىخان ، بىر قولىدا تۇخۇ كاۋىپى كۆتۈرۈپ كىرىپ قازىنىڭ ئالدىدا قويدى . قازى كۆڭلىدە : « بۇ توخۇنى تەقسىم قىلىشنى ئوغرىغا ھاۋالە قىلمايمەنمۇ . ئەگەر توغرا تەقسىم قىلالمىسا . شەرمەندە قىلىمەن » دەپ ئويلاپ . توخۇنى ئوغرىنىڭ ئالدىغا قويۇپ :

— ئى شەيخ ، توخۇنى سەن تەقسىم قىلغايسەن ، — دېدى . ئوغرى توخۇنى پارچىلاپ پارە ـ پارە قىلىپ ، بېشىنى قازىنىڭ ئالدىغا قويدى . بويىنىنى قازىنىڭ خوتۇنىنىڭ ئالدىغا قويدى . ئىككى قانىتىنى قازىنىڭ ئىككى ئوغلىغا قويدى . قالغىنىنى ئۆزىنىڭ ئالدىغا قويدى . ئان- دىن كېيىن :

— قېنى گۆشكە بېقىڭلار ، — دېدى .

قازى بۇنى كۆرۈپ سوربىدىكى :

— مەن ھەممىگە باراۋەر تەقسىم قىل دېگەنىدىم ، بۇ قانداق تەقسىمدۇر ؟

— بۇ شۇنداق تەقسىماتكى ، — دېدى ئوغرى ، — بېشىنى سې- نىڭ ئالدىڭغا قويدۇم . چۈنكى ، سەن بۇ ئۆينىڭ باشلىقىدۇرسەن . بوي- نىنى خوتۇنۇڭنىڭ ئالدىغا قويدۇم . چۈنكى بويۇن باشقا يېقىندۇر . ئىككى قانىتىنى ئىككى ئوغلۇڭنىڭ ئالدىغا قويدۇم . چۈنكى ، ئىككى ئوغلۇڭ گويىاكى ئىككى قانىتىڭدۇر . قالغان قىسمىنى ئۆز ئالدىمغا قوي-

دۇم . چۈنكى ، بۇنىڭ بىلەن سىلەرگە مېھمان بولغايمەن .

قازى ھەيران بولۇپ ، گەپ تاپالمىدى . تائام يېيىلىپ بولغاندىن كېيىن قازى ئوغرىنى دۇئاغا تەكلىپ قىلغانىدى . ئوغرى قولىنى دۇئاغا كۆتۈرۈپ تۇرۇپ :

ـــ خۇدايا ، يەنە بىر ساراي ئالغاندىم . قىرىق تىللا بەرمەكچى بولۇپ يېرىم تىللانى بېرىپ ، قالغىنى نېسى قالغانىدى . ئۇنىمۇ قازى بېرىشكە ، قازى قىزىنى ماڭا نىكاھلاپ بېرىشكە ، بۇ ئۆيگە بىز ئىگىدارچىلىق قىلىپ ئولتۇرۇشقا نېسىپ قىلغايسەن . بۇنىڭ بىلەن قازى بىلەن بىزنىڭ ئارىلىقىمىزدا دوستلۇق ۋە تۇغقانچىلىق پەيدا بولسۇن ، ـ دەپ قولىنى يۇزىگە ئاپىرىپ « ئامىن » دېدى . قازى بۇنى ئاڭلاپ :

ـــ ئى شەيخ ، يەنە نېمە مەقسىتىڭ بار ، ـــ دەپ سورىدى .

ـ مەقسىتىمنى دۇئايىمدىن ئاڭلىغانسەن ، ـــ دېدى ئوغرى .

ـــ ئۇنداق بولسا ، ـــ دېدى قازى ، ـــ بىزنىڭ ئۆيدە يەتتە دانە تۇخۇم بار . بىز بەش كىشى بولدۇق . ئەگەر تۇغرا تەقسىم قىلالساڭ ، تەلەپ قىلغانلىرىڭنىڭ ھەممىسىنى بېرىمەن . ھەتتا ۋەدە قىلغانلىرىمدىنمۇ ئارتۇق بېرىمەن .

ئوغرى تۇخۇمنى ئېلىپ ئۇيان ئويلاپ ـ بۇيان ئويلاپ ، تەقسىم قىلىشنىڭ ئامالىنى تاپالمىدى . قازىنىڭ خوتۇنى ئوغرىنىڭ ئامالسىز قالغانلىقىنى بىلىپ ، ئوغرىدىن :

ـــ نېمە ئۈچۈن تەقسىم قىلالمىدىڭ ؟ ـــ دەپ سورىدى .

ئوغرى :

ـــ ئەقلىم يەتمىدى ، ـــ دەپ جاۋاب بەردى .

ـــ ئۇنداق بولسا ، ـــ دېدى قازىنىڭ خوتۇنى ، ـــ ئەگەر قازىدىن ئالغان نەرسىلەرنى ۋە تىلخەت بىلەن قوشۇپ ھەممىسىنى قايتۇرۇپ بېرىشكە ۋەدە بەرسەڭ تۇخۇمنى مەن تەقسىم قىلالايمەن .

ئوغرى كۆڭلىدە :« مەن شۇنچە ئەقىل ـ پاراسەت ، ھىيلە ـ تەدبىر بىلەن تەقسىم قىلالمىغان يەردە ، بۇنىڭدەك بىر خوتۇن كىشى قانداق تەقسىم قىلالسۇن ؟ » دەپ ئويلىدى . نىھايەت ، سەئىدىنىڭ :

گەرچە شەيتان ھەممنى ئازدۇرسمۇ ،
ھيلىدە خوتۇن ئاڭا ئۇستاز ئېرۇر .

دېگەن بېيىتلىرىنى ئۇنتۇپ قالدى .

شۇنداق قىلىپ ، قازىنىڭ خوتۇنى تەقسىم قىلالىسا ، ئوغرى قازىدىن ئالغان نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىنى يانداۋۇپ بېرىدىغانغا پۇتۇشتى . ئوغرى ئۆيىگە بېرىپ قازىدىن ئالغان نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىنى قايتۇرۇپ كېلىپ ، بىر خالىس كىشىگە تاپشۇردى . خوتۇن تەقسىم قىلالىسا ، بۇ نەرسىلەر قازىغا قالماقچى ، ئەگەر تەقسىم قىلالمىسا ، قازىنىڭ پۇتۇن بارلىقىنى ئوغرى ئېلىپ كەتمەكچى بولدى . ئاندىن كېيىن قازىنىڭ خوتۇنى تۇخۇمنى قولىغا ئالدى .

ئوغرىنىڭ ئالدىغا يەتتە تۇخۇمدىن قويدى بىرىن ،
قويدى قازى ئالدىغا بىرلا تۇخۇم ئۇ نازىنىن .
قالغان ئۇ بەشتىن ئىككىنى قويدى ئىككى ئوغلىغا ،
ئاخىرقى ئۈچ دانىنى ئۆز ئالدىغا قويدى بارىن .

قازىنىڭ خوتۇنى ئولتۇرغانلارنى يېيىشكە تەكلىپ قىلغاندى ، ئوغرى :

— بۇ قاملاشمىدى ، قانداق توغرا تەقسىمات دېگىلى بولسۇن ؟ — دېدى .

— بۇ شۇنداق تەقسىماتكى ، — دېدى خوتۇن ، — ھەر قانداق ئۇلۇغلارغىمۇ يارايدۇ . چۈنكى ، سىلەر ئەر كىشىلەردۇرسىلەر ، ھەر بىر ىگىزلەرنىڭ ئىككىدىن تۇخۇمىگىزلەر بار . مەن بىردىن بەردىم . شۇنىڭ بىلەن ھەر بىرىگىزلەردە ئۈچتىن تۇخۇم بولدى . مەن بولسام خوتۇن كىشىدۇرمەن . مەندە تۇخۇم بولمايدۇ . شۇنىڭ ئۈچۈن ئۈچ دانىنى ئۆزۈم ئېلىپ ، ھەممىز باراۋەر بولدۇق ، — دېدى .

شۇنداق قىلىپ ، ئوغرى ئالغانلىرىنىڭ ھەممىسىنى قازىغا قايتۇ-

رۇپ بەردى .ئاندىن ئۆيدىن چىقىپ ، « ئەگەر تىرىك بولىدىكەنمەن خوتۇن خەق بىلەن ھەمسۆھبەت بولمىغايمەن »دەپ بۇ بېيىتنى ئوقۇدى :

« خوتۇنلار بار جايغا شەيتان يولۇقماس » ،
دېگەن سۆزنى بىلدىمكى ، بولدى ئەلھەق راس .
ئۆزىنى « مەن » دېگەن دانالار ئەقلى ،
خوتۇنلار مىكرىدىن ئارتۇق چىقالماس .

شۇنداق قىلىپ ، ئوغرى ئەقىل ـ پاراسەتتە قازىنىڭ خوتۇنىدىن يېڭىلىپ قالغىنىغا ھەيران بولۇپ ، ئۆيىگە بېرىپ خىيال بىلەن ئولتۇرغا-نىدى ، ئىشكتىن بىر بۇرادىرى كىرىپ كەلدى . سالام ـ سەھەتتىن كېيىن مېھمان سۆز ئېچىپ :

ـــ ئى بۇرادەر ، خاپا كۆرۈنسەن ، سەۋەب نېمە ؟ ـــ دەپ سو-رىدى . ئوغرى بولغان ئىشلارنى بايان قىلىپ ، ئۆزىنىڭ بىر ئايال كىشە-دىن يېڭىلىپ قالغانلىقىغا ئەپسۇسلار قىلدى . مېھمان دېدىكى :

ـــ ھەي بۇرادەر ، مەن سېنى تەڭدىشى يوق دانا دېسەم ، سېنىڭ ھەم بىلىمىدىغانلىرىڭ كۆپ ئىكەن . خوتۇنلار ئەرلەردىن ئەقىللىقتۇر . ئوغرى پاششاپتىن ئەقىللىق بولمسا ، ياشىيالامتى ؟ خوتۇنلار ئەردىن ئەقىللىق بولمسا ، ئالدىيالامتى ؟ ئوغرى پاششاپتىن ئەقىللىق بولغاچقا ، پاششاپ ئوغرىنى تۇتالماي ئاۋارىدۇر . خوتۇنلار ئەرلەردىن ئەقىللىق بول-غاچقا ، ئەرنىڭ خوتۇنلارغا ئالدانمايدىغىنى تېخى كۆرۈلگەن ئەمەس ، ئۇلار شۇنداق ئالدىيالايدۇكى ، ناز بىلەن مەپتۇن قىلىپ ، ھىيلە بىلەن ئىشەندۈرەلەيدۇ . سەن بۇ ھەقتە ئالدانغان خاقان ھېكايىسىنى ئاڭلىمە-غان بولساڭ كېرەك .

ـــ ئى دوستۇم دېدى ، ـــ ئوغرى ، ـــ ئالدانغان خاقان قانداق بولغانىكەن ؟

مېھمان ھېكايىسىنى باشلىدى :

ئالدانغان خاقان هېكايىسى

رىۋايەت قىلىنىشىچە ، ئۆتكەن زاماندا ، ناھايىتى دانا ، پاراسەتلىك بىر خاقان ئۆتكەنىكەن . خادىملىرىنى ئەقىل ـ پاراسەت جەھەتتە سىناپ تۇرىدىكەن ، نادانلارنى يېنىغا يولاتمايدىكەن . ئەمما ئۇنىڭ خوتۇنى ئۆزىدىنمۇ ئەقىللىق ۋە دانىشمەن ئىكەن . پادىشاھنىڭ نېمە قىلماقچى بولۇۋاتقانلىقىنى بىلىپ تۇرىدىكەن .

بۇلار مۇشۇنداق ئۆتۈپ يۈرۈپ ، خاقاننىڭ خوتۇنى بىر مىراخور بىلەن دوست بولۇپ قاپتۇ . بۇ ئىككىسى بارغانسېرى ئامراقلىشىپ بىر ـ بىرىدىن بىرەم ئايرىلسا تۇرالمايدىغان دەرىجىگە يېتىپ ، خاقاننى ئەخمەق قىلىپ يۈرۈپتۇ . بۇ خوتۇن كۈندە نەچچە خىل ياسىنىدىغان ، بىر جايدا ئولتۇرالمايدىغان ، قاتتىق ئاۋاز بىلەن قاقاقلاپ كۈلىدىغان ، تولا ئەيىـ نەككە قارايدىغان ، گەپ ـ سۆزدە پات ـ پات ئازىدىغان ، قويغان ـ تۇتقانلىرى قالايمىقان ، ئۆي ئىشىغا ئانچە ئەھمىيەت بەرمەيدىغان ، توي ـ تۆكۈن ، ئويۇن ـ مەشرەپكە بارغىلى ئامراق بولۇپ قاپتۇ .

خاقان خوتۇنىدىكى بۇ ئۆزگىرىشلەرنى كۆرۈپ گۇمانلىنىپ يۈرسە ، خوتۇنى پات ـ پاتلا مىراخورنىڭ قېشىغا چىقىدىغان ، مىراخور ھەم ئۇنى ئىزدەيدىغان بولۇپ قاپتۇ . پۈرسەت تاپسىلا خوتۇنى مىراخورـ نىڭ ياخشى سۆزىنى قىلىپ خاقانغا تولا ماختايدىغان بولۇپتۇ . پادىشاھ بۇنىڭدىن بىلىپتۇكى : « خوتۇنۇم بىلەن مىراخور تېپىشىپ قاپتۇ . قو ـ يۇپ بەرسەم بىر نەچچە بالىمز تۇرسا ، خاقانىمزنىڭ خوتۇنى ئات باقار قۇل بىلەن دوست بولۇپ قاپتۇ ، دېگەن گەپ تارقاپ كەتسە ؛ قويۇپ بەرمىسەم بۇ ئىشقا ۋىجدانىم چىدىمىسا . ئۇنىڭدىن كۆرە بۇ ئىشنى بىلـ ىمگەن كىشى بولۇپ تۇرۇپ باشقا بىر گۇناھنى ئارتىپ شۇنىڭ بىلەن مىراخورنى ئۆلتۈرەي » دەپ ئويلاپتۇ . بىر كۈنى خاقان ئۆيدە بېشىنى سىلاپ يېتىپ ، مىراخورنى چاقىرىپ :

— تېپىپ كىر ! — دەپتۇ . مىراخور :
— خوپ ، — دەپ چىقىپ نېمىنى تېپىپ كىرىدىغانلىقىنى بە-
لەلمەي خاقانىنىڭ خوتۇنىدىن سوراپتۇ :
— ئى خانىكە ، پادىشاھ مېنى چاقىرتىپ كىرىپ : « تېپىپ
كىر » دېدى ، نېمىنى تېپىپ كىرىشىنى بىلەلمىدىم ، ئەمدى مېنى ئۆلتۈ-
رىدىغان بولدى ، قانداق قىلارمەن ؟ — دەپتۇ .
— قانداق تۇرۇپ ، تېپىپ كەل ، دەپ بۇيرۇدى ؟ — دەپ
سوراپتۇ خوتۇن .
— بېشىنى سىلاپ تۇرۇپ ، — دەپتۇ .
— ئۇنداق بولسا ، — دەپتۇ خوتۇن ، — ساتىراشنى تېپىپ
كەل .
مىراخور بېرىپ ساتىراشنى تېپىپ كەپتۇ . خاقان بۇنىڭ بىلەنمۇ
گۇناھ ئارتالماپتۇ .
خاقان يەنە تەدبىر ئويلاپ ، باشقا بىر كۈنى مىراخورنى چاقىر-
تىپ ، ئوڭدا يېتىپ « تارت » قىلىپ بىرنى ئوسۇرۇپ :
— تۇتۇپ كىر ! — دەپتۇ . مىراخور چىقىپ يەنە خانىكەدىن
سوراپتۇ ، خانىكە :
— قانداق تۇرۇپ شۇنداق دېدى ؟ — دەپ سوراپتۇ . مىراخور :
— بىرنى ئوسۇرۇپ تۇرۇپ ، — دەپتۇ .
— ئۇنداق بولسا ، بالىسى قېچىپ كەتتى ، ئانىسىنى تۇتۇپ كەل-
دىم دەپ قۇرۇق گەندىدىن بىر پارچە ئېلىپ كىر ، — دەپ يول كۆر-
سىتىپتۇ . مىراخور چىقىپ خانىكە دېگەندەك قىلىپ جازادىن قۇتۇلۇپ
قاپتۇ .
خاقان :« بۇ نېمە ئىشتۇر ؟ » دەپ ھەيران بولۇپ ، يەنە بىر
كۈنى مىراخورنى چاقىرتىپ ، تورۇسقا قاراپ يېتىپ :
— ئېلىپ كىر ! — دەپتۇ . مىراخور نېمە قىلارىنى بىلەلمەي خا-
نىكەدىن سوراپتۇ . خانىكە :
— ئۇ قانداق ھالەتتە دېدى ؟ — دەپ سوراپتۇ . مىراخور جاۋاب

بېرىپ :

ــ تورۇسقا قاراپ يېتىپ ، ــ دەپتۇ .

ــ ئۇنداق بولسا ، ياغاچچىنى ئېلىپ كىر ، ــ دەپتۇ .

مىراخور چىقىپ ياغاچچىنى ئېلىپ كىرىپتۇ . سارايىنىڭ بىر تال ۋاسىسى چىقىپ كەتكەنىكەن . ئۇنى تۇزەپ جايىغا كەلتۈرۈپ قويۇپ چىقىپ كېتىپتۇ .

خاقان ئۇچ تەدبىر بىلەنمۇ مىراخورنى تۇتالماي ، ئۇنىڭ پېيىگە چۈشۈپ ماراپ يۈرۈپتۇ ۋە خوتۇنىنىڭ پات ـ پات ئاختاخانىغا كىرىدىغان بولۇپ قالغانلىقىنى سېزىپتۇ . خاقان : « مېنىڭ مىراخورغا قىلغان پەرمانلىرىمنى خوتۇنۇمدىن باشقا كىشى چۈشەنمەيتتى . خوتۇنۇم بولسا دانىشمەندۇر . شۇنىڭ يارىدىمى بىلەن مىراخور جازادىن قۇتۇلۇپ قالدى . ئەمدى بۇلار هوشيارلىشىپ ئاختاخانىدا كۆرۈشىدىغان بوپتۇ . ئۇنىڭ جېنىنى شۇ يەردە ئالاي » دەپ ، بىر ئاخشىمى ماراپ ئولتۇرسا ، خوتۇنى ئەتراپقا سەپسېلىپ ببقىپ ئۆيىگە كىرىپ كېتىپتۇ . خاقان بۇنى كۆرۈپ « ئەمدى ئۆز ئۆيۈمدە تۇتىدىغان بولدۇم » دەپ قىلىچىنى يالىڭاچلاپ ئۆي تەرەپكە يۈگۈرۈپتۇ . ئۇنىڭ شەپسىنى سەزگەن خوتۇن دەرھال بىر تاغارنى ئېلىپ تېگىنى تېشىپ مىراخورغا كىيدۈرۈپ :

ــ خاقان كىرىشى بىلەن تەڭلا پۇتلىرىڭنى تاغاردىن چىقارماي يۇمىلاپ ئىشكتىن چىقىپ قېچىپ كەتكىن . ساڭا هېچ گەپ بولمايدۇ ، ــ دەپ ئۆگىتىپتۇ . پادىشاه قەهرى ـ غەزەپ بىلەن كېلىپ ئىشكىنى تېپىپلا ئېچىشىغا ، بوسۇغىدىن بىر يۇمىلاق نەرسە يۇمىلاپ چىقىپ قاراڭغۇدا غايىب بوپتۇ . خاقان ئۆيگە كىرىشىگە :

ــ خاقان ئالىيلىرى ياخشى ۋاقىتدا كەپتىلا ، ئۇھ ، ئەجەب يېنىكلىشىپ قالدىم ، ــ دەپتۇ خوتۇنى . خاقان تېخىمۇ غەزەپ قىلىپ ، ئۆيىنى ئاختۇرسا هېچكىم كۆرۈنمەپتۇ . چىقىپ كەتكەن نەرسىدىن گۇمان قىلىپ :

ــ هەي خوتۇن ! هېلىقى ئۆيدىن چىقىپ كەتكەن كىم ؟ راستىنى ئېيتمىساڭ كاللاڭنى تېنىڭدىن جۇدا قىلىمەن ، ــ دەپتۇ .

خوتۇن قاقاقلاپ كۈلۈپتۇ . خاقان ھەيران بولۇپ :

ــ نېمىگە كۈلسەن ؟ ــ دەپ سوراپتۇ .

ــ ئالىملىرى شۇنىمۇ بىلمەمدىلا ؟ ــ دەپتۇ خوتۇنى ، ــ چەمپ كەتكەن نەرسە بولسا ، قوقاق ، مەن قوقاقداپ قالغانىكەنمەن ، بۇ گۇن بىرسىدىن : « قوقاق يۇمغاقسۇتتىن قورقارمىش » دېگەننى ئاڭلاپ ، چېكەمگە يۇمغاقسۇت قىستۇرۇۋالغانىدىم . ماڭا چاپلاشقان قوقاق يۇمغاقسۇتتىن قورقۇپ بەدەنلىرىمدىن چىقىپ يۇمىلاپ قېچىپ كەتتى . قوقاقنىڭ پۇت ـ قولى يوق دېگەننى ئاڭلىمىغانمىدىلە ؟ شۇڭا ، چاپلاشقان يەردە ئۇزاق تۇرۇپ قالدىكەن ، ــ دەپتۇ ۋە چېكسىدىكى يۇمغاقسۇتنى ئېلىپ خاقانغا سۇنۇپتۇ .

خاقان ئويلاپتۇكى : « قاچقان نەرسىنىڭ راستلا پۇتى يوق ئىكەن . قوقاقمۇ قورقىدىكەن ، مەنمۇ يۇمغاقسۇت ئېلىۋالسام بولغۇدەك » دەپ يانچۇقىغا يۇمغاقسۇت سېلىۋاپتۇ . ئۇندىن كېيىن مىراخور داۋاملىق خانىسىكەنىڭ ئۆيىگە كىرىدىغان بوپتۇ . خوتۇندىن بەزىدە نالە ئاڭلانسا ، خاقان ئۇنى « خوتۇنۇمغا قوقاق چاپلاشقان ئوخشايدۇ ، ئۇنىڭ چارىسى بار ، چىقىرىۋېتەلەيدۇ » دەپ خاتىرجەم يۇرۇپتۇ .

بۇ ھېكايىنى شۇنىڭ ئۈچۈن مىسال كەلتۈردۇمكى ، ئاشۇنداق نەچچە مەملىكەتلەرنى ئىدارە قىلغۇچى بىر خاقانمۇ ، خوتۇن كىشىنىڭ ئەقىل ـ پاراسىتى ، ھىيلە ـ مىكىرلىرىگە تاقابىل كېلەلمەي ، يېڭىلىپ ، بىر ئۆمۈر ئۇلارنىڭ ئەخمەق قىلىشىغا ئۇچراپتۇ . سېنىڭ بىر خوتۇندىن يېڭىلىشىڭ ھېچقانچە ئەجەبلىنەرلىك ئىش ئەمەس ، دېدى .

ئوغرى بۇ ھېكايىدىن تەسىرلىنىپ : « كىشىلەرنىڭ شەكلىگە ۋە جىنسىغا قاراپ باھا بەرمەك قېيىن ئىكەن » دەپ ئويلاپ :

ــ ئى بۇرادەر ! ماڭا ياخشى نەسىھەتلەر بىلەن ئىبرەتلىك ھېكايىلەرنى مىسال قىلىپ تەسەللى بەردىڭ . كېيىنكى ئۆمرۈمنى تەنھالىق بىلەن ئۆتكۈزگەيمەن ، ــ دېدى .

ــ ئى بۇرادەر ، ــ دېدى مېھمان ، ــ خوتۇنلارنىڭ ھەممىسى ئوخشاش ئەمەستۇر . قازىنىڭ خوتۇنىغا ئوخشاش ئەقىللىق ، مېھماندا

دوست ، ئېرىگە مېھرىبان ، كىشىلەرگە ھۆرمەت قىلىدىغان ، نومۇسلۇق ، ئۇيغاتچان خوتۇنلار ھەم كۆپ . سەن ئادەم خۇيلۇق ، ياخشى مىجەزلىك خوتۇنلارنى تاللاپ بىللە ئۆتۈپ ، ھاياتنىڭ لەززىتىدىن بەھرىمەن بو-لۇشۇڭ كېرەك . سەن « ماقۇلچى ساھابە » نىڭ ھېكايىسىنى ئاڭلىمىغان بولساڭ كېرەك .

— ئى بۇرادەر « ماقۇلچى ساھابە » نىڭ ھېكايىسى قانداق بولغا-نىكەن ؟ سۆزلەپ بەرگىن ، مەن ھەم ئىبرەت ئالاي .

ماقۇل ، — دەپ مېھمان ھېكايىسىنى باشلىدى :

ماقۇلچى ساھابە ھېكايىسى

رىۋايەت قىلىنىشىچە ، پەيغەمبەرلەر زامانىدا بىر ساھابە ئۆتكەن-كەن . دىلى يۇمشاق ، ھەممە ئىشقا « ماقۇل » دەپ جاۋاب بېرىدىغان ، ئەسلا « ياق » دېيىشنى بىلمەيدىغان كىشى ئىكەن .

بۇ ساھابەنىڭ بىرلا قىزى بار بولۇپ ، قىزنىڭ چوڭ بولۇپ بو-يىغا يېتىشى بىلەن تەرەپ ـ تەرەپتىن لايىق كېلىشكە باشلاپتۇ . ساھابە بولسا ، كەلگەنلەرگە يۈز كېلەلمەي كەلگەن لايىقلارنىڭ ھەممىسگە ئوخشاشلا « قىزىمنى بېرەي ، ماقۇل » دەپ جاۋاب بېرىپتۇ ، تۆت كۈن ئىچىدە تۆت يىگىتكە ۋەدە بېرىپ ، توي كۈنىنى بىر كۈن قىلىپ بەلگە-لەپتۇ . كۈندىن ـ كۈن ئۆتۈپ ، توي كۈنى يېقىنلاپ كەپتۇ . ساھابە بۇ ئىشتىن بېشى قېتىپ ، « كەلگەنلەرگە قىزىمنى بېرەي دەپ ۋەدە قىلە-ۋەردىم . قىزىم بولسا بىر ، يىگىت تۆت كىشىدۇر ، ئەمدى قانداق قىلغۇ-لۇق ؟ » دەپ ، پەيغەمبەرنىڭ قېشىغا بېرىپ :

— يا رۇسۇلىللاھ ، مەن بىر قىز چوڭ قىلغانىدىم . ئۇمۇ كەلدى : قىزىڭىزنى بېرىڭ دەپ ، بۇمۇ كەلدى : قىزىڭىزنى بېرىڭ دەپ . كەلگەن ئادەملەرنىڭ كۆڭلىنى قايتۇرالماي ھەممىسگە بېرەي ، دەۋېرىپتىمەن . ئەمدى توي كۈنى يېقىنلىشىپ قالدى . كەلگەنلەرگە نېمىدەپ جاۋاب بې-رەرمەن ، — دەپ يىغلاپتۇ . پەيغەمبەر دەپتۇ :

ـــ ئى ساھابە ، سەن ئۆيۈڭگە قايتىپ ، مۇشۇكنىڭ ئاسلىنىدىن بىرنى ، ئىتنىڭ كۆچۈكىدىن بىرنى ، ئېشەكنىڭ تەخىيىدىن بىرنى تېپىپ ، ئۆزۈڭنىڭ قىزى بىلەن قوشۇپ بىر ئۆيگە سولاپ قويغىن . مۇشكۈلۈڭ ئاسان بولىدۇ .

ساھابە ئۆيگە بېرىپ پەيغەمبەر دېگەندەك قىلىپ تۆتىنى بىر ئۆيگە سولاپ قويۇپتۇ . ئەتىسى سەھەر تۇرۇپ ئىشكىنى ئاچسا ، ئۆزىنىڭ قىزى بىلەن ئوخشاش تۆت قىز ئولتۇرۇپتۇ . ساھابە بۇلاردىن قايسىسى ئۆزىنىڭ قىزى ، قايسىسى كۆچۈك ، قايسىسى مۇشۇك ، قايسىسى تەخەي ئىكەنلىكىنى پەرق ئېتەلمەپتۇ . شۇنداق تۇرسا ، تۆت تەرەپتىن تويلۇق تارتىپ تۆت يىگىت كەپتۇ . شۇ كۈنى تويىنى قىلىپ ، تۆت قىزنى تۆت يىگىتكە بېرىپ ئۇزىتىپ قويۇپتۇ . كۆڭلىدە : « بۇ قىزلارنىڭ قايسىسى مېنىڭ قىزىم ، قايسىسى باشقىلىرى ، ئۇنى بىلەلمىسەم ، ئەمدى ئەرلىرى نېمىدەپ كېلەر ؟ » دەپ ئەندىشە قىلىپ تۇرسا ، ئىككىنچى كۈنى ئەتىگەندە چوڭ كۈيئوغلى ئەر ـ خوتۇن كىرىپ كەپتۇ . ساھابە « چاتاق چىقتىمكىن » دەپ ئەنسىرەپ كۈيئوغلىدىن :

ـــ ھە ، ئوغلۇم ، قىزىمىز چىشىگىزغا تەگمىگەندۇ ؟ ـــ دەپ سوراپتۇ .

ـــ چىشىمغىغۇ تەگمىدى ، بىراق ئويىنىشىپ قويسام يۈزلىرىمگە يامىشىپ ، تىرمىلاپ تۇرىدۇ ، بىر تەرەپتىن پىخىلداپ كۈلىدۇ . ھالىمىز مانا شۇ ، ـــ دەپتۇ ، ساھابە كۆڭلىدە : « مۇشۇكنىڭ بالىسى ئىكەن » دەپ بىلىپ :

ـــ خاپا بولماڭ ئوغلۇم ، ئۇنىڭ بۇ قىلغىنى چاقچاق قىلغىنى ، كىچىكىدىنلا تاتلاپ ئويۇن قىلاتتى . مەن ئۇنىڭغا نەسىھەت قىلاي ، ـــ دەپ ماگدۇرۇپتۇ .

چوڭ كۈيئوغۇل كېتىپ تۇرۇشىغا ، ئىككىنچى كۈيئوغلى ئەر ـ خوتۇن كىرىپ كەپتۇ . ساھابە بۇلارنى كۆرۈپ : « بۇ ئىككىسى نېمە چاتاق چىقارغاندۇ ؟ » دەپ ئەنسىرەپ كۈيئوغلىدىن :

ـــ ھە ، ئوغلۇم ئۆي تۇتالامدىكەنسەن ؟ ـــ دەپ سوراپتۇ .

كۆيئوغلى :

ـــ ئۆيغۇ تۇتۇپ كېتىمىز . ئەمما ئۇنى ئۆزۈمگە ئۆگىتىۋالاي دەپ بىر يەرلىرىنى تۇتۇپ قويسام ، قارسىلدىتىپ تېپىپ خاپا قىلىۋاتىدۇ ، ـــ دەپتۇ ، ساھابە كۆڭلىدە : « بۇ ئېشەكنىڭ بالىسى ئىكەن » دەپ بىلىپتۇ ۋە :

ـــ بالا دېگەننىڭ ئۆزىنى تۇغقان بىلەن خۇيىنى تۇغمايدىكەنمىز ، كىچىكىدىنلا ئاداشلىرىنى تېپىپ ئويۇن قىلاتتى . مەن نەسىھەت قىلاي ، خاپا بولماڭ ، ـــ دەپ يولغا سېلىپ قويۇپ تۇرسا ، ئۇچىنچى كۆيئوغلى ئەر ـ خوتۇن كىرىپ كەپتۇ . ساھابە ئۇنىڭدىنمۇ ھال سوراپتۇ . كۆيئوغلى جاۋاب بېرىپ :

ـــ شۇنداق يېقىن بېرىپ كۆڭۈل ئىزھار قىلسام ، كارسىلدىتىپ چىشلەپ قورقۇتۇپ تۇرىدۇ ، ـــ دەپتۇ . ساھابە كۆڭلىدە « بۇ ئىتنىڭ كۆچۈكى ئىكەن » دەپ بىلىپ :

ـــ قورقماڭ ئوغلۇم ، چىرايلىق دېگەننىڭ ئاشۇنداق خۇيى سەت كېلىدىكەن . كىچىكىدىنلا بىرسى ئويۇن قىلىپ قويسا چىشلەپ ئەركەلەيتتى . مەن نەسىھەت قىلاي ، ـــ دەپ ئۇنىمۇ يولغا سالىتۇ .

ئاخىر تۇتنىچى كۆيئوغلى ئەر ـ خوتۇن كەپتۇ . ساھابە ئۇلارنى ئۆيگە باشلاپ ، ھال سوراپتۇ . كۆيئوغلى جاۋاب بېرىپ :

ـــ ئاتا ـ ئانامغا رەھمەت ، بۇ قىز ئاق كۆڭۈل ، سەممىي ، مېھرىبان ، راستچىل ، پەزىلەتلىك ، ئەقىل ـ پاراسەتتە تولغانىكەن . مېنىڭ ھۆرمىتىمنى قىلىدۇ ، مەن ئۇچۇن جېنىنى پىدا قىلىدۇ . تالاغا چىقسام كىيىملىرىمنى تۈزەشتۈرىدۇ ، ئۆيگە كىرسەم ، تازىلاپ ، يۇز ـ كۆزلىرىمنى يۇيغىلى سۇ تەييارلاپ تۇرىدۇ ، قىل دېگەننى قىلىدۇ ، قىلما دېگەندىن ئۆزىنى تارتىدۇ . ئۆزلىرىگە رەھمەت ئېيتقىلى كەلدىم ، ـــ دەپتۇ . ساھابە بۇنى ئاڭلاپ : « ئۆز قىزىم ئىكەن » دەپ بىلىپتۇ ۋە ئۇلارنى ئوبدان مېھمان قىلىپ يولغا سالىتۇ . بۇ ئىككىسى ئۆمۈر بويى بىللە ئۆتۈپ ، تەڭ قېرىپتۇ . قالغانلىرى بولسا ، ئۆزلىرىنىڭ ئەسكى خۇيلىرى بىلەن ئەرگە تېگىپ ـ ئەردىن چىقىپ ، ۋەيرانلىقتا ئۆتۈپتۇ . خو-

تۇنلارنىڭ مىجەزى : ئىت خۇيلۇق ، ئېشەك خۇيلۇق ، مۇشۇك خۇيلۇق ، ئادەم خۇيلۇق بولۇش شۇنىڭدىن قاپتۇ .

مەن بۇ ھېكايەتنى شۇنىڭ ئۈچۈن مىسال كەلتۈردۈمكى : ئادەم خۇيلۇق خوتۇننى تاللاپ ، ئۇنىڭ بىلەن بىللە ئۆتسەڭ ، خۇددى قازىنىڭ خوتۇنىدەك رەقىبلەر ئالدىدا يەرگە قاراتماي ، جان پىدالىق بىلەن سېنى قوغدايدۇ . بۇنىڭدەك دانا خوتۇنلار ھەرگىز يۇزۇڭنى تۆكمەيدۇ ، بەلكى ياخشى ئابرۇي ـ ئىناۋەت بېغىشلايدۇ ، دەپ ھېكايىسىنى تۈگەتتى .

ئوغرى مېھماننىڭ ھېكايەتلىرىدىن كۆپ ئىبرەتلەر ئېلىپ ، ئىنسانلارنى پەرق ئېتىش توغرىسىدا يەنە بىر بىلىمگە ئېرىشىپ ، ئۆيىگە بېرىپ كىتاب مۇتالىئە قىلىش بىلەن مەشغۇل بولدى .

پادىشاھ جەئپەر ھېكايىسى

رىۋايەتچىلەرنىڭ ھېكايە قىلىشچە ، بۇرۇنقى زاماندا كاتتا بىر مەملىكەت بار بولۇپ ، ئۇنىڭ جەئپەر ئىسىملىك بىر پادىشاھى بار ئىدى . ئۇنىڭ ئادالەت بابىدا شان ـ شەۋكىتى مەشھۇر بولۇپ ، كۆپلىگەن مەمـ لىكەتلەر ئۇنىڭ ئىتائىتىگە كىرىپ ، باج ـ خىراجەت تۆلەيتتى . شۇ سەۋەبتىن ، خەزىنىسى ھەددى ـ ھىسابسىز ئىدى . ئەمما ئۇنىڭ پەرزەنتى يوق ئىدى . شۇڭا كۆڭلى غەش بولۇپ : « ماڭا شۇنچە خەزىنە ۋە شاھـ لىق مەرتىۋىسىنى نېسىپ قىپتۇ ، بىراق ياندۇرغان چىرىغىمنى ئۆچۈرۈپ قويماي . تەختىمگە ۋارىسلىق قىلغۇلى بىر پەرزەنت بەرمەپتۇ . مېنىڭ شۇرلۇق يەر ، مېۋىسىز دەرەختىن نېمە پەرقىم بولسۇن » دەپ ، كېچە ـ كۈندۈز ھەسرەت ـ نادامەتلەر چېكىپ ، ئاھ ئۇرۇپ ئاللاغا يېغلاپ ، خۇدادىن بىر ئوغۇل پەرزەنت تىلىدى . خەزىنىلىرىنى كىمگە ئېچىپ ، يېتىم ـ يېسىر ، مۇساپىر ـ مۇجاپىر ، يوقسۇل ـ بىچارە ، شەيخ ـ دەر ـ ۋىشلەرگە كۆپلەپ سەدىقىلەر بېرىپ ، ئۇلاردىن دۇئا تەلەپ قىلدى . شۇنداق قىلىپ ، ئاخىر ئۇنىڭ دۇئا ـ تىلاۋەتلىرى ئىجابەت بولۇپ ، ئاللا ئۇنىڭغا بىر ئوغۇل پەرزەنت ئاتا قىلدى . پادىشاھ خۇشال بولۇپ ، مەمـ لىكەتلىرىدىكى پۇقرا ۋە سودىگەرلەرنىڭ نەچچە يىللىق باج ـ سېلىقلـ رىنى كەچۈرۈم قىلدى . مەھبۇسلارنى زىندانىدىن ئازاد قىلىپ ئەركىنلىك بەردى . ھېچكىم ـ ھېچكىمگە ئاداۋەت قىلماسلىق ، خۇشال ـ خۇرام يا ـ شاشقا پەرمان قىلدى . ياخشى كۈن ، ياخشى سائەتتى تاللاپ ، شاھزادـ نىڭ ئات تويىنى قىلىپ ، قىرىق كېچە ـ كۈندۈز پۇقرالارغا ئاش ـ چاي بەردى . ئاندىن كېيىن ئوغلىنى قابىلىيەتلىك دايەلەرنىڭ قولىغا تاپـ شۇردى . شاھزادە دايەلەرنىڭ تەربىيىسىدە شۇنداق تېز چوڭ بولۇشقا

باشلىدىكى ، بىر كۈندە بىر ئاي ئۆتكەندەك ، بىر ئايدا بىر يىل ئۆتكەن-دەك يوغىناپ ، ئون ئىككى ياشقا تولغاندا ، قەلەمدە ، ئەلەمدە كامالەتكە يېتىپ تەڭداشسىز ماھارەتلەرنى ئىگىلىدى .

پادىشاھ جەئپەر ئوغلىدىن پەخىرلىنىپ ، كۆڭلى خاتىرجەم ئۆتتى ۋە « ئەمدى تاجۇتەختىم كىشىنىڭ قولىدا قالمايدىغان بولدى » دەپ ئويلاپ يۈرەتتى . كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئۇشتۇمتۇت شاھزادىگە بىر كېسەل تەگدىكى ، ئۇنىڭ ھالى كۈندىن ـ كۈنگە زەئىپلىشىشكە باشلىدى . ئاخىر بۇ كېسەل ئەۋجىگە چىقىپ شاھزادىنى يېقىتتى . بۇ ھال شۇئان پادىشاھقا مەلۇم قىلىندى . نى ـ نى داڭلىق تېۋىپلەرنى كەلتۈرۈپ كۆرسەتتى ، ئۇلارنىڭ بەرگەن دورىلىرى ھېچنېمگە پايدا قىلمىدى . قىلمىغان سەۋەب ، بەرمىگەن دورا قالمىدى . كېسەل ياخشىلانمىدى . بۇنىڭ دىن پادىشاھنىڭ كۆڭلى يېرىم بولۇپ ، خاپىچىلىقى زىيادە بولدى : كېچە ـ كۈندۈز ئوغلىغا ئاللادىن شىپالىق تىلەپ ، نالە ـ پەريات قىلاتتى ، شاھزادىنىڭ كېسەل ئازابىدىن نالىلەر قىلىپ ، « ئاھ بېشىم ، ۋاي يۈرىكىم » دېگەن ئاۋازلىرىنى ئاڭلاپ يۈرەكلىرى ئېچىشىپ ، جىگەرلىرى پارە ـ پارە بولۇپ ئۈزاق ـ ئۈزاق ھوشىدىن كېتەتتى . بىرـ كەمدىن كېيىن يەنە ھوشىغا كېلىپ قالاتتى . ئوغلىنىڭ بىچارە ھالىنى كۆرگەنده ئۇنىڭغا تەشنالىق بىلەن قاراپ ئولتۇرۇپ ، يۈرەك ـ باغرىدىن قانلار تاماتتى .

شۇنداق قىلىپ ، شاھزادىگە ئاخىر ئەجەل ئوقى تېگىپ يورۇق ئالەمدىن كۆز يۇمدى . ئاتا ـ ئانا زار ـ زار يىغلاپ ، نامىزىنى ئوقۇپ ئۆـ زىنىڭ باغچىسىغا دەپنە قىلدى ، شۇ كۈندىن باشلاپ پادىشاھ كۈندە كېـ لىپ ئۇنىڭ قەبرىسىنى قۇچاقلاپ يىغلاپ ، ئوردا ئىشلىرىغا چىقمىدى . قاتتىق ماتەمدار بولۇپ ، ھېچكىم بىلەن كۆرۈشمىدى . بۇنىڭدىن دۆلەت ئەركانلىرى كۆپ قايغۇرۇپ ، پادىشاھنىڭ كۆڭلىدىن غەم ـ قايغۇنى كۆتۈرۈش ئۈچۈن تەدبىرلەر قىلىپ ، تەسەللى بېرىشتى . ئۆلگەنىنىڭ كەينىدىن ئۆلگىلى بولماس ، ئۆلۈم ھەممىگە باردۇر ھەم سۇنىتتۇر ، ئاللانىڭ ھۆكمىگە پۈتمەك كېرەك ، دەپ كۆپلىگەن تەسەللىلەردىن كېـ

يىن پادىشاھنىڭ كۆڭلىدىكى غەم ـ قايغۇنى كۆتۈرۈش ئۈچۈن شىكارغا ئېلىپ چىقتى . بۇلار شىكارغا چىقىپ كېتىپ باراتتى ، پادىشاھنىڭ ئالـ دىغا بىر ئادەمنىڭ باش سۆڭىكى ئۇچرىدى . ئۇنى ئېلىپ قارىغاندى ، باش سۆڭەككە ئۇچ قۇر خەت يېزىلىق ئىكەن . ئۇ خەتنى ئوقۇپ كۆرسە خەتتە : « قاتتىقتىن ـ قاتتىق ، نېمە قاتتىق ؟ » ، « ئاچـ چىقتىن ـ ئاچچىق ، نېمە ئاچچىق ؟ » ، « شېرىندىن ـ شېرىن ، نېمە شېرىن ؟ » دېيىلىپتۇ .

جەئپەر شاھ باشنى قولىغا ئېلىپ قاراپ ھەيران بولدى . ئەمما خەتكە جاۋاب تاپالمىدى . باشنى ئېلىپ ئوردىسىغا قايتىپ كەلدى . بارـ لىق ۋەزىرلىرىنى چاقىرىپ :

ـــ بۇ باشتىكى خەتنى ئوقۇپ ، ئۇنىڭ مەنىسىنى ماڭا ئېيتىپ بېرىڭلار ، ـــ دېدى . ۋەزىرلەر خەتنى ئوقۇپ بېقىپ ، ھېچقايسىسى بىر نەرسە دېيەلمىدى . دېگەندەمۇ ، بىر سىنىڭ دېگىنى بىر سىنىڭ دېگىنىگە ئوخشمايتتى .

شۇنداق قىلىپ ، خەتنىڭ مەنىسىنى ھېچكىم يېشەلمىدى . ئاخىر پادىشاھ جاكار قىلدۇرۇپ : « كىمكى باش سۆڭەكتىن ئۇچ خەتنىڭ مەـ نىسىنى يېشىپ بېرەلسە ، ئۆز يېنىمدىن ئورۇن بېرىپ ، ئۇلۇغلاردىن قـ لىمەن » دېدى . بۇ خەۋەر ئالەمنىڭ بۇلۇڭ ـ پۇچقاقلىرىغىچە يېتىپ بېرىپ ، دۇنيانىڭ ھەر تەرەپلىرىدىن ئادەملەر كېلىشكە باشلىدى . ئەمما ئۇلارمۇ ، ھەر قايسىسى ھەر تەرىقىدە تەبىر ئېيتىشتى ، بىرىنىڭ دېگىنى بىلەن بىرىنىڭ دېگىنى ئەسلا ئوخشمىدى . خىلمۇخىل بىرىلگەن بۇ جاۋابلار خەتنىڭ ئۆز مەنىسى ئەمەس ، بەلكى تەخمىنەن ئوخشتىشلار ئىدى .

پادىشاھ جەئپەرنىڭ مەملىكىتىدە ، بىر يوقسۇل كەمبەغەل كىشى بار بولۇپ ، ئۇنىڭ ئون بەش ياشقا كىرگەن بىر قىزى بار ئىدى . بۇ قىزنىڭ ئىسمى گۈلفىرەھ ئىدى . ئۇ شۇنداق بىر قىز ئىدىكى ، ھۆسن بـا ـبىدا تاجىدار ، نازاكەت بابىدا يەتتە ئىقلىمغا مەشھۇر ، لاتاپەت بابىدا شېكەر سۆزلۈك تۇتىلاردەك سۆزمەن ئىدى ۋە پاراسەتلىك ، دانىشمەن

ئىدى . ئۇ قىزىل ياقۇتتەك لەۋلىرىنى تەۋرىتىپ سۆز قىلىدىغان بولسا ، شەھەر خەلقى بەھوش بولۇپ ، يېمەك - ئىچمەكتىن قالاتتى . پادىشاھ جەئپەرنىڭ باش سۆڭەكتىكى خەتنىڭ جاۋابىنى تاپالماي تارتىۋاتقان ئاۋارىچىلىكىنىڭ خەۋىرى بۇ قىزغىمۇ يېتىپ كەلدى .

شۇنداق قىلىپ ، گۈلفىرەھ بۇ ئىشتىن ئەجەبلىنىپ ئاتىسىنى چاقىرىپ :

— ئى مېھرىبان ئاتا ، پادىشاھ جەئپەر شىكارغا چىقىپ كېتىۋاتىسا ، ئۇنىڭ ئالدىغا بىر ئادەمنىڭ باش سۆڭىكى ئۇچراپتۇمىش ، ئۇ باش سۆڭەككە ئۇچ جۈملە خەت يېزىلغانىكەن . پادىشاھ ئۇ خەتنىڭ مەنىسىنى بىلمەكچى ئىكەن ، ئەمما ئۇنىڭ يېنىدىكى دانىشمەن ، ئەقىلدارلىرى تەبىر بېرەلمەي ، پادىشاھنى غەمگە مۇپتىلا قىپتۇ . سىز پادىشاھنىڭ ھۇزۇرىغا بېرىپ ، ئۇزىڭىزنى مەلۇم قىلىپ ، باش سۆڭەكتىكى خەتكە تەبىر بېرىمەن دەڭ . ئۇ سىزدىن سورىغاندا :

— قاتتىقتىن - قاتتىق ، ئاتنىڭ تۇيىقى قاتتىق : ئاچچىقتىن - ئاچچىق ، ئۆلۈم ئاچچىق ، شېرىندىن - شېرىن ، ئۆيلەنمىگەن ئادەمگە ئۆيلەنمەك شېرىن ، دەپ جاۋاب بېرىڭ . ئەمما مېنىڭ ئۆگەتكەنلىكىمنى بىلدۇرۇپ قويماڭ . — دېدى .

گۈلفىرەھنىڭ ئاتىسى ناھايىتى خۇشال بولۇپ ، پادىشاھنىڭ ھۇزۇرىغا راۋان بولدى ، ئۇزاق يوللارنى بېسىپ ، نۇرغۇن رەنج - مۇشەققەتلەرنى تارتىپ ، ئاخىر جەئپەر شاھنىڭ تۇرغان شەھىرىگە يېتىپ بارىدى . ئۇچ - تۆت كۈن ھاردۇق ئالغاندىن كېيىن پادىشاھنىڭ ئوردىسىغا كىرىپ ، خادىملارغا ئۆزىنى مەلۇم قىلىپ :

— مېنى پادىشاھنىڭ ھۇزۇرىغا ئېلىپ كىرىڭلار ، ئۇنىڭ بىلەن مۇھىم ئىشىم بار ئىدى ، — دەپ ئىلتىماس قىلدى .

پادىشاھنىڭ خوجا سەئىد دەپ بىر ۋەزىرى بار ئىدى ، غۇلاملار بېرىپ بۇۋاينىڭ ئىلتىماسىنى ئۇنىڭغا مەلۇم قىلدى . ۋەزىر پادىشاھ جەئپەرگە مەلۇم قىلدى . پادىشاھ جەئپەر ۋەزىرگە :

— ئۇنىڭدىن سوراڭلار ، نېمە ئەرزى بار ئىكەن ؟ — دەپ

تاپشۇردى . ۋەزىر بوۋاينىڭ ئالدىغا بېرىپ :

— ئى بوۋا ، نېمە ئەرزىڭ بار ؟ — دېدى .

— ئەرزىم شۇكى ، باش سۆڭەكتىكى ئۈچ خەتنىڭ تەبرىنى بەرگىلى كەلدىم ، — دېدى بوۋاي .

پادىشاھ ۋەزىردىن بۇ مەلۇماتنى ئاڭلاپ ، بوۋاينى دەرھال ئېلىپ كىرىڭلار ، دەپ ئەمر قىلدى . پادىشاھ بوۋاينى كۆرۈپ :

— ئى بوۋاي ، دېمەكچى بولغانلىرىڭىزنى بايان قىلىڭ ، — دېدى . بوۋاي بولسا ، قىزىنىڭ ئۆگەتكەنلىرىنى بايان قىلدى .

پادىشاھ بوۋاينىڭ بەرگەن تەبىرىدىن ھەيران بولۇپ ، بوۋايدىن :

— ئى بوۋاي ، بۇ دېگەنلەر ئۆزىڭىزنىڭ سۆزى ئەمەس . كىمـ نىڭ ئۆگەتكەنلىكىنى دەڭ ، بولمسا ، ئۆلتۈرۈلسىز ، — دەپ قورقۇتۇپ ھەيۋىلەر قىلدى . بۇ بىچارە كىشى ئەندىشىگە چۈشۈپ ، راستىنى ئېيتـ مسا ئۆلىدىغانلىقىغا كۆزى يەتتى . ئاخىر ئىلاج بولۇپ :

— ئۆيـۈمدە ئون بەش ياشقا كىرگەن گۈلفىرەھ ئىسىملىك بىر قىزىم بار ئىدى . شۇ ئۆگەتتى ، — دەپ جاۋاب بەردى . ئون بەش ياشـ لىق بىر قىزنىڭ ئەقىل ـ پاراسىتىنى ئاڭلاپ ، پادىشاھ باشلىق دۆلەت ئەركانلىرىنىڭ ھەممىسى ھەيران قالدى ۋە تەھسىن ـ ئاپىرىن قىلىشتى . بـوۋاينىڭ بەرگەن جاۋابى جەئپەرگە ياراپ ، گۈلفىرەھكە غايىبانە ئاشىق ـ نىگاران بولدى . ئۇنىڭغا ئاتاپ ، بۇ بەيىتنى ئوقۇدى :

بەيىت

ئۆزىنى كۆرمەي تۇرۇپمەن ماڭا دىلبەر ئۈچرىدى ،
جان دىماغىنى تازا قىلغان زۇلفى ئەنبەر ئۈچرىدى .
قۇش كەبى تەشنا بولۇپ ، غەم دەشتىدە نالەر ئىدىم ،
تەلىيىم كېلىپ ماڭا ، سەرۋە ـ سەنۇبەر ئۈچرىدى .
ئارزۇ ـ ئارمان يولىدا ، مۇڭداشقا مەن تەشنا ئىدىم ،
لەبلىرى قەن ۋە ھەسەل ، شېرىن زۇۋانىم ئۈچرىدى .
ئەقلى ـ ئىدراك ، پەھمى بىلەن قىلدى شەيدا ئول نىگار ،

كۆكسۈمگە زەربە ئۇرۇپ ، جانىمغا نەشتەر ئۇچرىدى .
يورۇماي ئۆتكەنىدى كۆڭلۈم مېنىڭ تۇنلەر كەبى ،
شۇكرى مىڭلاپ تەڭرىگە ، شامۇ چىراغىم ئۇچرىدى .
كەتتى ئەقلىم بۇ بېشىمدىن ھەر نېچۈك سۆز سۆزلىسەم ،
ئەيىب ئەمەستۇر بۇگۈن ماڭا ئەپسۇنگەر ئۇچرىدى .

شۇنداق قىلىپ ، پادىشاھ جەئپەر گۈلفىرەھنىڭ ئاتىسىغا كۆپلىگەن ئالتۇن ـ كۈمۈشلەرنى ئىنئام قىلدى . پادىشاھ خوجا سەئىد ۋەزىرنى بىر چەتكە تارتىپ خلۇۋەتكە ئاپىرىپ :

ـــ ئى ۋەزىر ، بۇۋاينىڭ قىزى تەرىپتىن تاشقىرى دانا ۋە زېرەك ئىكەن ، بۇنى قايسى تەرىقە بىلەن كەلتۈرۈپ ، كۆرۈشكە مۇيەسسەر بولارمىز ؟ ـــ دەپ مەسلىھەت سالدى .

ۋەزىر دېدىكى :

ـــ ئى ئۇلۇغ شاھىم ، ئۇنىڭ تەدبىرى ئاساندۇر ، بىر غېرىچ يېپەك رەخت ئەۋەتىپ ، مۇشۇ رەختتە بىر كىيىم تىكىپ ئەۋەتسۇن ، دېسەك ، ئەلۋەتتە بۇنىڭغا ئاجىز كېلىدۇ ، ياكى بىرەر گەپ ـ سۆز ئەۋەتىدۇ . مۇشۇ تەدبىر ئارقىلىق ئالاقە قىلىپ ، كۆرۈشۈش ئىمكانىيىتى يارىتىلى بولىدۇ .

ـــ ئى خوجا سەئىد ۋەزىر ، بۇ ئىشنى زىنھار كېچىكتۈرۈپ بولماس ، ـــ دەپ جەئپەر بۇ بېيىتنى ئوقۇدى :

بېيىت

جاننى ئاغرىتماي نېمە بىلسۇن ئول كىشى جان قەدرىنى ،
دەردى يوقلار نېمە بىلسۇن دەردى بارنىڭ قەدرىنى .
بۇلبۇللار شەيدا بولۇر گۈل قەدرىنى بىلگەن ئۇچۇن ،
نېمە بىلۇر قاغا ـ قۇزغۇن ، گۈل بىرلە بوستان قەدرىنى .
مەقسەتنى ھاسىل قىلالماس بىمۇشەققەت ھەر كىشى ،

تاكى تەشنا بولمىغۇچە نېمە بىلۇر سۇ قەدرىنى .
ئەلئارا كۆپ سۆزلىمە ، ساقلاپ سىرىڭنى سۆزلىگىن ،
بولما ھەيران سەن مېنىڭدىن بىلگىن مۇھەببەت قەدرىنى .

شۇنداق قىلىپ ، ۋەزىرنىڭ كۆرسەتكەن تەدبىرى پادىشاھقىمۇ ياقتى ، شۇڭا بۇۋاينى كەلتۈرۈپ ئۇنىڭغا بىر غېرىچ رەختنى بېرىپ :

ـــ بۇ رەخت بىلەن قىزىڭنى ماڭا بىر كېيىم تىكىپ ئەۋەتسۇن . ئەگەر ، قوبۇل قىلمىساڭلار ھەر ئىككىڭلارنى ئۆلتۈرۈپ ، مال ـ مۈلۈكۈڭلارنى تالان ـ تاراج قىلىمەن ، ـــ دەپ ، بۇۋايغا ۋەزىرنى بىللە قوشتى .

گۈلفىرەھنىڭ ئاتىسى پادىشاھ بەرگەن بىر غېرىچ لاتىنى ئېلىپ يىغلا ـ يىغلا ئۆز شەھىرىگە راۋان بولدى . شۇنداق مېڭىپ ، بىر مۇددەت يول يۈرۈپ ، ئۆز يۇرتىغا يېتىپ باردى . قىزى بىلەن كۆرۈشۈپ ، پادىشاھنىڭ ھۇزۇرىغا بېرىپ ئۇچ خەتكە تەبىر بەرگەنلىكىنى ، جاۋاب پادىشاھقا ياراپ ، بۇۋاينىڭ ئۆز سۆزى ئىكەنلىكىگە ئىشەنمىگەنلىكى ، پادىشاھنىڭ قىستىشى بىلەن ئامالسىزلىقتىن راست سۆزلەشكە مەجبۇر بولغانلىقلىرىنى قالدۇرماي بايان قىلىپ ، كۆزلىرىدىن ياش ئورنىغا قان ئاققۇزدى . ۋەزىرنىڭ بىللە كېلىش سەۋەبلىرىنى ئېيتىپ ، پادىشاھ بەرگەن بىر غېرىچ لاتىنى گۈلفىرەھكە سۇنۇپ ، بۇنىڭدا بىر كېيىم تىكىپ ئەۋەتسۇن دېدى ، دەپ يەتكۈزدى .

گۈلفىرەھ ئاتىسىغا تەسەللى بېرىپ :

ـــ ئى ئاتا ، ئۆتكەن ئىشقا كۆز يېشى قىلىش پايدىسىزدۇر . پادىشاھقا جاۋابنى ئۆزۈم بېرىمەن ، ـــ دەپ ، ئۆيگە كىرىپ ، پادىشاھ ئەۋەتكەن لاتىنىڭ چوگلۇقىدا بىر غېرىچ قەغەز ئېلىپ چىقىپ ۋەزىرگە بېرىپ :

ـــ بۇنى پادىشاھىڭغا قېشىغا ئاپارغايسىز . مەن تىكىدىغان كېيىمىڭنى ئەندىزىسىنى كېسىپ ئەۋەتسۇن . ئاشۇ قېلىپ بويىچە تىكىپ ئەۋەتىمەن . لېكىن ئۇندىن باشقا قېلىپتا تىكەلمەيمەن ، ـــ دېدى .

ۋەزىر بۇنىڭدىن ھەيران بولۇپ ، قەغەزنى ئېلىپ پادىشاھنىڭ ھۇزۇرىغا قاراپ راۋان بولدى . پادىشاھنىڭ بارگاھىغا بېرىپ ، گۈلغە- رەھنىڭ ئېيتقان سۆزلىرىنى بىر ـ بىرلەپ بايان قىلدى . بۇنى ئاڭلاپ پادىشاھ ۋە ئەھلىمەجلىسنىڭ ھەممىسى تەئەججۇپلىنىپ ، بارماقلىرىنى چىشلەپ تەپەككۇردا قالدى . پادىشاھ قىزنىڭ جامالىنى كۆرۈشكە ئالـ دىراپ ، ئىنتىزارلىقى تېخىمۇ زىيادە بولدى . قىز ئەۋەتكەن قەغەزگە قاراپ ، بۇ بەيىتنى ئوقۇدى :

بەيت

كۆيدۈرمەك ئۈچۈن دىلبەر ئۆزىنى ئايان ئەتتى ،
قېچىپ يانا ناز ئەيلەپ ، ئۆزىنى پىنھان ئەتتى .
جاللىتى ئاتتى مېنى شۇنچە يىراقتىن چېنەپ ،
ھەر تىنىقتا جېنىمدىن قېنىمنى راۋان ئەتتى .
مۇھەببەت مەيدانىدا كىرپىكلىرى سەپ تارتىپ ،
جىلۋە ئوقى ئاتماققا قېشىنى كامان ئەتتى .
بىلمىدى ھالىمنى ئۇ يۈزمۈيۈز كۆرمەي تۇرۇپ ،
ۋەئدىنى كېيىن سۈرۈپ مېنىڭدىن گۇمان ئەتتى .
كەلمىدى نازلەر بىلەن باغرىمنى كاۋاپ ئەيلەپ ،
زالە سۈپەت داغىنى كۆكسۈمگە نىشان ئەتتى .
ھەر تەدبىر قىلىپ باقسام ، ئۇنىڭدىن چاتاق تېپىپ ،
ئۆزىنى قەستەن قاچۇرۇپ ، ئاشقىتىن يىراق ئەتتى .
ئىشق ـ مۇھەببەت لەشكىرىنى ماڭدۇرۇپ ئول دىلبەر ،
جان ۋە تېنىدە ئىقلىم رەختىنى تالان ئەتتى .
ۋۇجۇد ئىمارىتىمنى رەھىمسىز خاراب ئەيلەپ ،
ئەل ئىچرە قىلىپ مەجنۇن ، رەسۋايى جاھان ئەتتى .

ـــ ئەي ۋەزىر ، يەنە نېمە تەدبىرلىرىڭ بار ؟ ـــ دەپ سورىدى . ۋەزىر مەسلىھەت بېرىپ :

— ئى ئۇلۇغ شاھىم ، ئۆكۈردىن بىرنى ، پادىشاھ بۇ ئۆكۈزنى يەتتە ئاي بولغاندا بالالاتسۇن ، دېدى دەپ ئەۋەتسەك ، بۇنىڭدا ئاجىز كېلىپ بىزدىن يېڭىلۇر ، ئۇ يېڭىلمىگۈچە تەسلىم بولماس ، — دېدى .

پادىشاھ ئۇنىڭ مەسلىھىتىنى ماقۇل كۆرۈپ ، گۈلفىرەھنىڭ قېشىغا ۋەزىردىن بىر ئۆكۈز ئەۋەتتى . ۋەزىر بېرىپ ، بۇ ئۆكۈزنى يەتتە ئاي بولغاندا تۇغقان مۇزىيى بىلەن كۆرسىتىسىز ، دەپ گۈلفىرەھكە تاپشۇردى . گۈلفىرەھ ھەم قوبۇل قىلدى . بۇۋاي ئەندىشە قىلىپ نالىلەر قىلماقتا ئىدى . گۈلفىرەھ ئاتىسىغا تەسەللى بېرىپ :

— قورقماڭ ، بۇ ئۆكۈز يەتتە ئايلىق بولغاندا تەمىناتىمىزغا يېتىدىكەن ، — دېدى ، ۋەزىرگە : — سىز يەتتە ئاي بولغاندا كېلىڭ . ئۆكۈزىڭىزنى قوشكېزەك تۇغدۇرۇپ قويايلى ، — دەپ يولغا سالدى .

شۇنداق قىلىپ ، ۋەزىر ئۆز يولىغا راۋان بولۇپ ، پادىشاھقا گۈلفىرەھنىڭ بەرگەن جاۋابىنى بايان قىلدى . بۇنى ئاڭلاپ ، پادىشاھ ۋەزىر ـ ئەمەلدارلارنىڭ ھەممىسى ئىشىنىڭ ئاخىرىنى كۆرۈشكە ئىنتىزار بولۇشتى . پادىشاھ جەئپەر ئۇچۇن يەتتە ئاي يەتتە يىلدىنمۇ يىراق ئىدى . يار ۋەسلىدە ھالى خاراب ، باغرى كاۋاپ بولۇپ ، دەرد ـ ئەلىمى كۈندىن ـ كۈنگە زىيادە بولماقتا ئىدى . كۈندىن ـ كۈن ئۆتۈپ ، ئايدىن ـ ئاي ئۆتۈپ ، يەتتە ئايمۇ توشتى . ۋەزىرنى چاقىرىپ گۈلفىرەھنىڭ قېشىغا ئەۋەتتى .

ۋەزىر تەييارلىقلار قىلىپ ، گۈلفىرەھنىڭ يۇرتىغا بېرىپ ، ئۇنىڭ ئىشىكىنى قاقتى . گۈلفىرەھ چىقىپ كۆردىكى ، ۋەزىر يېتىپ كەپتۇ . ئۇنىڭغا :

— تۇرۇپ تۇرۇڭ ، ئۆيدە ئاتام يوق ، — دېدى .

— نەگە كەتتى ؟ — دەپ سورىدى ۋەزىر .

— ھامامغا تۇغقىلى كەتتى ، — دېدى .

ۋەزىر بۇ جاۋابتىن ھەيران بولۇپ ، قايتىپ بېرىپ پادىشاھقا قىزىنىڭ جاۋابىنى مەلۇم قىلدى .

-ھەي ئەخمەق ! — دېدى پادىشاھ . — شۇنىمۇ گەپ دەپ

كۆتۈرۈپ كەلدىڭمۇ ؟ گۈلفىرەھكە دېگىنكى ، ئەر كىشىنىڭ تۇغقىنى نەدە بار . ئەركەكمۇ تۇغامدۇ ؟ مەن ئۇ قىزنى « ئاقىل ۋە دانا ئىكەن » دەپ خىيال قىلسام ، ئەمما ئۇ نادان ، ئەخمەق ئىكەن . بۇ سۆزلىرىمنى ئۇنىڭغا يەتكۈز . ــ دېدى .

ۋەزىر كېلىپ ، پادىشاھنىڭ دېگەنلىرىنى گۈلفىرەھگە يەتكۈزدى . گۈلفىرەھ :

ــ ئى ۋەزىر ، بېرىپ پادىشاھقا يەتكۈزگەيسىزكى ، دۇنيادا ئۇنىدەك ئەخمەقتىن ئىككىنچى بىرسى بولمىسا كېرەك . ئۇنداق بولسا ، ئۆكۈزمۇ بالا تۇغامدۇ ؟ ــ دېدى .

ۋەزىر بېرىپ ئاڭلىغانلىرىنى پادىشاھقا بايان قىلدى . پادىشاھ گۈلفىرەھنىڭ جاۋابىدىن قاتتىق خىجالەتتە قېلىپ ، تەپەككۇر چىشلىرى بىلەن قوللىرىنى چىشلەپ قالدى ، ئۇنىڭ دانا پىكىرلىرىگە ھەيران بولۇپ ، ئەقىل گۈزەللىكىگە قايىل بولدى . قىزنىڭ دادىسىنى ئېلىپ كېلىشكە ئەلچى ئەۋەتتى . بۇۋاي كۆپ ئەندىشىلەر بىلەن يولغا چىقىپ ، كۆپ يوللارنى بېسىپ ئۆتۈپ ، پادىشاھنىڭ شەھىرىگە داخىل بولدى . بۇ خەۋەر ئوردىغا مەلۇم بولۇپ ، پادىشاھ ھەم خۇشال بولدى . شاھ بۇۋاينى ئىززەت ـ ھۆرمەت بىلەن شاھ ھوزۇرىغا تەكلىپ قىلىپ :

ــ ئى بوۋا ، قىزىڭىز ئاجايىپ زېرەك ۋە دانا ئىكەن . مەن شۇنچە ۋىلايەتلەرنىڭ پادىشاھى بولساممۇ ، سىزنىڭ قىزىڭىزدەك ئاقىل قىزنى كۆرۈپ باقمىغانىدىم . ئۈمىدىم شۇكى ، قىزىڭىزنى نىكاھ شەرئى قىلىپ ماڭا بەرسىڭىز ، ــ دېدى .

بۇۋاي پادىشاھنىڭ بۇ تەكلىپىنى ئاڭلاپ :

ــ ئى پادىشاھىم ، بىز بولساق كەمبەغەل ، سىزگە مۇناسىپ ئەمەسمىز ، ئەگەر جانابىڭىز قوبۇل قىلسىڭىز ، بىز ھەم ئەلۋەتتە قوبۇل قىلىمىز ، ــ دېدى . پادىشاھ بۇ جاۋابتىن كۆپ رازى بولۇپ :

ــ ئۇنداق بولسا ، گۈلفىرەھنى ئېلىپ كەلگەيسىز . ئۇنىڭ بىلەن بىر پىيالە چاي ئىچىشىپ ، دەيدىغان ئىككى شەرتىم بار ئىدى ، ئىزھار قىلماقچىمەن ، ــ دېدى .

گـۈلفىرەھنىڭ ئاتىسى پادىشاھ ھۈزۈرىدىن چىقىپ ئۆز يۇرتىغا راۋان بولدى ، قىزى بىلەن كۆرۈشۈپ ، پادىشاھنىڭ تەلەپلىرىنى بايان قىلدى . گۈلفىرەھ دېدىكى :

ـــ بىز شاھلارنىڭ خىلى ئەمەسمىز ، سەۋر قىلساق بەلكى ئۆز خىلىمىزدىن بىرسى چىقىپ قالار . سىز بېرىپ ، دېگەنلىرىنى پادىشاھقا يەتكۈزۈڭ .

بۇڭاي بارغاندا پادىشاھنىڭ ھالى خاراپلىشىپ ھىجران ئازابىدا تـولغىناۋاتقا ئىدى . ئۇ گـۈلفىرەھنىڭ ئىشقىـدا ئـاھ ئـۇرۇپ بـۇ غـەزەلنى ئوقۇدى :

غەزەل

يېتەلمەي دەردى ئىشقىڭدىن سەھەرلەر ئويغىنىپ كەلدىم ،
رەقىبلەردىن سېنى دىلبەر كويۇڭغا قىزغىنىپ كەلدىم .
قەيەردە شامنى كۆرسەم جامالىڭ شامى بولغاي دەپ ،
ئۇرۇپ پەرۋانىدەك قانات ، بېشىڭغا ئايلىنىپ كەلدىم .
كۆزۈمگە ئۇيقۇ كەلمەيدۇ ، چالا بوغۇزلىغان قۇشتەك ،
ئۇرۇپ باشنى قارا يەرگە ، يىلاندەك تولغىنىپ كەلدىم .
ئانا تۇپراقتا توختىماي ، بىلىڭكى غەم تۇپرىقى ياغدى ،
ئاشۇ تۇپراقنى يامغۇردا ، بىلەمسىز بۇلغىنىپ كەلدىم .
پېشانەمگە پۈتۈلگەننى ، ئېنى تارتماسقا چارەم يوق ،
تېنىمنىڭ چېدىرى غەمدۇر ، ئەزەلدە ئاھ ئۇرۇپ كەلدىم .
مۇھەببەت يولىدا سۇلتان گادای بىلەن بارابەردۇر ،
يورۇتقان تۇننى چىراغتەك ، تاڭ ئاتقۇچە يېنىپ كەلدىم .

ئى بوۋا ، گۈلفىرەھكە يەتكۈزۈڭكى ، مەن ئۇنىڭ ۋىسالىغا يېـتىپ ، نىكاھىمغا ئالمىغۇچە ئارام ئالالمايمەن . سۆزلىرىمنى ئۇنىڭغا يەتـكۈزگەيسىز .

بـوۋاي قايتىپ كېلىپ ، پادىشاھنىڭ دەردلىك ئاھ ئۇرۇپ قىلغان

سۆزلىرىنى قىزى گۈلفىرەھكە يەتكۈزدى .

ـــ ئۇنداق بولسا ، ـــ دېدى قىز ئاتىسىغا ، ـــ سىز پادىشاھىمىڭ ھۇزۇرىغا يەنە بېرىپ ئېيتىڭكى : پادىشاھ ئۆز ئوردىسىغا بىر زىياپەت مەجلىس ھازىرلىسۇن . بۇ زىياپەتكە دۇنيادا ھېچقانداق پادىشاھلاردا يوق مىڭغان تائام ۋە سازەندىلەرنى ھازىر قىلسۇن . مەن كىيىپ بېرىش ئۈچۈن رەڭگارەڭ لىباسلار مۇھەييا قىلسۇن . ئۇندىن كېيىن ئۆزى كىيىدىغان لىباسلىرىدىن بىر ـ ئىككىنى ئەۋەتسۇن . بەش ئاتلىق ھارۋا بىلەن ماڭا ھەمراھ بولۇش ئۈچۈن ئىككى نەپەر ساھىبجامال كېنىزەك ئەۋەتسۇن . شۇنداق بولغاندا ، مەن جەئپەر شاھنىڭ زىياپەت ھۇزۇرىغا بېرىپ ، قويىدىغان شەرتلىرىنى ئاڭلاپ باقاي . قېنى ئۇ قانداق شەرتلەركەن .

شۇنداق قىلىپ ، گۈلفىرەھنىڭ ئاتىسى پادىشاھنىڭ ھۇزۇرىغا بېرىپ ، قىزنىڭ ئېيتقانلىرىنى قالدۇرماي بىر ـ بىرلەپ بايان قىلدى . پادىشاھ ئاڭلاپ شاد ـ خۇرام بولۇپ ، قىزنىڭ دېگەنلىرىنىڭ ھەممىسىنى قوبۇل كۆرۈپ ، تۈرلۈك ـ تۈرلۈك نېمەتلەرنى ھازىرلىدى . نەچچىلىگەن قۇللار ۋە ھۆر كەبى قىزلار ، غىلمانلار كەبى بالىلار ئالتۇن جاملارنى تۇردى ، گۈلفىرەھ ئولتۇرغىلى ئالتۇن كۆرسىلارنى تەييارلاپ تۇردى . يەنە تۆت كىشى ئالتۇن تاۋاقلارغا لەئل ـ جاۋاھىراتلارنى تولدۇرۇپ ، بېشىدىن چاچقىلى ، « قاچان كېلەركىن ؟ » دەپ ئىنتىزار بولۇپ تۇردى . ئۇنىڭ ئالدىغا رەڭدار ئەتلەسلەردىن چېدىر ۋە تەختىراۋان كەبى ھارۋىلار ئەۋەتتى ، گۈلفىرەھنىڭ كىيىپ كېلىشى ئۈچۈن كىيىم ـ كېچەك ، ئالتۇن ـ كۈمۈش ، جاۋاھىردىن زىننەت بۇيۇملار بىلەن قوشۇپ ، بىر نەچچە ساھىبجامال كېنىزەكلەرنى ئەۋەتتى . بۇلار كېلىپ گۈلفىرەھكە خەۋەر بېرىپ ، ئىشكىتە ئىنتىزار بولۇپ تۇردى .

شۇنداق قىلىپ ، ناماز خۇپتەن بىلەن پادىشاھ تەرەپتىن بۇلارنىڭ كەلگەنلىكىنى ئاڭلاپ ، گۈلفىرەھ سۆمبۈل كەبى چاچلىرىنى تاراپ ، ئاپتاپ كەبى نۇرلۇق يۈزلىرىنى مۇشك ـ ئەنبەر بىلەن مۇئەتتەر ئەيلەپ ، بېشىغا جاۋاھىرات ۋە گۆھەرلەردىن كۆز قويۇلغان تاجىنى كىيىپ ، يۈز

نۇرى بىلەن قاراڭغۇ كېچىلەرنى كۈندۈز كەبى روشەن قىلىپ ، ئالتۇن ـ كۈمۈش بىلەن زىننەتلەنگەن كىيىملەرنى كىيىپ ، دۇر ، ياقۇت ، مار-جانلارنى بويىنغا تاقاپ ، شۇنداق بىر ساھىبجامال بولدىكى ، يۈزىنىڭ شولىسى تاملارغا چۈشۈپ ، كۆرگەنلەرنىڭ ھوشلىرى كېتىپ ئەقىللىرى يوقىدى . ئۇ گويا بۇلۇت ئارىسىدىن چىققان ئايدەك يەر يۈزىنى روشەن قىلدى . ئىككى تەرىپىدە كېنىزەكلەر ئاسراپ مېڭىپ ، ھەر بىر قەدەمگە بىر خىل ئەتلەسلەردىن پايانداز تاشلاپ ، ئىلىپ چىقىپ ھارۇنغا ئول-تۇرغۇزدى .

شۇنداق قىلىپ ، گۈلغىرەھ ئۆزى بىلەن دېمەتلىك قىزلار بىلەن ۋىدالىشىپ ، ئاندىن كېيىن ئاتىسى بىلەن ئامانلىشىپ يولغا چىقتى . پۈ-تۈن شەھەر خوتۇن ـ قىزلىرى گۈلغىرەھكە ئاق يول تىلەپ ، يىغلىشىپ ئۇزىتىپ قويدى . قىزنى كۆرگەن شەھەر خەلقى ئۇنىڭ ھۆسن ـ جامال-لىدىن ھەيران بولۇپ ھوشلىرىدىن كېتىپ ، ئەقلىدىن ئېزىپ :

ـــ ئاھ گۈلغىرەھ ، ئاھ گۈلغىرەھ ، ـــ دېگىنىچە قالدى .

گۈلغىرەھ كۆپ مەنزىللەرنى بېسىپ ئاخىر جەئىپەر شاھنىڭ ۋىلا-يىتىگە يېتىپ كەلدى . كۆردىكى :

ـــ پادىشاھنىڭ ئەمرى بىلەن سارايلاردىن تارتىپ ، كوچىلارغىچە خىلمۇخىل زىننەتلەر بېزىپ ، كېنىزەك ۋە چۆرىلەر ھەر خىل ئويۇن نومۇرلىرىنى تەييارلاپتۇ . شەھەر خەلقى تاماممەن جەم بولۇپ ، يوللىرىغا ئىنتىزار بولۇپ تۇرۇپتۇ .

ئەلقىسسە ، پادىشاھ گۈلغىرەھنى كۈتۈپ ، يېتىپ كەلمىگەنچە تە-قەززا بولۇپ ، رەستە ـ بازارلىرىنى سايا‌ھەت قىلىپ يۈردى . يولدا تۇرغان كۈتكۈچى كېنىزەكلەرنىڭ قېشىغا كەلگەندە ئۇلارغا سېخىيلىق بىلەن ئىلتىپاتلار قىلدى . ئوردىغا يېقىن كەلگەندە خادىملار خەۋەر يەتكۈزۈپ :

ـــ مەھبۇبىڭىز شەھەرگە يېتىپ كەلدى ، ـــ دېدى . پادىشاھ ئاڭلاپ خۇشال بولۇپ ، خەۋەرچىلەرگە ئىنئاملار بەردى . ئاندىن كېيىن ئەمىر قىلىپ ، دۇتار ، تەمبۇر ، قالۇن ، غىجەك ، ساتار ، راۋابلارنى كەل-تۇرۇپ ، ئويۇنلارنى باشلىدى . گۈلغىرەھ كۆرۈپ باقمىغان بۇ ئاجايىپ

ئويۇن نومۇرلىرىنى كۆرۈپ ھەيرانلىقتىن تەبەسسۇم قىلغانىدى ، ئۇنىڭ جاۋاھىراتتەك چىشلىرىدىن چىققان نۇر ئۇچقۇنلىرى ساراي تاملىرىنى چاقنىتىۋەتتى . بۇنى كۆرگەن خالايىق يەنە بىر كۆرۈشنى ئارزۇ قىلىپ بېسىپ كىلىشكە باشلىدى ، بۇ چاغدا مۇلازىم ئوغۇل ، قىزلار گۈلقىرەھ-نىڭ بېشىدىن تاۋاق ـ تاۋاق تىللالارنى چاچتى . گۈلقىرەھنى سارايغا باشلاپ كىرىپ ، ئالتۇن كۆرسىغا تەكلىپ قىلدى .

گۈلقىرەھ ساھىبخانلار بىلەن ھال ـ ئەھۋال سورىشىپ ، قىزلار بىلەن ھەمسۆھبەت بولۇشۇپ ئولتۇردى .

شۇنداق قىلىپ ، بۇ كېچە قىزلار بىلەن ئويناپ ـ كۈلۈپ ، بېيىت قوشاقلار ئېيتىشىپ ئۆتتى . پادىشاھنىڭ ئەمرى بىلەن ئالىي زىياپەت تەي-يارلىنىپ ، خىللانغان ئەلنەغمە ـ سازەندىلەر بىلەن كېچىنى ئويۇن ـ مەشرەپ قىلىپ ئۆتكۈزدى .

پادىشاھ بولسا ، جاۋاھىر تاجنى بېشىغا كىيىپ ، ئالتۇن ـ كۈ-مۈشتە بېزەلگەن لىباسلار بىلەن ياسىنىپ ، گۈلقىرەھنىڭ نۇر بىلەن بىنا بولغان يۈزىگە شەيدا بولۇپ ، بۇلبۇلدەك شېرىن سۆزلىرىگە تەشنا بو-لۇپ ، ئىنتىزارلىقتا ئۆز سارىيىدا ئولتۇرغانىدى ، ۋەزىر بېرىپ پادىشاھنىڭ ھالىنى گۈلقىرەھكە يەتكۈزۈپ :

ـــ ئى پادىشاھىمزنىڭ كۆرگۈسى ، مۇبارەك كۆزلىرىنىڭ سۈر-مىسى ، كۆڭۈل زىكرىنىڭ كەئبىسى ، سىز نۇرلۇق يۈزىڭىز ، شېرىن سۆزىڭىز ، ئۆتكۈر ئەقىل ـ پاراسىتىڭىز بىلەن پادىشاھىمزنى ئاشىق ـ بىقارار قىلدىڭىز . سىزنىڭ ئىشقىڭىزدا قولىغا تەسۇي ئېلىپ ، كېچە ـ كۈندۈز زىكرىڭىزنى قىلماقتا . ھەسەل ھەرىسى گۈل ئىزدىگەندەك ، ئۇ-نىڭ يۈرىكى سىزگە تەشنادۇر . ئەگەر سىز قوبۇل كۆرسىڭىز ئۇ سىزنى ھالاللىق بىلەن نىكاھىغا ئېلىشنى خالايدۇ . مەرھەمەت قىلىپ ئۇنىڭ خىلۋەتخانىسىغا قەدەم تەشرىپ قىلىپ ، مېھر ـ شەپقىتىڭىز بىلەن ئۇ-نىڭ پەرىشان ھالىغا مەدەت بەرگەيسىز ، ـــ دېدى .

شۇنداق قىلىپ ، گۈلقىرەھ بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ ئورنىدىن دەس تۇرۇپ ، سۇمبۇل چاچلىرىنى تاراپ ، خۇش پۇراق ئەتىرلەرنى چېچىپ ،

ئالىي لىباسلارنى كىيىپ ، بويىنغا ياقۇت ـ جاۋاھىر ، مارجانلارنى تاقاپ ، شۇنداق بىر زىبا بولدىكى ، كۆرگەن كىشى ئەقلى ـ ھوشىدىن ئازغىنا شاتتى . ئۇنىڭ ئىككى تەرىپىگە دايەلەر ئۆتۈپ قوللىرىدىن يېتىلەپ ، ھەر قەدەمگە ھەرەكۈ ئەتلەسلەر تاشلىدى ، سازەندىلەر مۇڭلۇق كۈيلىرىنى ياڭرىتىپ ئەۋجىگە چىقىرىپ ، قوشاق ، غەزەل ئوقۇدى . شۇ تەرىقىدە پادىشاھنىڭ خىلۋەتخانىسىغا بىللە ئېلىپ كەلدى ۋە ئۇنى كۆتۈرۈپ ئالىپىرىپ مۇرەسسە كۆرسىسىغا ئولتۇرغۇزدى . مۇزىكىلارنىڭ مۇڭى ، غەزەللەرنىڭ ھۇزۇرىدىن گۈلفىرەھنىڭ دىللىرى ئېرىپ ، ھوشىدىن كەتتى . جەئپەر شاھ بىلەن ئۇچراشقانىنىمۇ بىلمىدى . بىر كەمدىن كېيىن ھوشىغا كېلىپ قارىسا ، جەئپەر شاھ يۈزلىرىگە ئىشتىياق بىلەن سۆيۈپ ، مەڭزىلىرىدىن شاپتۇللار ئۈزگىلى تۇرۇپتۇ . گۈلفىرەھنىڭ ھەم ۋۇجۇدىدا مۇھەببەت ئۇچقۇنلىرى يالقۇنلىنىپ ، ھېسسىيات قاينىمىدىن دولقۇنلار ئۇرلەپ . پادىشاھ جەئپەرگە مۇستەھكەم چاپلاشتى . جەئپەر شاھ تەشنالىق لەززىتىدىن بەھرىمەن بولۇپ لەۋلىرىدىن ئارقىمۇئارقا بۆسەلەر ئالدى . تۇرلۇك تائام ، ئالىي شارابلارنى كەلتۈرۈپ ، يەپ ـ ئىچىپ . شارابنىڭ كۈچىدىن شىركەيىپ بولغانىدى ، گۈلفىرەھ ئەدەپ بىلەن ئورنىدىن تۇرۇپ تەزىم بەجا كەلتۈرۈپ :

ـــ ئى پادىشاھىم ، ئاتامغا گۈلفىرەھ بىلەن دېيىشىدىغان ئىككى شەرتىم بار دېگەن ئىكەنسىز . ئۇ نېمە شەرت ئىدىكىن ، ماڭا بايان قىلمىغايسىز ، ـــ دېدى . پادىشاھ دېدىكى :

ـــ بىرىنچى شەرتىم شۇكى ، سىزنى نىكاھ شەرئى بىلەن ئۆز نىكاھىمغا ئالىمەن . ئىككىنچى شەرتىم : مېنىڭ نىكاھىمغا كىرگىنىڭىزدىن كېيىن مەندىن ئىجازەتسىز ئەر كىشى بىلەن بىر ئېغىزمۇ سۆزلەشمەيسىز ، ئەگەر سۆزلەشسىڭىز ئۆيىدىن خالىغان نەرسىڭىزنى ئېلىپ كېتىسىڭ . ماڭا تالاق بولىسىز .

بۇ شەرتنى گۈلفىرەھمۇ قوبۇل قىلدى . ئىككىسى شاد ـ خۇرام بولۇپ ، قەدەھلىرىنى داۋام قىلدى .

شۇنداق قىلىپ ، پادىشاھ ۋەزىرىنى چاقىرىپ ، توي تەييارلىقىنى

قىلىشقا ئەمر قىلدى . يۈرتنىڭ ئەمرا ـ پەزلالىرىدىن تارتىپ پۇقرالىرى-غىچە ئالدىلىرىغا نېمەتلەر تارتىپ ، شاھانە توي بىلەن گۈلغىرەھنى نە-كاھىغا ئالدى . پۇقرالارغا تىللا چېچىپ . ھەممىنى خۇشال قىلدى . بۇلار تويدىن كېيىن ئەيش ـ ئىشرەت بىلەن غەمسىز ئۆتۈشتى .

مۇشۇنداق بىر زامانلار ئۆتتى ، كۈنلەرنىڭ بىرىدە پادىشاھ شە-كارغا كەتكەندى ، ئاشۇ كۈنلەردە ئىككى ئادەم دەۋالىشىپ كەلدى . بۇلار بىردىن ئاتلىرىنى يايلاققا قويۇۋەتكەنىكەن . بۇ ئاتلارنىڭ بىرسى ئايغىر ، بىرسى بايتال بولۇپ ، ئۇلار ئاتلىرىنى ئىزدەپ بارسا ، ئايغىر ئاتنىڭ ئاستىدا بىر قۇلان يېتىپتۇ . بۇنى كۆرۈپ ئايغىر ئاتنىڭ ئىگىسى :

ـــ مېنىڭ ئايغىرىم قۇلانلاپتۇ ، ئۇنداق بولمىسا مېنىڭ ئايغىرى-نىڭ ئاستىدا تۇرامدۇ ، ـــ دەپتۇ .

بايتال ئاتنىڭ ئىگىسى بولسا :

ـــ مېنىڭ بايتىلىم بوغاز ئىدى ، قۇلان مېنىڭكى . ـــ دەپتۇ . بۇلار ئىككىسى كۆپ جەڭ ـ جېدەللەر قىلىشىپ ، ئاخىر بىر ـ بىرىنىڭ ياقىلىرىدىن سۆرەپ جەئىپەر شاھنىڭ بارگاھىغا كەپتۇ . بۇلار كەلگەندە جەئىپەر شاھ شىكاردىن كەلمىگەنىدى . گۈلغىرەھ چىقىپ ئۇلاردىن :

ـــ نېمە ئەرزىگلار بار ؟ ـــ دەپ سورىغانىدى . بۇ ئىككى ئادەم ئۆز ئارىلىرىدا بولغان دەۋالىرىنى بايان قىلدى . گۈلغىرەھ ئاڭلاپ ھۆكۈم قىلىپ :

ـــ ئايغىر ئات قۇلانلىمايدۇ ، قۇلان بايتالنىڭكى . بايتال قۇلانلە-غاندىن كېيىن قۇلان بېرىپ ئايغىرنىڭ ئاستىدا يېتىپ قالغان ، ـــ دې-دى . بۇ ھۆكۈمدىن ھەر ئىككى تەرەپ رازى بولدى . دەۋاگەرلەر قايـ-تىشقا تەرەددۇت قىلىپ تۇرۇشىغا جەئىپەر شاھ شىكاردىن كېلىپ قالدى ـ دە ، ئۇلاردىن :

ـــ نېمە ئىش بىلەن كەلدىگلار ؟ ـــ دەپ سورىدى .

ئۇلار جاۋاب بېرىپ :

ـــ ئارىمىزدا دەۋالىرىمىز بار ئىدى ، گۈلغىرەھ مەلىكە ھۆكۈم قە-لىپ رازى قىلدى ، ـــ دېيىشتى . پادىشاھ بۇ سۆزنى ئاڭلاپ گۈلغىرەھـ

نىڭ قېشىغا كىرىپ :

— ئى گۈلفىرەم ! مەن سېنى ئېلىشتىن بۇرۇن شەرت قىلىپ ، مېنىڭدىن رۇخسەتسىز بىراۋغا ھۆكۈم قىلساڭ ، ياكى بىرەر ئەر بىلەن سۆزلەشسەڭ ماڭا تالاق بولسەن ، ئۆيدىن خالىغان نەرسەڭنى ئېلىپ كەت دېگەنىدىم . ئەمدى سەن شەرتكە خىلاپلىق قىلدىڭ . ئۆيۈمدە تۇرماي دەرھال كەت ، — دېدى .

گۈلفىرەم دېدىكى :

— ئى شاھىم . بۇگۈن كېچە بۇ ئۆيدە رىزقىم تۈگەپتۇ ، بۇگۈن كېچە ئاخىرقى قېتىم بىر نۆۋەت بەزمە قۇرساق ، ئاندىن كېيىن كەتسەم قانداق ؟

پادىشاھ ماقۇل بولدى . شۇئان سورۇن تەييارلىنىپ تۇرلۇك نېمەتلەر ۋە ئالىي شارابلار ھازىرلاندى . بەزمە باشلىنىپ ، ئارقا ـ ئارقىدىن تۆتۈلغان شارابنىڭ كۈچىدىن پادىشاھ مەست بولۇپ ھوشىدىن كەتتى . گۈلفىرەم پادىشاھنىڭ بىھوش بولغانلىقىنى كۆرۈپ ، بىر مۇلازىمنى چاقىرىپ ، دەرھال ھارۋا كەلتۈرۈشكە بۇيرۇدى . مۇلازىم ھارۋىنى ھازىر قىلدى . پادىشاھنى ھارۋىغا سالدۇرۇپ ، گۈلفىرەم ئۆزىمۇ ھارۋىغا چىقىپ پادىشاھنى بىر سائەت ئايلاندۇردى . ئاندىن پادىشاھ ھوشىغا كەلدى . كۆرۈدىكى ، مەلىكە [1] گۈلفىرەم بىلەن بىر ھارۋىدا كوچا ئايلىنىپ يۈرۈپتۇ ، پادىشاھ ھەيران بولۇپ :

— بۇ نېمە ھادىسە ؟ — دەپ سورىغانىدى ، گۈلفىرەم جاۋاب بېرىپ :

— ئۆزىڭىز ھۆكۈم قىلىپ : ئۆيۈمدىن نېمىنى خالىساڭ شۇنى ئېلىپ كەت دېگەنىدىڭىز . ئۆيىڭىزدە سىزدىن باشقا نەرسىنى ئېلىشنى خالىمىدىم ، — دېدى .

---

① مەلىكە دېگەن سۆز توغرىسىدا قاراشلار ئوخشاش ئەمەس . كەڭ ئىگىدارچىلىق قىلغۇچى (شاھ) لار مالىك دەپ ئاتىلىدۇ . مالىك (پادىشاھ) نىڭ ئايالى مالىكە (مەلىكە) دەپ ئاتىلىدۇ . خان ، خاقانلارنىڭ ئايالى خانىكە دەپ ئاتىلىدۇ . خانىش دېگەن سۆز قەدىمكى ئەسىرلەردە بوق . بۇ ھازىرقى زامانداا پەيدا قىلغان بىگى ئىجادىيەت بولۇپ ، ھېكايىدە ئەسلىدىكى ئاتىلىشىنى قوللاندىم (تۈرگۈچى) .

پادىشاھ بۇ جاۋابنى ئاڭلاپ ئۆز ھۆكمىگە ئۆزى ھەيران بولۇپ ، گۈلمە-رەھنى ئېلىپ ئوردىسىغا قايتىپ كېلىپ ، قايتىدىن توي قىلىپ يەنە بىر قېتىم نىكاھىغا ئالدى . ئۇندىن كېيىن بۇلار گۈلفىرەھنىڭ ئاتىسىنى كەلتۈرۈپ ھالىدىن خەۋەر ئالدى . پادىشاھ گۈلفىرەھتىن نەچچە يەر-زەنتلەر كۆردى ، بۇلار ئالەمدىن ئۆتكەندىن كېيىن پەرزەنتلىرى پادىشاھ بولۇپ ئۆتتى .

ئوتۇنچى بوۋاي بىلەن بۇۋى خوتۇن هېكايىسى

رىۋايەت قىلغۇچىلار ئەپسانىلەردىن نەقىل قىلىپ ، كۆرگەن ـ ئىشتىكەنلىرىدىن شۇنداق هېكايىلەر قىپتۇكى ، بۇرۇنقى زاماندا بىر ئو- تۇنچى بوۋاي ئۆتكەن بولۇپ ، ئۇنىڭ بالىلىرى ئۇششاق هەم كۆپ ئە- دى . ئولتۇرغۇدەك ئۆي ، تېرىغىلى يەر ، ئىشلەتكىلى چار پاي ياكى قە- لىدىغان بىرەر هۇنەر قاتارلىق هېچنېمىسى يوق بولۇپ ، بار ـ يوقى پە- قەت ئوتۇن چىگىدىغان بىرلا ئارقىنى (ئارغامچا) بار ئىدى . شۇڭا ، بوۋاي مەهەللىنىڭ چېتىدىكى بىر ئىگىسىز يەرگە گەمە كولاپ ئولتۇ- رۇپ ، كۈندە جاڭگالدىن بىر يۈدۈم ئوتۇن تېرىپ بازارغا ئاپىرىپ يېرىم تەڭگىگە سېتىپ ، شۇ پۇلغا باللىرىغا نان ۋە كۆكتات ، يېمەكلىكلەر سېتىۋېلىپ كۈن كەچۈرەتتى . باللىرى بولسا ، يار كۈنلىرى يېرىم يالە- ڭاچ ، يالاڭ ئاياغ يۈرسە ، قىش كۈنلىرى هەممىسى ئوچاقنىڭ ئالدىغا توپلىشىپ پۇتلىرىنى ئوتقا قاقلاپ ، يېرىم ئاچ ، يېرىم توق دېگەندەك سېرىقتال ئۆتەتتى .

بىر كۈنى بوۋاي ئۆزىنىڭ هالىغا قاراپ كۆپ ئېچىنىپ ، باللىرە- نىڭ ئاچلىق زارىغا چىدىماي ئەتىگەن تۇرۇپ ، ئوتۇن تەرگىلى جاڭگالغا كېتىپ بارغانىدى ، بېلىگە ئورىۋالغان ئوراغ ئارقان چۈشۈپ قالدى . ئەمما بوۋاي تېخى ناشتا قىلمىغانىدى ، ئۇنىڭ خىيالى باللىرىدا بولۇپ ، قېرىلىق تەسىرىدىن ئارقاننىڭ قەيەرگە چۈشۈپ قالغانلىقىنى بىلمىدى . ئۇيان ئىزدەپ ، بۇيان ئىزدەپ ئارقانىنى هېچ يەردىن تاپالماي ، جاڭگال- دىن يىغلا ـ يىغلا ئۆيىگە يېنىپ كەلدى ، باللىرى بوۋاينىڭ بەللىرى

يادەك ئېگىلىپ ، كۆزلىرىدىن ياش كەلكۈنلىرى توختىماي ئېقىپ . ھەسرەت ـ نادامەتلەر بىلەن كېلىۋاتقان ھالىنى كۆرۈپ ، ئالدىغا چىقىپ :

ـــ ئى ئاتا . ئوتۇنىڭىز قېنى ؟ بىز تېخى ناشتا قىلمىدۇق ، ـــ دەپ يىغلىشىپ ، بوۋاينىڭ غەمكىن كۆڭلىگە ئوت يېقىپ ، يۈرەك ـ باغرىنى داغلىدى . بوۋاي ھەم بالىلىرى بىلەن تەڭ يىغلىدى :

يېشىنى دەريا قىلىپ زار ـ زار يىغلاپ ،
دېدى ھالىنى يۈرەك باغرىنى داغلاپ .
« بالىلىرىم خۇدا بەرسۇن قانائەت ،
مۇشۇنداق كۈنلەردە قىلسۇن سالامەت .
قېرىلىقتىن ئوراغ بەلدىن چۈشۈپتۇر ،
تاپالماستىن ئاتاڭ مۇندا كېلىپتۇر »

بوۋاي ئارقانىنىڭ چۈشۈپ قالغانلىقىنى بايان قىلىپ ، بالىلىرىغا تەسەللى ئېيتتى .

بۇنى ئاڭلاپ بالىلىرى يىغلاشىلەر ،
« تېخى ئاتا ناشتىسىز بىز » دېدىلەر
« ئىلاجىنى قىلىپ بۇگۈن ئۆتەرمىز ،
بۇگۈن ئۆتسە ئەتە قانداق قىلارمىز ؟ »
بوۋاي بىلەن بالىلىرىمۇ ئول كېچە ،
ئۇخلىيالماي يىغلاشتى تاڭ ئاتقۇچە .

شۇنداق قىلىپ ، بوۋاي كېچىنى بالىلىرى بىلەن يىغا ـ زار قىلىپ ئۆتكۈزۈپ ، تاڭ ئاتقاندىن كېيىن ئورنىدىن تۇرۇپ ئارقانىنى ئىزدەپ جاڭگالغا ماڭدى . شۇ ماڭغانچە ماڭغان ئىزلىرىنى ئىزدەپ چۆل ـ جاڭگاللارنى ، تاغۇئېدىرلارنى ئاختۇرۇپ يۈرۈپ ، ھېچ يەردىن تاپالمىدى . ئاچىلىقتىن ماغدۇرىدىن كېتىپ ، باشلىرى قېيىپ كۆزلىرى

قاراڭغۇلاشتى ، ئاپتاپنىڭ تەپتىدىن پاناھلانغۇدەك جاي تېپىلمايتتى . دەل مۇشۇنداق چاغدا ، تاغدا بىر ئۆگكۈر ئۇچرىدى . بوۋاي ئاللانىڭ ئىنايەتىگە مىڭ شۈكرىلەر قىلىپ ، كۆرۈپ باقماق ئۈچۈن ئىچكىرىگە قارىغانىدى ، بىر ئادەم كۆرۈندى .

ئەسلىدە بۇ يەرنى بىر بۇۋى خوتۇن ماكان قىلىپ ، كۆپ يىلدىن بۇيان ياشاپ كەلگەنىدى . بوۋاي ئاستا ـ ئاستا يېقىنلاپ كۆردىكى ، چاچلىرى كاپۇردەك ئاپئاق ئاقارغان ، يۈزلىرىدىن نۇر يېغىپ تۇرغان ، ئاجايىپ سالاپەتلىك ، كۆزلىرىدىن مېھىر ـ شەپقەت ئۇچقۇنلىرى چاقناپ تۇرىدىغان بىر خوتۇن ئىبادەتتە ئولتۇرۇپتۇ .

ئۇشۇل ئۆگكۈرگە بوۋاي ئاستا كىردى ،
ئەدەپ بىلەن بېرىپ يېنىدا تۇردى .
قاراپ ئىدى بوۋاي بۇۋى تەرەپكە ،
ئېگىپ باشىنى سالام قىلدى ئەدەپكە .
ئىلىك ئېلىپ بوۋايدىن سورىدى ھال ،
دېدى ، مۇنداق كېلىشىڭ نېمە ئەھۋال ؟

بوۋاي بۇۋى خوتۇننىڭ سوئالىغا جاۋاب بېرىپ ، ھېكايىسىنى باشلاپ دېدىكى :

ـــ مەن بولسام چىن ماچىن ۋىلايىتىدىندۇرمەن . ئاتا ـ بوۋام چىن ماچىننىڭ ئۇلۇغلىرىدىن بولۇپ ، مال ـ دۇنياسى ھەددى ـ ھېسابسىز ئىدى . ئاتامنىڭ ئون پەرزەنتى بار بولۇپ ، بۇلاردىن مەنلا ئوغۇل ئىدىم . ئاتام مەندىن زور ئۈمىدلەر كۈتۈپ : « مال ـ دۇنيالىرىمنىڭ ۋارىسى بولىدىغان بولدى » دەپ مېنى كۆپ ئەتىۋارلاپ ، مۇددەرىس تەكلىپ قىلىپ مەخسۇس ئوقۇتتى . مېنى ئاتا ـ ئانام ئەزىز كۆرەتتى ، مۇلازىمەتچى خادىملارمۇ ئاتا ـ ئانامغا ياخشى كۆرۈنۈش ئۈچۈن مېنى ئەتىۋارلىغان بولۇپ ماختاپ ، ئاغزىمدىن بىرەر سۆز چىقىپ بولغۇچە قولۇققا بىلدۈرۈپ تۇرىدىغان بولدى . چوڭ بولغانسېرى مەجەزىم ئىنتىك ۋە قەھرىلىك بولۇپ ، ئوقۇشۇمنى تاشلىۋەتتىم . مال ـ دۇنيانىڭ ھەۋىسىدە

قىلىمەن دېگەننى قىلىپ ، بۇزۇقچىلىققا ئارىلىشىپ قالدىم . ئادەملەر كۆ-زۈمگە توخۇدەك ئاجىز ۋە قەدىرسىز كۆرۈنىدىغان بولۇپ ، ئۆزۈمنى گويا جاھاندا بىرلا كىشىدەك ھېسابلايدىغان كىبىر پەيدا بولۇشقا باشلىدى . قىمارخانا ، شارابخانا ، پاھىشخانىلار مېنىڭ كۈندىلىك پائالىيەت ئورنۇم ئىدى . پۇل ـ مالنى ئۆزۈم تاپمىغاچقا ، ئۇنىڭ قەيەردىن كېلىشى بىلەن ھېسابلاشمايتتىم . يېنىمدا بارنى خەجلەپ ، يەتمىسە قەرز ئېلىپ ئاتامنى كۆرسىتىپ قويىاتتىم . ئاتامۇ مېنىڭدىن ئەنسىرەپ قەرزدارلار كەلسە پۇلنى بېرىپ رازى قىلىپ ماڭدۇراتتى .

يېشىم يىگىرمىگە يەتكەندە ئاتا ـ ئانامدىن ئارقا ـ ئارقىدىن ئاي-رىلدىم . بۇنىڭغا بىر تەرەپتىن ھەسرەت چەكتىم . يەنە بىر تەرەپتىن خۇشال بولدۇم . بارا ـ بارا قەرزدارلارنى ئەۋەتسەم ئاتام پۇل بەرگىلى ئۇنىماس بولۇپ ، مەن خەجلەيدىغان پۇلمۇ ساناقتا چۈشۈپ قالغانىدى . شۇ سەۋەبتىن ، « ئاتا ـ ئانام تېزراق ئۆلگەن بولسا ، مال ـ دۇنيا ماڭا قالار ئىدى » دەپ ئويلايتتىم . مېنىڭ كۆتكەن كۈنۈم ئاخىر يېتىپ كې-لىپ ، ئىككىسىنى ئارقا ـ ئارقىدىن ئۇزاتتىم . ئۇلارنىڭ قىرقى نەزىرىنى بېرىپ بولۇشۇمغا ، كىشىلەر كۈندە دېگۈدەك ھۆججەتلىرىنى كۆتۈرۈپ كېلىپ ئاتامنىڭ قەرزىنى سۈيلىگىلى تۇردى . ئۇ ساندۇقنى ئاختۇرىمەن ، بۇ ساندۇقنى ئاچىمەن . ھەممىسىدە پۇل دېگەن نەرسە يوق ، ئاتامنىڭ ماڭا پۇل قالدۇرماي قەرز قالدۇرۇپ كەتكىنىگە نەپرەتلەر قىلىپ ئۆزۈمنى ھېچ باسالماي ، قولۇمغا كەتمەننى ئالدىم . « زاراتگاھلىققا بېرىپ ئۇنىڭ گۆرىنى ئېچىپ ، ئۆلۈكىنى كۆيدۈرۈپ ئىنتىقامىمنى ئالىمەن » دەپ ماڭ-دىم . خوجىدار دېدىكى :

ـــ ئى بەگزادە نەگە ماڭدىڭىز ؟

ـــ ئاتامنىڭ گۆرىنى ئاچقىلى ، ـــ دېدىم .

ـــ نېمە ئۈچۈن ؟ ـــ دەپ سورىدى .

ـــ ماڭا پۇل قالدۇرماي ، قەرز قالدۇرۇپتۇ ، شۇنداقمۇ ئاتا بولامدۇ ؟ ئۇنى كۆيدۈرۈپ كۈلىنى كۆككە سورۇپ ، قىلغانلىرىغا توي-غۇزىمەن ، ـــ دېدىم .

— ئى بەگزادە ، — دېدى خوجىدار ، — قالغان قەرزلەر سىز-نىڭ قەرزىڭىزدۇر . ئاتا ـ ئانىڭىزنى سىز ئۆلتۈردىڭىز . قىلغان دەرد ـ ئەلەملىرىڭىز ئازلىق قىلمۇاتامدۇ ؟

خوجىدارنىڭ مەندىن قورقماي تۇرۇپ قىلغان سۆزلىرىگە غەزەپ-لىنىپ ، كەتمەن بىلەن چاپماق بولۇپ يۈگۈرگەنىدىم . مۇلازىملار توتۇ-ۋېلىپ :

— ئى بەگزادە ، ئۇ راست ئېيتىدۇ . ئۇنىڭ دېگەنلىرىنى ئاڭلاپ باقمايسىز ، — دېدى

— قېنى ئېيتسا ـ ئېيتسۇن ، — دېدىم .

— ئى بەگزادە ، — دېدى خوجىدار ، — سىزنىڭ ئاتىڭىزنىڭ مال ـ دۇنياسى ھەددى ـ ھېسابسىز ئىدى ، سىز چوڭ بولغاندىن باشلاپ ، « مېنىڭ ئىز باسارىم » دەپ ، نېمە قىلسىڭىز ئىختىيارلىقىنى سىزگە بەردى . كۈندىن ـ كۈنگە كەڭ قوللۇق قىلىپ بۇزۇپ ـ چاچ-قىلى تۇردىڭىز . پاھىشخانىدىن ، قىمارخانىدىن ، شارابخانىلاردىن ھۆججەتلىرىڭىزنى ئېلىپ كېلىپ ئاتىڭىزغا ئارامچىلىق بەرمىدى ، سىز-نىڭ بىنومۇسلۇقلىرىڭىزدىن نومۇس قىلىپ ، بىچارە ئاتا ـ ئانىڭىز قولىدا بار ماللىرىنى قەرزىڭىزگە بېرىپ ئاخىر ھېچنېمىسى قالمىدى . يەنىلا سىز پۇل دەپ تۇرۇۋالغىنىڭىزدا ئامالسىز كىشىلەردىن قەرز ئېلىشقا باشلىدۇق ، قەرزدارلار كەلسە ، بىرىدىن ئېلىپ ، بىرىگە بېرىپ ئازراق كۈن ئۆتە-كۈزگەنىدۇق . بىر كۈنى ئۇشتۇمتۇتلا پاھىشخانا خوجايىنى ھۆججىتە-ڭىزنى كۆتۈرۈپ ئىككى ئادەم ئەۋەتىپتۇ . مۆھلەت سورىساق بەرمىدى . ئاخىر « پۇلنى بەرمىسەڭ جان بەرسەڭمۇ بولىدۇ » دەپ ئاتىڭىزنى كۆ-تۈرۈپ يەرگە بېسىپ گېلىغا دەسسەپ ئۆلتۈردى . ئاتىڭىز ئالدىدا ، ئاپە-ڭىز كەينىدە ، ئالەمدىن ئۆتتى . دەللالار يەنە بولدى قىلماي ، قولىغا چىققانلا نەرسىنى ئېلىپ كەتتى . سىز بۇ چاغدا شارابخانىدا مەست ـ بىھوش ئىكەنسىز . سىز كەلگىلى ئۇنىمىغانلىقىڭىز ئۈچۈن ، سۆزىڭىزگە ئاساسەن دەپنە قىلدۇق . بولغان ئىشلار مانا شۇ .

سىز ئاتا ـ ئانىڭىزنىڭ سۆزىگە كىرگەن بولسىڭىز ، ئۇلارمۇ

دەرد ـ ئەلەم بىلەن خورلۇق ئاستىدا ئۆلمىگەن بولار ئىدى . سىزمۇ ياماق ناملارغا قالمىغان بولاتتىڭىز . ھازىر سىز ھېچ ئىش بىلەنلا كارىڭىز يوق كېرىلىپ يۈرگەن بىلەن ئەل ئىچىدە ئەڭ پەس كىشىلەردىن ھېسابلىنىپ قالغانلىقىڭىزدىن خەۋىرىڭىز بولمىسا كېرەك . ئەمدى ئاتا ـ ئانىڭىز ئۆلدى . بىزنىڭ ھەم ئىشىمىز تۈگىدى .

خوجىدارنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ پەيلىمدىن ياندىم . ئاچچىقىمدا خوجىدارىدىن تارتىپ ، ئىشلەمچىلەرگىچە ھەممىسىنى قايتۇردۇم . ئۆيۈاق ، يەر ـ زېمىنلارنىڭ ھەممىسىنى سېتىپ ، بىر يىلغىچە خالىغانچە ئويناپدىم . ئۇندىن كېيىن پۇلمۇ يوق ، ئۆيمۇ يوق ، كىرىدىغان يەر تاپالماي يۈرـسەم ، ئاتامنىڭ ئۆلۈپەتلىرىدىن بىرسى كېلىپ قالدى . ئۇ مېنىڭ ئېچىنىشلىق ھالىمنى كۆرۈپ كۆز ياشلار قىلىپ ، ئۆيىگە باشلاپ ئاپاردى . قېرىنداش ، ئېگىچە ـ سىڭىللىرىمگە كەلسەك ، ئۇلارنىڭ زىننەت بويۇمـلىرىغىچە قالدۇرماي ئالداپ ئېلىپ ، ئەرلىرىدىن ھەم قەرز ئېلىپ بەرـمەي ، ئەرلىرىنىڭ ئالدىدا گەپ قىلغۇدەك يېرىنى قويمىغانىدىم . شۇڭا ئۇلارغا كۆرۈنەلمەيتتىم . ئۇلارمۇ مەندىن بىزار بولغانىدى .

شۇنداق قىلىپ ، ئاتامنىڭ بۇرادىرىنىڭ ئۆيىدە ئۇچ كۈن تۇرـدۇم . قورسىقىم تويۇپلا ئاچلىقتا يۈرگەن كۈنلەرنى ئۇنتۇدۇم . ئۇچ كۈن داۋامىدا ئۇ ماڭا خىزمەت ئىزدىگەنىكەن ، تۇتنىچى كۈنى ئەتىگەندە يـامۇلغا باشلاپ ئاپاردى ، لەشكەر بولدۇم . ھەر كۈنى يامۇلنىڭ دەرۋازىـسىدا قاراۋۇللۇققا چىقاتتىم . قورسىقىم ئاشقا تويۇپ ، ئۇچام يېڭى ئېگىن كۆرۈپ ، قولۇمدا قورال ، خېلى سالاپەت كىرىپ قالدى . دادىخاغا كەلـگەنلەر ئىچكىرى كىرمەك ئۇچۇن بىزدىن رۇخسەت ئېلىش كېرەك ئىـدى . كەلگەن دەۋاگەرلەرنى يامۇلغا كىرگۈزمەي ، « ئىشىڭنى مەن ھەل قىلىپ قويىمەن » دەپ ئارىلىقتىن پۇل ئېلىۋەردىم . ئۇ پۇللارغا ئاخشىمى پـاھىشىخانىدىن چىقماس بولدۇم . بىر يىل ئۆتكەندىن كېيىن پۇل بەرـگۈچىلەر :

ـــ ئىشىمنى ھەل قىل ، بولمىسا ، پۇلۇمنى بەر ، ـــ دەپ كەلگىلى تۇردى . ئۇنىڭغا يالۇرۇپ ، بۇنىڭغا يالۇرۇپ يۈرۈپ ھېچكىمدىن ھېچـ

نېمە ئالالمىدىم . ئىلگىرى بەرگەنلەر ئەمدى بەرمەس بولدى . ئۆرۈمنى ئىناۋەتلىك كىشى دەپ يۈرۈپتىكەنمەن ، ئۇلار مېنىڭ ئەمەس ، بەلكى ئا-تامنىڭ يۈزىدىن بەرگەنلىكىنى ئاندىن بىلدىم .

شۇنداق قىلىپ ، قەرزدارلار كېلىۋېلىپ ، ئاخىر رەسۋايىم چۇۋۇ-لۇشقا باشلىدى ، ئالدامچىلىق گۇناھى ئارتىلىپ يىگىرمە بەش يىل زىندانىدا ياتتىم . ئۇنىڭ ئىچىدە ئازاب ـ ئوقۇبەتتىن خالىي بولۇپ قالغان چاغلاردا ئويلىنىشقىمۇ پۇرسەت بار ئىدى . ئۆزۈمنىڭ قىلغان گۇناھلا-رىمغا توۋا قىلىپ ، خۇداغا نالىلەر قىلدىم . ئۆتكەن ئىش ئىزىغا كەل-مىدى . ئەللىك يېشىمدا زىندانىدىن چىقىپ ، ئاتا ـ ئانامنىڭ مەقبەرىسىنى تاۋاپ قىلىپ ، يۈزلىرىمنى سۇركەپ قانغۇچە يىغلاپ باقتىم ، ھېچبىر نېدا كەلمىدى . كۈندۈزلىرى مەدىكار ئىشلەپ ، كېچىلىرىدە ئاتا ـ ئانام-نىڭ مازىرىدا تۇنەپ يۇرگەنىدىم . مۇشۇنداق ئون يىل ئۆتكەندە بىر كىچىسى قەبرىستاندا يىغىنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى . كۆڭلۈمدە « بۇ نېمە ئاۋازدۇ ؟ » دەپ زاراتگاھلىقنى ئايلىنىپ كۆرسەم ، ئون سەككىز ياش ئەتراپىدا بىر قىز كۆزلىرىدىن قان ئاققۇزۇپ ، بىر قەبرىنىڭ ئالدىدا ئول-تۇرۇپ :« ئى رەھىمسىز پەلەك مېنى ئۆزۈڭ يارىتىپ ، ئاتا ـ ئانامدىن ئايرىپ خورلۇققا تاشلىۋەتكۈچە ، جېنىمنى ئالساڭ بولماسمىدى » دەپ ئۆزىگە ئۆلۈم تىلىگىلى تۇرۇپتۇ . بىر بېسىپ ، ئىككى بېسىپ ئاستا قې-شىغا باردىم ، قىز مېنى كۆرۈپ پەرۋامۇ قىلمىدى . يەنىلا يىغا ـ زار قىل-ماقتا ئىدى . ئۇنىڭ بىچارە ھالىنى كۆرۈپ دىللىرىم سىمابتەك ئېرىپ ، بەدەنلىرىم بوشاپ كەتتى . قىزغا تەسەللى ئېيتماقچى ئىدىم ، نەدىكىنى ؟ ئۇنىڭ نالىسىگە پايلىماي شۇنداق يىغلاۋەتتىمكى ، قىزدىنمۇ ئاشۇرۇۋەت-تىم . بەلكى ئۇنىڭ ئوتلۇق ئاھلىرىنى ئاڭلىغۇچە . بۇرۇنراق ئۆلۈپ كەتسەم بولماسمىدى ، دەپ كەتتىم . ئاتام ـ ئانامنىڭ غېرىبچىلىقىغا قوشۇلۇپ قىزنىڭ دەرد ـ ئەلەملىرى يۈرەك ـ باغرىمنى ئۆرتەپ ، شۇ يىغلىغانچە يېتىملىك دەرد تېغىنىڭ ئاستىدا قېلىپ ، بىھوش بولۇپ يە-قىلدىم . بىر كەمدە يۈزۈمگە ئوتتەك كۆيدۈرۈپ قايناق تامچىلارنىڭ چۈشۈۋاتقانلىقىنى سەزدىم . كۆزۈمنى ئاچسام ، ھېلىقى يىغلىغان قىز ،

بېشىمنى قۇچقىغا ئېلىپ كۆز ـ ياشلىرىمنى ئېرتقىلى تۇرۇپتۇ . ئەمما كۆزلىرىدىن شىددەت بىلەن چۈشۈۋاتقان قانلىق تامچىلار بولسا ، قەلـ بىمدە قايناپ هاسىل قىلماقتا ئىدى . ئۆزۈمنى ئوڭشاپ ، قىزنىڭ ئالدىدا يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇپ ئەپۇ سورىدىم . قىز ھەم تەسەللىلەر بېرىپ ، هالىمنى سورىدى . بېشىمدىن ئۆتكەن سەرگۈزەشتىلەرنى بايان قىلغانىدىم . ئۇ ماڭا هېسداشلىقلار قىلدى . كېچىنى قەبرىستانلىقتا ئۆتكۈزۈپ ، ئەتىسى بـامداتتىن كېيىن قىزنىڭ ئۆيىگە باردۇق . ئۇنىڭ ئۆيى مەھەللىدىن يىراقراق بىر ئېقىننىڭ بويىغا جايلاشقان بولۇپ ، بىر تۇپ قاپاق توغراق يىراقتىن ئۇنىڭ ئۆيىگە بەلگە بولۇپ تۇراتتى . ئەتراپتىكى دەرەخزار-لـىقلارنى يىراقتىن كۆرۈپ كۆڭۈم بىر يۇرتتەك هېس قىلغانتىم . بىز يېـ قىنلاپ يېتىپ بارغاندىلا يوغان توغراق تۈۋىدە كىچىككىنە بىر ئېغىزلىق كەپىنىڭ تۇرغانلىقىنى كۆردۇم . ئۆيگە كىردۇق ، كۆردۈمكى ، ئۆينىڭ ئىچى ناهايىتى پاكىز ، تەرتىپلىك ئىدى . بىساتلار سېلىپ ، ئالدىمغا داسـتـىخان ئالدى . ناشتىدىن كېيىن داستىخان يىغىلغاندا ، قىزدىن سوراپ :

ـــ ئىسىم شەرىپىڭىز نېمە ؟ ئۆزىڭىز كىم بولسىز ؟ ـــ دېدىم .

ـــ ئىسمىم گۈلبانۇ ، مۇشۇ ئۆينىڭ بىچارىسى بولىمەن ، ئاتامنىڭ ئېـتى ئەبۇل ، ئاپامنىڭ ئېتى زىبىدە ئىكەن . زىمىنۇرە ئىسمىلىك بىر ئا-چامۇ بار ئىدى . مەن تۇغۇلۇپ ئىككى ئايلىق بولغاندا كېسەل بىلەن ئا-پـام ئۆلۈپ كېتىپتۇ ، ئۇچ ئايدىن كېيىن ئاتام ئەبۇل ئالەمدىن ئۆتۈپتۇ . شۇنداق قىلىپ ، مەن ئىككى ئايلىق ، ئاچام ئىككى ياشلىق ۋاقتىدا ئاتا ـ ئانىمىزدىن يېتىم قېلىپ ، ئاپامنىڭ ئاتا ـ ئانىسىنىڭ پەرۋىشىگە قالدۇق . بـۇلارنىڭ هال ـ كۈنى ياخشى ، ئىناۋىتى يۇقىرى ئىدى ، يەنە كېلىپ رەھىمدىل ، ئىنساپلىق كىشىلەر ئىدى . بىزنى ناهايىتى ئەزىز كۆرەتتى . بەش ياشلارغا كىرگەندە ئاچامغىمۇ كېسەل تەگدى . بۇۋام بىلەن چوڭ ئاپام كۆپ قايغۇرۇپ ، تېۋىپ چاقىرىپ داۋالاپ يۈرۈپ ئاچام ئۆلۈمدىن قۇتۇلۇپ قالدى ، ئەمما ئۇزاق ئۆتمەيلا بۇۋام ئالەمدىن ئۆتۈپ چوڭ ئاپام-نىڭ قولىغا قالدۇق . بىز تېخى كىچىك ، چوڭ ئاپام بولسا ، سەكسەن

ياشلاردا بار ئىدى . يەنى ھەممىمىز ئاجىز ئىدۇق . ئەمدىلا ئاچام ئون بەش ياشلارغا تولغاندا يۈرتىمىزدا يېغىلىق يۈز بەردى . ئاچارچىلىق باشلىنىپ ، ھەممە ئادەم ئوت ـ چۆپلەرنى يەپ ياشاشقا توغرا كەلدى . بىزگە ئوت ـ چۆپلەرمۇ كۆپرەك يوق ئىدى . مەھەللىمىزدە يۈسۈپ ئىسىملىك بىر ئوغرى بار ئىدى . ھەر كۈنى جەڭ ـ جېدەللەر بىلەن قولىدىن پىچاق چۈشمەيتتى . موشۇنداق كۈنلەردە ئۇرۇش قالايمىقانچىلىقىدا ئۇ باش كۆتۈرۈپ ئاقساقال بولۇۋالدى . بىزلەرنى ئاجىز كۆرۈپ ، ئاچامغا ئەلچى قويدى . چوڭ ئاپامنىڭ ئاچامنى ئۇنىڭغا بەرمەي ئامالى يوق ئىدى ، ئەگەر قارشىلىق كۆرسەتسە ، ئۇ ئۆلتۈرۈشتىن يانمايتتى . شۇنداق قىلىپ ، ئاچامنى ئېلىپ كەتتى . ئۆيلىرىمىز يېقىن ئىدى ، ئەمما ئاچامنى بىزنىڭكىگە چىقارمايتتى . ئاچامنى كۈندە ئۇراتتى ، كۆزىمىزگە كۆرسىتىپ دەرەخلەرگە ئاساتتى . ئۇنىڭ تاياق زەربىسىدىن چىرقىراشلىرىنى ئاڭلاپ تۇرساقمۇ ، ھېچ نەرسە قىلالمايتتۇق . ئۇزاق ئۆتمەيلا ئاچامنى ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈۋەتتى . ئارىدىن ئۇچ يىل ئۆتكەندە مېنى ئېلىشقا ئەلچى ئەۋەتتى . چوڭ ئاپام جان ـ جەھلى بىلەن قارشى تۇرۇپ ئۇنىڭدىن قان قەرز تەلەپ قىلىپ ئەرز قىلماقچى بولدى . يۈسۈپ بۇنىڭدىن قورقۇپ ، ئۇن چىقىرالماي قالغانىدى ، ئەمدى چوڭ ئاپام ئالەمدىن ئۆتتى . ئۇنىڭ كۆزى يۇمۇلماي تۇرۇپ ، يۈسۈپ مېنى ئېلىپ كەتمەكچى بولدى . مەن ئۇ قاتىلدىن قېچىپ نەچچە كۈنلەردىن بېرى زاراتگاھلىقتا يوشۇرۇنۇپ ، كۈندۈزلىرى كونا گۆر ئىچىدە ، كېچىلىرى ئەرۋاھلاردىن پاناھ ، ئاللادىن ئۆلۈم تىلەپ ئۆتمەكتىمەن . تەقدىر بۇگۈن ئىككىمىزنى ئۇچراشتۇردى . مېنى سورىسىڭىز كۆرگەن كۈنلىرىم مانا شۇ ، ئەمدى بۇ يەردىن تېز قوزغىلىپ يىراق جايلارغا كەتمىگۈچە ، ماڭا ھاياتلىق يولى يوقتۇر ، ـــ دېدى .

مەن ئورنۇمدىن دەس تۇرۇپ :

ـــ ئى گۈلبانۇ ، خالىسىڭىز مەن سىزنى يىراق جايلارغا ئېلىپ كېتەي ، ھازىرلا يولغا چىقايلى ، ـــ دېدىم . قىز ھەم قوشۇلۇپ ، بوغۇلۇپ چىمنى تاڭدى ، مەن ئۇنى ئۆشنەمگە ئارتتىم ، يولغا چىقتۇق .

نەگە بېرىشنى ، نېمە قىلىشنى ھەم بىلمەيتتۇق . بىر كۈندىن كېيىن بىر كارۋان توپىغا يېتىشتۇق . شۇلارنىڭ ئات ـ ئۇلاغلىرىنى بېقىشىپ ، خىزمىتىنى قىلىپ جېنىمىزنى باقتۇق . كارۋان باشلىقى سەلىم ئىسىناپلىق كىشى ئىدى . دەرد ـ ئەھۋالىمىزنى ئاڭلاپ گۈلباغۇ بىلەن ئىككىمىزنى نىكاھ قىلىپ قويدى . قىرىق بىر كۈن يول يۈرۈپ بۇ يۇرتقا يېتىتۇق . ئاچ ـ توق قالساقمۇ كۆزىمىزگە كۆرۈنمەي ، خۇشال ، خاتىرجەم ئۆتتۇق . كۈندە مەدىكار ئىشلەپ ، خوتۇنۇمنىڭ ھالىدىن ئوبدان خەۋەر ئېلىپ تۇردۇم . بىر يىلدىن كېيىن بالىلىق بولدۇق . ئۇندىن كېيىن ھەر يىلى بىردىن دېگەندەك بالىلار تۇغۇلغىلى تۇردى . « بايىنى كالا باسىدۇ ، كەمبەغەلنى بالا » دېگەندەك ، مەدىكارچىلىق بىلەن تاپقان پۇلۇم ھېچنېمىگە يەتمىدى . يىلدىن ـ يىلغا قېرىپ كۈچ ـ ماغدۇرۇمدىن قالغاچقا ، كىشىلەر ئىشلەتمىدى . ئاخىر ئامال بولماي ، ئىگىسى يوق بىر جاڭگالغا بېرىپ ئولتۇرۇپ ، كۈندە ئوتۇن تېرىپ كېلىپ بازارغا ئاپىرىپ سېتىپ ، ئۇنىڭ پۇلىغا يېمەكلىك ئېلىپ خوتۇن ـ بالىلىرىمنى باقىدىغان بولدۇم . مانا ئەمدى قېرىلىقتىن ئوتۇن كېسىپ توشۇيدىغان ئورنىغا ، ئارقانىڭ چۈشۈپ قالغانلىقىنى بىلمەپتىمەن .

بوۋاي ھالىنى بىر ـ بىر قىسسە قىلدى ،
دېمەكچى سۆزلىرىنى قىسقا قىلدى .
مېنى ئاتايدۇلەر ئوتۇنچى ئېتىم ،
يوقالدى دەسمايەم مېنىڭ بۇ قېتىم .
مەندىكى بار نەرسە ئىدى بىر ئوراغ ،
يوق ئىدى ۋە يەنە باشقا بىر ياراغ .
چىقاتتىم دۈگجۈنۈپ ھەر كۈنى ئاستا ،
جاڭگالدا يۈرەتتىم گاھى تاغ ـ تاشتا .
تېرىپ ئېلىپ بەش ـ ئون سىقىم ئوتۇننى ،
يۈدۈپ ماڭار ئىدىم سۆرەپ پۇتۇمنى .
شەھەرگە كەلتۈرۈپ ئى بۇۋى خوتۇن ،

ساتار ئىدىم يېرىم تەڭگىگە ئوتۇن .
ئۇنىڭ ھەممىسىنى قىلاتتىم خىراج ،
بۇ پۇل بولار ئىدى بىر كۈنگە ئىلاج .
تۇنۇگۈن يوقالدى ئوراغ ۋە ئارقان ،
ئاچ قالدى بالىلىرىم بولمىغاچقا نان .
ئىككى كۈن بولدى بىز قىلمىدۇق ناشتا ،
ساتقىلى ئوتۇن يوق قايغۇمىز ئاشتا .
ئاختۇرۇپ ئارقاننى ئوڭ ـ سولنى كېزىپ ،
كەپقالدىم بۇ غارغا يولۇمدىن ئېزىپ .
سىزمۇ بايان قىلىڭ ئۆز ھالىڭىزنى ،
بىلەي مەن ئەسلىدە كىملىكىڭىزنى .
بۇۋى ئاڭلاپ بوۋاينىڭ قىسسەسىنى ،
دېدى ئۆتمۈشىنىڭ ئاز ھەسسەسىنى .
ئاڭلاڭ سۆز قىسقىچە بۇۋىدىن بايان .
بولغايكى بۇۋىنىڭ ھالىمۇ ئايان .
بوۋاي بىلەن بولۇپ ئىشنى تاشلىدى ،
سۆزىنى ئاڭلاڭكى مۇنداق باشلىدى .

ـــ ئى كەمبەغەل كىشى ، ـــ دېدى بۇۋى خوتۇن ، ـــ مېنىڭ ھالىمنى بىلمەكچى بولساڭ ، مەنمۇ ساڭا ئوخشاش پەلەك زۇلمەتلىرىنىڭ دەرد ـ ئەلەملىرىگە مۇپتىلا بولۇپ ، ھاياتلىق لەززىتىدىن مەھرۇم بولغۇچىمەن .

مەن تېخى كىچىك ئىدىم . مەكتەپتىن كېلىپ تۇرسام بىر نەچچە كىشىلەر كېلىپ ئاتامنى تۇتۇپ كەتتى . بىز ناھايىتى كەمبەغەل ئىدۇق . ئاتامدىن ئايرىلساق ، ئىشىمىز تۇگەيتتى . « ئەمدى قانداق قىلارمىز ؟ » دەپ قايغۇرۇپ ، ئاپام بىلەن يىغلىشىپ ئولتۇرغانىدۇق . ئاتام يۇز ـ كۆزلىرى قىزىل قانغا بويالغان ھالدا ئۆيگە كىرىپ كەلدى .

سىپاھ بەگ ئاتامنى ئېسىپ ئۇرۇپتۇ ،
« قىزىڭنى ئالىمەن ، بەر » دەپ تۇرۇپتۇ .
ئاتام دەپتۇ : « قىزىم ئەمدىلا ئون ياش
نەسلىڭىز ئەمەستۇر بەلكى قىزىل باش
بىلەمسىز بۇ قىلمىش نېمە دېگەن سەت
قىزىمنى بەرمەيمەن ئەبەدىلئەبەت » .
دەپتۇ ئۇ : « ئۇچ كۈنلۈك مۆھلەت بېرىمەن ،
ئۆزلۈكتىن بەرمىسەڭ ئۆزۈم بارىمەن » .
ئاتامدىن بۇ سۆزنى ئىككىمىز ئاڭلاپ ،
زارلاندۇق تەڭرىگە ئاھ ئۇرۇپ يىغلاپ .
دېيىشتۇق : « كېتەيلى باشقا بىر ئەلگە ،
چىگەيلى سەپەرنىڭ كەمىرىن بەلگە » .

شۇنداق قىلىپ . ئاتامدىن سىپاھ بەگنىڭ يامان غەرەز ۋە قىلـ
مىشلىرىنى ئاڭلاپ ، باشقا بىر يۇرتقا كەتمەكچى بولۇپ . كېچىلەپ يولغا
چىقتۇق . شۇ ماڭغانچە ئۇچىنچى كۈنى بىر جەزىرىگە يېتىپ ، كېتىپ
بارغانىدۇق ، ئارقىمىز تەرەپتىن چاڭ ـ توزان پەيدا بولدى . بىر كەمدە
لەشكەرلەر يېتىپ كېلىپ بىزلەرنى تۇتماقچى بولدى . ئاتام جان پىدالىق
بىلەن ئېلىشىپ قاتتىق جەڭ قىلدى . نەچچە لەشكەرنىڭ قانلىرىنى
تۆپراققا ئىلەشتۇردى ، ئەمما دۈشمەن كۆپ بولغاچقا ، ئاتام ، ئانام
دۈشمەن قولىدا ئۆلدى . مېنى تۇتۇپ ، سىپاھ بەگ ھۇزۇرىغا قايتۇرۇپ
ئېلىپ ماڭدى . ئەمدىلا بىر پەرسەخ يول يۈرۈپ بۇ تاغنىڭ تۆۋىگە
كەلگەندە تاغدىن بىر توپ قاراقچى چۈشۈپ لەشكەرلەرگە ھۇجۇم
قىلدى . بۇلار بىر ـ بىرلىرى بىلەن ئېلىشقىلى تۇردى . مەن پۇرسەتنى
غەنىيمەت بىلىپ ، تاغ تەرەپكە قاچتىم . ئۇلار ئىككى تەرەپ ئېلىشىپ
ھەممىسى ئۆلۈپتۇ . مەن قانداق قىلىشنى بىلمەي تەمتىرەپ يۈرسەم ، بۇ
ئۆگكۈر يولۇقتى . ئىچكىرىلەپ كىرسەم ئۇنىڭ ئىچىدە ئوزۇق ـ تۇلۇك
ھەددىسىز ئىكەن . ئەسلىدە بۇ ئۆگكۈر ھېلىقى يول توسقۇچى

قاراقچىلارنىڭ ماكانى بولۇپ ، ئۇلا ر ئۆلۈپ ، بۇ ماكان مېنىڭ بولدى . ئوزۇق ـ تۇلۇكمۇ كۆپ ئىدى . مەن ئاشۇ ئۆڭكۈردىن چىقماي يوشۇرۇ- نۇپ ياشىدىم ، ئۇزاق مەنزىللەر ئۆتتى . ئۇندىن كېيىن ياۋا مېۋە ، ئوت ـ چۆپلەر بىلەن ھايات كەچۈردۇم . دېمەك ، ئون يېشىمدىن باشلاپ ئا- دەملەردىن ئايرىلىپ يېگانە ياشاپ كەلدىم . پۈتۈن ئۆمرۇمنى مۇشەققەت ئاستىدا ئۆتكۈزۈپ ئاللانىڭ ئىبادىتىدە بولدۇم . مۇشۇنداق ئوتتۇز يىللاردىن كېيىن بىر چۈش كۆردۇم . بىر نۇرانە كىشى كېلىپ : « ئى بۇۋى ، مۇشكۈلۈڭ ئاسان بولدى . ھەر قانداق كىشى بىرەر مۇشكۈلچە- لىككە ئۇچرىسا ، سەن دۇئا قىلساڭ دۇئايىڭ ئىجابەتتۇر . مۇشۇ يىل ، مۇشۇ ئاي ، مۇشۇ كۈنلەردە ئۆڭكۈرگە بىر بۇۋاي يوقالغان ئارقانىنى ئىز- دەپ كېلىدۇ . ئۇ ئاتىسىنىڭ سۆزىگە كىرمىگەنلىك گۇناھى ئۈچۈن ئاللانىڭ جازاسىغا ئۇچراپ ، بىر ئۆمۈر يوقسۇللۇق ئازابىنى تارتتى . سەن ئۇنىڭغا دۇئا قىلىپ ، مۇشكۈلىنى ئاسان قىلغايسەن » دەپ غايىب بولدى . شۇندىن بۇيان سېنى ساقلاپ ، قېرىلىق ئازابىنى كۆپ تارتتىم . بۇگۈن كۈتكەن كۈنلەر كەلدى ، ـــ دەپ ، بوۋاينىڭ ھالىغا بۇۋى خوتۇنىنىڭ رەھمى كەلدى ، ئۇنىڭغا دۇئا قىلىپ ، مۇشكۈلىگە ئاسانلىق قىلدى . بوۋايغا يىگىرمە تەڭگە بېرىپ :

ـــ ئى بوۋا ، بۇ تەڭگىگە قاتلىما ، تۇز ۋە ئىككى شام ئېلىڭ ۋە يەنە شىرمان نان بىلەن كىشمىش ئېلىڭ . بىر نەچچە كەمبەغەل خو- تۇنلارنى مېھمانغا چاقىرىپ ، نان ، كىشمىشلەرنى ئۇلارنىڭ ئالدىغا قو- يۇڭ . شامنى داستىخانىنىڭ يېنىغا يورۇتۇڭ . يەپ ئاشقانلىرىنى بىر نەر- سىگە ئوراپ تۇگمەننىڭ نوسىدىن قويۇۋېتىڭ . ئاندىن كېيىن يوقسۇللار دۇئاغا قول كۆتۈرسە ، مەن شۇئان ھازىر بولىمەن . ھەممە مۇشكۈلۈڭنى ئاسان قىلىمەن . پۇل تاپقاندا يوقسۇللارنى ئۇنتۇمىغىن . ھەر چارشەنبە كۈنى مېنىڭ ھەققىمدە نەزىر ـ سەدىقە بېرىپ ، دۇئا قىلىشنى ئۇنتۇمە- غىن ، ـــ دەپ دۇئا قىلدى .

بۇ سۆزدىن سۇڭ دۇئاغا قول كۆتۈرۈپ ،

دۇئا قىلدى بۇۋى بوۋايغا بېقىپ .
تىرىكلىك قالمسۇن بوۋا بېرىڭىز ،
ئوتۇن ئېلىپ شەھەرگە ئاپىرىڭىز .
باھا تاپسۇن ئوتۇنۇڭ ئىككى تەڭگە ،
مېنى چاھارشەنبە ئال يادىڭدا ئەنگە .

دۇئادىن كېيىن بۇۋى ئالەمدىن ئۆتتى . بوۋاي « ئەمدى قانداق قىلارمەن ؟ » دەپ ئويلاپ تۇرۇشىغا جەسەت غايىب بولۇپ ھېچ يەردە كۆرۈنمىدى .

بوۋاي ئەمدى جاۋاب ئېلىپ بۇۋىدىن ،
ئوتۇن تەرمەكنى قەست قىلدى تالادىن .
ئوراغى يوق بوۋاي غەملەردە ئىدى ،
بۇۋى خوتۇن دۇئاسى ئەستە ئىدى .
بىردىنلا غايىبتىن بىر يۇدە ئوتۇن ،
پەيدا قىلدى دۇئادىن بۇۋى خوتۇن .
كۆتۈرۈپ ئوتۇننى مۇرىگە ئالدى ،
ئېلىپ كېلىپ ئۇنى بازارغا سالدى .
خېرىدار بولدى بىر ئادەم ئوتۇنغا ،
بېرىپ ئالدى بوۋايغا ئىككى تەڭگە .
بوۋاي بۇنى كۆرۈپ كۆپ بولدى خۇشال ،
بۇۋى خوتۇننى ئەسلەپ ئۆتتى دەرھال .

شۇنداق قىلىپ ، بوۋاي غايىبتىن پەيدا بولغان ئوتۇننى ئېلىپ بازارغا بېرىپ ئىككى تەڭگە ساتتى ، بىر تەڭگىنى بۇۋىنىڭ روھىغا ئاتاپ نەزىر قىلدى . بىر تەڭگىنى خىراجەت قىلىپ ، نان ، تۇز ، كىشمىش ، شام قاتارلىقلارنى ئېلىپ ئاپىرىپ ، يوقسۇل ، بىچارە خوتۇنلاردىن بىر قانچىنى ئۆيىگە تەكلىپ قىلدى ، ئۇلارغا ، نان ، كىشمىش قاتارلىق

تاپقانلىرىنى ئېلىپ ئوبدان مېھمان قىلىپ ، بۇۋى خوتۇنىنىڭ روھىغا ئاتاپ دۇئا تەلەپ قىلدى . كەمبەغەللەر دۇئاغا قول كۆتۈردى . دۇئادىن پارىغ بولۇشىغا ، بۇۋاينىڭ يوقاتقان ئوراغ ، ئارقىنى پەيدا بولۇپ قالدى . ئۇندىن كېيىن بۇۋاي بۇۋىنى ئەستىن چىقارماي كۈندە ئازراق ئوتۇننى بازارغا ئاپاردى . بېرىشىغا خېرىدار چىقىپ ، ئىككى تەڭگىدىن سېتىۋەردى . شۇنداق قىلىپ ، بۇۋى خوتۇنىنىڭ دۇئاسى بىلەن پات پۇرسەتتىلا ھېسابسىز پۇل تاپتى ، ئەمما ياخشىلىق قىلىپ مۇشكۈلىنى ئاسان قىلغۇچى بۇۋى خوتۇنىنى ئەستىن چىقارمىدى . خوتۇن ، بالىلىرىمۇ ئۇچىسى كېيىم كۆرۈپ ، ئاچلىق ئازابىدىن قۇتۇلدى . توق ـ توق يەپ ، تېز ـ تېز چوڭ بولۇشقا باشلىدى .

شۇنداق قىلىپ ، مۇشۇنداق ياخشى ئۆتكەن كۈنلەرنىڭ بىرىدە بۇۋاينىڭ خوتۇنى شۇنداق بىر چۈش كۆردىكى :

بۇۋاينىڭ خوتۇنى ئۇخلاپ چۈشىدە ،
ئاجايىپ چۈشنى كۆردى بۇ چۈشىدە .
بولۇپتۇمۇش ھويلىسى باغۇ بوستان ،
ئاجايىپ چەشمىلەر گۈللەر ئېچىلغان .
يەنە كۆل بويىدا سەرۋە شاھانە ،
قونۇپ بۇلبۇللار ئېيتىپ ئاشىيانە .

بۇۋاينىڭ خوتۇنى شۇئان ئويغىنىپ ، كۆرگەن چۈشلىرىنى بۇۋايغا ئېيتتى . بۇۋاي :

ـــ ئى خوتۇن ، بۇ چۈشۈگۈنىڭ تەبىرىنى بىلگۈچىلەردىن بىرنى تېپىپ ، شۇنىڭدىن سورايلى ، ـــ دەپ ئۆيدىن چىقىپ ، ئاتاقلىق بىر دەرۋىش خوتۇن بار ئىدى ، شۇنىڭ قېشىغا باردى . ئول خوتۇن دېدىكى :

ـــ ئى بۇۋاي ، نېمە مۇشكۈل ئىشىڭ بار ؟ مېنى نېمە ئىشتىن ئىزدەپ كەلدىڭ ؟

بوۋاي ئېيتتى : « زەئىپەم تۇن كېچىدە ،
ئەجەب بىر ئىش كۆرۈپتۇر ئۇيقۇسىدە .
بولۇپمىش هويلىمىزدا باغۇ بوستان ،
ئاجايىپ رەڭگارەڭ گۈللەر ئېچىلغان .
يەنە كۆل بويىدا سەرۋە ـ شاهانە ،
قونۇپ بۇلبۇللار ئېيتىپ ئاشيانە ،
بىلدۇرگىن بۇ چۈشلەرنىڭ تەبىرىنى ،
خەتەر بولسا قىلايلى تەدبىرىنى . »

بوۋاينىڭ ئەرزىنى ئاڭلاپ دەرۋىش خوتۇننىڭ يۈزلىرىگە كۈلكە يۈگۈردى ۋە دېدىكى :

ـــ ئى بوۋاي ، خوتۇنۇڭنىڭ كۆرگەن چۈشلىرىدە خەتەر يوق-تۇر ، ئەندىشە قىلمىشىڭ بىمەنىدۇر . سەن ئېغىر كۈنلەرنى باشتىن كە-چۈرۈپ ، كۆپ جاپا ـ مېهنەتلەر تارتقان ئىكەنسەن ، چۈشنىڭ تەبىرىنى بىلمەكچى بولساڭ :

بولۇپتۇ مېهنىتىڭ راهەتكە تەبدىل ،
جاهاندا كۈلپىتىڭ دۆلەتكە تەبدىل .
تاپارسەن دۆلىتى قارۇننى بوۋا ،
قىلۇرسەن شۆهرىتى خاتەمنى پەيدا .
تەگرى بەرگەي ساڭا باغى ئىرەمدەك ،
ئاجايىپ باغۇ بوستاننى بېهىشتەك .
بوۋا چاهارشەنبەنى تەرك ئەتمە هەرگىز ،
سېغىنغىن ، ياتمىغىن غەپلەتتە هەرگىز .

ئى بوۋا ، ساڭا ئۇلۇغلاردىن بىرسى ئۇچراپتۇ . ئۇنىڭ دۇئاسى بىلەن بەخت يۈزلىنىپتۇ . سەن يەنە شۇ جايغا بېرىپ ، ئۇنىڭغا ئاتاپ

دۇئا ـ تەكبىر قىلساڭ ، يەنە كۆپ مۆجىزىلەر نېسىپ بولغاي . تېز بار-غىن ، مۇرادىڭ ھاسىل بولغۇسىدۇر دەپ ، ـــ دۇئا قىلىپ يولغا سالدى . بوۋاي دەرۋىش خوتۇننىڭ يېنىدىن چىقىپ ، تاغدىكى ئۆگكۈرگە بېرىپ بۇۋى خوتۇنغا ئاتاپ دۇئا قىلىپ مۇشكۈلگە ئاسانلىق تىلىدى . شۇئان بۇۋى خوتۇن بوۋاينىڭ كۆز ئالدىدا پەيدا بولۇپ ، بوۋايغا ياخشىلىقلار قىلىپ ، كارامىتىنى يەنە ئىزھار قىلدى . بىر دانە داستىخانىنى بېرىپ :

ـــ ئى بوۋا ، بۇ بېھىش داستىخىنىدۇر ، بۇ يەنە دەستۇرخانى جەننەت دەپمۇ ئاتىلىدۇ ، ئەزىز مېھمانلىرىڭ كېلىپ قالسا ۋە ياكى باـ لىۋاقىلىرىڭ غىزالانماقچى بولسا ، مېنى سېغىنىپ تۇرۇپ داستىخانىنى ئاچساڭ ، تۇرلۇك ـ تۇرلۇك نېمەتلەر چىقىدۇ ، ـــ دەپ غايىب بولدى .

بوۋاي ئۆيىگە بېرىپ ، بۇۋى خوتۇننى ئەسلەپ تۇرۇپ ، خوتۇن ـ بالىلىرىنىڭ ئالدىدا داستىخانىنى ئاچقاندى ، ئۇنىڭ ئىچىدىن جاھاندا يوق نازۇنېمەتلەر پەيدا بولدى . خوتۇن ـ بالىلىرىنىڭ بولسا ، تېخى قورساقلىرى ئاچ ئىدى . داستىخاندىن چىققان نېمەتلەرنى يەپ قورساقلىرى تويدى . خۇداغا مىڭ شۈكرىلەر قىلىپ ، بۇۋى خوتۇنغا ئاـ تاپ دۇئالار قىلدى . شۇنىڭدىن باشلاپ بوۋاي دۇنيادا موھتاجسىز بولدى . كۆلپەتلىك كۈنلەر تۈگەپ ، راھەت كۈنلەر راۋانلاشتى .

شۇنداق قىلىپ ، بوۋاي ناھايىتى خۇشال ـ خۇرام ياشاپ يۈرگەن كۈنلەرنىڭ بىرىدە ، شۇ شەھەرنىڭ پادىشاھى شىكارغا چىقىپ ، ئاندا مېڭىپ ، مۇندا مېڭىپ ، بوۋاينىڭ ئۆيىلىرىگە كېلىپ قالدى . ئىلگىرى ھەم كەلگەنىدى . ئۇ چاغلاردا بۇنىڭدەك ئالىي قەسرلەر بىلەن جەننەت كەبى باغلار يوق ئىدى . پادىشاھ ۋەزىردىن سورىدىكى :

ـــ ئى ۋەزىر ، ئىلگىرى كۆپ قېتىم كەلگەنىدۇق . بۇ جايلار بىر جەزىرىلىك ئىدى . بۇ ئالىي قەسرلەر ، چاھار باغلار نەدىن پەيدا بولدى ؟

ۋەزىر ئېيتتى :

« ئايا سۇلتانى ئالەم ،

بار ئىدى بىر قېرى چال ، بەللىرى خەم .
ئۇنىڭ جايى ئىدى ۋەيرانە خاراب ،
قەدەم باسماس ئىدى جانۋارمۇ تاراپ .
بەش ، ئون كۈن ئىچىدە خەلقىئالەم ،
قىلىپتۇ دۆلەتنى ئۇنىڭغا ھەمدەم .
بوۋاينىڭ بېغىدەك ھېچ باغى بولماس ،
خۇدا بەرسە ئۇنى ھېچكىم بىلەلمەس .
ئاجايىپ گۈزەلدۇر باغى ئېرەمدەك ،
مۇناسىپ كۆرۈشكە شاھلار سېنىڭدەك »

ۋەزىرنىڭ جاۋابىدىن پادىشاھ باغنىڭ پەيدا بولغانلىقىنى بىلىپ ھەيران بولدى . ئۇنىڭ گۈزەللىك تەسۋىرىدىن كۆرۈش ئارزۇسى تەقەززالىنىشقا باشلىدى . شۇنداق قىلىپ :

ۋەزىردىن سورىدى ئاڭلىدى شۇل شاھ ،
بوۋاي بېغى تەرەپ ئاتلاندى پادىشاھ .
كېلىپ چۈشتى بوۋاينىڭ چاھار بېغىگە ،
ئاجايىپ قەسىرى ئالىي مەنزىلگە .
دېدى بوۋاي : « ئايا شاھىم كېلىڭىز ،
قەدەم رەنجىدە ئەيلەپسىز ئېلىڭىز » .

دەپ ئۆيىدىن « دەستۇرخانى جەننەت » نى ئېلىپ چىقىپ پادىشاھنىڭ ئالدىدا قويۇپ ، بۇۋى خوتۇننى ئەسلەپ ئۇنىڭدىن مەدەت تىلەپ تۇرۇپ ئاچقاندى ، بۇۋى خوتۇننىڭ ھۆرمىتىدىن پادىشاھنىڭ ئالدىدا رەڭگارەڭ تائاملار پەيدا بولۇپ ، پادىشاھنى ھەيران قالدۇردى . پادىشاھ ئۆمرىدە تېتىپ باقمىغان تائاملارنى يەپ خۇشال بولۇپ ، بوۋايدىن مىننەتدار بولدى .

شۇنداق قىلىپ ، ئوتۇنچى بوۋاي بىلەن پادىشاھنىڭ ئارىسىدا دوستلۇق بېكىتىلىپ ، بۇلار كونا ئۇلپەتلەردەك بىر ـ بىرلىرىنىڭ ئۆيىگە

بېرىپ ـ كېلىپ تۇرىدىغان بولدى . بۇ ۋاينىڭ ھەم ئابرۇي ـ ئىناۋىتى ئېشىپ ، خۇشاللىقتا غەرق بولۇپ ، ئاخىر ياخشىلىق قىلىپ ، خۇشال كۈنگە ئېرىشىشگە ياردەم بەرگۈچى كىشى ئۇنىڭ كۆڭلىدىن يىراقلىشىشقا باشلىدى . ئەسلىدە ھەر چارشەنبە كۈنى بۇ ۋاي خوتۇنىنى ئەسلەپ دۇئا ـ تەكبىر قىلىدىغان كۈن ئىدى . بىر چارشەنبە كۈنىدە تاماشا قىلىش ئۈچۈن بىردىنلا پادىشاھ چىقىپ كەلدى . بۇ ۋاي پادىشاھنىڭ كەلگەنلىكىنى كۆرۈپ خۇشاللىقىدا ، مېھمان بىلەن بولۇپ غەپلەتتە قالدى . ئۇزىگە ياردەم بەرگەن مەدەتكارغا ئاتاپ دۇئا قىلىشنى ئەستىن چىقاردى . بۇ ۋاي ياخشىلىقنى ئۇنتۇپ قالغانلىقى ئۈچۈن ، ئۇنىڭغا كەلگەن ئامەتنىڭ ئورنى ئازاب بىلەن ئالماشتى .

شۇنداق قىلىپ ، بۇ چارشەنبە كۈنى پادىشاھ بۇ ۋاينىڭ بېغىدا تاماشا قىلىپ ، « دەستۇرخانى جەننەت » نىڭ تائاملىرىنى يەپ ھۇزۇرلىنىپ كەچ بولغاندا خوشلىشىپ بارگاھىغا ياندى .

ئىشتىڭ ئەمدى ھېكايەت شاھ قىزىدىن ،
قەددى گۈزەل ، يۈزلىرى ئاي پەرىدىن .
ئاتىسىدىن ئاڭلىدى قىز ئۇ باغنى ،
يۈرىكىگە باغ ئۈچۈن سالدى داغنى .

پادىشاھنىڭ بىر قىزى بار بولۇپ ، ئۇنىڭ قەددى گۈزەل ، يۈزلىرى ئاپتاپقا ئوخشايتتى . بۇ ۋاينىڭ بېغى توغرىسىدا ئاتىسىدىن كۆپ قېتىم تەرىپلەر ئاڭلاپ ، باغقا بېرىش ئىشتىياقى جۇش ئۇرۇپ ، بۇ ھەۋەس كۆڭلىنى بىئارام قىلدى . مۇشۇنداق ھەسرەت جېكىپ تۇرغاندا پادىشاھ بۇ ۋاينىڭ بېغىدىن كەلدى . قىز ئاتىسىغا ئەرز قىلىپ :

ـــ ئى شاھ ئاتا ! بۇ ۋاينىڭ بېغى توغرىسىدا كۆپ تەرىپلەر قىلىدىغىز . بۇنىڭدىن باغنى كۆرۈش ھەۋىسىم ئېشىپ ، يۈرەكلىرىم داغلاناماقتا ، رۇخسەت بەرسىڭىز مەن ھەم بېرىپ ئول گۈزەل باغنى تاماشا قىلىپ ، سىزدىن خۇرسەن بولسام ، دەيمەن ، ـــ دېدى .

پادىشاھ قىزىغا رۇخسەت قىلدى . كېنىزەكلىرىنى ئېلىپ شاھ

قىزى باغقا راۋان بولدى . بوۋاي كۆپ مەنۇن بولۇپ « قەسىرى ئالىي » گـە باشلاپ ، « دەستۇرخانى جەننەت »نى ئاچتى . ئۇ يەردىن چىقىپ چاھار باغقا باشلىدى . باغنىڭ ئىچىدە خىلمۇخىل مېۋىلەر پىشىپ تۇر-غان ، گۈللەر ئېچىلىپ بۇلبۇللار سايرىشىپ تۇرغان ، زۇمرەت سۇلار شىلدىرلاپ ئېرىقلاردا ئېقىپ تۇرغان ، گويا ئۇ باغ جەننەتتىن قالغۇسىز ئىدى . قىزلار باغقا كىرىپ شادلىققا چۆمۈپ ، پەلەكنىڭ بۇ مۆجىزىلە-رىدىن ھەيران بولدى . بوۋاي باغقا ئالىي بىساتلار سېلىپ ، ھەممە قىزلارنى ئۇ يەرگە تەكلىپ قىلىپ كۆل بويىغا باشلىدى .

بوۋاي قىز ئالدىغا قويدى تائاملەر ،
تەناۋۇل قىلدىلەر قىز ۋە جۈۋانلەر .
بولۇپ پارىغ تائامدىن شاھنىڭ قىزى ،
ئويىنغىلى ئۇ كۆلگە چۈشتى كۆزى .
تاماشا قىلدىلەر خۇشالۇخۇرام ،
كېلىپ كۆلنىڭ بېشىدا ئالدى ئارام .

كېنىزەكلەر دېدىكى :

ــ ئى مەلىكەم ، بۇ كۆلنىڭ سۈيى گويا زۇمرەتتەك سۈزۈك ، ھەم پاك ئىكەن . ھەممىمىز چۈشۈپ ئۈزۈپ ئويناپ تاماشا قىلساق دەيمىز . سىز ھەم قوشۇلۇپ بىز بىلەن بىللە يۈيۈنۈپ ، كۆڭۈل ئاچقايسىز .

بوۋاينىڭ ھەم بىر قىزى بۇ قىزلار بىلەن ھەمراھ ئىدى .

ــ ئى قىزلار ، رەنجىمىگەيسىزلەر . بۇ كۆل ، مۇبارەك كۆلدۇر . ئۇنىڭغا چۈشۈپ يۈيۇنۇشقا بولمايدۇ . مۇبادا چۈشۈپ قويسىڭىزلەر ، سىزلەرگە زىيان يېتەرمىكىن دەپ قورقۇپ قالدىم . بۇنداق ھەۋەستىن كـەچكەيسىزلەر ، ــ دەپ قىزلارنى توستى . قىزلار بولسا ، بوۋاينىڭ قى-زىـغا تۈيدۇرماي كىيىم ـ كېچەكلىرىنى سېلىپ ، بوۋاينىڭ قىزىغا تاپ-شۇردى . پادىشاھنىڭ قىزى ھەم كىيىم ـ كېچەك ، تىللا سىرغا ، ئالتۇن بۇيۇملىرىنى قوشۇپ بوۋاينىڭ قىزىغا تۇتقۇزۇپ قويۇپ ، سۇغا سەكـ-رىدى . بوۋاينىڭ قىزى بولسا مەلىكە ۋە ئۇنىڭ كېنىزەكلىرىنىڭ بىئە-

دەپلىكىگە خاپا بولۇپ ، مۇبارەك كۆلىنىڭ بۇلغانغانلىقىغا غەمكىن بولۇپ تۇرغانىدى ، تۇيۇقسىز تۇرغاندا ، ئاسماندىن بىر قۇش شۇڭغۇپ چۈشۈپ ، پادىشاھ قىزىنىڭ ئالتۇن رومالىغا چاڭگال سالدى ، تىللا سىرغا بىلەن قوشۇپ ھاۋاغا ئېلىپ چىقىپ كەتتى .

بوۋاينىڭ قىزى ھەيران قالدى . « پادىشاھنىڭ قىزىغا ئەمدى نېمىدەپ جاۋاب بېرەرمەن » دەپ يىغلاپ تۇرغانىدى ، قىزلار كۆلدىن چىقىپ ھەر قايسىسى ئۆزلىرىنىڭ كىيىملىرىنى تېپىپ كىيىشتى . پادىشاھنىڭ قىزى كېلىپ كۆردىكى ، بوۋاينىڭ قىزى يىغلاپ تۇرۇپتۇ ، ئەمما ، ئامانەت بەرگەن رومال ۋە زىننەت بۇيۇملىرى ھېچ يەردە يوق . شاھ قىزى بۇنىڭدىن قاتتىق غەزەپلىنىپ :

ـــ ئى بوۋاينىڭ قىزى ، مەن بېشىمنى ئورايمەن . رومالىمنى ھازىر تاپ ! ـــ دەپ غەزەپ قىلدى .

جاۋاب بەردى بوۋاينىڭ قىزى يىغلاپ ،
« يۇرەر ئىدىڭلار كۆل ئىچىدە ئۇيناپ .
ئەجەب ھەيۋەتلىك قۇش كەلدى ھاۋادىن ،
ھوشۇم كەتتى ئۆزۈمدىن قورققانىمدىن .
سېلىپ چاڭگالىنى ئۇ رومالنى ئالدى ،
ئۇنىڭدىن باشقىسى جايىدا قالدى » .

بوۋاي قىزىنىڭ بۇ جاۋابىنى ئاڭلاپ ، پادىشاھنىڭ قىزى ناھايىتى غەمكىن بولدى ۋە بوۋاي قىزىنىڭ بەرگەن جاۋابىغا ئىشەنمەي ، ئۇنىڭدىن گۇمانلاندى ، كېنىزەكلىرىنى ئېلىپ باغدىن يېنىپ چىقىپ ئاتىسىنىڭ قېشىغا بېرىپ :

ـــ ئى ئاتا ، سىز بوۋايغا ئالدىنىپسىز . ئۇلار بولسا ، قاراقچىلارنىڭ كاتتىسى ئىكەن . بۇگۈن بىزنى كۆل بويىغا باشلاپ ھەممە قىزلارنى ئالداپ ، يۇيۇنغان ۋاقتىمىزدا ھىيلە بىلەن مېنىڭ رومالىمنى ئوغرىلىۋالدى ، ـــ دەپ شىكايەتلەر قىلدى .

پادىشاھ قىزىدىن بۇ سۆزنى ئىشىتىپ ، شۇئان غەزەپ ئېتىغا

مندى ۋە :

ـــ جاللات ! بارمۇ سەن ؟ ـــ دەپ توۋلىدى . جاللاتلار كېلىپ :

ـــ لەببەي شاھىم ، ـــ دەپ تۇردى .

ـــ سىلەر بېرىپ ، ئوتۇنچى بوۋاينى تېپىپ ،غول ، زەنجىرلەرنى بوينىغا سېلىپ ئېلىپ كېلىڭلار . ئېلىپ كېلىپ بەنگە تارتىپ ئېسىڭلەر ، ئەتە ئاپىرىپ دارغا ئېسىپ ، خەلقئالەمگە ئىبرەت قىلىڭلار ، ـــ دەپ پەرمان قىلدى . جاللاتلار بېرىپ بوۋاينى تۇتۇپ بوينىنى زەنجىردە باغلاپ ، كوچىلاردا سازايى قىلدى . ئۇ يەردىن ئېلىپ كېلىپ قېيىن ـ قىستاقلارغا ئالدى ، قىلمىغان ئازابلار قالمىدى . بۇ قىلمىشتىن بوۋاي ھەيران بولۇپ ، نېمە گۇناھ قىلغانلىقىنى بىلمىدى . ئول كۇنى پادىشاھ قىزىنىڭ توي كۇنى بولۇپ ، پۇتۇن شەھەر خەلقى توپلاشقانىدى . بوۋاينى بۇ ھالەتتە ئېلىپ كەلگەندە يۇرتنىڭ كاتتا ـ كىچىكلىرى ، ھەرىڭ ئادەملەرنىڭ ھەممىسى بار ئىدى ، بوۋاي باغلاقلىق ، شۇلارنىڭ ئالدىدىن ئۆتتى . ئىزا تارتقىنىدىن ھەر قەدەمدە دارغا بىر قېتىم ئېسىلغاندىن ئارتۇق ئازابلاندى ، شۇنداق كېتىپ بېرىپ ، بىردىنلا ئېسىگە ئۆتكۇزگەن گۇناھى كەلدى . « ۋاي ئىست » دەپ قولىنى پېشانىسىگە ئۇردى . « مەن سۇ بەرگەن ئۆستەڭنى ئۇنتۇپتىمەن . ئاتا نەسىھىتىگە كۆنمەي نۇرغۇن ئازابلار تارتتىم . بۇۋى خوتۇنىنىڭ دۇئاسى بىلەن مۇشكۇلۇم ئاسان بولغانىدى . ئۇنىڭ قىلغان ياخشىلىقلىرىنى ئەستىن چىقىرىپ ، دېگەنلىرىنى قىلماپتىمەن . چارشەنبە كۇنلىرى ئۇنىڭ ھەقىقىگە نەزىر بېرىپ دۇئا قىلىشنى تەرك قىلىپ ، مېھمان بىلەن بولۇپ غەپلەتتە يۇرۇپتىمەن . كەلگەن ئازابلارنىڭ ھەممىسىنى ئۆزۇم تېپىپتىمەن » دەپ ، ھەسرەت چەكتى . شۇئان بۇۋى خوتۇننى سېغىنىپ ، ئۇنىڭدىن پاناھلىق تىلىدى . يانچۇقىغا قول سالغانىدى ، بىر تەڭگە چىقتى . بوۋاي بوينىدا غول ، پۇتىدا زەنجىر ھەيدىلىپ كېتىپ بارار ئىدى ، كۆڭلىدە « مەن بۇ پۇلنى بۇۋى خوتۇن ھەققىدە نەزىر قىلغان بولسام بولاتتى . كىم ئارقىلىق بېرەرمەن » دەپ تۇرۇشىغا ، بوۋاينىڭ ئالدىدىن بىر ئادەم ئۆتتى . ئۇنى يېنىغا چاقىرىپ :

ـــ مەن بىر تەڭگىنى خۇدا يولىدا نەزىرگە ئاتمىغانىدىم . سەن بۇ پۇلنى ئاپىرىپ ، نان ، كىشمىش ، شام ئېلىپ كەلسەڭ ، مەن ئۇنىڭ بەدلەن قىلماقچى بولغان نەزىرىمنى قىلىۋالسام ، ـــ دەپ ئىلتىماس قىلدى . ئۇ ئادەم بىۋاينىڭ سۆزىگە قۇلاق سالماي كەتتى . بۇ ئادەم بولسا . پادىشاھ ئوردىسىدىكى باقاۋۇل ئىدى .

بوۋاي ھېلىقى ئادەم سۆزىنى ئاڭلىماي كەتكەندىن كېيىن مەيۈسلىنىپ ، يۇرىكى غەمگە ، باغرى قانغا تولۇپ ، ئامالسىز قالدى .

پادىشاھ قىزىنىڭ تويىغا كەلسەڭ ، پادىشاھ باقاۋۇلغا :

ـــ بۇ توي شۇنداق شاھانە بولسۇنكى ، نەچچە ئۆي نان تەيياراڭسۇن . نەچچە ئون قازان تەييارلاپ ، ئون قازانىنىڭ ئىشى تۈگەگۈچە ، يەنە ئون قازاندا ئاش دەملىنىپ تۇرسۇن . تويدىن ئاش ـ نان ئېشىپ ، داڭقىمىز ئالەمگە پۇر بولسۇن ، ـــ دەپ پەرمان قىلدى . خوتۇنلارنى مۇلازىملىققا تەيىن قىلدى . داستىخان سېلىنىپ ، باقاۋۇل داستىخانلارغا نان ۋە ئاش قۇيدۇرماقتا ئىدى ، تېخى ئازراقلا ئادەمگە ئاش كەلتۈرۈپلا ، ئاش توشۇغۇچىلار ئۇزۇلۈپ قالدى . باقاۋۇل ئاشنى تېز كەلتۈرۈڭلار ، دەپ بۇيرۇدى ، ئاشخانىدىن ئاش تۈگىدى ، دەپ خەۋەر كەلدى .

بۇ ئىشتىن ئوردا ئايالىرى ، باقاۋۇللارنىڭ ھەممىسى ھەيران بولۇپ ، ئاش ـ نانىنىڭ قانداق بولۇپ يېمەي تۇرۇپ غايىب بولۇپ كەتكەنلىكىنى بىلەلمىدى . ئۇيانغا يۇگۈردى ، بۇيانغا يۇگۈردى ، ئاخىر ھېچبىر ئامال بولماي ، تويغا كەلگەنلەر كەلگەن پېتى ھېچنېمە يېمەي ، ھەممىسى بۇنىڭدەك تويغا لەنەتلەر بولسۇن ، دەپ ئۆيلىرىگە يېنىشتى .

باقاۋۇل ئويلىنىكى : « بۇ نېمە سىردۇ ؟ بۇنىڭدا بىر ھېكمەت بولسا كېرەك . بۇنىڭدەك ھادىسە ھېچ يەردە بولغان ئەمەس ، كىشى ئۆمرىدە ھەم كۆرگەن ئەمەس » دەپ ، ھېچ ئىشنى بىلەلمىدى .

پادىشاھ ئاڭلىنىكى ، تويغا كەلگەنلەرنىڭ ھەممىسى تويغا لەنەتلەر ئوقۇپ ، يانغىلى تۇرۇپتۇ . بۇنىڭدىن پادىشاھنىڭ غەزەپ ئاتەشلىرى ئۆرلەپ باقاۋۇلغا غەزەپلەر قىلدى . باقاۋۇل تىترەپ تۇرماقتىن ئۆزگە

هېچبىر سەۋەب كۆرسىتەلمىدى . شۇئان جاللاتلارنى چاقىرىپ ، بۇۋاينى قانداق قىلغان بولسا ، باقاۋۇلنىمۇ شۇ تەرىقىدە قىلىپ ، بوينىغا غول ، پۇتلىرىغا زەنجىر ـ كىشەنلەر سالدى . قوللىرىنى باغلاپ ئىتتەك سۆرەپ كوچىلاردا سازايى قىلدى .

بۇ قىلمىشقا باقاۋۇل بولدى ھەيران ،
« گۇناھىم نېمىدۇر ؟ » دەپ بولدى سەرسان .
باقاۋۇل پىكىر ئەيلەپ تاپتى بىر سۆز ،
« بۇۋاي ئېيتقانىدى ماڭا پىچىرلاپ سۆز » .

باقاۋۇل ئۆزىنىڭ بۇۋايغا بىئەدەپلىك قىلغانلىقىدىن ، خۇددى بۇۋايغا ئوخشاش كۇنگە قالغانلىقىنى پەرەز قىلىپ ، بۇۋاينىڭ قېشىغا بېرىپ :

ـــ ئى بۇۋا ، ئۆتكەن كۇنى مېنى نېمە ئۈچۈن چاقىرغانىدىڭىز ، نېمە بۇيرۇقلىرىڭىز بار ؟ تۇنۇگۇن بىئەدەپلىك قىلىپ پىسەنت قىلماپتىمەن ، ئەمدى بىلدىمكى ، مەندىن زور سەۋەنلىك ئۆتۈپتۇ ، گۇناھىمنى تىلەيمەن ، ـــ دەپ كۆپ ئۆزرىلەر ئېيتتى .

ـــ ئى باقاۋۇل ، ـــ دېدى بۇۋاي ، ـــ مەن بولسام يوقسۇل بىر ئوتۇنچى ئىدىم . بالىلىرىم بىلەن ئۆزۈمنىڭ كۇنلىرى ئاچ ـ يالىڭاچ ئۆتەتتى . تەقدىرنىڭ قىسمىتى بىلەن كۇنلەرنىڭ بىرىدە تاغ ئۆگكۇرىدە بۇۋاي خوتۇنغا يولۇقتۇم ، ئۇنىڭ دۇئاسى بىلەن جەبىر ـ جاپادىن قۇتۇلۇپ راھەت كۇنگە ئېرىشتىم . ئەمما ئۇ بىرشەرتنى بۇيرۇپ ، ھەر چارشەنبە مېنىڭ ھەققىمدە نەزىر بېرىپ ، دۇئا قىلغىن ، دېگەنىدى ، مەن كۆپ بېيىپ كەتتىم ، پادىشاھ بىلەن ئۇلپەت بولدۇم . شۇنداق قىلىپ ، ماڭا ياخشىلىق قىلغۇچىنىڭ سۆزىنى ئۇنتۇپ غەپلەتتە يۇردۇم . شۇ ۋەجىدىن سەۋەبسىزلا پادىشاھنىڭ زۇلۇمىغا ئۇچرىدىم . قىلمىشىمنى كۆپ ئويلاپ ، ئاخىر قىلغان گۇناھىمنى بىلدىم . يانچۇقۇمدا بىر تەڭگەم بار ئىدى . ئۇنى ئېلىپ ، مەن باغلاقلىق ئامالسىز بولغاچقا ، سېنى چاقىرىپ مېنىڭ ئورنۇمدا بۇۋاي خوتۇنغا ئاتاپ نەزىر بېرىش ئۈچۈن نەرسە

ئېلىشنى سەنـدىن ئـۆتـۈنۈپ چاقىرغانىدىم . سەن كەلمىدىڭ ، شۇ سەۋەبتىن مەن قالغان بالاغا سەنمۇ قالدىڭ . ئى باقاۋۇل ! كەل ئەمدى گۈناھىمىزغا توۋا قىلايلى ، ـــ دەپ يانچۇقىدىن ھېلىقى بىر تەڭگىنى ئېلىپ ئۇنىڭغا ئۇزاتتى . باقاۋۇل يەنە بىر ئادەمنى بۇيرۇپ :

ـــ بوۋاي دېگەن نەرسىلەرنى ئېلىپ كەل ، ـــ دەپ ئەۋەتتى . ئۇ ئادەم بېرىپ نەرسە ـ كېرەك ئېلىپ كەلدى ، بوۋاي خۇشال بولۇپ ، يەتتە ـ سەككىز دەرۋىش خوتۇنلارنى چاقىرىپ ئۇلارغا نەزىر قىلدى . دەرۋىش خوتۇنلار بۇۋى خوتۇنغا ئاتاپ دۇئالار قىلىپ ، بۇۋى خوتۇندىن بوۋاينىڭ گۈناھىنى تىلىدى . كەمبەغەللەرنىڭ دۇئاسى ئىجابەت بولۇپ ، بىردىنلا پادىشاھنىڭ قىزىنىڭ روماللىنى ئېلىپ قاچقان قۇش ھاۋادا پەيدا بولۇپ ، شۇڭغۇپ كېلىپ پادىشاھنىڭ ئوردىسىغا قوندى ۋە ئېلىپ قاچقان رومال بىلەن زىننەت بۇيۇملىرىنى پادىشاھنىڭ ئالدىغا تاشلاپ بېرىپ ئۇچۇپ كەتتى . پادىشاھ قىزى ئۆزىنىڭ يوقالغان نەرسىلىرىنى قۇش ئېلىپ قاچقانلىقىغا ئىشىنىپ ، تېپىلغانلىقىغا خۇرسەن بولدى .

پادىشاھنىڭ نانخانىسىدا يوقالغان نانلار پەيدا بولدى . ئاشخانىدا ئاش پەيدا بولدى . بۇ ھادىسىدىن پادىشاھ ھەيران بولۇپ ، تويىنى باشقىدىن قىلدى . نەچچە كۈنگىچە ئاش ـ نان بەرسىمۇ ، يەنە شۇنداق ئېسىپ قالدى .

بۇ سىردىن پادىشاھ خەۋەر تېپىپ ، بوۋايغا سالغان زۇلۇملىرىغا كۆپ پۇشايمانلار قىلدى . بوۋاينى چاقىرىپ :

ـــ ئى ھۆرمەتلىك بوۋاي ، مەن ساڭا تۆھمەتلەر قىلىپ ، نۇرغۇن ئازابلار قىپتىمەن . سېنىڭ ئالدىڭدا ناھەق غەزەپ قىلىپ گۈناھكار

بولدۇم . قىلغان ئەسكىلىكلىرىمنى ئەپۇ قىلغايسەن ، ـــ دەپ كۆپلىگەن ياخشى سۆزلەر بىلەن ئۆزرىلەر ئېيتىپ ، ياخشى تون ـ سەرۇپاي ، ئال-تۇن ـ كۈمۈش ئىنئام قىلدى . بوۋاي دېدىكى :

ـــ ئى پادىشاھ ، ئالەمدە ئۇقۇشماسلىقلار ناھايىتى كۆپتۇر . لېكىن ۋاقتىنچىدۇر ، ئىشنىڭ ياخشىسى ياخشىلىققا ياخشىلىق قايتۇرۇشتۇر . ياخشىلىققا يامانلىق قىلغۇچى ئاخىر پۇشايمانغا قالىدۇ . ئۇلۇغلۇق پاك كىشىلەردىلا مەۋجۇت بولالايدۇ . كەمبەغەللەر كۆپ ئازاب تارتقۇچىدۇر ، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭ دۇئاسى قىلچىتىن ئىتتىكتۇر . ئۇنىڭ ئاھلىرى كۆيدۇرگۈچى ئوتتۇر . ئۇنىڭ قارغىشى تۈتماي قالمايدۇ . خوتۇنلار ھەم ئەڭ ئاجىز ۋە مەزلۇمدۇر ، ئاللانىڭ بۈيرۇغان پەرز ، سۈننەتلىرىنى بەجا كەلتۈرۈشنىڭ سىرتىدا بىر ئەرنىڭ بىر ئۆمۈر ئېغىرىنى كۆتۈرىدۇ . ئۇ-نىڭ زورلۇق ، زالىملىقلىرىغا بەرداشلىق بېرىشكە مەجبۇردۇر . ئۇ ھەم بىر ئۆينىڭ دەردىنى تارتىپ ۋە يەنە ئانا بولغۇچىدۇر . شۇ سەۋەبتىن كەم-بەغەل ـ نامراتلارنى ، كۈچسىز ـ ئاجىزلارنى ، خوتۇنلارنى بوزەك قىلىپ ئۆتكۈچىلەر بالا ـ قازاغا يولۇققاي قالمايدۇ ، ئاتا ـ ئانىغا بەھۆرمەتلىك قىلغانلار خارلىقتا ئۆتىدۇ . مەن ئاتا ـ ئانامغا بەھۆرمەتلىك قىلدىم . نە-سىھەتكە كىرمىدىم . بىر ئۆمۈر ئاللانىڭ جازاسىغا ئۇچراپ ، يوقسۇللۇق دەرد ـ ئەلەملىرىنى تارتتىم . ئاخىرقى ئۆمرۈمدە بىر بۇۋى خوتۇنغا ئۇچرىدىم . ئۇنىڭ دۇئاسى بىلەن جەبرى ـ مۇشەققەتتىن قۇتۇلدۇم . ئۇنىڭ ياخشىلىقىنى ئۇنتۇپ تۇزكورلۇق قىلدىم . سېنىڭ زۇلۇمۇڭغا گە-رىپتار بولدۇم . كەمبەغەل بىچارىلەرگە نەزىر بېرىپ دۇئاسىنى ئالدىم ،

شۇئان ئۇلارنىڭ تەلىپى كۆز ئالدىدا ئىجابەت بولۇپ يوقالغان نەرسەڭ پەيدا بولدى . ئىشنىڭ ھەقىقىتىنى بىلدىڭ . سەن قىلغانلىرىڭغا ئىزا تارتقان بولساڭ ، سەۋرچان بولغىن . ئاجىزلارغا ئازار بەرمەي ، ئۇلارنىڭ رەھمىتىگە ئېرىشكىن ، — دەپ كۆپ نەسىھەتلەر قىلدى . پادىشاھ ھەم قىلمىشلىرىغا توۋا قىلدى . ئوتۇنچى بوۋاي ئۆز ئۆيىگە بېرىپ بالىۋاقـ لىرى بىلەن خاتىرجەم ئۆتتى .

ئۇچىنچى شاھزادىلەر ھېكايىسى

ئۆتكەن ئىشلاردىن ھېكايە قىلىپ ، دانىشمەنلەر سەرگۈزەشتىلەرنى بايان قىلغۇچى ، پاراسەت لەۋھەسىنى ئەقىل قۇياشى بىلەن نۇرلاندۇرۇپ ، ناتىقلار بەيگىسىدە ئات چاپتۇرغۇچى ، جاھان دىشۋارچىلىقلىرىنى ئەسلىمە قىلىپ ، كىتابلارغا رەقەم ئۇرغۇچى ئالىيجاناب خەۋەرچىلەر سىرلىق ئىشلارنى مەخپىي قالمىغاي دەپ شۇنداق رىۋايەت قىپتۇكى ، ئۆتكەن زاماندا چىن ماچىن ئىقلىمىنىڭ بىر پادىشاھى بار بولۇپ ، ئادالەتلىكتە ئۆنىڭ نامى مەشھۇر ئىدى ، پۈتۈن يەر يۈزىدىكى پادىشاھلار ئۇنىڭ ئەمىر ـ پەرمانلىرىغا بويسۇنۇپ ، باج ـ خىراجەت تۆلەپ تۇراتتى . ئۇنىڭ زامانى شۇنداق ئادالەتچىلىك بولدىكى ، قوي بىلەن بۆرە ئارىلاش ياشايتتى ، ئەمما بۆرىلەر توق بولغاچقا قويلارغا نەزەر كۆزىنى سالمايتتى . كەپتەر بىلەن لاچىنمۇ بىر ئۇۋدا ماكان تۇتاتتى ، كۈچۈكلەر ئاجىزلارغا قول سالمايتتى . پادىشاھنىڭ ئالىي ھىممەت ، ساخاۋەتلىكلىكىدىن ئۇنىڭ زاماندا ئادەم ـ ئادەمنى بوزەك قىلالمايتتى ۋە زۇلۇم سالالمايتتى . شۇ سەۋەبتىن ئەل ئىچىدە بوزەك قىلغۇچى بىلەن بوزەك قىلىنغۇچى ، باي بىلەن كەمبەغەللىك پەرقلىرىدىن ئەسەرمۇ يوق ئىدى . ئەمما بۇ پادىشاھنىڭ ھەرىمىنى يورۇتۇپ ، تەختىگە ۋارىسلىق قىلغىلى پەرزەنت شامى يوق ئىدى . بۇنىڭدىن پادىشاھنىڭ كۆڭلى ناھايىتى پەرىشان ئىدى . ھەر كۈنى سەھەر تۇرۇپ ئاللانىڭ دەرگاھىغا ناله ـ مۇناجاتلار قىلىپ ، قەيەردە بىرەر تەقۋادار كىشى ، ياكى سوپى ـ دەرۋىشلەر بولسا ، ئۇنىڭغا سەدىقىلەر بېرىپ دۇئا ئالاتتى . كۆڭلىدە : « شۇلارنىڭ دۇئاسى ئىجابەت بولۇپ قالسا ، ئاللاتائالا پەرزەنت نېسىپ قىلىپ قالارمىكىن »دەپ ئۈمىد قىلاتتى .

شۇنداق قىلىپ ، پادىشاھنىڭ تەلەپلىرى ئىجابەت بولۇپ خوتۇنى ھاملىدار بولدى . ئاي ـ كۈنى ، ۋاقتى ـ سائىتى توشۇپ ، بىر قېتىمدا ئۈچكىزەك ئوغۇل تۇغدى . باللارنىڭ ھەممىسى ئوخشاش چىراي ، بارا-ۋەر ئىدى . پادىشاھ بۇنىڭدىن خۇشال بولۇپ سەجدىگە باش قويۇپ ، تەڭرىنىڭ ئىنايىتىگە شۈكرىلەر قىلدى . خەزىنىنىڭ ئىشكىلىرىنى ئېچىپ ، پۇقرالارغا سەر ـ سەرلەپ ئالتۇن ـ كۈمۈش ھەدىيە قىلىپ خۇرسەن قىلدى . پۇتۇن چىن ماچىن خەلقىنى مال ـ دۇنيادىن بىھاجەت قىلدى .

پادىشاھ كۆرگەن ئوغۇلنىڭ مېھرىدە ،
خەزىنىنى قىلدى ساخاۋەت خەلقىگە .
ئامما خاس بولدى خالاس پۇل غېمىدىن ،
شادلىنىپ قىلىشتى دەرمان دەردىگە .

شۇنداق قىلىپ ، پادىشاھ ئوغۇللىرىغا سائادەتلىك كۈن ، ياخشى ۋاقىتنى تاللاپ ، چوڭ شاھزادىگە : ھابىل ، ئىككىنچىسىگە قابىل ، ئۈچىنچىسىگە مايىل دەپ ئات قويدى . ئاندىن كېيىن بەختى ئامەتلىك ، سائادەتمەن دايەلەرنى تاللاپ ، شۇلارنىڭ تەربىيىسىگە تاپشۇردى . تۆت يىل ئۆتكەندىن كېيىن دانىشمەن مۇئەللىملەر قولىغا تۇتقۇزۇپ ، ئىلىم ـ بىلىمدە كامالەتكە يەتكۈزۈشنى تاپشۇردى . يەنە بىر قانچە دانىشمەنلەرنى توپلاپ ، باللىرىنىڭ خىزمىتىگە قويۇپ ، سەلتەنەت قائىدە ـ يوسۇنلىرى ، دۆلەت قانۇن ـ نىزاملىرىنى ئۆگىتىشنى تاپشۇردى . شاھزادىلەر ئون تۆت ياشقا تولغاندا كۆپ بىلىملەرنى ئىگىلىدى . شاھزادىلەرنىڭ ھەممىسى بىلىملىك يېگىتلەردىن بولۇپ چىقتى . ئون ئالتە ياشقا تولغاندا قەددى ـ قامەتلىرى توشۇپ ، قاملاشقان شاھزادىلەردىن بولۇپ يېتىشتى .

پادىشاھ ئوغۇللىرىنىڭ چىراي ـ شەكىل ، تەقى ـ تۇرقى ، ئىلىم ـ بىلىم ، ئەقىل ـ پاراسەتتە يېتىلگەنلىكىدىن پەخىرلىنىپ ، ئۆز ـ ئۆزىگە : « مەن قېرىپ قالدىم ، كۆزۈمنىڭ ئوچۇقلۇقىدا ئۆيلەپ قويای . ئەتىگەندە بول يۇرسەڭ ، كەچ بولغاندا سۆيۈنەرسەن ، ياشلىقىڭدا بالا

تاپساڭ قېرىغاندا سۆيۈنەرسەن) دېگەن تەمسىل بار » دەپ ئويلاپ ، ۋە- زىرلىرىگە مەسلىھەت سالدى . ۋەزىرلەر ھەم پادىشاھنىڭ ئويلىغانلىرىنى ماقۇل كۆردى ، مەسلىھەت شۇ يەرگە يەتتى ، مۇڭاپىق پۇرسەتتە شاھزا- دىلەرگە گەپ سېلىپ ، شاھزادىلەرنىڭ كۆڭلىدە كىمنىڭ بارلىقىنى بىل- مەكچى بولدى . ئەمما بۇ ۋاقىتتا شاھزادىلەر ، شىكارغا چىقىپ كەتكەنىدى .

شاھزادىلەر يېگىتلىرىنى ئەگەشتۈرۈپ بىر يېشىلزارلىققا شىكار قىلىپ يۈرگەنىدى ، نەزىرىگە ئاجايىپ گۈزەل بىر كېيىك كۆرۈندى . يېگىتلەر ئۇنىڭ بەدەنلىرىدىكى قارا چېكىم مەڭلىرىگە ، مەپتۇن قىلغۇچى سېھرىي كۆزلىرىگە ، تەقى ـ تۇرقى ، قامەتلىرىگە ئاشىق بولۇپ ، ئادەملىرىگە :

ـــ ھەر كىم بۇ كېيىكنى زەخمىلەندۈرمەي تىرىك تۇتۇپ كەل- سە ، مال ـ دۇنيا جەھەتتە موھتاجسىز قىلىمىز ، ـــ دېدى .

بۇنى ئاڭلىغان لەشكەرلەرنىڭ ھەممىسى دۈگىلەك بولۇپ كې- يىكنى قورشاۋغا ئالغانىدى ، كېيىك غەيرەتكە كېلىپ بىر سەكرەپلا شاھزادىلەرنىڭ بېشىدىن ئاتلاپ ئۆتۈپ ، چاقماق تېزلىكىدە شامالدەك يۈرۈپ بەدەر كەتتى . شاھزادىلەر بولسا كېيىكنى قاچۇرۇپ قويغانلىقتىن تاقەتسىزلىنىپ ، قوللىرىغا كەمەندە ئېلىپ ، ئاتلىرىنى بوراندەك چاپتۇ- رۇپ كېيىكنى قوغلاپ مېڭىۋەردى . كېيىك قېچىپ ، بارا ـ بارا كۆزدىن غايىب بولدى . ئۇمىدسىزلەنگەن شاھزادىلەر كۆپ مەيۈسلىنىپ ، ھە- ۋەسلىرى يېمىرىلدى ، بارغانسېرى ئاپتاپ چېقىپ ، ئاتلىرى تەرلەپ ، ئۆزلىرى تەشنا بولدى . ئاكا ـ ئۇكىلار مەسلىھەتلىشىپ ، بارگاھىغا يا- ماقچى بولۇپ بىر قانچە مەنزىل يول يۈرگەندە ، ئاجايىپ ھەيۋەتلىك ، گۈزەل بىر باغنىڭ ئالدىغا كېلىپ قالدى . بۇ باغنىڭ دەرەخلىرى خۇش قامەتلىك نازلانغۇچى يارغا ئوخشاش ، ئېرىق لېۋىدە باش كۆتۈرۈپ شا- مال تەسىرىدە ئۆزلۈكسىز ئەركىلەپ ، ۋىسال تاپقان ئاشىق ـ مەشۇقلاردەك گاھى تۆرۈپ ، گاھى ئۆزىنى بىر ـ بىرىگە ئۇرۇپ ، ئىر- ماش ـ چىرماش قۇچاقلىشىپ تۇرغان ، مايىسزارلار توق ھۆسنى

بىلەن ئاسمانىنمۇ نىل رەڭ قىلىپ ، پۈتۈن كائىناتنى يېشىل لىباسقا پۈركەپ تۇرغان ، باغ ئىچىدە خىلمۇخىل گۈللەر ھەر تەرىقە رەڭلەر بىلەن رەڭگارەڭ ئېچىلىپ ، مەشۇقلاردەك جىلۋە قىلىپ تۇرغان ، زۇمرەت سۇلار شىلدىرلىشىپ ، تارام ـ تارام ئۆز يولىدا راۋان بولۇپ ، كۆلچەكلەرگە جەۋلان قىلىپ تۇرغان ، پاختەكلەر ھەيرانلىقتىن بوينىغا قارا ئارقان سېلىپ ، كۆل رەڭ لىباسلار بىلەن گويا گۈلخان ئايلىنىپ « ھۇ ، ھۇ » سالغان قەلەندەردەك « گۇ ، گۇ » لىشىپ تۇرغان ، ئۇنىڭ گۈزەللىك خىسلەتلىرى تەسۈرلەپ تۈگەتكۈسىز ئىدى .

شاھزادىلەر بۇ ئاجايىباتنى كۆرۈپ ، ھەيران بولۇپ باغنىڭ ئىشىكىگە باردى . كۆردىكى ، باغنىڭ ئىچىگە ئالتە قەسرلەر سېلىنغان بولۇپ ، باغنىڭ چىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر كۆل ، كۆلنىڭ بويىدا بىر شاھ سۇپا ، ئۇنىڭ ئەتراپى گۈزەل چىمەنزار ئىدى . شاھ سۇپىدا نۇرغۇن قىزلار بەزمە قۇرۇپ ، قىرىق قىزنىڭ ئىچىدە يۈلتۇزدەك چاقناپ بىر قىز ئولتۇراتتى . ئۇنىڭ قاملاشقان قامىتىدىن سەرۇنمۇ خىجالەت تەرىگە غەرق ئىدى . يۈزلىرىنىڭ نۇرىدىن ئاينىڭ ئايدىگى ۋە قۇياشنىڭ ئاپتابىمۇ ئۆزىنى چەتكە ئېلىپ ، تەڭقىسلىقتىن بۇلۇتنىڭ كەينىگە يوشۇرۇنغانىدى . ئول قىز قولىغا ساتارنى ئېلىپ :

مېنىڭ كويۇمدا ئاھ ئۇرغان ئىشكىتە خاكسارلار كۆپ ،
ۋىسالىمنى تەلەپ قىلىپ نابۇت بولغان گادايلار كۆپ .
مېنىڭ ۋەسلىمگە يەتمەكلىك ئەمەس ئاسان بولۇر دىئۇار ،
ئارادا نەچچە تۇرلۇك ھەم مالامەتلەر ـ بالالار كۆپ .
ئەگەر ۋەسلىن تاپاي دېسەڭ ۋۇجۇد سەھراسىدىن ئۆتكىن ،
ئۇ يەردە يول توسۇپ تۇرغان مۇشەققەتلىك داۋانلار كۆپ .
ئىرادە باغلىغان ئەرگە خەتەرسىزدۇر تېپىش ۋىسال ،
مۇھەببەت يولىدا ھەر چاغ ، ئاڭا ھېسداش پاناھلار كۆپ .
قاراڭغۇدا قەدەم قويما ، قولۇڭغا نۇر چىراغنى ئال ،
تايانچسىز ھەم قەدەم قويما ، كوچىلار تار ، قاراڭغۇ كۆپ .

مۇھەببەت يولى تەنھادۇر ، كۆرۈنمەس توپلىشپ ماڭغان ،
ۋىسالغا يەتكۈچە يولدا ، سىنايدىغان سوئاللار كۆپ .
قىلالماسلەر مۇرادىنى ، ھەركىم ئاسانغىنا ھاسىل ،
ئايا ئاشىق بۇ يوللاردا مۇشەققەتلىك جاپالار كۆپ .
جېنىڭنى قىينىما ئاشىق ، پاراغەت جەۋرىسىز بولماس ،
چىدالماي ئوت ئازابىغا كۆيۈپ يۈرگەن سەمەندەر كۆپ .

دەپ نەغمە مۇقەددىمسىنى ئورۇنداپ بولۇشى بىلەن تەڭ يېنىدىكى قىزلار داپ ، دۇتار ، تەمبۇر ، ئۇدلىرىنى قوللىرىغا ئېلىپ چېلىشقا باشلىدى . بىر قانچە قىزلار ئۇسسۇلغا چۈشتى . بۇلارنىڭ بەزمىسى شۇنداق ئەۋجىگە چىقتىكى ، پەرىلەر بەزمىسىمۇ ئۇنىڭ ئالدىدا پەگادىن ئورۇن ئالغان بولار ئىدى . ئاكا ـ ئۇكا شاھزادىلەر بولسا ، ھەر ئۇچىلىسى ئول قىزغا ئاشىق بىقارار بولۇپ ، ئەقلى ھوشىدىن ئېزىپ نېمە قىلارىنى بىلمەي تۇرغانىدى ، قاراۋۇل قىزلار كۆرۈپ قېلىپ ، بىر قەسەك ئۇرغانىدى ، قىزلارنىڭ ھەممىسى كۆزدىن غايىب بولۇپ ئۆزىنى چەتكە ئالدى . قاراۋۇللار كېلىپ ئاكا ـ ئۇكىلارنى دۆشكەلەپ ، ئاتلىرىنى ئۇرۇپ ھەيدەپ چىقاردى . شاھزادىلەر بارگاھىغا يېنىپ كېلىپ ، يۈك ـ تاقلىرىنى ئېلىپ شەھەرگە ياندى . بۇلارنىڭ چىرايلىرى سېرىق ، ھالى خاراب ئىدى ، ھەر قايىسىسى ئۆز ھۇجرىلىرىغا كىرىپ ناله ـ پەريادقىلىشقا باشلىدى . شاھزادىلەرنىڭ شېئىر ـ ئەدەبىيات ، مۇزىكا ، مۇغەننىنى ئىلىملىرىدىن كۆپ بىلىملىرى بار ئىدى . چوڭ شاھزادە قولىغا سازىنى ئېلىپ :

يۈرىكىمنى پارە قىلدى ، دىلبىرى قاشى قارا ،
كىرپىكىنى ئوق قىلىپ ئاتتى دىلىم بولدى يارا .
كۆرمىگەي ھېچبىر كىشى مەن كەبى يار دەردىنى ،
زۇلپىنى يالقۇن قىلىپ كىرپىك بىلەن قىلغان يارا .
بۇ مېنىڭ دەردىمگە ئى دىلبەر تېۋىپ كېرەك ئەمەس ،

يار سېنىڭ ۋەسلىڭ تېۋىپتۇر ، گۈل يۈزۈڭ ماڭا داۋا .
بۇ مېنىڭ جىسمىمگە چۈشتى ئىشقى ئوتۇڭ ئى پەرى ،
ئاھى ـ پىغان تارتىدۇرمەن نەرە تارتىپ ھەسرىتا .
بى رەھىم زالىم سەتەمگەر يار ئىكەنسەن ئى پەرى ،
لەشكىرى ئىشقىڭ كېلىپ چىرماپ ماڭا سالدى بالا .
سەن مېنى قىلدىڭ بىچارە ناز بىلەن مەپتۇن قىلىپ ،
يۈرىكىم كۆيدى لاۋۇلداپ ، بولدى چۈچۈل قاپقارا .

دەپ ئاشىقانە غەزەللەر ئوقۇشقا باشلىدى . ئىككىنچى شاھزادىمۇ ھۈجرىسىنىڭ بىر بۇلۇڭىغا كىرىپ ، ئاشىقانە غەزەل توۋلاپ :

يارىم يۈزىگە ھەر كىشى بىردەم چىدىيالماس ،
كۆزى قامىشپ يۈزلىرىنى ھەركىم كۆرەلمەس .
ئوتتەك تۇتىشپ شۇئان ھۆسنى بۇ ئالەمگە ،
تەپتىگە ئۇنىڭ بەلكى سەمەندەر چىدىيالماس .
كۆرسەڭ قەددىنى راست بىلۈرسەن چۈنكى ئىلىپتەك ،
ئوخشاتقىلى ئاڭا سەرۋى سەنۇبەر ھەم بولماس .
مۇنداق سەنەملەرنى كۆرگەندە ھەر قانداق ئاشىق ،
كۆڭۈل بېرىپ ئۇنىڭغا ، ئوتىغا چىدىيالماس .

دەپ ، ئۆز مۇھەببىتىنى ئىزھار قىلماقتا ئىدى . بۇلارنىڭ ئوتلۇق نالىسى ئەتراپقا ئاڭلىنىپ ، خوجدارنىڭ قۇلىقىغا يەتتى . خوجدار بولسا ، يېشى بىر قەدەر چوڭ ، دانىشمەن كىشى ئىدى . شاھزادە ھابىل بىلەن قابىلنىڭ قېشىغا كىرىپ ، ھەسرەتلىك چىراي ، ئاشىقانە غەزەللەرىنى ئاڭلاپ « نېمە ئىش يۈز بەرگەندۇ ؟ » دەپ ئويلاپ ، يۈگۈرۈپ ئۇچىنچى شاھزادىنىڭ ھۈجرىسىغا كىردى . مايلىنىڭ ئەھۋالى ئىككى ئاكىسىنىڭ ھالىدىنمۇ مىڭ ھەسسە بەتەر ئىدى . تامغا قاراپ ئولتۇرۇپ گاھى ئاھ ئۇرۇپ ، گاھى ئاشىقانە غەزەل ئوقۇپ :

هەر كىشى مەندەك سېنىڭ ئىشقىڭ بىلەن ھەيران ئەمەس ،
تەشنالەب ۋەسلىڭ سوراغلاپ ، يولدا سەرگەردان ئەمەس .
سەندىن ئۆزگىنى دېمەسمەن ئى سەنەم تا ئۆلگۈچە ،
سەن ئىشەنگىن بۇ دېگىنىم ھەممىسى يالغان ئەمەس .
ئەي سېنىڭ يەككەلىكىڭگە كىمكى ئىقرار بولمىسا ،
مەن ئۇنى كاپىر بىلۈرمەن لايىقى ئىمان ئەمەس .
ئەي سېنىڭدەك نازىنىنىڭ ئىشقى بىلەن ھەر زامان ،
كۆزلىرىمدىن ئاققىنى قان ، بەلكى ئۇ كۆز ياش ئەمەس .
ھەر كىشىنىڭ بولمىسا ئاھ ـ زارلىرى ئېرىتكۈچى ،
لاپ ئۈرىدۇ ئاشىق دەپ ، باغرى ئۇنىڭ كاۋاپ ئەمەس .
يار ئۇچۇن بولدۇم دىۋانە ، ئەقلى ـ ھوشۇمنى يوقىتىپ ،
بۇلغىنىپ تۇپراقتا ياتسا ، ئاشىق دىلى خاراب ئەمەس .

دەپ ، ئوتلۇق مۇھەببىتىنى غايىۋانە ئىزھار قىلغىلى تۇرۇپتۇ .

خوجىدار ئاكا ـ ئۇكىلارنىڭ پەرياد ـ پىغانلىرىدىن بۇلارنىڭ ئاشىقلىق بالاسىغا گىرىپتار بولغانلىقىنى بىلدى ۋە كىرىپ پادىشاھقا مەلۇم قىلدى .

پادىشاھ شۇئان ئوغۇللىرىنىڭ ھۇجرىسىغا كىرىپ كۆردىكى ، ھەممىسى ئىشقى غەزەللەرنى ئوقۇپ ئاھ ئۇرۇپ دىۋانە بولۇپتۇ . بۇنىڭدىن پادىشاھنىڭ كۆڭلىگە غەم ـ قايغۇلار چۈشۈپ :

ـــ ئى خوجىدار ، سەن بولساڭ دانادۇرسەن . ئىشنىڭ يولىنى بىلسەن . شاھزادىلەرگە نېمە ئىشلار يۈز بېرىپتۇ . بىلىپ كەلگىن ، ـــ دەپ ئەمر قىلدى . خوجىدار شاھزادىلەرنىڭ قېشىغا كىرىپ ، ئۇلاردىن بولغان ئىشلارنى سورىغاندى . ئۇلار كۆرگەنلىرىنى بايان قىلدى . خوجىدار بىلدىكى ، بۇ ئۇچ شاھزادە بىر قىزغا ئاشىق بولغان بولۇپ ، بۇ قىز ئوردا ۋەزىرى مەنسۇرنىڭ قىزى ئىدى . مەنسۇرنىڭ بار ـ يوقى بىرلا قىزى بار بولۇپ . ئىلىم ـ بىلىمدە كامالەتكە يەتكەن ھەم دانىشمەن

ئىدى . ھۆسن ـ جامال بابىدا پەرىلەرمۇ ئۇنىڭ ئالدىدا خەس بىلەن تەڭ ئىدى . ئىلمى مۇسىقى ، ئىلمى مۇغەننى بابىدا بىرەر كىمگە تەڭلەشتۇر ـ گىلى تەس ئىدى . مەنسۇر قىزغا شەھەر سىرتىدا بىر چاھار باغ بىنا قىلىپ ، ئۇ باغقا ئالىي قەسىرلەر سالدۇردى . قىرىق مۇغەننى (قوشاقچى ، مۇزىكانت) ۋە ئۇسسۇلچى قىزلارنى ئۇنىڭغا ھەمراھ قىلىپ ، ئۇلارغا ئول باغنى مەقام قىلغانىدى . قىزنىڭ ئىسمى گۈلئەندام بولۇپ ، ئول باغدا ئىلىم تەھسىل قىلىپ ، مۇزىكا ـ مەشرەپلەر بىلەن كۆڭۈل ئاچار ئىدى . شاھزادىلەرنىڭ كۆرگەنلىرى مۇشۇ باغ بىلەن گۈلئەندام بولۇپ چىقتى . ئەمما ، ئۇچ شاھزادىنىڭ بىرلا ۋاقىتتا بىر قىزغا ئاشىق بولۇپ غوۋغا سېلىشقىنى تولىمۇ خەتەرلىك ئىش ئىدى . ئاكا ـ ئۇكىلار ئارىسىدا دۇشمەنلىك يۈز بېرىشى كۆرۈنۈپ تۇراتتى . خوجىدار شۇئان پادىشاھنىڭ ھۇزۇرىغا كىرىپ ، بولغان ئىشلارنى باشتىن ـ ئاخىر بايان قىلدى .

پادىشاھ ئوغۇللىرىنىڭ جېدەللىرىنى ئاڭلاپ ئەقىل قۇشى بېشىدىن ئۇچۇپ ، ۋەزىرلەرنى كەلتۈرۈپ ئۇنىڭ تەدبىرىنى قىلماقچى بولدى ، ئەمما ۋەزىرلەر نېمە قىلارىنى بىلەلمەي بىر ـ بىرىگە قارىشىپ ، ھەيران بولماقتا ئىدى . خوجىدار ئەقىل كۆرسىتىپ :

ـــ ئى پادىشاھى ئالەم ، مېنىڭچە بۇنىڭ تەدبىرى ئاساندۇر . ئۇچ شاھزادىنى دەرقەمتە قىلىپ ، بىر قىزنى ئۇچ ئەرنىڭ ئېلىشى ئەسلا مۇمكىن ئەمەس ، سىلەرگە پۇل ـ مال بېرىپ كارۋانلارغا قوشۇپ قويايلى ، قايسىڭلار پايدىنى كۆپ ئالساڭلار قىزنى شۇ ئالسۇن ، باشقىلىرىڭلار غوۋغا قىلماڭلار ، دەپ ئۇقتۇرايلى ، مۇشۇ تەدبىرنى قوللانماي باشقا ئامال يوقتۇر ، ـــ دېدى .

خوجىدارنىڭ تەدبىرىگە ھەممىسى قوشۇلدى ۋە ئۇچ شاھزادىنىڭ ھەممىسگە بارۋەر سانداپۇل بېرىپ ، تىجارەتكە ماڭدۇردى . ئۇلار مەسەت يولىدا غەيرەتكە كېلىپ ، بىرلىشىپ باشقا بىر شەھەرنى قارارلاپ يولغا چىقتى .

شۇنداق قىلىپ ، بۇ شاھزادىلەر يول يۈرۈپ بىر قانچە كۈنلەردىن كېيىن بىر يەردە كېتىۋاتسا ، يولدا بىر تۆگىنىڭ ئىزى تۇرۇپتۇ . بۇنى

كۆرگەن چوڭشاھزادە ھابىل : بۇ تۆگىنىڭ قۇيرۇقى سولتەك ئىكەن ، دېدى . ئىككىنچى شاھزادە قابىل : ئوڭ كۆزى قارىغۇ ئىكەن ، دېدى . كەنجى شاھزادە مايىل : ئوڭ يېنىدا ئىت باغلاقلىق ئىكەن ، ـ دېدى . بۇلار يەنە بىر ئاز ماڭغانىدى ، قارشى تەرەپتىن بىر ئاتلىق كىشى كېلىپ :

ـــ ئى يىگىتلەر ! تۆگە كۆردۈڭلارمۇ ؟ ـــ دەپسورىدى .

ھابىل :

ـــ تۆگىڭىز سولتەكمىدى ؟ ـــ دەپ سورىدى .

ـــ شۇنداق ئىدى ، ـــ دېدى . قابىل :

ـــ ئوڭ كۆزى قارىغۇمۇ ؟ ـــ دەپ سورىدى . بۇنىڭغىمۇ :

ـــ شۇنداق ئىدى ، ـــ دەپ جاۋاب بەردى . مايىل :

ـــ ئوڭ يېنىدا ئىت بارمىدى ؟ ـــ دەپ سورىدى . يولۇچى كىشى بۇنىڭغىمۇ :

ـــ شۇنداق ئىدى ، ـــ دەپ جاۋاب بېرىپ ، ـــ تۆگەم قېنى ؟ دەپ شاھزادىلەردىن سورىدى . بۇلار :

ـــ بىز كۆرمىدۇق ، ـــ دەپ جاۋاب بەردى . يولۇچى دېدىكى :

ـــ ھەي ئوغرىلار ! سىلەر كۆرمىگەن بولساڭلار تۆگەمنىڭ قايرىغۇ ، ھەم سولتەك ، يېنىدا ئىت بارلىقىنى نېمە بىلىسىلەر ؟ ـــ دەپ تۇرۇۋالدى ، ھەرقانچە سەۋەب كۆرسەتسىمۇ ئۇنىماستىن سۆرەشتۇرۇپ يۇرۇپ ، باشقا بىر شەھەر پادىشاھىنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كىرىپ ، دادىنى بايان قىلدى . پادىشاھ ئاكا ـ ئۇكىلارنى سوراق قىلىپ :

ـــ ئى يىگىتلەر ! تۆگە قېنى ؟ ـــ دەپ سورىدى .

ـــ بىلمەيمىز ، ـــ دەپ جاۋاب بەردى .

ـــ ئۇنداق بولسا ، تۆگىنىڭ سولتەكلىكىنى قانداق بىلدىڭلار ؟

چوڭ شاھزادە ھابىل جاۋاب بېرىپ :

ـــ ئالدى پۇتىنىڭ ئىزى بەك بېسىلىپ چىقىپ ، ئارقا پۇتىنىڭ ئىزى بوش چىقىپتۇ ، ـــ دېدى . پادىشاھ :

ـــ كىچىككىنە قۇيرۇق بىر تۆگە ئۈچۈن قانداق بېسىم

بېرەلىسۇن ؟ ــ دەپ سورىدى . ھابىل :

ــ ئى پادىشاھى ئالەم ! تۆت پۈتلۈق ھايۋانلارنىڭ ئالدى تەرەپ ئېغىرلىقى بىلەن ئارقا ئېغىرلىقى تەڭشەلگەندۇر ، ئالدى تەرەپتە باش ، بويۇن بولغان بىلەن قېرىن ـ قورساق ، ئۇستىخانلار كەينى تەرەپتىدۇر ، شۇنداقتىمۇ تەڭپۇڭ بولمىغاچقا ، ئەڭ ئاخىرىغا قۇيرۇق يارىتىپ تەڭشىگەندۇر . تارازىدا بىر تال تېرىنىمۇ تەسىر كۆرسەتكەن يەردە ، بىر تال قۇيرۇق نېمە ئۈچۈن بېسىم بېرەلمەسۇن ؟ قوي قۇيرۇقسىز بولسا ، پات ـ پات دۈگجۈنۈپ ماڭىدىغانلىقىنى ، سەمرىپ قۇيرۇقى بەك يوغىناپ كەتسە ، ئارقىغا زوڭ ئولتۇرۇپ ماڭالمايدىغانلىقىنىمۇ پەرق ئەتمەيدىگىزمۇ ؟ شۇنىڭ ئۈچۈن ھەر خىل ھايۋاناتلارنىڭ قۇيرۇقلىرى بەدەن قۇرۇلۇشلىرىغا ئاساسەن ، چوڭ ـ كىچىك ، ئۇزۇن ـ قىسقا يارالغاندۇر ، ــ دەپ جاۋاب بەردى . پادىشاھ بۇ جاۋابتىن ھەيران بولۇپ :

ــ قارىغۇ ئىكەنلىكىنى قانداق بىلدىڭلار ؟ ــ دەپ سورىدى .

قابىل جاۋاب بېرىپ :

ــ سول تەرەپتىكى ئوتنى يەپ مېڭىپتۇ . ئەمما ئوڭ تەرەپتىكى ئوت شۇ پېتى تۇرۇپتۇ ، بۇنىڭدىن بىلدىمكى ، تۆگىنىڭ ئوڭ كۆزى قارىغۇ ئىكەن ، بولمىسا ھەر ئىككى تەرەپنى ئوخشاش يەپ ماڭغان بولار ئىدى ، ــ دېدى .

ــ ئۇنداق بولسا ، ئىت بارلىقىنى قانداق بىلدىڭلار ؟ ــ دەپ سورىدى . مابىل جاۋاب بېرىپ :

ــ ئوڭ تەرەپتە بىر ئىتنىڭ ئىزى تۇرۇپتۇ . تۆگىدىن يىراقلاشماپتۇ . ئەگەر ئۇ باغلاقلىق بولمىغان بولسا ، گاھى چەتلەپ ، گاھى يېقىنلىشىپ ماڭار ئىدى . بىر خىل ئارىلىقتا ماڭغانلىقى بىلىپ ، ئۇنى باغلاقلىق ئىكەن دەپ بىلدىم ، ــ دەپ جاۋاب بەردى .

شۇنداق قىلىپ ، پادىشاھ شاھزادىلەرنىڭ جاۋابىدىن كۆپ رازى بولۇپ ، دەۋاگەرنى چىقىرىۋېتىپ ، بۇلارنى ئوبدان مېھمان قىلىپ يولغا سېلىپ قويدى . ئەمما ، ئارقىسىغا ئادەم سېلىپ قويۇپ :

ــ ھەرىكىتىگە سەپسېلىپ ، بىرەر ئىش كۆرۈلسە كېلىپ ماڭا

مەلۇم قىلىڭلار ، ـــ دېدى .

شۇنداق قىلىپ ، پايلاقچىلار شاھزادىلەرنىڭ ئىزىغا چۈشۈپ ماراپ ماڭدى ، بۇلار بىر شەھەرگە يېتىپ باردى . بۇ شەھەر خەلقىنىڭ بايرام كۈنى بولۇپ ، ئەر ـ ئايال ، چوڭ ـ كىچىك ھەممە ئادەم بويالغان رەڭگارەڭ تۇخۇملارنى ئېلىپ ، ئەر ـ ئايال ، چوڭ ـ كىچىك دېمەستىن بىر ـ بىرى بىلەن تۇخۇم چېكىشكىلى تۇرۇپتۇ . تۇخۇم چېكىشىشتىن بۇرۇن بۇلارنىڭ ئادىتى ، بىر ـ بىرى بىلەن تۇخۇم ئالماشتۇرۇپ چىشىغا ئۇرۇپ باقىدىكەن . بىر ئادەمنىڭ چىشىغا تۇخۇم ئۇرۇۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ، ھابىل كۈلۈپ قويۇپ ئۆتۈپ كەتتى . بۇلار يەنە بىر كوچىغا كىرگەنىدى ، بىر ساتىراش باش چۈشۈرگىلى تۇرۇپتۇ . قابىل ئۇنىڭغا قاراپ كۈلۈپ قويۇپ ئۆتۈپ كەتتى . ئۇ يەردىن ئۆتۈپ موزدۇز بازىرىغا باردى . ئۇ يەردە بىر بوۋاي موزدۇزغا ئۆتۈك بۇيرۇتقىلى تۇرۇپتۇ . بۇنىڭغا قاراپ ، مايىل كۈلۈپ قويدى .

بۇ ئالامەتلەرنى كۆرگەن پايلاقچىلار ئارقىسىغا يېنىپ پادىشاھنىڭ ھۇزۇرىغا بېرىپ ، كۆرگەن ـ سەزگەنلىرىنى پادىشاھقا بايان قىلدى . پادىشاھ بۇ غەلىتە ئىشلارغا ھەيران بولۇپ ، ئۇلارغا كىشى ئەۋەتىپ قايتۇرۇپ كېلىپ ، ھابىلدىن :

ـــ ئى يىگىت ، سەن شەھەرگە كىرىپ نېمىلەرنى كۆرۈپ كۈلۈپ كەتتىڭ ؟ ـــ دەپ سورىدى .

ـــ بىر ئەخمەقنى كۆردۈم ، ـــ دېدى ھابىل ، ـــ ئۇ شۇنداق كىشى ئىكەنكى ، تاشنى گۆھەرگە ئۇرغىلى تۇرۇپتۇ . تۇخۇم بولسا بىر تاش ، چىش بولسا گۆھەردۇر . چىشقا تۇخۇمنى ئۇرىۋەرسە ئاخىر دەز كېتىدۇ ، ئاندىن چىرىپ ئازابلايدۇ ، ياكى چىقىپ كېتىدۇ ، چىش بولمىسا ، تائام ھەزىم بولمايدۇ ، ھەزىم بولمىغان تائام كېسەللىك پەيدا قىلىپ ، ئۆمۈرنى قىسقارتىدۇ . ئۇ ئادەمنىڭ مۇشۇنچىلىك ئىشىنمۇ ئويلىماي ، قىلىۋاتقان دۆتلۈكىگە ئەجەبلىنىپ كۈلۈپ كەتتىم .

پادىشاھ قابىلدىن :

ـــ سەن نېمە ئۈچۈن كۈلدۈڭ ؟ ـــ دەپ سورىدى . قابىل

جاۋاب بېرىپ :

ـــ كېتىپ بارسام بىر پۇلدار كىشى ساتىراشخانىغا كىرگەنىدى . بۇ چاغدا ساتىراش بىر كەمبەغەل كىشىنىڭ چېچىنى ئېلىۋاتقانىكەن . بايىنى كۆرۈپ ئۇنىڭ ئالدىغا بېرىپ خۇش مۇئامىلە بىلەن ھال سوراپ بولۇپ ، كەمبەغەل كىشىنى قويۇرۇۋېتىپ ئۇنىڭ ئورنىدا ئولتۇرغۇزۇپ چېچىنى ئالدى . بۇنىڭغا قاراپ ، ئادەملەرنىڭ ھۆرمىتىنىڭ پۇلغا باغلىنىپ قالغانلىقىنى ھېس قىلىپ ، خۇشامەتچىلەرنىڭ پەسكەشلىكى ، بايلارنىڭ تەكەببۇرلۇقى ، كەمبەغەللەرنىڭ بىچارىلىكىگە كۈلدۈم . پۇل بولسا ، دوستنى دۇشمەن قىلغۇچى ، دۇشمەننى دوست قىلغۇچى ، ياتنى تۇغقان قىلغۇچى ، تۇغقانىنى بات قىلغۇچىدۇر . ئۇ ھەم پەسكەشتۇر ، چۈنكى پۇل قانچە كۆپ بولسا ، ئول كىشى شۇنچە تەكەببۇر ، يۇزسىز ، پەسكەش بولىدۇ ، ئەل ـ ئاغىنە ، قان ـ قېرىنداشلىرىدىن يۇز ئۆرۈپ ، پۇلغا ئىشىنىپ تەكەببۇرلىشىدۇ . ئەمما ، پۇلنىڭ ۋاپاسىزلىقىنى بىلمەيدۇ . ۋاقتى كەلگەندە ، ئىشەنگەن بايلىق بىردەمدە توزۇپ كېتىدۇ . كەمبەغەلمۇ ، مەڭگۈ پۇلسىز ئۆتمەيدۇ . خۇشامەتچىلەر بولسا ، ئىنتا ئوخشايدۇ . لالما ئىت كىمنىڭ قولىدا يېمەكلىك كۆرسە ئەركىلەپ تەمە قىلىدۇ . ئەمما ، بەرمەي ئۆزى يەيدىغانلىقىنى بىلمەيدۇ . ساتىراشنىڭ كەيپىياتىدىن شۇنى بىلدىمكى ، « پۇلى بار ئادەم گۈلگە ئوخشاش ، پۇلى يوق ئادەم جىنغا ئوخشاش » دېگەن تەمسىل بىكار كەلمىگەنىكەن . پۇلنىڭ ئىززەتلىك بولۇپ كەتكىنىگە ، ئادەملەرنىڭ پەسكەشلىكىگە قاراپ نەپرەتلەندىم .

پادىشاھ مايىلدىن سوراپ :

ـــ سەن نېمە ئۈچۈن كۈلدۈڭ ؟ ـــ دېدى .

ـــ شۇنىڭ ئۈچۈن كۈلدۈمكى ، ـــ دېدى مايىل ، ـــ كېتىۋاتقان بىر قانچە كۈنلۈك ئۆمرى قالغان بىر كىشى موزدۇزغا ئۆتۈك بۇيرۇتۇپ : « ئون يىل پايلىغۇدەك تىكىپ بېرىڭ » دېگىلى تۇرۇپتۇ . بۇ ئادەم شۇنچە قېرىغان تۇرۇقلۇق ئۆمرى بىلەن ھېسابلاشماي ئۇقەت بىلەن ھېسابلىشىپ ، ئون يىللىق خىراجەتنى تېجەيمەن دەۋاتقانلىقىغا قىزىقىپ قالدىم . ئادەمنىڭ ئۆلۈمى ئۇنتۇپ قېلىشىمۇ نادانلىق . ئەمما

قىرىپ كەتتىم ، ئۆلۈمۈم يېقىنلاشتى دەپ ھەممىنى يەپ تۈگىتىپ قو-يۇپ ، جان چىقماي ، نامراتلىق خارلىقىدا ئازاب تارتىشتىن ئارتۇق ئەخ-مەقلىق بولمايدۇ . ئىنسان ئۈمىدۋار بولۇشى كېرەك . كىسەللىك ، ئۆلۈم دېگەنلەر ئادەم بوزەك قىلغۇچىدۇر . نەگىلا بارسا ، ئۈمىدسىزلەرنى بو-غىدۇ . ئۈمىدۋارلىق بولسا ، ئىنسانىنى ياشارتىدۇ . بۇڭاينىڭ سۆزىدىن دا-ئىشمەنلىك ئالامەتلىرى سېزىلدى . ئۇنىڭدىن خۇشال بولدۇم . كۆلكەم-نىڭ سەۋەبلىرى ئەنە شۇ .

پادىشاھ بۇ شاھزادىلەرنىڭ تەلىماتلىرىغا ھەيران بولۇپ ، ناھايىتى چوڭ ئىززەت ـ ھۆرمەتنى قىلىپ بىر قانچە كۈن ھەمسۆھبەت بولدى . ئۇندىن كېيىن يولغا سېلىپ قويدى .

شۇنداق قىلىپ ، ئاكا ـ ئۈكىلار نەچچە مەنزىل يوللارنى بېسىپ يەنە بىر شەھەرگە يېتىپ باردى . بۇلار ئاخشىمى چۈشكەن سارايدا ئارام ئېلىپ ، ئەتىسى بازارغا چىققانىدى . بىر ئادەم ئۇنلۈك تازا ۋارقىراپ :

ـــ ماڭۇ جايىنامازنى ساتىمەن ، باھاسى ئىككى تىللا ! ـــ دەپ توۋلىغىلى تۇرۇپتۇ . چوڭ شاھزادە ھايران بېرىپ ، ئۇنى ئىككى تەڭگىگە سېتىۋالدى ۋە ساتقۇچىدىن :

ـــ ھەي بوۋا ! بۇ جايىنامازنىڭ نېمە خاسىيىتى بار ؟ ـــ دەپ سورىدى .

ـــ ھەر كىم بۇ جايىنامازنى سېلىپ ئىككى رەكەت نامار ئوقۇسا ، بەش يىللىق يولنى بىر دەقىقىدە بېسىپ ، كۆزلىگەن مەنزىلىگە بارالايدۇ . ـــ دەپ جاۋاب بەردى بوۋاي .

شاھزادىلەر ئۇ يەردىن ئۆتۈپ يەنە بىر ئاز ماڭغانىدى ، بىر ئادەم بىر ئەينەكنى كۆتۈرۈپ كۆرسىتىپ تۇرۇپ :

ـــ بۇ ئەينەكنى كىم ئالسا ، بەش تىللاغا ساتىمەن ! ـــ دەپ توۋلىغىلى تۇرۇپتۇ . قابىل ئۇنىڭ يېنىغا بېرىپ :

ـ ئى بوۋا ، بۇ ئەينەكنىڭ نېمە خۇسۇسىيىتى بار ؟ ـــ دەپ سورىدى . ئۇ ئادەم جاۋاب بېرىپ :

ـــ بۇ ئەينەككە قارىساڭ پۈتۈن كائىناتتىكى ھەممە

مەۋجۇداتلارنى كۆرەلەيسەن ، ـــ دېدى . شۇنداق قىلىپ ، بۇنى قابىل سېتىۋالدى .

ئۇ يەردىن يەنە بىر ئاز ماڭغاندىدى ، بىر كىشى بىر پىيالىنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ :

ـــ ۋاي خالايىق ! بۇ پىيالىنى ئون تىللاغا ساتىمەن ! ـــ دەپ توۋلىغىلى تۇرۇپتۇ . مايىل ئۇنىڭدىن :

ـــ ھەي ساتقۇچى كىشى ! بۇ پىيالەڭنىڭ نېمە خۇسۇسىيەتلىرى بار ؟ ـــ دەپ سورىدى . ساتقۇچى جاۋاب بېرىپ :

ـــ بۇ پىيالىگە سۇ ئېلىپ چاچسا ، ئۆلگەن ئۆلۈك تىرىلىدۇ ، ـــ دېدى . مايىل ئون تىللاغا پىيالىنى سېتىۋالدى .

شۇنداق قىلىپ ، شاھزادىلەر سودىلىقلىرىنى قىلىپ بولۇپ سارايلىرىغا ياندى . ئالغان مالىلىرىنى سىناپ باقماقچى بولۇپ قابىل ئەينەككە قارىغاندى ، مەنسۇر ۋەزىرنىڭ يىغلاۋاتقانلىقىنى ، باغدا كۆرگەن سامبجامال گۈلئەندامنىڭ جەسىتىنى تاۋۇتقا سېلىپ ، يىغا ـ زار بىلەن زاراتگاھلىققا ئېلىپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆردى ـ دە ، پەرياد كۆتۈرۈشكە باشلىدى . ھابىل بىلەن مايىل ھەيران بولۇپ ، ئەينەككە قارىغاندى ، قابىل كۆرگەن مۇسىبەتنى كۆردى . ئۇچەيلەن ھەر قايسىسى ئۆز ئالدىغا بىردەم يىغلىۋالغاندىن كېيىن جايىنامازنى سېلىپ ئىككى رەكەت ناماز ئوقۇپ ، ئاندىن كېيىن جايىنامازدىن ئۆزلىرىنى يۇرتىغا ئاپىرىپ قويۇشنى تەلەپ قىلدى . بۇلار جايىنامازنىڭ ئۈستىگە چىقىشى بىلەن جايىنامازنىڭ ئۇچۇرۇلۇپ ، شۇ مىنۇتنىڭ ئۆزىدە گۈلئەندامنىڭ تاۋۇتىنىڭ يېنىغا ئاپاردى . مايىل پىيالىسىگە سۇ ئېلىپ گۈلئەندامنىڭ لەۋلىرىگە تەگكۈزگەنىدى ، ئۆلۈك شۇئان تىرىلىپ ، قاقاقلاپ كۈلگەن پېتى بىر گۈمبەزنىڭ ئىچىگە كىرىپ كەتتى . ئۇ گۈمبەزنىڭ ھەر تېمىدا بىردىن ئويۇق بار بولۇپ ، ئۇنىڭ ئىچىگە بىر كارىۋات قويۇلغانىدى . قىز بېرىپ ، كارىۋاتنىڭ ئۈستىدە ياتتى .

شاھزادىلەر ئاستا كېلىپ گۈمبەزنىڭ ئىچىگە كىردى ، ھابىل قىزنىڭ يېنىغا باردى . ئۇنىڭغا :

مۇھەببەت بېغىدا مەشۇق ، لېۋىڭ غۇنچە يۇرۇڭدۇر گۈل ،
ئىشقىڭدا ئۇيقۇسىز يېغلاپ ، بولۇپتۇرمەن سارىڭ بۇلبۇل .
تاماشا ئەيلىسەم دەيمەن ، كۆرۈپ گۈزەل جامالىڭنى .
شۇڭا مىسالى مەجنۇندەك قىلارمەن نالىلەر غۇلغۇل .
ئەگەر سۆزۈمنى ئاڭلاشقا ، كۆزۈڭنى بىر قېتىم ئاچساڭ ،
بېشىڭدىن ئايلىنىپ شۇئان بولاتتىم پەرۋانە يەڭلىغ گۈل .
ئاشىق جاناننى دەپ جاندىن كېچىپ زارلىنىپ يۈرسە ،
كۆزۈڭنى چىڭ يۇمۇۋېلىپ ، قىلمىغايسەن ئىشنى مۇشكۈل .

دەپ نەزمە ئوقۇدى ، ئاندىن ئېيتتى :

ـــ ئى مەلىكەم ، سىزنى دەپ يىراق يوللارنى بېسىپ سىزنى تەـ رىلدۇرگىلى كەلدىم . ئۆزىڭىزنى قوبول قىلغايسىز ، ـــ دېدى . ئۇنىڭ سۆزى تۈگىشىگە گۈلئەندام كۆزىنى بىر ئېچىپلا ھايلىنىڭ يۈزىگە غەزەپ بىلەن بىرنى ئۇردى .

ئارقىدىن قايىل بېقىن كېلىپ :

ئىشق بازارىدا بولۇپمەن ، مەشۇق خېرىدارىڭ سېنىڭ ،
ئىككى ئالەم ئەرزىمەيدۇ ، زۇلفى زۇنnارىڭغا سېنىڭ .
مەست ـ بىھوش بولۇپ دېۋانە ، نېمە قىلارنى بىلمىدىم ،
ياتىمەن يولۇڭدا كۈندە بولاي پايانداڭ سېنىڭ .
سەن تېخى بىلمەس ئىكەنسەن شۇ كەمگۈچە يار قەدرىنى ،
رەھمى قىلىپ ئاچ كۆزۈڭنى بولاي قەدىردانىڭ سېنىڭ .
دائىما ۋەيرانىدۇرمەن ئىشقىڭدا پىغانلەر چېكىپ ،
ئاشىقىڭ ھەسرەتتە يۈرسە ، بۇ ياتقىنىڭ نېمە سېنىڭ ؟

دەپ قولىنى تۇتۇپ :

ـــ ئى مەلىكەم ، جاھان ئەينىكىم بىلەن كۆرۈپ ، سېنى تىرىلـ دۈرگىلى كەلدىم . مېنى قوبۇل قىلغايسەن ، ـــ دەپ ئىلتىماس

قىلغانىدى ، ئۇنىمۇ شاپىلاق بىلەن بىرنى ئۇرۇپ ، يەنە كۆزىنى يۇمۇپ ياتتى .

شۇنداق قىلىپ ، نۆۋەت مايىلغا كەلدى . ئۇمۇ يېقىن بېرىپ :

سېنىڭ ئىشقىڭدا ئى دىلبەر ، كېچە ـ كۈندۈز پىغانىم بار ،
كۆزۈمدە خۇددى دولقۇندەك قان ـ ياشتىن راۋاغىم بار .
ئۆلۈپ لەھەتكە بارغۇچە سېنىڭ دەردىڭنى تارتارمەن ،
سېنىڭدىن ۋاز كېچەلمەسمەن ، ئەگەر تېنىمدە جانىم بار .
شىپا بولغىن بۇ دەردىمگە سېنىڭسىز ساقلىقىم يېتاپ ،
ئۆلەرمەن بىگۇمان ئەمدى ، مېنىڭ نېمە ئامالىم بار .
كۆيۈپ ھەسرەت بىلەن يىغلاپ ، كېتەرمەن ئۇشبۇ دۇنيادىن ،
چىراغىم سۇبھىگە ئوخشاش ، كۆيۈپ ئۆچمەك نىشانىم بار .
گۈلۈم تېخى ئېچىلماستىن ، ئەگەر غۇنچەم توزۇپ كەتسە ،
قىيامەتتىڭ بازاردا مېنىڭ ئاڭا دەۋايىم بار .
كۆزۈڭنى ئاچقىن ئى دىلبەر ، بۇلبۇلۇڭ گۈلگە تەشنادۇر ،
تېپىپ كەلدىم ھايات سۇيى ، چېچىپ ساڭا ساقايتقۇم بار .

دەپ قىزنىڭ قولىنى تۇتقانىدى ، قىز كۆزىنى بىر قېتىم ئېچىپ تەبەسسۇم قىلىپ ، يەنە كۆز يۇمۇپ جىم ياتتى . مايىل ئەترايغا سەپسالىغانىدى . گۈلئەندامنىڭ باش تەرىپىدە بىر پارچە خەت ئېسىقلىق تۇرۇپتۇ . ئۇنى ئوقۇغانىدى ، « مەلىكە ياتقان جايىنىڭ ئوڭ تەرىپىدە بىر كامار بار كامارنىڭ ئىچىدە بىر دانە ئالتۇن چىراغپاي بار ، ئۇنىڭ ئاستىدا بىر پارچە كىتاب بار ، بۇ كىتابتا ھېكايىلەر بار . ئۇ ھېكايىلەرنى ھەر كىم بىر قېتىم ئوقۇپ چىقسا ، شۇ كىشىگە گۈلئەندام نېسىپ بولغاي » دەپ يېزىلىپتۇ . مايىل قارىغانىدى ، گۈمبەزنىڭ ئوڭ تەرىپىدە بىر تۆشۈك كۆرۈندى . يېقىن بارغانىدى ، تۆشۈكنىڭ ئىچىدە بىر دانە ئالتۇن چىراغپاي كۆرۈندى ، چىراغپايىنى كۆتۈرگەنىدى ، ئاستىدىن بىر پارچە كىتاب چىقتى . كىتابنى قولىغا ئېلىپ ئاچقانىدى ، بىرىنچى بەتتە « مىسكىن ھاجى » دېگەن ھېكايە چېلىقتى . مايىل ھېكايىنى ئوقۇشقا كىرىشتى .

ھېكايە مۇنداق بېرىلغانىدى :

مسكىن ھاجى ھېكايىسى

بۇرۇنقى زاماندا مسكىن ھاجى دەپ تونۇلغان بىر كىشى ئۆتكەن . ئۇنىڭ بىر ئوغۇل ، بىر قىز ، ئىككىلا بالىسى بار ئىكەن . بالىلىرى بالاغەتكە يېتىپ ئوغلىنى ئۆيلىگۈدەك ، قىزىنى ياتلىق قىلغۇدەك ۋاقتى يېتىپ كەپتۇ . ئەمما ، مسكىن ھاجىنىڭ بولسا ، ھەج قىلىش خىيالى كۆڭلىگە كىرىۋاپتۇ . بىر كۈنى بالىلىرىنى چاقىرىپ :

— ئەي ئەزىز پەرزەنتلىرىم ، ئىككىگلار بەرىبىر چوڭ بولدۇڭلار ، ئۆيلەيدىغان ۋە ياتلىق قىلىدىغان ۋاقتىڭلار كېلىپ قالدى . ئەمما مەن ھەم قېرىپ ماغدۇرۇمدىن كەتكىلى تۇردۇم . ھەج قىلىش ئارزۇيۇم بار ئىدى . سىلەرنىڭ بېشىڭلارنى ئوڭلاپ قويايمۇ ياكى ئالدىدا ھەج قىلىپ كېلىپ ، ئاندىن سىلەرنى ئۆيلۈك قىلىپ قويايمۇ ؟ — دەپ سوراپتۇ . بالىلىرى دەپتۇكى :

— ئى ئاتا ، ئالدىدا سىز ھەج قىلىپ ، ئاخىرەت تەييارلىقىنى قىلىۋېلىڭ ، بىزنىڭ ئىشىمىزنى سىز كەلگەندىن كېيىن قىلساقمۇ ھېچ ۋەقەسى يوق ، — دەپتۇ .

شۇنداق قىلىپ ، مسكىن ھاجى سەپەرگە جابدۇق قىلىپ ، سەپەر تەييارلىقى پۈتۈپتۇ . يولغا چىقىش ئالدىدا ئوغلىنى چاقىرىپ :

— ئى ئوغلۇم ، سىڭلىڭنى ساڭا تاپشۇردۇم . كىمگە كۆڭلۈڭ يېقىن بولسا شۇنىڭغا چېتىپ قوي ، — دەپ تاپىلاپ قويۇپ ، يولغا مېڭىپتۇ .

ئوغلى ئاتىسىنىڭ ۋەسىيىتىگە ئاساسەن ، ئۇنىڭ كېتىشىگىلا بىر ئاغىنىسىنى چاقىرىپ كېلىپ ، سىڭلىسىنى ئۇنىڭ بىلەن چاي ئىچۈرۈپ قويۇپتۇ .

مسكىن ھاجى بولسا ، ھەجگە كېتىۋېتىپ بىر يېتىمچىنى ئۆزىگە ھەمراھ قىلىۋاپتۇ . بۇ يىگىت ناھايىتى چەپەر ، مۇلايىم ئىكەن . ئۇنىڭ

خىزمىتى كۆپ ياراپتۇ . ئۇنى چاقىرىپ :

ــ ئى يىگىت ، خىزمىتىمنى ياخشى قىلدىڭ . ئۆيدە بىر قىزىم بار ئىدى ، ئۇنىسى ساڭا بېرىشنى قارار قىلدىم . ئىشەنمىسەڭ ھازىرنىڭ ئۆزىدىلا غايىۋانە نىكاھ قىلىپ قويىاي . تويىنى قايتىپ بارغاندىن كېيىن قىلىپ ئېلىپ كەتسەڭ بولىدۇ ، ــ دەپ نىكاھ ئوقۇپ قويۇپتۇ .

شۇنداق قىلىپ ، مىسكىن ھاجى ھەج قىلىپ كەپتۇ . ئەمما ئۆتكەن ئىشلارنى ئۇنتۇپ كېتىپتۇ . يالغۇز قىزىنى خوتۇنىنىڭ بىر تۇغقىنىغا بەرمەكچى بولۇپتۇ ، تويىنى ئىككىنچى كۈنى قىلىشنى قارار قىپتۇ . مىسكىن ھاجى توي تەييارلىقىنى قىلىش ئۈچۈن ئەتىگەندە ئورنىدىن تۇرۇپ تالاغا چىقسا ، دەرۋازا تۆۋىدە ئۈچ قوي باغلاقلىق تۇرۇپتۇ . « بۇ كىمنىڭ قويلىرىدۇ ؟ » دەپ ئويلاپ تۇرۇشىغا ، بىر يىگىت كېلىپ :

ــ ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ، ــ دەپتۇ . مىسكىن ھاجى ئۇنىڭ سالامىنى ئېلىپ ئېلىپ :

ــ نېمە ئادەمسەن ؟ ــ دەپ سوراپتۇ .

ــ مەن كۈيئوغۇللىرى بولىمەن ، ــ دەپتۇ ئۇ يىگىت ، ــ ئۆزلىرىغا نىكاھ قىلىپ قويغانىدى ، ئۆزلىرىنىڭ كېلىشلىرىنى كۈتۈپ توي قىلالماي تۇرۇپ قالدۇق ، بۇ قويلارنىڭ بىرسىنى مەن تويلۇققا ئېلىپ كەلدىم ، ــ دەپ تۇرۇشىغا ، يەنە بىر تەرەپتىن ھېلىقى يېتىمچى يىگىت چىقىپ كەپتۇ . مىسكىن ھاجى ئۇنىڭدىن :

ــ قاچان كەلدىڭ ؟ ــ دەپ سوراپتۇ . يېتىمچى :

ــ ھەج بولىدا كېتىۋېتىپ قىزلىرىنى ماڭا نىكاھ قىلىپ قويغان ئىدىلە ، بۇ بىر قوينى يېتىلەپ ، توي ئۈچۈن ئەمدىلا كېلىشىم ، ــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ .

ــ ئۇنداق بولسا ، يەنە بىر قوي كىمنىڭ ؟ ــ دەپ سوراپتۇ ھاجى .

خوتۇنىنىڭ تۇغقىنى :

ــ بىر قوي مېنىڭكى ، بۇگۈن توي قىلماقچى ئەمەسمىدۇق ؟ ــ

دەپ جاۋاب بېرىپتۇ .

مىسكىن ھاجى بۇ ئىشلارغا ھەيران بولۇپ ، ئۆيگە كىرىپ جاي-نامازنى سېلىپتۇ . ئاللاغا مۇناجات قىلىپ : « ئىبارا خۇدايا ، ئەخمەقلەر-قىمدىن ھەممىگە ۋەدە بېرىپ قىزىم بىر ، ئالىدىغان يىگىت ئۇچ بولۇپ قالدى . بۇنداق شەرمەندىچىلىككە قالغۇچە ، يا مېنىڭ جېنىمنى ئالغىن ، بولمىسا ، قىزىمنىڭ جېنىنى ئال » دەپ يىغلاپتۇ . ھاجىنىڭ تەلەپلىرى ئاللانىڭ دەرگاھىغا يېتىپ شۇئان قىزى جان تەسلىم قىپتۇ . يىغا ـ زار قىلىشىپ قىزىنىڭ نامىزىنى ئوقۇپ ، قەبرىستانلىققا دەپنە قىپتۇ . خىجا-لەتچىلىكتىن قۇتۇلغانغا ھاجى ھەم شۈكرى قىپتۇ . ئۇچ يىگىت بولسا ، قىزنىڭ ئۆلگەنلىكىگە ھەسرەت ـ پىغانلار قىلىپ ، بىردىن قۇرئاننى كۆ-تۈرۈپ تۇپراق بېشىدا قۇرئان تىلاۋەت قىلىشقا باشلاپتۇ . بۇلاردىن بې-تىمچى يىگىت دەپتۇكى :

ـــ ئى بۇرادەرلەر ، قۇرئان ئوقۇش بىلەن ئۆلگەننى تىرىلدۈرەل-مەيمىز . ئۇنىڭ ھاياتلىقىدىنغۇ كۆرەلمىدۇق ، ئەمدى ئۆلگەن ئۆلۈكنى بولسىمۇ كۆرۈۋالايلى . بۇنىڭغا نېمە دەيسىلەر ؟ ـــ دەپ مەسلىھەت سالىتۇ ، يەنە ئىككىسىمۇ بۇ مەسلىھەتكە قوشۇلۇپ ، ئۇچەيلەن قەبرىنى ئېچىپ كۆرسە ، ئاپتاپتەك ساھىبجامال بىر قىز يېتىپتۇ . يېتىمچى يىگىت كېلىپ تومۇرىنى تۇتسا ، نەپەس تېخى توختىماپتۇ . قىزنى يۆلەپ ، لەۋ-لىرىگە سۇ تەگكۈزۈپتۇ . شۇنىڭ بىلەن قىزغا جان كىرىپ ساقىيىپ قاپتۇ . بۇنى كۆرۈپ يىگىتلەرنىڭ ئىشتىياقى قايتىدىن قوزغىلىپ ، قىزنى تالىشىپ غوۋغا قىلىشقا باشلاپتۇ .

ئى كىتابخان ! ھۆكۈم قىلىڭكى ، ئول قىز كىمگە تەئەللۇق بو-لۇشى كېرەك ؟ ـ دەپ سوئال قويۇلۇپتۇ .

مايىل بۇ ھېكايىنى ئوقۇپ بولۇپ ، ئاخىرقى سوئالنى ئويلىنىپ تۇرغانىدى ، گۈلئەندام جاۋاب بېرىپ :

ـــ ئى يىگىت ، بىلگەيسىزكى ، قىزنى كىم تىرىلدۈرگەن بولسا ، شۇ ئېلىشى كېرەك . قىز بولسا ، يېتىمچى يىگىتكە مەنسۇپتۇر ، ـــ دەپ يەنە كۆز يۇمۇپ ياتتى .

شاھزادە مايىل كىتابنىڭ كېيىنكى بەتلىرىنى ئاچقانىدى ، ئۇ- نىڭدا « جامەت پەھلىۋان ھېكايىسى » دېگەن خەت چىقتى . بۇ ھېكايە مۇنداق يېزىلغانىدى :

جامەت پەھلىۋان ھېكايىسى

رىۋايەتچىلەرنىڭ ھېكايە قىلىشىچە ، بۇرۇنقى زاماندا جامەت ئىـ سىملىك بىر پەھلىۋان ئۆتكەنىكەن . ئۇ پەھلىۋان ناھايىتى كۈچلۈك بو- لۇپ ، يۈرت ـ يۇرتلارغا بېرىپ داڭلىق پەھلىۋانلارنى ئىزدەپ تېپىپ ، شۇلار بىلەن كۈچ سىنىشىدىكەن . بىر كۈنى يەنە بىر شەھەردە بىر داڭـ لىق پەھلىۋاننىڭ بارلىقىنى ئاڭلاپ ، شۇنىڭ بىلەن كۈچ سىناشقىلى يولغا چىقىپتۇ . ئۇزاق يوللارنى بېسىپ بىر يەرگە بارغاندا ئالدىغا بىر دېھقاننىڭ ئۆيى ئۇچراپتۇ . يولدىن ئۆتۈپ كېتىپ بېرىپ قارىسا ، بىر قىزنىڭ مورای قوتانىنىڭ تۆشۈكىدىن يۇگۇرۇپ چىقىپتۇ ، ئەتراپقا قاراپ بېقىپ ، يەنە چىققان تۆشۈكتىن كىرىپ كەتمەكچى بولۇپ كۆپ تىرى- شىپتۇ . ئەمما پاتماپتۇ ، جامەت پەھلىۋان بۇنى كۆرۈپ ھەيران بولۇپ ، « مورای تۆشۈكتىن چىققۇچە شۇنداق ئىتنىڭ چىققانىدى ، قايتىپ كە- رىشىدە نېمە ئۈچۈن پاتماس بولۇپ قالدى ؟ »دەپ بۇنىڭ سىرىنى ھېچ چۈشىنەلمەي ، يولىنى داۋام قىلىپ كېتىپ بارغانىكەن ، ئالدىغا بىر بوۋاي ئۇچراپتۇ . بۇ ئادەم ئۆشنىسىدە بىر يۇدۇم يانتاق كۆتۈرۈپ كېتىۋېتىپ ماغدۇرىدىن كېتىپ يىقىلىپ چۈشۈپتۇ ، ئاجىزلىقتىن ئورنىدىن تۇرالماي تۇرۇپ ، كۆتۈرەلمىگەنچە يەنە يانتىقىغا يانتاق قوشقىلى تۇرۇپتۇ . بىخەمۇ كـۆتۈرەلمەي ، ئۇنىڭ ئۇستىگە يەنە يانتاق قوشۇپ بىر كۈچىگەنىكەن ، ئورنىدىن تۇرۇپتۇ ـ دە ، يولىغا مېڭىپتۇ .

جامەت پەھلىۋان بۇ كارامەتتىن ھەيران بولۇپ : « كۆتۈرەلمـ سەڭ ساڭگىلىتىۋال » دېگەن شۇ ئىكەن ـ دە ، دەپ ھەيران بولۇپ يەنە يولىغا مېڭىپتۇ .

ئۇ يەردىن ئۆتۈپ يەنە كېتىۋاتسا ، بىر يەردە ئۈچ تۇب ئادەم

بۇغداي ئورغىلى تۇرۇپتۇ . بۇلارنىڭ بىر توپى پىشقان بۇغدايىنى ئورغىلى تۇرۇپتۇ ، بىر بۆلۈكى سېرىقتال بۇغدايىنى ئورغىلى تۇرۇپتۇ ، يەنە بىر بۆلۈكى ئەمدىلا باش تارتىۋاتقان خام بۇغدايلارنى ئورغىلى تۇرۇپتۇ .

جامەت پەھلىۋان بۇ غەلىتە ئىشلاردىن ھەيران بولۇپ ھېچ ئىشنى چۈشىنەلمەي ، يەنە يولىنى داۋام قىپتۇ . بىر يەرلەرگە بارغاندا ، ئالدىغا ئاجايىپ گۈزەل بىر باغ ئۇچراپتۇ . ئۇ باغدا ھەر خىل مېۋىلەر پىشىپ مەي بولۇپ كېتىپتۇ . مېۋىلەرنىڭ كۆپلۈكىدىن شاخلىرى ساڭگىلاپ يەرگە تېگىپ قاپتۇ . جامەت پەھلىۋان مېۋىلەرنى كۆرۈپ يېگۈسى كەلىپ ، قولىنى شاختا ئۈزارتقانىكەن ، شاخ بىردىنلا ئېگىزلەپ ، قولى يەتمەپتۇ . قولىنى يىغۋالسا ، شاخ يەنە پەسلەپتۇ . ھەر قانچە قىلىپمۇ قولىنى مېۋىگە يەتكۈزەلمەي ، ئاخىر باغدىن چىقىپ يولغا راۋان بوپتۇ . شۇنداق كېتىۋاتسا ئالدىغا يەنە بىر باغ ئۇچراپتۇ . بۇ باغدا رەڭگارەڭ گۈللەر ئېچىلىپ تۇرغان ، گۈل ئىشقىدا بۇلبۇللار خەندان ئۇرۇۋاتقان ، ئېرىقلاردا زۇمرەت كەبى سۇلار ئېقىپ تۇرغان ، خىلمۇخىل مېۋىلەر پىشىپ تۇرغان ، بۇ باغ ئالدىنقى باغدىنمۇ گۈزەل ئىكەن . جامەت پەھلىۋان سۈزۈك سۇدىن قانغۇچە ئىچىپ ، باغنى ئارىلاپ كېتىۋاتسا ، ئالدىغا ساقاللىرى ئاپئاق ، باغۋەن بوۋاي ئۇچراپتۇ . جامەت پەھلىۋان بوۋايغا سالام قىلىپ :

ــ ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم بوۋا ، ــ دەپتۇ . بوۋاي ئۇنىڭ سالىمىنى ئېلىك ئېلىپ كۆرۈشۈپ ، بېغىغا باشلاپتۇ . جامەت پەھلىۋان ھەر خىل مېۋىلەر بىلەن مېھمان بولۇپ ئولتۇرۇپ ، يولدا كۆرگەن ئاجايىپ ــ غارايىپ ئىشلارنى بىر ــ بىرلەپ بايان قىلىپ :

ــ بۇ ئىشلارنىڭ سىرلىرى نېمىدۇ ؟ ــ دەپ سوراپتۇ . بوۋاي دەپتۇكى :

ــ ئى ئوغلۇم ! سەن بۇ ئىشلارنىڭ سىرلىرىنى بىلمەكچى بولساڭ ئاگاھ بولغىنكى ، ھېلىقى موزاينىڭ تۆشۈكتىن چىقىشىدا ئاسان پېتىپ ، كىرىشىدە پاتمىغانلىقى ــ كىشى سۆزلىگەندە ئويلاپ سۆزلەش كېرەك . سۆزنىڭ ئېغىزدىن چىقمىقى ئاسان ، ئەمما ياندۇرۇپ سولۇغلى بولمايدۇ ، دېمەكتۇر . « ئويلاپ سۆزلىسەڭمۇ ، ئويلاپ سۆزلە » دېگەن

تەمسىلنىڭ مسالىدۇر . بۇ ۋاينىڭ ئۆشنىسىدىكى يانتاقنى كۆتۈرەلمەي تۇرۇپ ، يەنە يانتاقنىڭ ئۈستىگە يانتاق ئارتقانلىقى ـــ ئادەملەرنىڭ بەزىلىرى داۋاملىق گۈناھلىق ئىشلاردىن خالىي بولماي ، شۇ سەۋەبتىن بىرەر پېشكەللىككە ئۇچرىسىمۇ ، يەنىلا گۈناھىغا توۋا قىلماي ، داۋاملىق گۈناھ ئۈستىگە گۈناھ ئارتىپ يۈرىدىغانلىقىغا بېرىلگەن مسالدۇر ، سېنى بۇنىڭدەك ئىشتىن ئېھتىيات قىلغاي دەپ بېشارەت بېرىپتۇ . ئۇچىنچى قېتىم كۆرگەنلىرىڭ ـــ ئۆلۈمنىڭ ياش ـ قېرىسى يوق ، قېرىمۇ ئۆلىدۇ ، ئوتتۇرا ياشمۇ ئۆلىدۇ ، باللارمۇ ئۆلىدۇ ، ئۆمۈرگە ئىشەنمە ، ئۆمرۈڭنى قەدىرلە دېمەكتۇر . تۆتىنچى نۆۋەتتىكى كۆرگەن باغنىڭ مېۋىلىرى پىشىپ تۇرغان ، ئەمما قول ئۇزارتسا قېچىپ تۇرغان ئىشلارنىڭ سىرى شۇكى ، ئادەمگە ئامەت بىر كېلىدۇ ، قايتا كەلمەيدۇ ، ئامەت كەلگەندە ئۆزۈڭنى تۇتۇۋالمىساڭ ، مەڭگۈ پۇشايماندا قالىسەن ، دېمەكتۇر . ساڭا كۆرۈنگەن بۇ كۆرۈنۈشلەر ساڭا قىلىنغان نەسىھەت ۋە مۆجىزىلەردۇر . بۇنى زىنھار ئەستىن چىقارمىغايسەن .ئى پەھلىۋان ، سەن ئۆز كۈچۈڭگە ئىشىنىپ غاپىل يۈردۈڭ ، ئادەملىرىڭ بولسا ، كىشىلەرگە يامان مۇئامىلە قىلىپ بوزەك قىلدى . ئۇلار سەندىن قورقۇپ گەپ ـ سۆز قىلالمىدى .

بۇنىڭ گۈناھى كىمدە ؟ دەپ سوئال قويۇپ : ئى كىتابخان ، گۈناھ جامەت پەھلىۋاندىمۇ ياكى ئۇنىڭ خىزمەتكارلىرىدىمۇ ؟ ـــ ئايرىپ باققايسىز ، دەپ يېزىپتۇ . شاھزادە مايىل نېمىدەپ جاۋاب بېرىشنى ئويلىنىپ تۇرغانىدى ، گۈلئەندام كۆزىنى ئېچىپ :

ـــ جامەت پەھلىۋاننى ھامىي قىلىپ تۇرۇپ خىزمەتكارلار كىشىلەرنى بوزەك قىلغان بولسىمۇ ، جامەت پەھلىۋاننىڭ كارى بولمىغان . ئادەملەرنى ئوبدان باشقۇرمىغان . شۇنىڭ ئۈچۈن گۈناھ جامەت پەھلىۋاندا ، ـ دەپتۇ ـ دە ، يەنە كۆزىنى يۇمۇپ يېتىپتۇ .

شاھزادە مايىل كىتابنىڭ كېيىنكى بېتىنى ئاچقانىدى ، ئۇنىڭدا « ئۈچ ھۇنەرۋەن ھېكايىسى » دېگەن خەتلەر يېزىلىپتۇ . ئۇنى ئوقۇشقا كىرىشتى .

ئۇچ ھۇنەرۋەن ھېكايىسى

رىۋايەت قىلىنىشىچە ، بۇرۇنقى زاماندا بىر شەھەردە ئۇچ يىگىت ئاكا ـ ئۇكا بولۇشقا قەسەم ئىچىشىپ ، ياخشى ـ ياماننى كۆنلەرنىڭ ھەمـ مىسىدە تەڭ ئۆتۈپ ، راھەتنىمۇ تەڭ كۆرۈش ، مۇشەققەتنىمۇ تەڭ تارـ تىشقا ئەھدىلىشىپتۇ . بۇلارنىڭ بىرسى ياغاچچى ، بىرسى تىككۈچى ، بىرسى موللا بولۇپ ، ھەر بىرسىدە بىر خىل ھۇنەر بار ئىكەن . ئۇچ ھۇـ نەرۋەن تاپاۋەت قىلىپ كېلىش ئۈچۈن ئىككىنچى بىر شەھەرگە سەپەر قىپتۇ . ئۇلار ئۇزاق يوللارنى بېسىپ ، بىر ئۆتەڭگە بارغاندا كۈن كەچ بولۇپ قاراڭغۇ چۈشۈپتۇ . بۇلار مەسلىھەتلىشىپ ، شۇ يەرگە چۈشـ مەكچى بولۇپتۇ ، ئەمما بۇ جاي جاڭگاللىق بولۇپ ، ئەتراپىدا مەھەللە يوق ئىكەن . تاڭ ئاتقۇچە نۆۋەتلىشىپ ئۇخلاپ ، بىردىن ئادەم كۆزەت قىلماقچى بولۇپ ، دەسلەپتە موللا بىلەن تىككۈچى ئۇخلاپ ، كۆزەتچـ لىـكنى ياغاچچى قىپتۇ . ھېرىپ كەتكەن ياغاچچى بىردەم ئولتۇرۇپ بېـ قىـپ ئۈيقۇنىڭ غالسىلىقىدىن زادىلا چىدىيالماي ، بىر تال كۆتەكنى ئېـ لىپ كېلىپ خۇددى ئادەمدەك ياساپ ، تۇرغۇزۇپ قويۇپ ئۇخلاپتۇ . بىر كەملەردىن كېيىن نۆۋەت تىككۈچىگە كېلىپ ئورنىدىن تۇرسا ، بىر ئادەم ئۆرە تۇرۇپتۇ . ئاستا يېنىغا بارسا ، ئادەم ئەمەس ، بىر ياغاچ ھەيكەل ئـ كـەن . بۇنى ياغاچچىنىڭ قىلغانلىقىنى بىلىپتۇ ، خۇرجۇنىدا ئېلىۋالغان رەختلىرى بار ئىكەن ، ئۇنى ئېلىپ ئايالچە كىيىم تىكىپ كىيدۈرۈپ قو ـ يۇپ ، ئۇخلاپتۇ . نۆۋەت موللىغا كېلىپ ئورنىدىن تۇرسا ، ئاجايىپ گۈزەل بىر مەلىكە بۇلارنىڭ بېشىدا قاراپ تۇرۇپتۇ . موللا ئۇنىڭغا سۆز قىلسا ، ئۇ جىم تۇرىۋېرىپتۇ . ئاستا يېنىغا بارسا ، كىيىم كىيدۈرۈلگەن ھەيكەل ئىكەن . موللا بۇ ئىشلارنى ياغاچچى بىلەن تىككۈچىنىڭ قىلغانـ لىقىنى بىلىپ ، « مەنمۇ بىر ئىش قىلاي » دەپ ئويلاپتۇ ـ دە ، شۇئان تاھەرەت ئېلىپ تەڭرىدىن ئول ھەيكەلگە جان تىلەپ مۇناجات قىپتۇ . موللىنىڭ تىلەيلىرى ئىجابەت بولۇپ ، ھەيكەل ئاجايىپ رەنا ، گۈزەل بىر مەلىكىگە ئايلىنىپتۇ . بۇ چاغدا ياغاچچى بىلەن تىككۈچى ئويلىنىپ

قارىسا ، ھەيكەل ئەمەس ، بەلكى جانلىق بىر قىز تۇرۇپتۇ . ھەممىسىنىڭ قىزغا كۆزى چۈشۈپتۇ .ياغاچچى :

ـــ مەن ياساپ ياراتقان ، ـــ دەپتۇ . تىككۈچى :

ـــ مەن ئۇنى ئايالغا ئۆزگەرتتىم . ـــ دەپتۇ . موللا :

ـــ مەن جان تەلەپ قىلىپ تىرىلدۈردۈم ، ـــ دەپتۇ . شۇنداق قىلىپ ، بۇلار قىزنى تالىشىپ ، غوۋغاسى بىسىقماپتۇ .

ئى كىتابخان ! جاۋاب بېرىڭ ، قىز كىمگە تەئەللۇق ؟ ـــ دەپ يېزىلىپتۇ . مايىل « نېمە دېسەم بولار ؟ » دەپ تۇرۇشىغا گۇلئەندام كۆزىنى ئېچىپ :

ـــ ئى يىگىت ، قىزغا جان كىرگۈزگەنلىكى ئۈچۈن موللىغا تەئەللۇق ، ـــ دەپ يەنە كۆزىنى يۇمۇپ يېتىپتۇ .

شاھزادە مايىل كىتابنىڭ كېيىنكى بېتىنى ئاچقاندى ، ئۇنىڭدا « ۋاپادار شاتۇتى » دېگەن ھېكايىلەر يېزىلغانىكەن . مايىل ئۇ ھېكايىنى ئوقۇشقا كىرىشتى .

ۋاپادار شاتۇتى ھېكايىسى

بۇرۇنقى زاماندا بىر پادىشاھ بار ئىكەن ، ناھايىتى ئاق كۆڭۈل ، سەممىي كىشى ئىكەن . كۆرگەنلا ئادەمگە ياخشىلىق قىلىدىكەن ، ئەمما كىمگە ياخشىلىق قىلسا ، ياخشىلىق قىلغۇچىدىن ئۇنىڭغا يامانلىق كېلىدىكەن . ئادەمزاتتىن تارتىپ ، ھايۋاناتقىچە ياخشىلىق قىپتۇ . لېكىن ھېچقايسىسىدىن ۋاپا كەلمەپتۇ . ئاخىر ئۇ بىر شاتۇتنىى دوست تۇتۇپتۇ . ئۇنىڭدىن ئوبدان خەۋەر ئېلىپ ، ياخشى قاراپتۇ . ئەمما ئۇچ ئاي بولغاندا شاتۇتى يوقاپ كېتىپتۇ . پادىشاھ ئۇ شاتۇتىنىڭ قايغۇسىنى يەنە ئۇچ ئاي قىپتۇ . بىر كۈنى ئورنىدىن تۇرۇپ ئوردىغا چىقاي دەپ تۇرۇۋاتسا ، شاتۇتى بىر تال خورمىنى چىشلەپ ئۇچۇپ كېلىپ پادىشاھنىڭ ئالدىدا قويۇپتۇ .

پادىشاھ شاتۇتىنىڭ بۇ ئىشلىرىدىن ھەيران بولۇپ :

ـــ ئى شاتۇتى ، سەن مېنى نېمە قىل دېمەكچىسەن ؟ ـــ دەپ سوراپتۇ .

ـــ ئى ئۇلۇغ شاھىم ، ـــ دەپتۇ شاتۇتى ، ـــ ئۆزلىرى قېرىپ كەتتىلە ، بۇ خورمىنى باغۋەنگە بەرسىلە . باغۋەن تېرىپ ئۇندۇرسۇن . ئۇنۇپ ئۈچ يىل بولغاندا مېۋە بېرىدۇ ، ئول مېۋىنى يېسىلە ، ئون ئالتە ياشلىق دەۋرىلىرىگە قايتىدىلا ، ـــ دەپتۇ .

پادىشاھ شاتۇتنىڭ ياخشىلىقىدىن كۆپ مىننەتدار بولۇپ ، باغۋەننى چاقىرىپ خورمىنى تېرىشقا بۇيرۇپتۇ . تېرىپ ئۈچ يىل بولغاندا مېۋە بېرىپتۇ . بەرگەن مېۋىسى يەتتە تال بولۇپ ، ئۇنىڭ تۆت تېلى شاختا قېلىپ ، ئۈچ تېلى يەرگە چۈشۈپ كېتىپتۇ . چۈشۈپ كەتكەن خورمىنىڭ يېنىدا بىر يىلان پېتىپتۇ . باغۋەن كېلىپ يىلاننى ئۇرۇكۈتۇۋېتىپ ، ئۈچ تال خورمىنى ئالتۇن تەخسىگە ئېلىپ پادىشاھنىڭ ھۇزۇرىغا ئېلىپ كىرىپتۇ . پادىشاھ بۇنىڭدىن كۆپ خۇرسەن بولۇپ ، يېمەكچى بولۇپ تۇرغانىكەن ، بىر ۋەزىر دەپتۇكى :

ـــ ئى پادىشاھى ئالەم ! بۇ تېخى سىنالمىغاندۇر . بىر تالنى ئېلىپ مەھبۇسلاردىن بىرىگە بېرىپ باقايلى ، ئەگەر ئۇنىڭغا بىرەر ئىش يۈز بەرمىسە ، ئاندىن ئۆزلىرى يېگەيلا .

پادىشاھ بۇ مەسلىھەتنى ماقۇل كۆرۈپ ، بىر تال خورمىنى مەھبۇسلارنىڭ بىرىگە بەرگەنىكەن ، شۇئان جان بېرىپتۇ . بۇنى كۆرگەن پادىشاھ شاتۇتىغا غەزەپلىنىپ ، شۇ يەردىلا ئۆلتۈرۈپتۇ .

ئوردىغا سۇ توشۇيدىغان بىر بوۋاي بار ئىكەن ، ئوردىغا سۇ پۇلىنى ئېلىش ئۈچۈن كېلىپ ، پۇلىنى ئالالماي قورساقلىرى ئېچىپ ، باغۋەننىڭ قېشىغا كىرىپتۇ ، باغۋەن بوۋاينى مېۋىلەرگە باشلاپ قويغانىكەن ، ئۇنىڭدىن بىرتال ، بۇنىڭدىن نەچچە تال يەپ كېتىۋاتسا ، ئالدىغا بىر تۈپ خورما دەرىخى ئۇچراپتۇ . قارىسا ، تۆت تال خورما بار ئىكەن . ئۇنىڭدىن بىر تال ئېلىپ يەۋاپتۇ . يەنە بىر مېۋىنىڭ تۈۋىگە بېرىپ بولغۇچە ، قىياپىتى ئۆزگىرىپ ، ئون ئالتە ياشلىق يىگىتكە ئايلىنىپ قاپتۇ . بوۋاي بۇ كارامەتتىن ھەيران بولۇپ ئۆيىگە بارسا ، خوتۇنى تونۇماي ،

ئۆيگە كىرگۈزمەپتۇ . بوۋاي : ئۆيگە كىرىمەن ، سەن مېنىڭ خوتۇنۇم ، دەپتۇ . ئاخىر ماجىرا ئېغىرلىشىپ ، ئىككىسى دەۋا قىلىپ پادىشاھنىڭ ئالدىغا كەپتۇ . پادىشاھ يۇز بەرگەن ئىشلارنى بوۋايدىن سورىغانىكەن ، خورما ۋەقەسىنى بايان قىپتۇ . پادىشاھ باغۋەننى چاقىرىپ ، ئۆتكەن ئىشنى سورىغانىكەن ، تېرىپ چىققان خورمىنىڭ يېنىدا يىلانىنىڭ بار ئىكەنلىكىنى بايان قىپتۇ . ئەسلىدە يەرگە چۈشكەن خورمىلارنى يىلان زەھەرلەپ قويغانىكەن . پادىشاھ ئۆزىنىڭ قىلغان ئىشلىرىغا پۇشايمان قىلىپ ، شاتۇتنىڭ ئۆلۈمگە كۆپ ئەپسۇسلار قىپتۇ . ئاندىن كېيىن باغۋەننى بۇيرۇپ ، شاختىكى خورمىلارنى كەلتۈرۈپ يېگەنىكەن ، شاتۇتنىڭ دېگىنىدەك پادىشاھ ئون ئالتە ياشلىق يىگىتكە ئايلىنىپتۇ .

ئى كىتابخان جاۋاب بەرگەيسىزكى ، شاتۇتنىڭ ئۆلۈمگە كىم سەۋەبچى ؟ ـ دەپ سىزىلىپتۇ .

شاھزادە مايىل كۆڭلىدە « باغۋەن سەۋەبچى » دەپ ئويلاپ تۇرغانىدى ، گۈلئەندام ئورنىدىن دەس تۇرۇپ :

ـــ شاتۇتنىڭ ئۆلۈمگە پادىشاھ سەۋەبچى ، چۈنكى بىر مەملىكەتنىڭ پادىشاھى تۇرۇقلۇق بىر ھادىسىنى كۆرۈپلا چوڭقۇر تەتقىق قىلماي ، تەنتەكلىك بىلەن شاتۇتنى ئۆلتۈرگەنلىكى ئۈچۈن ئالدىراڭغۇ پادىشاھنى ئەلۋەتتە جاۋابكارلىققا تارتىش لازىمدۇر ، ـــ دەپ جاۋاب بېرىپ ، يەنە كۆزىنى يۇمۇپ جايىدا جىم ياتتى .

شاھزادە مايىل ئوقۇپ بولۇپ ، كېيىنكى بەتنى ئاچقانىدى ، ئۇنىڭدا « تۆمۈرنىڭ ھېكايىسى » دېگەن بىر ھېكايەت چىقتى . مايىل :« بۇنىڭدا نېمە سوئاللار چىقارکىن ؟ » دەپ ئويلاپ ئوقۇشقا ئالدىرىدى . بۇ ھېكايەتتە مۇنداق دېيىلىپتۇ :

تۆمۈرنىڭ ھېكايىسى

رىۋايەتلەردە ھېكايە قىلىنىشىچە ، بۇرۇنقى زاماندا تۆمۈر ـ تەسەك ، ئالتۇن ـ كۈمۈش دېگەنلەرنىڭ ھەممىسىگە گۆھەر پادىشاھ

ئىكەن . بىر كۈنى ئالتۇن تۆمۈرنىڭ ئۈستىدىن ئەرز قىلىپ پادىشاھ گۆھەرنىڭ ھۇزۇرىغا كىرىپ :

ـــ ئى كېرەملىك شاھىم ! مەن بۇگۈن پۇقرايىڭىز تۆمۈرنىڭ ئۈستىدىن ئەرز قىلىپ كەلدىم . تۆمۈرنىڭ گۈناھى كۈندىن ـ كۈنگە ئېغىرلىشىپ چېكىدىن ئاشتى . تۆمۈرنىڭ بولسا ، قىممىتى يوق ، پۇلى ئەرزان ، ئەمما غەلۋىسى كۆپ . ئۇ تۆمۈرچىنىڭ دۇكىنىغا چۈشكەندىن كېيىن قىپقىزىل چوغ بولۇپ ، بازغان بىلەن ئۇرغاندا گويا ئەجدىھادەك كۆيدۈرگۈچى شۆلگەيلىرىنى ئەتراپقا چېچىپ ، كىشىلەرنى كوچىدىن خاتىرجەم ئۆتكىلى قويمايدۇ ، ئۇنىڭ ئېچىنىشلىق تاراق ـ تۇرۇق نالە ـ پەريادلىرىدىن كىشىلەرنىڭ قۇلاقلىرى پاڭ بولۇپ كەتتى . بۆشۈكتىكى بوۋاقلارمۇ ئارام خۇدا ئۇخلىيالماي يىغلاپ چىقدۇ .

مېنىڭ بولسا ، قىممىتىم يۇقىرى ، ئەمما غەلۋەم يوق . بولقا تەگكەندە تۆمۈردەك قاقشاپ كەتمەيمەن . ھەر قانچە ئۇرسىمۇ « جىق ـ جىق » قىلغان ئاۋازلا چىقدۇ . كىشىلەرنىڭ ئارامىنى بۇزمايمەن . شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ يىغلاڭغۇ تۆمۈرنى جازالاپ بەرگەيسىز ، ـــ دەپتۇ .

گۆھەر شاھ ئاڭلاپ ، ئالتۇننىڭ ئەرزىنى ئورۇنلۇق بىلىپ ، تۆمۈرنى كەلتۈرۈپ سوراق قىپتۇ :

ـــ ئى تۆمۈر ! سېنىڭ گۈناھىڭ چېكىدىن ئېشىپتۇ . سېنىڭ قىممىتىڭ ئەرزان ، غەلۋەڭ جىقكەن ، ئالتۇننىڭ قىممىتى يۇقىرى تۇرۇقلۇق غەلۋىسى يوقكەن . مۇشۇ سەۋەبتىن سەن ، زىندانغا لايىق بولدۇڭ . جازاغا تارتىمەن .

تۆمۈر دەپتۇكى :

ـــ ئى ئادالەتلىك شاھ ، تەتقىق قىلغايسىز . مەن گۇناھسىزدۇرمەن .

ـــ نېمە دەللىڭ بار ؟ ـــ دەپ سوراپتۇ شاھ .

ـــ مېنىڭ دەللىم شۇكى ، ـــ دەپتۇ تۆمۈر ، ـــ مېنىڭ باھايىمىنىڭ ئەرزان ، غەلۋەمنىڭ كۆپلۈكى راست ، ئالتۇننىڭ قىممىتى يۇقىرى ، غەلۋىسىنىڭ يوقلۇقىمۇ راست . ئەمما ، ئالتۇن بىلەن مېنى ئىدارە قىلغۇ-

چىلار ئوخشمايدۇ . ئالتۇننىڭ تېگىدە قويىدىغان سەندىلى چۆيۈن ، بولقىسى تۆمۈر ، شۇڭا ئالتۇننى ھەرقانچە ئۇرسىمۇ ، « ئېزىلىپ پارە بو-لۇپ كەتمىسۇن » دەپ ئانچە رەھىمسىزلىك قىلمايدۇ . شۇ سەۋەبتىن مەندەك قېينىلىپ كەتمىگەچكە كۆپ زارلىنىپ كەتمەيدۇ . مېنىڭ بولسا ، ئاستىمغا قويىدىغانمۇ تۆمۈر ، ئۈستۈمدىن ئۇرىدىغانمۇ تۆمۈر . شۇ سە-ۋەبتىن ئۇنىڭ سالغان ئازابلىرىغا چىدىيالماي قاقشاپ كېتىمەن ، ئەگەر ئالتۇننىمۇ ، ئالتۇن بىلەن ئۇرسىڭىز ، ئۇمۇ پايلىماي جىرىڭلاپ كېتىدۇ . مېنىمۇ ئالتۇن ياكى باشقا مېتال بىلەن ئۇرسىڭىز ئۇنداق قاقشاپ كەت-مەس ئىدىم . چۈنكى ھەممىنىڭ ئۆز ئىچىدىن چىققىنىڭ ئازابى يامان ئىكەن . بۇنىڭغا ئادىل ھۆكۈم قىلغايسىز .

پادىشاھ تۆمۈرنىڭ ئىلتىماسىنى ئاڭلاپ ئىككىلىنىپ قاپتۇ .

ئى كىتابخان ! گۇناھ كىمدە ؟ جاۋاب بەرگەيسىز ؟ ــ دەپ يېزىلىپتۇ .

شاھزادە مايىل بۇ بەتنى ئوقۇپ بولۇپ :

ــ ئى گۈلئەندام ! بۇنىڭغا سىز جاۋاب بەرسىڭىز ئىكەن ، ــ دەپتۇ . گۈلئەندام قاقاقلاپ كۈلۈپ كېتىپ :

ــ ئالتۇننىڭ قارىشى خاتا . تۆمۈرنىڭ دېگىنى راست ، ھەممىنىڭ ئۆز ئىچىدىن چىققىنىنىڭ ئازابى يامان ، ئالتۇننىڭ ئەرزىنى رەت قىلىپ ، تۆمۈرنى گۇناھسىز قىلىش كېرەك ، ــ دەپ جاۋاب بېرىپ ، ئورنىدىن دەس تۇرۇپتۇ .

ــ ئۇنداق بولسا ، ــ دەپتۇ شاھزادە مايىل ، ــ ئى مەلىكەم ، بىر قېتىم كۆرۈش بىلەن خېلى زامانلاردىن بۇيان بىز ئاكا ــ ئۇكا ئۇچ شاھزادە سىزگە ئاشىقدۇرمىز . ئەمما ، ھېچقايسىمىزنىڭ بىر ــ بىرىمىزگە ئۆتۈنگىمىز يوقتۇر . ئەمدى سىز ساقايدىڭىز . سىزنىڭ تىرىلىشىڭىزگە ھەممىمىز ئوخشاش تۆھپە كۆرسەتتۇق . جاۋاب بېرىڭكى ، سىز كىمگە تەئەللۇق بولۇشىڭىز كېرەك ؟

ــ مەن ساڭا تەئەللۇق بولۇشۇم كېرەك ، چۈنكى ، سەن ھاياتــ لىق پىالەمنى لېۋىمگە تەگكۈزمىگەن بولساڭ سۆزلىيەلمەيتتىم .

كىتابتىكى روھىي ئوزۇق بىلەن داۋالىمغان بولساڭ ، كۆچلىنىپ ، ئەسلى ھالىمغا كېلەلمەيتتىم ، ـــ دېدى گۈلئەندام .

ھابىل بىلەن قابىلنىڭ شاپىلاق بىلەن رايى بىرقەدەر يانغانىدى ، گۈلئەندامنىڭ ئۆزىنى مايىلغا تەئەللۇق قىلغانلىقىنى كۆرۈپ ، ئاۋۋالقى نىيىتىدىن ياندى .

شۇنداق قىلىپ ، پادىشاھ چوڭ ئوغلىنى ئۆزىگە ۋارىس تەيىنلىدى ، ئىككىنچى ئوغلىغا بىر نەچچە شەھەردىن بۆلۈپ بەردى . شاھزادە مايىل بىلەن گۈلئەندامنىڭ تويلىرىنى ھەشەمەت بىلەن ئۆتكۈزۈپ بېرىپ ، ئىلىم تەھسىل قىلىشقا شارائىت يارىتىپ بېرىپ ، پادىشاھ خاتىرجەم بولدى .

كېسەكچىنىڭ ھېكايىسى

ئۆتكەن ئىشلاردىن خەۋەر بەرگۈچى رىۋايەتچىلەرنىڭ رىۋايەت قىلىشىچە ، چىن ماچىن ئىقلىمىدا مەتئۇرسۇن كېسەكچى دەپ بىر كىشى سەكچى ئۆتكەن بولۇپ ، بىر ئۆمۈر كېسەكچىلىك بىلەن ئۆمۈر ئۆتكۈزدى . ئۇنىڭ كۈندىلىك تاپقان ئوقىتى بىر كۈنلۈك تائام ئۈچۈن ئاران يېتىپ ، خوتۇن ـ بالىلىرى بىلەن ھەممىسى سېرىقتال ھالەتتە ئۆتەتتى .

كۈنلەرنىڭ بىرىدە مەتئۇرسۇن كېسەكچى ، كېسەك قۇيۇپ يۈرۈپ ، ئۇ ئالەمگە سەپەر قىلدى . ئەمما ، بالىسى ئابدۇلئەزىزگە ئاتىسىدىن بىر كېسەك قېلىپىدىن باشقا ھېچ نەرسە قالمىدى . بۇ ئاينىڭ ئوغلى بولسا ، ھۇنەرسىز ئىدى . ئۇزاق قالمايلا كۈن ئېلىشى تەس بولۇپ ، تۇرمۇشى تەڭلىكتە قالدى . تۇرمۇش كەچۈرۈشنىڭ يولىنى زادىلا تاپالماي ، بىر كۈنى ئۆزىنىڭ بەختسىزلىكى توغرىسىدا ئاپىسىغا يىغلاپ تۇرۇپ :

ـــ ئى مېھرىبان ئانا ، بەخت مەندىن قاچتى ، ئاتامدىن قالغان ئەسكى قېلىپ كېسەك قويۇشتىن باشقا ئىشقا يارىمايدىكەن . ئۇنىڭ بىلەن جان بېقىشقا كۆزۈم يەتمىدى . ھازىر چاچقانىنىگىمۇ ئىنىدە ئاشلىقى بار . مېنىڭ بولسا يېگەن ئېشىم مۇشۇكىنىڭكىگە يەتمەيدۇ . ماڭا رازىلىق بىلەن رۇخسەت بەرسىڭىز ، بەختىمنى ئىزدەپ باقسام ، باشقا بىرەر ۋىلايەتكە بېرىپ باقسام ، ئېھتىمال سەپەر غۇربىتىنىڭ شارابىتىدىن ئامىتىم كېلىپ قالسا ئەجەب ئەمەس ، ـــ دەپ ئىلتىماس قىلدى . ئاپىسى :

ـــ ئى ئوغلۇم ، سەپەر دەرىخىدە مىڭلىغان مېھنەت شېخى بار-دۇر . ئۇنىڭغا يەتمەك شۇنداق مۇشەققەتلىك ئىكەنكى ، ئۇنىڭ شېخى پەلەككە تاقىشىدۇ . « سەپەر ـــ سەقەر » دېمەكلىك شۇنىڭدىندۇر .

« سەقەر » دېگەن دوزاخ بولىدۇ . سەپەردە جەبرى ـ مۇشەققەت كۆپ-تۇر . راھەتمۇ ، ئەسۋاپ ـ جابدۇقى تولۇقلارغا نىسپ بولىدۇ . دەسمايەك بولمسا ، نېمە ئىلاجىك بولسۇن ؟ نامراتلىق قاناتسىز قۇشقا ئوخشايدۇ . قاناتتىن ئايرىلغان لاچىن ، يەردە ئۆمىلىمەي ئامالسىزدۇر . يوقسۇللۇقمۇ موھتاجلىق ئىشكىدىن باشقا يەرگە باشلمايدۇ . سەپەر مۇنداق كىشىگە لايىقكى ، بايلىقىك كۆپ بولسا ، ئۇنىك بىلەن سودىگەرلىك قىلىپ تىجا-رەت قىلساك پايدىغا ئېرىشەلەيسەن . ئىككىنچىسى ، ھۆكۈمرانلاردىن ۋە ياكى مەشھۇر ئېسىلزادىلەردىن بولسا ، قايسى ۋىلايەت ۋە شەھەرگە بار-سا ، بۆرىنىك دوستى بۆرە ، ئىتنىك دوستى ئىت ، قوينىك دوستى قوي بولغىنىغا ئوخشاش ، ئۇلارنىك دوست ـ يارەنلىرى بار . ئالدىغا چىقىپ كۈتۈۋالىدۇ . چۈنكى ئۇلار ناھايىتى ئىناق كېلىدۇ . گاھىدا ئۆچلەشكەن-دەك قىلسىمۇ ، ئاسانلا يارىشىپ قالىدۇ . ئىتمۇ ، سۆڭەك بىر تال بولسا ، خىرىس قىلىشىدۇ ، ياكى تالىشىپ بوغۇشىدۇ ، ئەگەر ئىككى تال بولسا ، ھەر بىرسى بىر تالدىن ئېلىپ ئىككى جايغا ئاپىرىپ غاجىشىدۇ ، يەنىلا ئەركىلىشىپ يۈرۈپ بىرىدۇ ، شۇڭا ئۇلارنى نەگىلا بارسا راھەت كۈتۈپ تۇرىدۇ . قوي بولسا ، ئۇلارنىك ئوزۇقىدۇر . گۆشىدىن تارتىپ ، سۆ-گەكلىرىگىچە چاينۇۋېتىدۇ . ئۇنى ھەممىسى يېيىشكە ئامراق . نامرات سە-پەرگە چىقسا ، قوينىك ئورنىغا چۈشۈپ قالىدۇ . ئۇچىنچىسى ، ناتىق ، شائىر بولۇپ ، ھەممە بىلىملەردىن خەۋەردا ر بولسا ، ئۇنىك كىتابلىرى ھەممىلا جايدا تونۇلغان بولۇپ ، نامى مەشھۇر بولغان بولسا ، پادە-شاھلارنىك سۆھبىتىگە بول تېپىپ ئۇلارنىك ئىززەت ـ ھۆرمىتىگە ئې-رىشىپ ، ئىززەت ۋە ھۆرمەتلىك بولۇپ ، بىرەر يولنى تاپقىلى بولىدۇ . سەندە بولسا ، بۇنىڭدەك خاسىيەتلەرنىك ھېچبىرى يوق تۇرسا ، سەپەردە كۈنۈك خارلىقتا قېلىشى مۇمكىن . بىلىملىكلەر بىلىمسىزدىن قاچىدۇ ، ھۇنەرۋەنلەر ھۇنەرسىزدىن قاچىدۇ . قەغەز گۈل گۈزەل ، رەڭدار بول-سىمۇ ، خۇش پۇراق بېرەلمىگەچكە بەربىر ئېتىبارسىزدۇر . سەن قامەت-لىك بولساڭمۇ ، قولۇڭدىن ئىش كەلمىگەچكە بىچارىلىكتىن باشقا يولۇك بوقتۇر . بۇنىڭدەك نادان خىياللاردىن كەچكىن ، ـ دەپ كۆپ

نەسىھەتلەر قىلدى .

ـــ ئى مېھرىبان ئانا ، دېدى ئابدۇلئەزىز ، ـــ مەن ھەم دانالاردىن ئاڭلىغان ئىدىمكى ، بېلىقمۇ قارشىلىقتىن قورقماي ، كېچە ـ كۈندۈز توختاۋسىز سۈنىڭ يۈقىرىسىغا قاراپ ئۈزىدىكەن . سەپەرنىڭ خاسىيىتى دىن قۇرغاقتا چىقىپ قالماي ، خاتىرجەم ياشايدىكەن . سەپەر دۆلەتنىڭ ئىشىكىدۇر ، كۈتۈپ تۇرغان بىلەن ئامەت ئۆزى كەلمەيدۇ . لەئلمۇ كانى دىن چىقماي يېتىۋەرگەن بولسا ئىدى ، پادىشاھلارنىڭ تاجىدىن ماكان تۈتالمىغان بولاتتى ، گۆھەرمۇ سەدەپنىڭ قارنىدىن چىقىپ دېڭىز ئالىمىدە ئايلىنىپ يۈرمىگەن بولسا ئىدى ، نازىنىنلار قۇلىقىنىڭ ۋەسلىگە يېتەلمىگەن بولاتتى . ساباھمۇ ، سەپەرنىڭ خاسىيەتلىرىدىن چىمەنىنىڭ گۈللىرىگە ھەمسۆھبەت بولغاندۇر . مەنمۇ مۇشۇنداق قامەتلىرىم بىلەن بىغەرەزلىك قىلىپ ، مەزلۇملاردەك ئۆيدىن چىقماي ئولتۇرسام ، ماڭا ئار ـ نومۇس ئەمەسمۇ ؟

شۇنداق قىلىپ ، ئوغۇل ئانىسىنىڭ نەسىھىتىنى رەت قىلىپ ، ئاخىر رۇخسەت ئالدى . كارۋانلار توپىغا قوشۇلۇپ ، تەۋەككۈل دەپ باشقا بىر شەھەرگە سەپەر قىلدى . كارۋانلار ئۇنىڭ قولىنىڭ قىسقىلقىنى بىلىپ ، ئاخشىمى ـ ئەتىسى ئاش ـ تائام بېرىپ ، ئەھۋالىدىن خەۋەر ئېلىپ تۇردى . مۇشۇنداق بىر قانچە كۈنلەر ئۆتۈپ بىر شەھەرگە يېتىپ كەلدى ، ئۇ شەھەردىكى سودىگەرلەر سارىيىنىڭ يېنىدا بىر مەسچىت بار بولۇپ ، مەسچىتنىڭ بىر ئېغىزلىق چىللىخانىسى بار ئىدى . شۇ يەرنى ماكان قىلىپ تۇردى . مەسچىتكە كەلگەنلەر ئابدۇلئەزىزنىڭ مۇساپىر ئىكەنلىكىنى ۋە ئۇنىڭ يوقسۇللۇقىنى بىلىپ ، ئىچ ئاغرىتقۇچىلار ئاز ـ تولا نەرسە بېرىپ ھالىدىن خەۋەر ئېلىپ تۇردى .

مۇشۇنداق بىر قانچە كۈنلەر ئۆتۈپ ، ئابدۇلئەزىز ئانىسىنىڭ نەسىھەتلىرىگە كىرمىگىنىگە كۆپ ئەپسۇسلار قىلدى . ئۆز يۇرتىدا كېسەكچىلىك قىلىشقا رەغبى بارمىغانىدى . ئەمدىلىكتە كىسەك قۇيۇپ دېگەن بىلەنمۇ ، بىر سىقىم تۇپراققا ئىگە ئەمەس ئىدى ، مۇشۇنداق غەم دەريا سىغا غەرق بولۇپ تۇرغانىدا . مەسچىتنىڭ ئىمامى بىلەن تونۇشۇپ

قالدى . ئۇنىڭ رەھمى كېلىپ :

ـــ ئى يىگىت ، سەن مۇساپىر ئىكەنسەن . پۇلسىز بولساڭمۇ تەقى ـ تۇرقۇڭ يامان ئەمەستەك قىلىدۇ . ئاخشىمى بۇ يەردە تۇرساڭمۇ ، كۈندۈزلىرى ئۆيۈمگە چىقىپ ئىشلىرىمغا قاراشقىن ، ـــ دېدى . بۇ سۆز ئابدۇلئەزىزگە ياقتى ۋە ئىمامنىڭ دېگىنىدەك قىلدى . ئىمامنىڭ بولسا ، قىزلىرى كۆپ ئىدى . تالىپلىرى ھەم كۆپ ، ئۆزى زىناخور ، ئوغۇل ـ قىزلىرىمۇ ئۆزىگە ئوخشاش مەجەزلىك بولۇپ ، قىزلىرىنى تالىپلىرىغا بېرىپ ، تالىپلىرىنى ھەم ئۆزىگە ئېچكى كۈيئوغۇل قىلىۋالاتتى . بۇ كۈيئوغۇللار ئەمەلىيەتتە كېلىن ئورنىدا بولغاچقا ، خوتۇنلىرىغا چاكار ئورنىدا تۇرۇپ مۇئامىلىدە بولاتتى . خوتۇنلىرى بولسا ، سەدىرە بولۇپ ، ئېغىز ـ بۇرۇنلىرىنى ئېتىپ ، كۆزىگە دۇربۇنلۇق ئەينەكلەرنى تارتىپ ئون پەرسەخ يىراقلىقتا كېلىۋاتقان يىگىتلەرنىڭ قەددى ـ قامىتىغا نەزەر سېلىپ ، ئۇنىڭ بۇرۇتىنى سانايتتى . ئەپ تاپسىلا لەززەتنى قولدىن بەرمەيتتى . بۇنىڭدەك ئىشلارنى ئىمامۇ ئانچە ئېغىر ئېلىپ كەتمەيتتى . ئۇغۇللىرىمۇ جالاپخور ، ئەخلاقسىز ئىدى . ئىمامنىڭ نەچچە مىڭ تەرىقەتچى سوپىلىرى بار بولۇپ ، ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ئىشانى بولغان ئىمامنى ئەۋلىيا بىلىپ ، ئۇنىڭغا ياكى ئۇنىڭ ئوغۇل ـ قىزلىرىغا شەك كەلتۈرگۈچىلەرنى كۆرسە ، تاياق ـ توقماقلىرىنى كۆتۈرۈپ توپىلاڭ قىلاتتى ۋە ياكى مەخپىي قىرىپ تاشلايتتى . شۇ سەۋەبتىن جامائەتمۇ كۆڭلىدە مەسخىرە قىلىپ يۈرگەن بىلەن ئەمەلىيەتتە ئۇلارغا مادارا قىلماي ئىلاجى يوق ئىدى .

ئابدۇلئەزىز ئىمامنىڭ ئۆيىگە چىقىپ ئىشلەپ يۈرگەندى ، ئىمامنىڭ قىزلىرىدىن بىرسى ئۇنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈپ كەتتى . ئول قىزنىڭ ئېغىز ـ بۇرنىدا چۈمپەردە ، كۆزىدە دۇربۇنلۇق رەڭلىك ئەينەك ، ئۇچىسىدا قارا پەرەنجە ،باشلىرىدا قارا رومال ، قوللىرىدا قارا پەلەي بار بولۇپ ، بوينىدا ئالتۇن زۇنارلىق قوش زەنجىر كىيىمىنىڭ سىرتىغا چىقىرىپ قويۇلغان ، پەلەينىڭ ئۈستىگە بارماقلىرىنى ئاق قالدۇرماي ئالتۇن ئۈزۈك ـ بىلەزۈكلەرنى سالغان . ئىشتاننىڭ پۇشقاقلىرىغا قىزىلگۈل

سۈرىتىنى كەشتىلەپ ، شاخلىرىغا بۈلبۈل قونۇپ ، گۈل قېشىغا تەشنالىق بىلەن مىنقار[1] ئۇرۇپ تۇرغان كۆرۈنۈشنى شەرھىيلىگەنىدى .

ئابدۇلئەزىز بۇ ئىشنى كۆرۈپ تەئەججۇپ دەريانىڭ غەرق بو-لۇپ ، ئۇنىڭ سەدىرە بولغانلىقىدىن پاكلىقىنى چۈشەندى ، كىيىنىشىدىن ، دورامچىلىقىنى ھېس قىلىپ ، « خرىستىئان مونا خلىرىدىن ئۆگەنگەن بولسا كېرەك » دەپ بىلدى . زىبۇزىننەتلىرىدىن ئۆزىنىڭ بايلىقىنى نا-مايان قىلغۇچى ھەشەمەتخورلاردىن ئىكەنلىكىنى ئويلىدى . ئىشتانىغا چە-قارغان كەشتىلەرنى كۆرۈپ ، ئۇنىڭ ئۆز مۇھەببىتىدىن نارازى بولۇپ ، يەنە باشقا بىر مۇھەببەتكە تەشنا ئىكەنلىكىنى سەزدى ، كۆزىدىكى دۇر-ىۇنلۇق رەڭلىك ئەينەكلىرى تېخىمۇ ئىسپاتلاپ تۇراتتى . ئۇ مۇشۇنداق چىگىش خىياللار بىلەن ئوتتۇن يېرىۋاتقانىدى . ئول نازىنىن ئۆگرىسىگە چىقىپ ئەتراپقا قاراپ يۇزلىرىنى ئېچىشى بىلەن ئايدەك جامالىنىڭ نۇر-لىرى كۆزنى چاقنىتىپ ، قېشىنىڭ ياسىدىن ئېتىلىپ چىققان ئوق كېلىپ يۈرەككە تېگىپ جاراھەت پەيدا قىلدى . نازىنىنمۇ بىر قاراش بىلەن بۇ غېرىبنىڭ كۆڭۈل قۇشىنى بالا دامىغا گىرىپتار قىلدى . ئەمما ئۆزىنىڭ ھۆسن خاھىشى بىلەن بۇ بىچارىنىڭ مۇپتىلالىقىنى كۆزگە ئىلماي ، يەنە قايتىپ ئۆز خىلۇەتخانىسىغا كىرىپ كەتتى .

ئابدۇلئەزىز بولسا ، شۇندىن باشلاپ ئاشىق بولۇپ بۇرنىغا مەج-نۇنلۇق پۇراپ ، ۋۇجۇد مەملىكىتىمزدە پاراكەندىچىلىك پەيدا بولدى . ھەر خىل سەۋدايى سۆزلەر خىيالىغا كېلىپ ، بەدەنلىرىگە ئوت تۇتىشىپ كۆيۈشكە باشلىدى . ئەمما ، ھېچ كىشى بىلەن مۇناسىۋىتى يوق سەۋەبتىن بۇ سىرنى ئىزھارلاشنى پايدىسىز كۆرۈپ ، كۆكرىكىنى يەرگە يېقىپ ياتتى ۋە ئىشق ئازابىنى تەسۋىرلەپ غەزەل ئوقۇپ :

كېچىلەر ئۇيقۇ يوق ئىشقىڭدا بۇلبۇلدەك ناۋا قىلدىم ،
قىزىلگۈلدەك چىرايىمنى سېنى دەپ كەھرىۋا قىلدىم .
بۇ بۇرتتا بولمىغاچ تونۇش ، سوراشقا چارىسىز بولدۇم ،

1 مىنقار: تۇمشۇق . ئەنى يىرتقۇچ بولمىغان قۇشلارنىڭ تۇمشۇقى .

گاداي بولۇپ مەسچىتلەردە ، سېنى دەپ « ھۇ »سادا قىلدىم .
قەيەردە نەقىش گۈل كۆرسەم « سەنەمنىڭ پۇشقىقى شۇ » دەپ ،
ئېلىپ ئاياغىدىن تۇپراق كۆزۈمگە تۇتىيا قىلدىم .
سېنىڭ ھۆسنۈڭنى بىر كۆرۈپ ، غېرىپ ۋە بىۋاتەن بولۇپ ،
مۇھەببەت ئوتىدا يىغلاپ ئۆزۈمنى خاكسار قىلدىم .
ئۆزۈمنى چاڭ ـ توزان قىلسام ، قوناتتىم ھۆسنىگە بىر دەپ ،
بولۇپ دىۋانە دەردىگدە قىلىپ پەريات خىيال قىلدىم .
كېلىپ كۆرگىن ئايا دىلبەر پىراقىنىڭ خەنجىرى بىلەن ـ
يېرىپ كۆكسۈم ـ يۈرەكمنى بەند ـ بەنتىدىن جۇدا قىلدىم .

دەپ نالە ـ پەرياد قىلىشقا باشلىدى ، نەچچە ۋاقىت مۇشۇنداق ئىشق ئازابىدا دىۋانە بولۇپ يۈرگەندى . تاسادىپىي بىر كۈنى ئىمامنىڭ قىزى تالىپ ئېرى بىلەن جېدەل چىقىرىپ غوۋغا قىلىشقا باشلىدى . ئۇزاقتىن بۇيان خورلۇق تارتىپ كەلگەن بىچارە تالىپ دەردكە چىدىماي ، شەيتانىنىڭ كەينىگە كىرىپ ئول نازىنىنى ئۇچ تالاق قىلىۋەتتى . بىر نەچچە كۈنگىچە ھەر ئىككىسى يامانلىشىپ يۈردى . ئۇندىن كېيىن ئاچچىقلىرى يېنىپ قىلغان ئىشلىرىغا پۇشايمان قىلدى . تالىپ كىشى قويۇپ ، خوتۇنىغا ئۆزرە ئېيتتى . خوتۇنى ھەم ئاداۋەتنى كۆڭلىدىن چىقىرىپ رازى بولدى . ئەمما ، ئۇچ تالاق قىلىۋەتكەنلىكى ئەھلىمەھەللىگە ئاللىقاچان ئاشكارىلىنىپ كەتكەچكە ، شەرىئەت ھۆكۈمى بىلەن ھالال قىلىپ بولۇپ ، ئاندىن نىكاھ قىلىشقا توغرا كەلدى . شەرىئەتكە بارغاندى :

ـــ يات يۈرتلۇق كىشىدىن بىرنى تېپىكلاركى ، تالىپنىڭ خوتۇنىنى ئۇنىڭغا نىكاھ قىلىپ بەرسەك ، بىر ئاخشام ئۇنىڭ بىلەن ئىشرەت قىلىۋېلىپ ، تاڭ ئېتىشى بىلەن ئاجرىشىش جاۋابىنى بېرىپ ، بۇ سىرنى ئاشكارا قىلماي بۇ ۋىلايەتتىن چىقىپ باشقا ۋىلايەتكە كەتسۇن ، ـــ دېدى .

شۇنداق قىلىپ ، تەرەپ ـ تەرەپتىن ئىزدەپ يۈرۈپ ، مەسچىتنىڭ

ئىچىدىكى غېرىب يىگىتنىن باشقا ، قابىل ۋە مۇناسىپراق كىشىنى تاپالـ مىدى . ئاخىر ئابدۇلئەزىزنى كەلتۈرۈپ بۇ ۋەقەنى ئېيتىپ ، ئاخشىمى نىكاھ قىلىپ ، تاڭ ئاتقاندا تالاق قىلىشقا قويۇل قىلدۇردى .

ئابدۇلئەزىز بولسا ، ئۇزاقتىن بۇيان ئۇنىڭ دەردىنى تارتىپ ئىچ ـ ئىچىدىن كۆيۈپ تۇگەشكەنىدى ، بۇ سۆزنى ئىشتىكەندىن كېيىن خۇشال بولۇپ ، يۈرەكلىرى يېرىلىپ كېتەي دېدى . بىر نەچچە سوپى ـ تالىپلار ئۇنى غۇسسۇل قىلدۇرۇپ ، بېشىنى چۇشۇرتۇپ ساقال قويدۇرۇپ كىيىم ـ كېچەكلىرىنى يەڭگۈشلەپ بېشىغا ئاق دوپپا كىيدۇردى . ئاندىن كېـ يىن ئول پەرى سۈپەت نازىنىنىنى زامانىنىڭ قائىدىسى بويىچە نىكاھلاپ بەردى .

شۇنداق قىلىپ ، ئابدۇلئەزىز تەقدىرنىڭ بۇ كارامىتىگە ھەيران بولۇپ ، ئوڭى ياكى چۈشى ئىكەنلىكىنى بىلەلمەي قالدى . ئاۋۇال ئاخـ شامدىن تاڭ ئاتقۇچە نازىنىنىنى قۇچقىغا ئېلىپ ، ھەر نەپەسته كامىدىل ھاسىل قىلدى . مۇشۇنداق ھەپىلىشىپ ، بىر كېچىنى ئۇيقۇسىز ئۆتـ كۈزدى ، ئاخىر تاڭ سۈبھى بولۇپ مۇئەككەل سوپىلار كېلىپ ئۆيدىن ھەيدەپ چىقىرىدىغانغا ئاز قالدى .

ئابـدۇلئەزىز ئويلىدىكى ، « تەقدىر ئۆز قىسمىتى بىلەن مەشۇقنى بىر كېچىلىككە بېرىپتۇ . ئەمدى قالغان تەدبىرنى ئۆزۈم قىلىپ ، ئۇنى قولدىن بېرىپ قويماسلىقىم لازىم .

كىرسە دۈشمەن سۆزىگە ھەر بىر كىشى ،
بۇزۇلۇر ئوڭ بولسىمۇ ، ئۇنىڭ ئىشى .
مۇيەسسەر بولدى مەشۇق نىكاھ بىلەن ،
ئەمدى ئۆتمەيدۇ شەرىئەتنىڭ چىشى .

ئەمدى پۈرسەتنى قولدىن بەرمەي ، ئامەتنى كەتكۈزۈپ قويماسـ لىقىم لازىم . مۇشۇ باھانە بىلەن جاي ـ ماكان ۋە كۈچ ـ قۇدرەتكە ئىگە بولۇپ ، مەيىنەتچىلىكتىن قۇتۇلۇپ قالارمەن . شەرىئەتته بىر كېچىلىك نىكاھ دەپ نىكاھ بولمايدۇ . مەنلا چىڭ تۇرسام ، شەرىئەتنىڭ سۆزى

ئۆتمەيدۇ » . ئۇ چرايلىق سۆزلەر بىلەن نازىنىنىڭ دىلىنى ئېرىتىپ ، ئۆزىگە رام قىلدى :

— ئى گۈزەل مەلىكەم ، سىزدەك پەرى سۈپەت نازىنىنى تېخى ھېچكىم كۆرمىگەندۇر ، نىقاب ئىلىنغاندىن كېيىنكى نۇرلۇق چىرايىڭىز گويا قارا بۇلۇت ئارقىسىدىن يۇگۈرۈپ چىققان ئايدەك ، ئۆز گۈزەللىكى بىلەن قۇياشنىمۇ خجالەت تەرلىرىگە چۆمدۈرىدۇ . سىزنىڭ ئېرىڭىز بولسا ، بۇنىڭدەك دۆلەتكە مۇناسىپ ئەمەستۇر . مەن بولسام ھۆسن — جامالىڭىزنىڭ داڭقىنى ئاڭلاپ يىراق ئىلايەتتىن كېلىپ مەسچىتنى ما- كان قىلىپ ياتقانىدىم . كۆپ جاپالاردىن كېيىن دۆلىتىڭىزگە مۇيەسسەر بولدۇم . ئەمدى سىزدىن ئايرىلماي خىزمىتىڭىزنى قىلسام دەيمەن .

قايسى جەننەتنىڭ ھۆرى سەن جان ئالغۇچى ئى جىلۋىگەر ،
يا قوبۇل قىلغىن ئۆزۈڭنى ، يا بولمسا ، جان ئال ئەگەر .

دەپ كۆپ ياخشى سۆزلەرنى قىلدى ، ئول نازىنىن بولسا ، ئابـ دۇللائەزىزنىڭ بىر كېچىلىك خىزمىتىدىن شۇنداق لەززەت تاپقانىدىكى ، ئاۋۋالقى ئېرىدىن بۇنداق لەززەتنى زادىلا كۆرۈپ باقمىغانىدى . ئابدۇللائە- زىز يوقسۇل بولغان بىلەن سۆلتى بار ، نەغمە — مۇزىكىلاردىن ھەم خە- ۋەردار ئىدى . كەمبەغەل بولغان بىلەن ئۇنىڭ بەرگەن تەشنالىق شارابى جۇۋانغا ئۇنتۇلغۇسىز لەززەت بېغىشلىدى :

مۇھەببەت ئالدىدا خىسراۋ لىباسى ،
بەربىر تەڭ تۇرۇر پەرھات پالاسى .

نازىنىن ئاخىر ئابدۇللائەزىزنىڭ سۆزىنى قوبۇل قىلىپ ، ئاۋۋالقى ئېرىنىڭ مۇھەببىتىنى تامامەن كۆڭلىدىن چىقاردى . شۇنداق قىلىپ ، تاڭ ئاتتى . سوپى تالىپلار ئىنتىزار بولۇپ تۇرغانىدى . ئىشىكنى ئۇرۇپ يىگىتنى چاقىردى . ئابدۇللائەزىز بولسا ، ئىشىكنى ئاچماي غەزەپ بىلەن ۋارقىراپ :

— ئى نومۇسسىزلار ! بۇ نېمە قىلىق ؟ بىۋەجە كىشىنىڭ ئىشىـ
كىگە كىلىپ ۋارقىراشقىلى سىلەردە شەرمى ـ ھايا دېگەن نەرسە
يوقمۇ ؟ — دەپ دەشنام بەردى . مۇئەككەللەر بۇ سۆزنى ئاڭلاپ ھەيران
بولۇپ :

— ئى نائىنساپ ، بۇ نېمە دېگىنىڭ ؟ بۇۋى قىزنى ساڭا بىر
ئاخشاملىقا نىكاھلاپ بەرگەن تۇرساق ، تېز چىقىپ بۇ ۋىلايەتتىن يىراق
جايلارغا كەتمەي نېمە چوڭ سۆزلەيسەن ؟ باغى ئېرەم ھۇۋقۇشنىڭ ما-
كانى ئەمەس . ئۇنىڭغا بۇلبۇل مۇناسىپتۇر . ئەگەر تېز يوقالمساڭ ئىمام
چىقىپ قالسا ، جەبرى ـ زۇلۇملار بىلەن ھەيدەپ چىقىرىدۇ ، — دەپ ،
كۆپ تەھدىتلەر قىلدى .

— ئى ئەزىزلەر ، — دېدى ئابدۇلئەزىز ، — بۇنىڭدەك بىھۇدە
سۆزلەرنى قىلغۇچى بولماڭلار ، نىكاھ شەرئىتىنىڭ ئەمرى بىلەن بولغان
تۇرسا ، ئەمدى يەنە غوۋغا قىلساڭلار گۇناھكار بولسىلەر .

مۇئەككەللەر ئابدۇلئەزىزنىڭ بۇ سۆزلىرىنى ئىشتىكەندىن كېيىن
چاقچاق ئەمەسلىكىنى بىلىپ جىم بولۇپ قېلىشتى . بۇ ۋەقە بىر دەمدىلا
شەھەرگە ئاڭلىنىپ ، بىر قىسىم كىشىلەر ئىمامنى مەسخىرە قىلسا ، بىر-
قىسىم كىشىلەر : « بۇ جالاپخور ئىشان قىلغان بۇزۇقچىلىقى ئۈچۈن
ئاللانىڭ جازاسىغا ئۇچراپتۇ . ئاللا كۆرگۈچىدۇر ، قىزىل كۆزلەرگە
ئالدانمايدۇ » دەپ ، ھەر كىم ئۆزىنىڭ ئويلىغانلىرىنى دېيىشكىلى تۇردى .
ئىمام تەرەپ بولسا ، « ئاخىرقى ئۆمرىمىز بەتنام بىلەن ئۆتىدىغان بولـ
دى . ئەھلى يۇرتىنىڭ يۈزىگە قانداقمۇ قارارمىز؟ » دەپ ئەندىشە قىلىپ ،
يىگىتكە يالۋۇرۇپ باقتى ، نەسىھەت قىلدى ، زادىلا پايدىسى بولمىدى .
ئاخىر ئابدۇلئەزىزگە يالۋۇرۇپ :

— ئەگەر نازىنىندىن كەچسەڭ ، نەچچە يىلدىن تاپقان ئالتۇنلـ
رىمىزنىڭ ھەممىسىنى بېرەيلى ، — دەپ ۋەدە بېرىشتى . ئابدۇلئەزىز
دېدىكى :

— ئى ئەزىزلەر ، بىلىپ قويۇڭلاركى ، مەن بۇ جاناننىڭ ئارزۇ-
سىدا مەسچىتكە كىلىپ پەرىشان بولۇپ ياتتىم . ئەمدى بۇنىڭدەك دۆلەت

نېسىپ بولغاندا ئۇنى قولدىن بېرىش ئەخمەقلىقتۇر . ئىشككە كېلىپ بىرنى ئاۋارە قىلماڭلار . ئەگەر مېنى كەمبەغەل كۆرسەڭلار ، بۇنداق قىلىشىڭلار لايىق ئەمەس . چۈنكى ، بايلىق ئىنسانغا باقمۇدە ئەمەس . ئەگەر سىلەرمۇ ئىشانلىق يولىنى تاپالمايدىغان بولساڭلار ، ئۆتكەن بىر ئىشانىڭ :

ئون يىل قىلسام موللىلىق .
بىر نان كەلمىدى ، بىر ياغلىق .
بىر يىل قىلسام ئىشانلىق ،
ھەم قوي كەلدى ، ھەم ساغلىق .

دېگىنىگە ئوخشاش ، بىچارە بولۇپ ياشاشقا مەجبۇر بولاتتىڭلار . ئىشانلىق يولىنى تاپقىنىڭلار ئۈچۈن مۇنداق پاراغەتكە ئېرىشىپ ، مال ـ دۇنيا ، خوتۇن ـ قىزلارغىچە دۇئا بىلەن ئېرىشتىڭلار . ئەقىللىقلار ، دانا ئۆلىمالار كىشىنىڭ كىيىم ـ كېچەكلىرىنى ئەمەس ، بەلكى ئۇنىڭ سەمىمىي كۆڭلى ، ئەقىل ـ پاراسىتى ۋە ھۇنەر دەرىجىسىنى ئېتىبارغا ئالىدۇ . تونۇشمىغان كىشىگە ھاقارەت كۆزى بىلەن قاراش ئالىيجانابلىق ئەمەس .

تولا غەپلەتتە بولما قىلاي دېسەڭ ساۋاب ئاندا ،
ئۆلەرمىز ئاقىۋەت بىر كۈن ، ھەممىگە خاراب ئاندا .
تۇغمەس پۇلۇڭ بولسا ، تومۇغ ئوتى خالاس بەرمەس ،
تارتتىم ئار ـ نومۇس دېمە ، ساڭا ئازاب تېخى ئاندا .
پۇلۇڭنى ھېسابلايسەن ھېسابىڭدىن بولۇپ غاپىل ،
ئالتۇن ـ كۈمۈش بەدىلىگە ، بېرۇرسەن ھېساب ئاندا .
قىلغان ئىشلىرىڭ مۇندا ، كۆرۈنمەس بىخەۋەردۇرسەن ،
ئۇ چاغدا ئامالسىزسەن ، سىرىڭ ئاشكارا بولۇر ئاندا .
خۇدا سورىسا : « ئى بەندەم ! نە كەلتۈردۈڭ ماڭا ئېيتقىن ؟ »
بۇگۈن كۈلگىنىڭ بىلەن ، جاۋاب بەرمەك قىيىن ئاندا .

مەغرۇرلانما ئالتۇندىن ، ئۇ چاغدا ساڭا ئەسقاتماس ،
« ھـۇ ! دەپ پـۇل ، جالاپ تاپتىم » دېيەلمەيسەن تېخى ئاندا .

ئى ئەزىزىلەر ، ئۇنداق بولسا ، مەلىكەمنىڭ سۆزىنى ئاڭلىغايسىلەر ، ئۇنىڭ دېگىنىچە بولسۇن .

مۇئەككەللەر نازىنىنى چاقىرىپ :

ـــ ئى مەلىكەم ! بۇ ياققا چىقىڭ ! ـــ دېدى . ئۇ دېدىكى :

ـــ مۇساپىر يىگىت مەن تېخى كۆرۈپ باقمىغان لەززەتتىن بەھرىمەن قىلدى . بۇنىڭدەك دۆلەتتىن ۋاز كەچكۈچى نادان ئەمەسمەن ، بىھۇدە غوۋغا قىلماي يوقىلىڭلار .

مۇئەككەللەر ئىمامنىڭ قىزىدىن بۇ سۆزنى ئىشىتىپ ، مۇساپىر يىگىتنى ھەيدىۋېتەلمەيدىغانلىقىغا كۆزى يەتتى ۋە دېدىكى :

ـــ ئى ئەخمەق ! سەن بولساڭ ھېچ نەرسەڭ يوق بىر گاداي تۇرساڭ . خوتۇن ئالساڭ نەگە ئاپىرىسەن ، قانداق ياشايسەن ؟ بۇنى ئويلانمىدىڭمۇ ؟ شۇ ئەپتىڭ بىلەن ساڭا خوتۇننىڭ نېمە ئىشى ؟

ـــ سىلەرگە مەلۇم بولسۇنكى ، مېنىڭ ئەسلى ۋەتىنىم خوتەن ۋىلايىتىدۇر . ئىلىم ئەھلى ئول دىيارنى « ئىلىم ـ بىلىمنىڭ كانى » دېيىشىدۇ . ئەزەلدىن ئىلىم ئەھلى بىلىمدە ئول ۋىلايەتتىن ئۆرنەك ئالغاندۇر . ئاتام بولسا ، ئول شەھەردە ئۇلۇغ ئارلىق بىلەن مەشھۇردۇر . مەن پۇل ـ مېلىمنىڭ كۆپلۈكىگە ھەۋەس قىلىپ ، تىجارەت ئۈچۈن سەپەر قىلغانىدىم . يولدا قاراقچىلارغا يولۇقۇپ كارۋانلىرىمدىن ئايرىلىپ ، بۇ ۋىلايەتكە كېلىپ قالدىم . ئىشىنمەنكى ، ئاتام ئەھۋالدىن خەۋەر تاپسا ، يېقىندا كىشى ئەۋەتىپ مېنى ئېلىپ كېتىدۇ . ئۇ چاغدا ماڭا ئازار قىلغىنىڭلار ئۈچۈن خىجىلچىلىك تارتىپ قالسىلەر ، ـــ دەپ ، ئابدۇلئەزىز يالغاندىن كۆپ سۆز قىلدى .

ئۇلار غېرىب يىگىت ئابدۇلئەزىزدىن بۇ سۆزلەرنى ئىشىتكەندىن كېيىن :

ـــ ئەگەر سېنىڭ بۇ سۆزلىرىڭ راست بولسا . تالىپىنىڭ ئورنىغا

سېنى ئۆزىمىزگە كۈيئوغۇل قىلىمىز . سۆزۈڭنىڭ راستلىقىنى نېمە بىلەن ئىسپاتلايسەن ؟ ـــ دېيىشتى . ئابدۇلئەزىز ۋەدە بېرىپ :

ـــ بىر ئايغىچە مۆھلەت بېرىڭلار ۋە ماڭا يېقىن كىشىلىرىڭلار . بىر ئايدىن كېيىن مېنى ئالغىلى كىشى كەلسە ، سۆزۈمنى راست ئىكەن دەڭلار ، ئەگەر ھېچ تەرەپتىن خەۋەر كەلمىسە ، مەن سىلەرنىڭ ئەمرىڭلارنى قوبۇل قىلىپ ، ئۆزۈمنى چەتكە ئالاي ، ـــ دېدى .

شۇنداق قىلىپ ، ئابدۇلئەزىزگە بىر ئايلىق مۆھلەت بەردى . ئابدۇلئەزىز بىر ئايلىق مۇددەتنى غەنىيمەت بىلىپ ، خوتۇنى بىلەن كۈنلىرىنى شاد ـ خۇرام ئۆتكۈزدى . ۋاقىت ئۆتۈپ ئەڭ ئاخىرقى ئىككى كۈنلا قالدى . جۇدالىق كۈنلىرىنىڭ كېلىپ قالغانلىقىدىن غەمگە پېتىپ ، نەغمە بىلەن ئاشىقانە غەزەل ئوقۇپ :

سەنەمنىڭ دەردىنى دەپتەر قىلىپ خەتكە پۈتۈپ بولماس ،
ئۇنىڭ سىرلىرىنى بىغەملەرگە شەرھى ئېيتىپ بولماس .
جۇدالىق خەنجىرى بىلەن يۈرەكنىم چاكى ـ چاك بولدى ،
يۈرەك زەخمىنى ئېچىپ بىدەردلەرگە كۆرسىتىپ بولماس .
پەلەكنىڭ يۈلتۇزى قىلسا بىلۇرلەر ھېسابىنى ،
يۈرەكنىم زەخمىنى ھەرگىز ، ھېسابىنى بىلىپ بولماس .
ئەلەم تارتىپ يۈرەكنىمگە جۇدالىق قانلىرى تولدى ،
ئەگەر چىقمىسا شەپقەتچى ، مۇساپىرغا ئامال بولماس .

دەپ ناله ـ پىغانلار قىلىپ يىغلاشقا باشلىدى . ئۇنىڭ پەريادىغا پايلىماي ، نازىنىن ھەم تەڭ يىغلىماقتا ئىدى . بۇ ئاخشىمى شەھەر پادىشاھى مۇلازىملىرى بىلەن پۇقرالارنىڭ ئەھۋالىنى بىلىش ئۈچۈن شەھەر ئايلىنىپ يۈرۈپ بۇ ئىشككە كېلىپ قالدى . ئۇيىنىڭ ئىچىدىن جاننى لەرزىگە سالىدىغان مۇڭلۇق غەزەللەر بىلەن مۇزىكىنىڭ ئاۋازى كېلىشكە باشلىدى . ئۇنىڭ غەزەللىرى پادىشاھنىڭ كۆڭلىگە قاتتىق تەسىر قىلىدى ، پادىشاھ ئىختىيارسىز ئىشككە بېرىپ :

ـــ ئى ئاشىق ! ئىشكىنى ئاچ ، ـــ دېدى . ئۇيدىن :

ـــ نېمە كىشى سەن ؟ ئۇچار جانىۋاردىن تارتىپ ھەممە ئۇيقۇدا تۇرسا ، سەن كېلىپ ۋەيرانە كۆڭلۈمنى نېمە ئۈچۈن بىئارام قىلىسەن ؟ ـــ دېگەن جاۋاب كەلدى . پادىشاھ :

ـــ ئى خۇدا دوست قەلەندەر ، مەن سېنىڭ دەردلىك نەغمەڭنى ئاڭلاپ كۆڭلۈمگە تەسىر قىلغانلىقىدىن قوپاللىق قىلىپ توۋلاپ سالدىم . مېھرىبانلىق قىلىپ ئىلتىماسىمنى يەردە قويماي ، ئىشىكنى ئېچىپ مەن بىلەن بىر سائەت ھەمسۆھبەت بولساڭ ، ـــ دېدى . ئابدۇلئەزىز بۇنى ئاڭلاپ ئىشىكنى ئېچىپ بەردى . پادىشاھ مۇلازىملىرى بىلەن ئۆيگە كىرىپ ، ئابدۇلئەزىزنىڭ بىر نازىنىن قىز بىلەن يالغۇز ئىكەنلىكىنى كۆردى ۋە دېدىكى :

ـــ ئى زىبا يىگىت ، بىزگە ياخشىلىق قىلىپ بىر سائەت نەغمە قىلىپ بەرسەڭ . كۆڭلىمىزنى خۇش قىلىپ سېنىڭدىن مىننەتدار بولساق .

ئابدۇلئەزىز كۆزلىرىدىن كەلكۈندەك ياش جارى قىلىپ تۇرۇپ :

ـــ ئى قەلەندەر ئىشقىدىن بىخەۋەرلەر ، مەن ئاخىرقى تىنىقىم تۇگەش ئالدىدا جان بىلەن ۋىدالىشۋاتسام ، سىلەر مېنى « نەغمە قىلىۋېتىپتۇ » دەپ قالدىڭلارمۇ ؟

قايسى كۈن كۆردۈم جاناننى بولدۇم دىۋانە ئى كۆڭۈل ،
بولمىدىم يارنىڭ غېمىدىن ھەرگىز ئازادە ئى كۆڭۈل .
كېچە ـ كۈندۈز ئاھ ئۇرۇپمەن يار ئۈچۈن پەريات ئېتىپ ،
بولمىدى جانغا ئارامليق چۈن داد ـ پەريات ئى كۆڭۈل .
كۆز يۇمۇپ ئاچقۇچىلىك مۆھلەت توشۇپتۇر بىلمىدىم ،
ئۇشبۇ غەمنى كىمگە يىغلاپ ئېيتاي داد ، ئى كۆڭۈل .
لەشكىرى پىراق يېتىشىپ ، بۇزسا بۇ تەننىڭ مۈلكىنى ،
ئەمدى خاراب بولغۇمىزدۇر قانلار پۈتەرمىز ئى كۆڭۈل .

دەپ سازلىرىنى تاشلاپ ھەر ئىككىسى بىھوش بولدى ۋە يەنە ھوشىغا كەلدى . پادىشاھ :

ـ سېنىڭ دەردىڭ كۆڭلىمىزگە تەسىر قىلىپ ، دىلىمىزنى كاۋاپ قىلدى . بىزگە مېھرىبانلىق قىلىپ ، ئەھۋالىڭدىن خەۋەر بەرگىن ، بىز ھەم ھالىڭنى بىلىپ قالساق ، ـــ دەپ تەلەپ قىلدى . ئابدۇلئەزىز يۇز بەرگەن ئىشلارنى باشتىن ـ ئاخىر قالدۇرماي راستى بىلەن بايان قىلـ دى . پادىشاھ ئاڭلاپ گەپ ـ سۆز قىلماي چىقىپ كەتتى . ئەتىسى مۆھـ لەت توشقان كۈن بولۇپ ، ئىمام باشلىق ھەممىلىرى جەم بولۇپ ، ئابـ دۇلئەزىزنىڭ ئۈستىگە كېلىپ غوۋغا قىلىشقا باشلىغانىدى ، ئىككى نەپەر مۇلازىم كېلىپ ، بىر تۈركۈم نەپىس رەختلەر بىلەن ئالتۇنلارنى ئېلىپ ئابدۇلئەزىزنىڭ قېشىغا بېرىپ :

ـــ ئى بەگزادەم ، بۇنى ئاتاڭ ئەۋەتتى . مەن ئۇنىڭ قېشىدىن كەلدىم ، ـــ دەپ بەردى . بۇ ئىشنى پادىشاھ تاپشۇرغانىدى . خالايىق بۇنى كۆرۈپ ئابدۇلئەزىزنىڭ دېگەنلىرىگە ئىشەنىدى . ئەمما ئابدۇلئەزىز بولسا ، بۇ سىرلىق ئىشتىن ھەيران ئىدى . كەلگەنلەر بەنە بىر پارچە خەتنى بېرىپ :

ـــ بۇ ئاتاڭنىڭ ئەۋەتكەن خېتىدۇر ، ـــ دېدى . خەتنى ئوقۇغاـ نىدى : « ئى پەرزەنتىم ، سېنىڭ دەردىڭدە كۆپ يىغلاپ ئاجىزلاپ كەتـ تىم . تېزراق كېلىپ مەن بىلەن يۇز كۆرۈشۈۋالغىن » دېيىلىپتۇ .

شۇنداق قىلىپ ، ئىمام تەرەپ رەسۋا بولۇپ ھەممىسى ئۆيلىرىگە كېتىشتى . ئاشىق ـ مەشۇقلار بۇ كېچىنى شادلىق بىلەن ئۆتكۈزدى .

ئىككىنچى كۈنى ئىمام خوتۇن ـ قىزلىرى ، تالىپ ـ كۆيئوغۇلـ لىرىنى ئېلىپ كېلىپ ، ئابدۇلئەزىزگە ئۆزرە ئېيتىپ ئولتۇرغانىدى ، بىر ھەيۋەتلىك كىشى كىرىپ كېلىپ :

ـــ خوتەن ۋىلايىتىنىڭ بەگزادىسى كېلىپ بۇ شەھەردە ئۆيلەنـ گەنمىكەن . ئۇنى پادىشاھ چاقىرىدۇ ، ـــ دەپ يارلىق ئېلىپ كەلدى . ئابدۇلئەزىز دەرھال تۇرۇپ پادىشاھنىڭ ھۇزۇرىغا ماڭدى . ئىمام بولسا خۇشال بولۇپ يېڭى كۆيئوغلىنىڭ ئارقىسىدىن ماڭدى . كىشىلەر گەپ سورىمىسىمۇ ئۆزلۈكىدىن :

ـــ بۇ يېڭىت بىزگە كۆيئوغۇل بولدۇ . پادىشاھنىڭ ئالدىغا

باربدۇ . ـــ دەپ تونۇشتۇرۇپ ماڭدى . شۇنداق قىلىپ ، بۇلار پادىـ شاھنىڭ ھۇزۇرىغا داخىل بولدى . ئابدۇلئەزىز پادىشاھقا قارىسا ، ئاخشام ھەمسۆھبەت بولغان قەلەندەر شۇ . ئاندىن كېيىن ئىشنىڭ تېگىگە يېـ تىپ ، كەلگەن دۆلەتنىڭ نەدىن كەلگەنلىكىنى بىلدى ۋە ھۆرمەت بىلەن تەرىم بەجا كەلتۇرۇپ پادىشاھنىڭ ئايىغىغا يىقىلدى . پادىشاھ ھەم يېـ گىتنى كۆرۈپ خۇش مۇئامىلىدە بولۇپ ، يەنە كۆپ نەرسىلەر ئىنئام قىلدى . نەچچە كىشىلەرنى ھەمراھ قىلىپ ، ئۆز ۋىلايىتىگە ئاپىرىپ قويسۇن ، دەپ ئەمر قىلدى . ئىمام ھەم ھەجگە بارغاچ سودا قىلىپ كەلگىلى توپلاپ قويغان ئالتۇنلىرىنى سوۋغا قىلدى . ئابدۇلئەزىز ئۆز يۇرتىغا بېرىپ ئاپىسىنى ئىزدەپ تاپتى ، بۇلار خاتىرجەم ، بايىاشاد كۇن كەچۈردى . خوتۇنى بولسا ، ئۇچىسىدىكى قارا لىباسلارنى سېلىپ ، كۆزـ لىرىدىكى رەڭلىك دۇرىلىرىنى ئېلىپ تاشلاپ ، خۇدانىڭ بەرگەن چولپان كۆزلىرى بىلەن ئۇنىڭ مۆجىزىلىرىنى تاماشا قىلىپ ، يورۇق ئا ـ لەمنى ئۆز رەڭگى بىلەن كۆرەلىگىنىگە مىڭ شۈكرى قىلدى ۋە ئۇتكەن قاراڭغۇ زۇلمەت كۇنلىرىنى ئەسلەپ ئەپسۇسلاندى .

زەرگەر بەچچە ھېكايىسى

رىۋايەتچىلەرنىڭ رىۋايەت قىلىشچە ، بۇرۇنقى زاماندا ھۆسنئاۋات شەھىرىدە سالمە ئىسىملىك بىر زەرگەر ئۆتكەن بولۇپ ، ئۇنىڭ سەيپۇل ئىسىملىك ئەتىۋارلىق بىر ئوغلى بار ئىدى . ئۇنى كىشىلەر زەرگەر بەچچە [1] دەپ ئاتايتتى .

سالمە زەرگەر ئوغلى سەيپۇلنى « يالغۇز ئوغۇل » دەپ ئەتىۋارلاپ چوڭ قىلىپ ، كۆپ بىلىملەردىن خەۋەردار قىلدى . سەيپۇل بولسا ، ناھايىتى ئەدەپلىك ، ئاق كۆڭۈل بولۇپ ، ئون ئالتە ياشقىچە كۆپلىگەن كىتابلارنى ئوقۇشتىن باشقا ، زەرگەرلىك ھۈنىرىنىمۇ تولۇق ئۆگەندى . ئۇ كۈندۈزلىرى ھۈنەر قىلسا ، ئاخشاملىرى كىتاب كۆرەتتى .

بىر كۈنى ئاخشىمى كىتابلىرىنى ئاختۇرغانىدى ، قولىغا « لەيلى ـ مەجنۇن » داستانى چىقتى ، كىتابنى قولىغا ئېلىپ ئېچىپ كۆرگەنىدى ، ئۇنىڭدىن ئاشىق ـ مەشۇقلەر بايانى چىقتى . سەيپۇل باشقا كىتابلارنى يىغىشتۇرۇپ قويۇپ « لەيلى ـ مەجنۇن » داستانىنى ئوقۇشقا كىرىشتى . شۇنداق قىلىپ ، تاڭنىڭ ئۇچتىن ئىككى ھەسسىسى تۈگەپ بىر ھەسسىسى قالغاندا كۆزىگە ئۇيقۇ كەلگەندەك بولدى . كىتابنى يېپىپ قويۇپ ، يېتىپلا ئۇخلاپ قالدى . ئۇ چۈش كۆردى . چۈشىدە ، سەيپۇل « لەيلى ـ مەجنۇن » كىتابىنى ئوقۇپ ئولتۇراتتى . قىممەتلىك بۇيۇملار بىلەن زىننەتلەنگەن بىر نازىنىن قىز كۆز ئالدىدا پەيدا بولدى . ئول قىز قاش خىلۇتىگە ئەگرى قۇلۇپنى سېلىپ ، ئەنبەر چاچلىرىنى تال ـ تال ئۆرۈپ ، مىڭلىغان نـاز ـ خۇلقلار بىلەن سەيپۇلغا قاراپ تەبەسسۇم

---

1 بەچچە ـــ ئوغلى ، ئوغۇل .

قىلىپ ، خۇش كەيپ بىلەن ئۆتۈپ ، بىر دەمدىلا كۆزدىن غايىب بولدى . سەيپۇل ھەم ئول قىزنى كۆرۈپ جان ـ دىلى بىلەن ئاشىق بولدى . مۇھەببەت زەنجىرى كەمەندە بولۇپ ، ئۇيقۇدىن بىدار قىلدى ، سەيپۇل ئويغىنىپ ئاشىقانە ئاھ تارتىپ :

بۇ كېچە ئۇخلاپ چۇشۇمدە ماڭا دىلبەر ئۇچرىدى ،
ئويىنتىپ قاش ـ كۆزلىرىنى مېھرى ـ جادۇ ئۇچرىدى .
مەن بىچارە ناتىۋانىنى ئىشق دەردىدە زارلىتىپ ،
ناز بىلەن قىلغۇچى « مەجنۇن » ، بەلكى « لەيلى » ئۇچرىدى .
ئۆزىنى غەل ـ پال كۆرسىتىپ ، سۆزلەشكۈچە غايىب بولۇپ ،
تەلىيىم قاچتى شۇئان ، ئاھ ! جانغا ئاپەت ئۇچرىدى .
بولسىكىز ھەيران ماڭا ، ئى ئەھلى يارەن دوستلىرىم ،
لەۋلىرى قەن ۋە ھەسەل ، شېرىن جانانىم ئۇچرىدى .
ماڭا دەخلى قىلماڭىز يار دەردىدە دىۋانىمەن ،
ئادەمزات جىنسىدە يوق ، پەرى پەيكەر ئۇچرىدى .
تولغىنىپ مىڭ ناز بىلەن ، قىلدى تەبەسسۇم بىر قاراپ ،
كىرپىك ئېتىپ زەرپ ئۇرۇپ ، جېنىمغا جاللات ئۇچرىدى .

دەپ ، ھۇجرىسىدىن چىقماي زار يىغلاپ ئولتۇردى . سەيپۇلنىڭ يېقىن دوستلىرى ئۇنىڭ بۇ ھالىنى كۆرۈپ ھوشى باشلىرىدىن ئۇچۇپ ، ھەر قانچە گەپ سوراپ باقسىمۇ ، پىغاندىن باشقا نەرسە ئاڭلىمىدى . يىگىتلەر ئاخىر ئۇنىڭ ھالىدىن كۆپ قايغۇلار قىلىپ ، سەيپۇلنىڭ ھالىنى سالىھ زەرگەرگە مەلۇم قىلدى . سالىھ زەرگەر ئوغلىنىڭ بۇ ھالىدىن كۆپ ئەنـ دىشىلەر قىلىپ ، سەيپۇلنىڭ ئالدىغا بېرىپ ھال سوراپ ، ئۇنىڭدىن جاۋاب ئالالمىدى . سەيپۇل بولسا ، كۆزلىرىدىن ياش ئورنىغا قان راۋان قىلىپ ، چۆل ـ جەزىرىگە قاراپ ماڭدى . دوستلىرى بېرىپ ئۇنى مىڭ مۇشەققەت بىلەن قايتۇرۇپ كەلدى . زەرگەر بۇنىڭدىن ھەيران بولۇپ ، سەيپۇلغا كەلگەن بۇ ئاپەتنىڭ سەۋەبىنى سورىغاندى ، ئۇنىڭ يارەنلىرى جاۋاب بېرىپ ، سەيپۇلنىڭ ھالىنى بىر ـ بىرلەپ بايان قىلدى . زەرگەر

ئاڭلاپ ، ئۇنىڭ چارىسىنى قىلماق ئۈچۈن دانالاردىن ئەقىل سورىدى . ئۇلار يول كۆرسىتىپ ، ئاشقىلارغا سۆز تەسىر قىلمايدۇ ، ئۇنىڭ يولى جەبىر ـ مۇشەققەتتۇر . ئۇنى ئۆز ئىختىيارىغا قويۇۋەتمەكتىن ئۆزگە چارە يوقتۇر .دېيىشتى . شۇنداق قىلىپ ، سەيپۇلنى ئۆز ئىختىيارىغا قويۇۋەتتى . سەيپۇل بولسا ، ئۇلارنىڭ قولىدىن قۇتۇلۇپ ، مەشۇقىنىڭ تەلەپ يولىغا قاراپ ، باياۋانغا يۈزلەندى . سەيپۇلنىڭ كىچىكىدىن بىللە ئويناپ ، بىللە ئوقۇپ چوڭ بولغان مالىك ئىسىملىك بىر ئاغىنىسى بار ئىدى . ئۇنىڭ ئاتىسى سالىھ زەرگەرنىڭ يېقىنلىرىدىن بولۇپ ، مالىك شۇ كەمگىچە سەيپۇلغا قېرىنداشلارچە مېھرىبانلىق قىلىپ خىزمىتىگە ھەمراھ بولۇپ كەلگەنىدى . ئۇ سەيپۇلنىڭ غۇربەت دەشتىدە ئاۋارىلىقىنى ئاڭلاپ ، « ۋاپاغا رىئايە قىلماق ھەممىدىن ئۈلۈغدۇر » دەپ ، ئۇنىڭ ئارقىسىدىن تېز سۈرئەت بىلەن يېتىشىپ ، غۇربەتنى تەڭ تارتىپ ھەمراھ بولدى . بۇلار باياۋانلاردا يۈرۈپ نۇرغۇن يوللارنى بېسىپ ، ئاقىۋەت بىر شەھەرگە داخىل بولدى . بۇ شەھەر ناھايىتى مەمۇرچىلىق بولۇپ ، كوچىلىرى كۆپ ئىدى . بۇلار كوچىمۇ كوچا يۈرۈپ مەشۇقىنى ئىزدەپ ھېچ يەردىن تاپالماي ، بىر يەرگە چۈشمەك بولۇپ شەھەردىن چىقسا ، ئۇزاقتا بىر ئالىي ئىمارەت كۆرۈندى . ئۇ ئىمارەتكە بارسا ، بىر تەرەپتە قەلەندەرخانا بار ئىكەن ، ئەمما بۇ يەرگە بىرمۇ قەلەندەر چۈشمەپتۇ . ئىككىسى مەسلىھەت بىلەن ئول مەقامنى ۋەتەن قىلدى . ئاخشىمى ئۇ يەردە قونۇپ ، تاڭ ئاتقاندا مالىك سەيپۇلدىن رۇخسەت ئېلىپ :

ـــ ناشتىلىق ئېلىپ كەلگەچ ، شەھەرگە كىرىپ مەقسەت يولىدا خەۋەر ئاڭلاپ كېلەي ، ـــ دەپ چىقىپ كەتكەنچە ئاخشام بولغۇچە قايتىپ كەلمىدى . سەيپۇل ئۇنى ساقلاپ تەقەززالىنىپ ، ئۆز ـ ئۆزىگە : « بۇ ئالىي ئىمارەتكە بىر قاراپ باقاي ، بەلكىم ئۇ يەردە ئادەم باردۇر . مەن بۇ يەردە يالغۇز تۇرسام ياخشى ئەمەس » دەپ كېلىپ كۆردى ، بىر ئېگىز گۈمبەز تۇرۇپتۇكى ، بېشى كۆز يەتكۈسىز ئىدى . ئىشىككە بارسا ، ئىككى ياساۋۇل قاراۋۇللۇق قىلىپ تۇرۇپتۇ .

تۇرۇپنۇ ئىشكىتە ئىككى باساۋۇل .
خۇي ـ پەبلى بۇلارنىڭ بىر ـ بىرىدىن ئوسال .
ئىككىسى ئۇمۇتنى تەڭلەپ تۇرار .
سوراپراق كىرمىسە بېشىغا ئۇرار .

سەيۋل يەم بىلەن مېڭىپ ئىشكىتىن كىرگەندى ، ئۇنىڭ ئىچىدە خىلمۇخىل شەكىلدىكى ئاجايىپ ھەيۋەتلىك بۇتلار تۇرۇپنۇ . ئۇنى كۆرۈپ بۇ جايىنىڭ بۇتخانا ئىكەنلىكىنى بىلدى ۋە بۇتلارنى كۆرۈپ چىقتى .

شۇنداق قىلىپ ، بۇتلارنىڭ قىياپەتلىرىگە نەزەر سېلىپ تۇرغا-نىدى ، تۇيۇقسىز بىر توپ كىشىلەرنىڭ گۈپۈرلىشىپ كېلىۋاتقان ئاياغ شەپىسى پەيدا بولدى . سەيۋلنى ۋەھىمە بېسىپ ، بۇتنىڭ ئارقىسىغا ئۆتۈپ ، ئۇنىڭ دالدىسىدا ئولتۇرۇۋالدى . بىر كەمدە بۇتخانا ئىشكىدىن يىگىرمە بەش ئوغرى كىرىپ كېلىپ بۇتنىڭ ئايىغىغا يىقىلدى :

بىرىپ بۇتنىڭ ئالدىدا تۇردى قاتا .
دېدى : « ئەيۋ قىلىڭ بىزدىن ئۆتسە خاتا » .
ئاندىن ئالدىدا يىغىلدى دۇم يېتىپ .
ئۇچ مەرتەم باش ئۇرۇپ ، تۇردى دەرد ئېيتىپ .
ئېلىپ ئىچتى بۇت ئالدىدىن ھاراق .
بىچارە بۇتلار سالالمدى تاياق .
دېدى : « ئى بىزلەرنىڭ ئۇلۇغ تەڭرىمىز .
چوڭ قىيتۇ بىر قىزنى ئۇلۇغ شاھىمىز .
ئول قىزدا بار ئىمىش ھۇدۇتسىز بايلىق .
بىزلەردە يوقتۇر كى ، ئىككى پۇل تايلىق .
ئول قىزنى بۇ ئاخشام ئېلىپ كېلىمىز .
بېشىنى نەزىر قىلىپ ، پۇلىنى ئالىمىز .
بۇ كېچە بىز ئۇچۇن مەدەت بەرگەيسەن .
بەرگەن ئول نەزىرنى قوبۇل قىلغايسەن » .

دەپ بۇتقا يەنە ئۇچ قېتىم سەجدە قىلىپ ، يۈگۈرۈشۈپ ئالدىراش چىقىپ كەتتى .

سەيپۇل ئوغرىلارنىڭ ھالىنى كۆرۈپ ھەيران بولۇپ : « بۇ نېمە دېگەن ئەخمەق كىشىلەردۇر ؟ پادىشاھنىڭ قىزى ئۆز ھەرىمىدە ئۇخلاپ ياتقاندۇر ، ئۇنىڭ ھەرىمىنى باقىدىغان پاسىبانلار كۆپ تۇرسا ، بۇلار بىرىپ ئول قىزنى قانداقمۇ ئېلىپ كېلەلىسۇن ؟ » دەپ خىيال قىلىپ ئولتۇردى .

شۇنداق قىلىپ ، يەنە بىرى قانچە سائەتلەردىن كېيىن گۈپۈرلەگەن ئاياغ شەپىسى ئاڭلاندى ، ئاندىن ئۇزاق ئۆتمەي يېگىرمە بەش ئوغرى قىزنى تەخت بىلەن كەلتۈرۈپ بۇتنىڭ ئالدىدا قويدى . ھەممىسى بۇتقا ئۇچ قېتىمدىن سەجدە قىلىپ بولۇپ ، ئاندىن قىزنىڭ كىيىم ۋە زىننەت بۇيۇملىرىنى ئېلىپ ، ئۆلتۈرمەكچى بولدى . سەيپۇل بۇتنىڭ ئارقىسىدا تۇرۇپ كۆردىكى ، ئول قىزنىڭ گۈزەللىكىدىن يۈزىنىڭ شولىسىدا بۇتخانا ئىچى يورۇپ كېتىپتۇ . ئەمما ، قىز تېخىچە ئۇخلاۋېتىپتۇ . سەيپۇل كۆڭلىدە : « شۇنداق گۈزەل نازىنىن بىكار ئۆلۈپ كەتمىسۇن . مەن ئۇنى خالاس قىلىشقا تىرىشىپ كۆرەي » دەپ ، ئاۋازىنى مۇڭلۇق چىقىرىپ :

ـــ ئەي ئۇممەتلىرىم ! نەزىرىڭلار قوبۇل بولدى . بۇندىن كېيىن مۇشكۈلۈڭلار ئاسان بولغاي ، ـــ دېدى .

ئوغرىلار بۇنى ئىشتىپ « بۇتنىڭ ئاۋازى » دەپ ، خۇشاللىقتىن بۇتقا سەجدە قىلىشقا باشلىدى ، سەيپۇل دېدىكى :

ـــ ھەممىڭلار قىزنى قويۇپ تاشقىرى چىقىپ ، بىر كىشىگە ئەمر قىلىڭلار . بۇنى شۇ كىشى كېلىپ ئۆلتۈرۈپ ، بېشىنى بىزنىڭ ئايىغىمىزغا قويسۇن !

ئوغرىلارنىڭ ھەممىسى دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ تاشقىرى چىقىپ ، بىر كىشىگە بۇ خىزمەتنى بۇيرۇدى . ئول ئادەم كىرىشى بىلەن سەيپۇل تۇيدۇرماستىن تېغ سېلىپ ، بېشىنى كەستى . ئۆلۈكىنى بىر

قاراڭغۇغا تارتىپ قويدى . يەنە تەييارلىنىپ تۇردى . بىر سائەتكىچە ئوغرىلار كۈتۈپ تۇرسا ، كىرگەن كىشى چىقمىدى . يەنە بىر كىشىنى كىرگۈزدى . سەيپۇل ئۇنىمۇ ئۆلتۈردى . شۇنداق قىلىپ ئوغرىلار بىر ـ بىرلەپ كىرىۋىدى ، سەيپۇل ھەممىنى ئۆلتۈردى . ئاندىن مەلىكىنى ئويغاتتى ۋە ئۆتكەن ۋەقەنى بايان قىلىپ ئۆلۈكلەرنى كۆرسىتىپ ، ئۇنىڭ كۆڭلىنى خاتىرجەم قىلدى . ئاندىن كېيىن تەختى بىلەن بېشىغا ئېلىپ كۆتۈرۈپ ، پاسىبانلارغا تۈيدۈرماستىن ئۆز ھەرىمىگە ئەكىرىپ قويدى . مەلىكە دېدىكى :

ـــ ئى ۋاپادار يىگىت ! سەن بۇ قەدەر ياخشىلىق قىلدىڭ . بۇنىڭ بەدىلىگە تامام ئۆمرۈمدە خىزمىتىڭنى قىلىشقا رازىمەن . سەنمۇ ئەھۋالىڭنى بايان قىلغىن . ھالىڭدىن خەۋەر تاپاي .

شۇنداق قىلىپ ، سەيپۇل ئۆز ھالىنى بىر ـ بىرلەپ سۆزلەپ :

ـــ ئى جاھان سەنىمى ، ئالدىمدا مۇھىم مۇشكۈلۈم باردۇر . بۇ ئىش سېنىڭ قولۇڭدىن كەلمەس . ئاللادىن ئۈمىدۋارمەن . ئەمدى رۇخسەت قىلغىن . بۇ جايدا تۇرۇش ئوبدان ئەمەس ، ـــ دەپ تەلەپ قىلدى .

ـــ ئى غەمخورۇم ، ـــ دېدى مەلىكە ، ـــ سېنىڭ ئالدىڭدا چوڭ مەقسەت ۋە مۇھىم مۇشكۈلۈڭ باردۇر . سەن ماڭا شۇنداق ياخشىلىقلارنى قىلغان تۇرساڭ ، مەن ساڭا ياردەم قىلماي ھالاكەت دەشتىدە غېرىبلىق تارتساڭ ، بۇ مەن ئۈچۈن ئىنساپسىزلىق ئەمەسمۇ ؟ خۇدا ھەققى بۇگۈن ئاخشام بۇ يەردە قونۇپ قالغىن . تاڭ ئاتقاندا ، مەقسەت يولۇڭنى كۆرسىتىپ ، خۇشال قىلغايمەن .

شۇنداق قىلىپ ، سەيپۇل قونۇپ قالدى . مەلىكە ھەم ئۇنىڭ بىلەن ئىندا ئۇخلىدى . شۇنداق يېتىپ ، ئۇيقۇلۇقتا بىر ـ بىرىنىڭ قۇچقىغا كىرىپ قالدى ، ئەمما ئۆزلىرى سەزمەي ئۇخلاۋەردى . تاڭ ئېتىپ ئاپتاپ چىقتى . خىزمەتكارلار كېلىپ مەلىكىنىڭ بىر چىرايلىق يىگىت بىلەن ياتقانلىقىنى كۆرۈپ ، ۋەزىرگە مەلۇم قىلدى . ۋەزىر كېلىپ بۇلارنى كۆرۈپ ھەيران بولۇپ ، سەيپۇلنى باغلاتتى . مەلىكە ئويغىنىپ سەيپۇلنىڭ بالاغا گىرىپتار بولغانلىقىنى كۆرۈپ ، دېدىكى :

ـــ ئى ئەقىلسىز ۋەزىر ، بۇ يىگىت مېنىڭ يېقىنىمدۇر . ئۇنىڭغا ھاقارەت قىلىشىڭ جايىز ئەمەس .

ۋەزىر مەلىكىنىڭ سۆزىگە پىسەنت قىلماي :

ـــ ئى شەرمەندە ، تولا سۆزلىمە . سېنىڭمۇ ئۆلىدىغانغا بىر تىنىق ۋاقتىڭ قالدى ، ـــ دېدى .

شۇنداق قىلىپ ، ۋەزىر كۆرگەنلىرىنى پادىشاھنىڭ قېشىغا بېرىپ مەلۇم قىلدى . پادىشاھ دەرغەزەپ بولۇپ :

ـــ ئول يىگىتنى ئېلىپ چىقىپ ، پارە ـ پارە قىلىڭلار ! ـــ دەپ ئەمر قىلدى . ۋەزىر ئۇنى ئازاب ـ ئوقۇبەت بىلەن سوراقخانىغا ئاپىرىپ ، جاللاتلارغا تاپشۇردى . جاللاتلار ئۆلتۈرۈشكە ئېلىپ ماڭغانىدى ، مەلىكە ئاتىسىنىڭ قېشىغا بېرىپ :

ـــ ئى شەھرىيار ، بۇيرۇڭكى ، ئول بىگۇناھنى ئۆلتۈرۈشكە بىر ـ دەم تەخىر قىلسۇن . مېنىڭ سۆزۈمنى ئاڭلاپ ، مۇڭاپىق بولمىسا ھەر ئىككىمىزنى باراۋەر ئۆلتۈرسۇن ، ـــ دېدى . پادىشاھ ئول يىگىتنى ئۆلـ تۈرمەي تۇرۇشنى بۇيرۇدى .

ـــ ئى قۇدرەتلىك ھۆكۈمران ، ـــ دېدى مەلىكە ، ـــ گۇناھسىز كىشىنى ئۆلتۈرۈش ئادالەت ئەربابلىرىنىڭ ئادىتى ئەمەس . بۇ يىگىتنى ئۆلۈمگە بۇيرۇماي ، بەلكى ئىززەت ـ ھۆرمىتىنى قىلغايسىز

پادىشاھ دېدىكى :

ـــ بۇ نېمە ئەھۋال ؟ ئوچۇقنى بايان قىل ؟

مەلىكە ئوغرىلار ۋەقەسىنى تامامەن بايان قىلىپ :

ـــ ئەگەر ئىشەنمىسەڭلار بۇتخانىغا بېرىپ كۆرۈپ بېقىڭلار ، ـــ دېدى . پادىشاھ بۇتخانىغا كىشى ئەۋەتكەنىدى ، مەلىكىنىڭ دېگەنلىرى راست چىقتى . پادىشاھ قىلغان ھۆكۈمگە خىجىل بولۇپ سەيپۇلغا ئۆزـ رىلەر ئېيتىپ :

ـــ ئى يىگىت ، سەن جاندىن كېچىپ تۇرۇپ ، قىزىمنى قۇتقۇـ زۇپ قاپسەن ، ئەمدى سەن ئۇنى قوبۇل قىلىپ ، ماڭا كۈيئوغۇل بولغايسەن ، ـــ دېدى .

ـــ ئى ھۆرمەتلىك شەھرىيار ئالەم ، ـــ دېدى سەيپۇل ، ـــ مېـ
نىڭ قىزنى قوتقۇزۇشۇم ئىنسانپەرۋەرلىكتۇر ، ئىلتىپاتىڭغا كۆپ رەھمەت ،
ئەمما ئالدىمدا مۇشكۈلۈم باردۇر .

ـــ ئى يىگىت ، مۇشكۈلۈڭنى بايان قىلغىن . ھەر ھاجىتىڭ بولـ
سا ، ئاسان قىلغايمىز ، ـــ دېدى پادىشاھ .

سەيپۇل ئېيتتىكى :

ـــ ئى ھۆرمەتلىك شەھرىيار ، مېنىڭ مالىڭ ئىسمىلىك بىر ھەمراھىم بار ئىدى ، بۇ شەھەردە يوقاپ كەتتى . ئۇنى تېپىپ بەرسەڭ ، ئاندىن كېيىن بىز ئۆز يولىمىزغا ماڭساق ، ـــ دەپ مەقسەت ـ مۇددىئالـ رىنى باشتىن ـ ئاخىر بايان قىلدى . پادىشاھ ئاڭلاپ ئۇنىڭ ھالىغا ئىچ ئاغرىتىپ ، مالىكنى تاپتۇرۇپ كەلدى . سەيپۇلنىڭ چۈشىدە كۆرگىنى بويىچە نازىنىنىڭ سۈرىتىنى سىزدۇرۇپ ، ھەر بىر مۇئەككەللەرگە بىرـ دىن تۇتقۇزدى ، مۇئەككەللەر سەيپۇلنىڭ مەشۇقىنى ئىزدەپ ، بۇ شەـ ھەردىن ئۇنىڭدەك قىزنى تاپالمىدى . ئاقىۋەت ئىلاجسىز بولۇپ ، پادىشاھ ئۇلارغا رۇخسەت بەردى ، سەيپۇل مالىك بىلەن بايا‌ۋانغا يۈز قويۇپ ، جاھانىنىڭ ھەممە يېرىنى ئاختۇردى ، ئەمما ھېچ نىشان تاپالمىدى . مالىك بولسا ، سەيپۇلنىڭ ئاجىزلىشىپ كېتىۋاتقانلىقىنى نەزەردە تۇتۇپ :

ـــ ئى بۇرادەر ، كۆچۈڭنىڭ بارىچە تەلەپ يولىدا يۈگۈرۈپ مەقسەت مەنزىلىگە يېتەلمىدىڭ . ئەمدى بايا‌ۋانلارغا سەپەر قىلساڭ ئاجىزـ لىقتىن ھالاك بولۇپ مەشۇقۇڭدىن مەھرۇم بولسەن . ئىشىنىڭ ئەقەللىيسى شۇكى ، سەن بۇ شەھەردە تۇرۇپ تۇرغىن . بۇ خىزمەتكە سەن ئۈچۈن مەن بېرىپ ئىزدەپ باقسام ، ئېھتىمال مۇشكۈل ئىشىڭ ئاسان بولۇپ قالسا ئەجەب ئەمەس ، ـــ دېدى . سەيپۇلمۇ نۇرغۇن مۇشەققەتلەر ئازابىدىن ئاجىزلاپ ، يۈرگۈدەك مادارى قالمىغانىدى . مالىكنىڭ سۆزىگە ئەمەل قىلدى . مالىك سودىگەرچە ياسىنىپ ئول شەھەردە دۇكان ئاچتى . دۇـ كانىنىڭ ھەممە تاملىرىغا مەشۇقىنىڭ سۈرىتىنى سىزىپ ، خەلقنىڭ نەزەـ رىدە جلۋىلەندۇردى . دۇكانىغا كەلگەن خېرىدارلار ۋە ئۆتكەن ـ كەچـ كەنلەر سۈرەتكە قاراپ ئۆتەتتى . مالىك بولسا ، ئول سۈرەتنىڭ ئىگىسىنى

سوراپ باقاتتى . مۇشۇنداق خېلى مەزگىللەر ئۆتتى .
بىر كۈنى دۇكانغا بىر مويسىپىت كىشى كىرىپ سۇرەتنى كۆرۈپ :
ـــ ئى يىگىت ، بۇ سۇرەتنى تامغا ئېسىپ قويۇپسەن . بۇنىڭدىن قارىغاندا بىر غەرىزىڭ بارەكە قىلىدۇ ، بۇنداق قىلىشتا مەقسىتىڭ نېمە ؟ ـــ دەپ سورىدى . مالىك قاراپ ئول بوۋاينىڭ ناھايىتى ئەقىللىق كىشى ئىكەنلىكىنى بىلىپ :
ـــ ئى ئەقىللىق بوۋا ، مەن ئۇنى ئۇزاقتىن بۇيان ئىزدەپ تاپالماياۋاتىمەن ، « كىشىلەر بۇ سۇرەتنى كۆرسە ، ئۇنىڭ كىملىكىدىن خەۋەر بېرەرمىكىن » دېگەن ئۈمىد بىلەن شۇنداق قىلدىم ، ـــ دەپ جاۋاب بەردى . بوۋاي دېدىكى :
ـــ ئى يىگىت ، بۇ سۇرەت ئىگىسىنىڭ ئىسمى مېھمانبانۇدۇر . ئۇ بىر مەملىكەتنىڭ پادىشاھى . ئەقىل ـ پاراسەتلىك ، نازۇك تەبىئەتلىك ، خۇش چىراي ، خۇش چاقچاق ، قىزىقچى ، ئەدەپلىك ، ئوۋ قىلىشقا ئامراق بىر قىزكى ، جەمشىتتەك بەزمە قۇرۇپ ، كۈننى ئويۇن ـ تاماشا بىلەن ئۆتكۈزىدۇ . ئەركەكلەردىن پەرز قىلىپ ، ئۇلارنى يېنىغا يولاتمايدۇ . نەيزە بىلەن قوراللانغان قىرىق مىڭ خوتۇنلار خىزمىتىدە بەل باغلاپ تۇرىدۇ . ئۇنىڭ مەملىكىتى تۆت ئەتراپى باياۋانلىقنىڭ ئوتتۇرىسىدا بولۇپ ، ئادەم ئەمەس ، بەلكى ئۇچارجانىۋارمۇ دان ـ سۇسىز ئول باياۋانغا قەدەم قويالمايدۇ . باياۋاندا دۆڭ ـ دېۋەنلەر ، دۆۋە ـ دۆۋە قۇم بارخانلىرى يول توسۇپ ، ئۇنىڭ مەملىكىتىنى تاش قەلئەدەك قوغداپ تۇرىدۇ . ئەگەر بىرەر كىشى باياۋانلاردىن ئۆتۈپ ئۇنىڭ مەملىكىتىگە بارماقچى بولسا ، تاش تەشكۈچى نەيزە بىلەن قوراللانغان ئول خوتۇنلار ئۇنىڭ جىگەرلىرىنى پارە قىلىپ ، بېشىنى ئالىدۇ .
مالىك بوۋايدىن جان مەملىكىتىنىڭ شاھىنشاھىنىڭ خەۋىرىنى ئاڭلاپ ، سەيپۇلنىڭ ئالدىغا كېلىپ خۇش خەۋەر يەتكۈزدى ۋە دېدىكى :
ـــ ئى بۇرادەر ! خەۋەر بەرگۈچى بوۋاينىڭ تەرىپلىشچە ، سەن ئىزدەۋاتقان مەشۇقتا ، خوتۇنلاردا بولۇشقا تېگىشلىك ياخشى پەزىلەت-

لەرنىڭ ھەممىسى تولۇق ئىكەن . چۈنكى خوتۇن بولسا ـــ جىلۇنگەر ، ياسىمەن بەدەن ، ئاي يۈزلۈك ، مېھرىبان ، ناز ـ خۇلقىدا كامالەتلىك ، مېھراپقاش ، يۈرەكلىك ، ئىما ـ ئىشارەتنى بىلىدىغان ، كېلىشكەن ، يېـ قىملىق ، ساۋاتى بار ، ياخشى سۆيەتلىك ، خۇشخۇي ، ساغلاملىق بىلەن بـېزەلگەن ، ئىپپەت ـ نومۇسلۇق بولسا ، ئۇنىڭدىن ئەر كىشىگە بەخت كېلىدۇ .

خوتۇن خەق پاك ، گۈزەل ، خۇش خىسلەت بولسا ،
ئېرى بولسىمۇ نامرات ، گويا پادىشا .
ئەگەردە بولسا خوتۇن ئەسكى خۇيلۇق ،
سەلتەنەت تەختىمۇ دوزاختىن ئاشا .

ئەمـدى غـەم ـ غـۇسسە قىلمـا ، يېقىنـدۇركـى ، ئـۇمـىدىڭ ھـاسىل بولۇر .

شۇنداق قىلىپ ، بۇلار ئول نازىنىنىڭ مەملىكىتىگە بېرىشنى ئىرادە قىلىپ ، ئايالچە كىيىم ـ كېچەكتىن بىرنەچچىنى تەييارلىدى . تەييارلىقنى پۈختا قىلىپ بايۇاۋان تەرەپكە راۋان بولدى . بۇلار چۆلمۇ چۆل ، دەشتمۇدەشت ، ئەجەل بىلەن قول تۇتۇشۇپ مېڭىپ ، نەچچە كۈنلەردىن كېيىن تەنلىرى زەئىپلىشىپ ماڭغۇدەك مادارى قالمىدى . ئا-شۇنداق يول يۈرۈپ ، گاھى دۇگجۇنۇپ ، گاھى پۈتلىشىپ ، كېتىپ باراتتى ، ئالدىغا بىر تۈپ دەرەخ ئۇچرىدى . دەرەخنىڭ تۈۋىدە بۇلاق بار بولۇپ ، ئۇنىڭ سۈلىرى خالىغان تەرەپكە ئېقىپ كېتىپ باراتتى . بۇ چۈش ۋاقتى بولۇپ ، ئاپتاپنىڭ ھارارىتىدىن ماڭالماي ، سەيپۇل بىلەن مالىك ئول دەرەخنىڭ تۈۋىدە ، بۇلاقنىڭ بويىدا ئولتۇرۇپ ئارام ئالماقچى بولدى . سەيپۇل ئولتۇرۇپ ۋىسال ئىشقىدا زار ـ زار يىغلاپ :

ئۆرتىدى ھىجران مېنى باغرىمنى نازى ئىشتىياق ،
قالمىدى سەبرى ـ قارارىم ، تاقىتىم ھەم بولدى تاق .

خاھى ئۆلتۈر ، خاھى كۆيدۈر ، رازىدۇرمەن ئى سەنەم .
يار ئۈچۈن پىدائىيدۇرمەن يولى بولسمۇ يىراق .
ئۆتىدۇ ھالىم مېنىڭ يۇز ھەسرىتى ئارمان بىلەن .
ئىلتىپات قىلغىن ماڭا ، ئى نازىنىن قىلماي مازاق .
ئىزدىدىم ھەر دەم سېنى سەھرايى ـ چۆل يوللار كېزىپ ،
يول بويى ۋەسلىڭنى سوراپ ، تاپمىدىم خەۋەر بىراق .
تاپمىسام ئەگەر سېنى شۇل كۈن قىيامەتتۈر ماڭا ،
يارسىز ياشىغۇچە كۆيگەن دوزاختا ياخشىراق .
كۆيمىگەنلەر نېمە بىلۈر ھىجران ئوتىنىڭ دەردىنى ،
يار ئۈچۈن بىر ئاھ ئۈرۈش ، كۆكسىگە ئۈرماق مىڭ پىچاق .

دەپ ناله قىلىشقا باشلىدى . مالىك ئۇنىڭ ھالىغا ئىچ ئاغرىتىپ بىتاقەت بولۇپ تۇرغاندى ، ئەجدىھادەك بىر يىلان ھەيۋەت بىلەن كېلىپ دەرەخكە چىقىپ سۇمۇرغ بالىلىرىنىڭ قەستىدە ماڭدى . سۇمۇرغنىڭ بالىلىرى بولسا يىلانىنىڭ دەھشىتىدىن ناله قىلىشقا باشلىدى . سەيپۇل بېرىپ تىغ ئۇرۇپ يىلانىنىڭ بېشىنى كېسىپ ، دەرەخنىڭ ئاستىغا تاشلۇۋەتتى . شۇنىڭ بىلەن سۇمۇرغنىڭ بالىلىرى ئۆلۈمدىن نىجاتلىق تېپىپ خاتىرجەم بولدى . سەيپۇل بىلەن مالىك ھەم دەرەخ تۈۋىدە ئوخلاپ قېلىشتى . نامازشام ئەسىر بولغاندا سۇمۇرغ بالىلىرىنىڭ لوقمىسى ئۈچۈن خىلمۇخىل يېمەكلىكلەرنى ئېلىپ كېلىپ ، ئۇۋىسىنىڭ ئاستىدا ئىككى ئادەمنىڭ ئوخلاپ ياتقانلىقىنى كۆردى ، كۆڭلىدە ئۇ : « ھەر يىلى مېنىڭ بالىلىرىمنى يەپ ئاينىغىلى قويمىغانلار مۇشۇلار ئىكەن » دەپ ئويلاپ ، يوغان تاشنى كۆتۈرۈپ ئۇرماقچى بولۇپ تۇرغاندا ، پەرزەنتلىرى بۇ ئىشتىن خەۋەردار بولۇپ يۇز بەرگەن ۋەقەلەرنى ئانىسىغا مەلۇم قىلدى . سۇمۇرغ سەيپۇل بىلەن مالىكنىڭ قىلغان ياخشىلىقلىرىدىن خۇشال بولۇپ ، تاشنى بىر تەرەپكە تاشلۇۋېتىپ كېلىپ يىگىتلەرنى ئويغىتىپ ، كۆپ مېھرىبانلىقلار كۆرسەتتى . ئەكەلگەن نېمەتلەرنى سەيپۇل بىلەن مالىكنىڭ ئالدىدا قويۇپ :

ـــ ئى يىگىتلەر ، مېنىڭ پەرزەنتلىرىمگە كۆپ ياخشىلىقلار قىلىپ ، ئۆلۈمدىن نىجاتلىق بېرىپسىزلەر . سىزلەرنىڭمۇ ھەر قانداق مۇشكۈلىڭىزلەر بولسا ، ئۇنى ھەل قىلىشقا مەن تەييار . ھەر قانداق گەپ ـ سۆزلەر بولسا ئېيتىڭىزلەر ، ـــ دېدى .

سەيپۇل سۇمۇرغدىن بۇ قەدەر مەھرىبانلىقنى كۆرۈپ ، مەقسەت يولىنىڭ مۇددىئالىرىنى بىر ـ بىرلەپ بايان قىلدى . سۇمۇرغ سەيپۇلنىڭ ناله ـ زارىنى ئاڭلاپ ئىچ ئاغرىتىپ :

ـــ ئى سائادەتمەن يىگىت ، ئالدىڭىزدا مۇھىم ئىشلىرىڭىز تۇرۇپتۇ . كۆڭلىڭىزنى توق تۇتۇپ خاتىرجەم بولۇڭكى ، بۇگۈن ئاخشام بۇ ماكاندا قونۇپ قېلىڭ . ئەتىلىككە مۇشكىلىڭىز ئاسان بولۇر ، ـــ دېدى .

سەيپۇل سۇمۇرغنىڭ سۆزى بىلەن ئاخشىمى ئۇ يەردە قونۇپ كېچىنى ئۆتكۈزدى . ئەتىسى تاڭ ئېتىشى بىلەن سۇمۇرغ سەيپۇل بىلەن مالىكنى كۆتۈرۈپ ئۇچۇپ ، مەشۇقىنىڭ مەملىكىتىگە قاراپ راۋان بولدى . كۈن ئولتۇرغاندا كۆزلىگەن نىشانغا يېتىپ بېرىپ ، سەيپۇل بىلەن مالىكنى ئۇستىدىن چۈشۈرۈپ قويۇپ ، قانىتىدىن بىر تال پەينى ئېلىپ سەيپۇلغا بېرىپ :

ـــ بۇ پەينى ساقلاپ ، قاچان بېشىڭىزغا كۈن چۈشسە ، ياكى ئالدىڭىزدا بىرەر مۇشكۈلچىلىك پەيدا بولسا ، بۇ پەينى ئوتقا تاشلىسىڭىز مەن ھازىر بولۇپ ، سىزنى ئول مۇشەققەتتىن ئازاد قىلىمەن ، ـــ دەپ ، سەيپۇلدىن رۇخسەت ئېلىپ ئۆۋىسىغا ياندى . سەيپۇل مالىك بىلەن مەسلىھەتلىشىپ ، ئايالچە ياساندى . ھەر ئىككىسى ئەلنەغمىدە ناھايىتى كامالەتلىك ئىدى . سازلىرىنى قولىغا ئېلىپ شەھەر تەرەپكە راۋان بولدى . بۇلارنىڭ ھەر ئىككىسى ساقالسىز ، خۇش چىراي بولۇپ ، ھېچ كىشى ئەر ئىكەنلىكىدىن گۇمان قىلماس ئىدى .

شۇنداق قىلىپ ، بۇلار شەھەرگە كىرىپ بىر مەھەللىگە كەلدى ، قارىسا ، بىر مۇنچە پەرى سۇيەت خوتۇنلار جەننەتتەك بىر باغنىڭ ئىچىدە بەزمە قىلىپ . شاراب جامىنى ئايلاندۇرۇپ مەينىڭ مەستلىكىدە پەيزى

سۈرگىلى تۇرۇپتۇ . سەپۈل بىلەن مالىكمۇ خوتۇنلار سۈرىتىدە بولۇپ ، سازەندە سۈپىتىدە سورۇنغا كىلىپ ئولتۇردى . سورۇندىكىلەر كۆردىكى ، بۇ ئىككى ئايال بۇ شەھەرنىڭ ئادەملىرىگە ھېچ ئوخشمايدۇ ؟

سورۇن ئەھلىدىن بىرسى سورىدىكى :

ـــ ئى ئىككى مېھمان ! سىلەر نېمە ئادەم ۋە قەيەردىن كەلـ دىڭلار ؟ سىرتىڭلاردىن مۇساپىردەك كۆرۈنىسىلەر . بۇ كەمگىچە ھېچـ قانداق سورۇندا كۆرمىگەن ئىكەنمىز . ئۆزۈڭلارنىڭ ئەسلى ـ نەسلىنى بايان قىلىپ ، ئۆزۈڭلارنىڭ ۋە ئاتاڭلارنىڭ نامىنى مەلۇم قىلىڭلار . سـ لەرنىڭ ھالىڭلارنى ئەھلى سورۇن بىلىپ قالسۇن .

ـــ ئى مەلىكىلەر ، ـــ دېدى سەپۈل ، ـــ مېنىڭ نامىمنى دىلزەـ بـر دەپ ئاتايدۇ . بۇ دوستۇمنىڭ نامىنى زىبەربانۇ دەپ ئاتايدۇ . بىز بولساق ھۆسنئاۋات شەھرىدىندۇرمىز . بۇ شەھەر پادىشاھىنىڭ مۇسا ـ پىرلارغا يېقىنلىق ۋە غېرىبپەرۋەرلىك داڭقى ئالەمگە تارقالدى . بىز ھەم ئاڭلاپ ، تاۋاپ بوسۇغىسىغا ئىرادە قىلىپ ئۇزاق يوللارنى بېسىپ كۆپ جەبىر ـ مۇشەققەتلەرنى تارتىپ دىيارىڭىزلارغا يېتىپ كېلىپ ، خىزمەتـ لىرىڭىزلەرگە داخىل بولدۇق . ئەگەر رۇخسەت قىلسىڭىزلار ھۈنىرىمىزنى كۆرسىتىپ باقساق ؟

مەجلىس ئەھلى بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ رۇخسەت قىلدى . سەپۈل بىلەن مالىك سازلىرىنى قولىغا ئېلىپ « ئۇششاق » مۇقامنى باشلىۋەتـ تى . ئۇلار نەغمىنى شۇنداق ساداغا كىرگۈزدىكى ، ئۇنىڭ مۇڭىغا پەلەكمۇ تـەھسىن ـ ئاپىرىنلەر قىلدى . ئۇندىن كېيىن سورۇنغا مۇناسىپ بىر نەچچە غەزەللەر ئوقۇدى . بۇلارنىڭ سازلىرىنىڭ زوقىدىن بەزمە ئەھلى خۇشاللىقتا گاھى كۈلۈپ ، گاھى يىغلاپ ، سورۇننىڭ بۈلۈڭ ـ بۇلۇڭلـ رىدىن « ياشا! » دېگەن ئاۋازلار پەيدا بولدى . تاماشىچىلار ھېسابسىز پۇل ـ دۇنيالارنى ئۆرۈدى . مىرئاۋازلار ئاپىرىپ ئۇلارنىڭ ئالدىدا قويـ دى . بىر كەم بولغاندا سۆھبەت تۈگەپ دوستلار تارقىشىپ ، ئۆز جايلـ رىغا يېنىشتى . دىلزەبىر بىلەن زىبەربانۇ ھەم بەزمىدىن تارقاپ ، ئۆزلـ رىگە بىر ماكان تېپىپ شۇ يەردە قوندى .

مېھنىبانۇنىڭ سوفىيە ئاتلىق بىر ۋەزىرى بار بولۇپ ناھايىتى ئەقىللىق ئىدى ، تەبىئىي نازاكەتتە ۋە ياخشى تەبىئەتتە ئۇنىڭ تەڭدىشى ھەم يوق ئىدى . ئۆمرىنى ساز بىلەن ئۆتكۈزگەن ، سەنئەتكە ھېرىسمەن ۋەزىر ئىدى . يۇرتقا ئىككى سازەندىنىڭ كەلگەنلىكىنى ئاڭلاپ ، ئەتىسى ئۇلارنى قېشىمغا ئېلىپ كىرىڭلار ، دەپ ئەمر قىلدى . كېنىزەكلەر بېرىپ ئۇلارنى تېپىپ كېلىپ سوفىيەنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كىردى . سوفىيە بەزمە ئۈيۈشتۇرۇپ ، ئىككىسىنى نەغمىگە سالدى . بۇلار ھەم پۇرسەتنى غەنىيمەت بىلىپ ، سۆيگۈ غەزەللىرى بىلەن مۇزىكىنى شۇنداق چالدىكى ، سورۇن ئەھلى مەست بولۇپ ھوشلىرىدىن كېتىشتى . شۇندىن باشلاپ سوفىيە ھەم ئۇلارنىڭ يېنىدىن بىردەممۇ ئايرىلالماس بولدى . ئۇزاق ئۆتمەي بۇلار يېقىن دوستلاردىن بولۇپ قالدى . نەچچە كۈنلەردىن كېيىن بۇ خەۋەر مېھنىبانۇنىڭ قۇلىقىغا يېتىپ :

ـــ سازەندىلەرنى مېنىڭ ئالدىمغا ئېلىپ كەل ، ـــ دەپ سوفىيەگە پەرمان قىلدى . سوفىيە نائىلاج بولۇپ ئىككىسىنى پادىشاھ مېھنىبانۇنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كەلدى . سەيپۇل ھەم مۇشۇنداق كۈنگە ئىنتىزار ئىدى . پادىشاھنىڭ ئالدىغا كەلگەندە ئارزۇ قۇياشىنىڭ بىردىنبىر جامالىنى كۆرۈپ ئەقىلدىن ئېزىپ ، يەنە ھوشىغا كەلدى . مېھنىبانۇ سورىدىكى :

ـــ ئى سازەندە ! نېمە ئۈچۈن تەمتىرەپ ھوشۇڭدىن كېتىسەن ؟

ـــ ئى ئۇلۇغ شاھىم ، مەن ئۆمرۈمدە بۇنىڭدەك سەلتەنەت ھەشەمەتلىرىنى كۆرۈپ باقمىغانىدىم . مىسلىسىز بۇيۇكلۇكنى كۆرۈپ ھايا-جاندىن ھوشۇمنى يوقاتتىم ، ـــ دېدى سەيپۇل .

شۇنداق قىلىپ ، كۆپ سۆزلەردىن كېيىن « ناۋا » مۇقامىنى باشلىغانىدى ، ئىككىسىنىڭ نەغمىسى پەلەك بەزمىسىنىڭ گۈل ـ چېچەكلىرىنى ئۇسسۇلغا دەسسەتتى . بەزمە ئەھلى نەغمە ھۇزۇرىدىن مەست ـ بەھوش بولۇپ ، پەرياد ـ پىغان كۆتۈرۈشتى . مېھنىبانۇ خۇشال بولۇپ ، ئالتۇن ـ كۈمۈش ئىنئام قىلدى . بەزمە ئاخىرلاشقاندىن كېيىن ئۇلار بىلەن سۆھبەتلىشىپ ، قايسى ۋىلايەتتىن كەلگەنلىكىنى سورىدى . دىلزەبىر جاۋاب بېرىپ دېدىكى :

— ئى شەھرىيار ، كەمنە بۇ ئىككى مۇساپىرنىڭ تۇغۇلغان ۋەتىنى شەھرى ـ ياركەنتدۇر . رەئىي مىسكۇننىڭ ھۇنەرۋەن ، كاسپـ لىرى ئول شەھەرنى نەغمە مەملىكىتىنىڭ ھۇنەر مەنبەسى بىلۇرلەر . مەـ لىكە مېھنىبانۇنىڭ ھۇنەرپەرۋەرلىكى ۋە غېرىبلارنىڭ غەمخورى ئىكەنلىكى پـۇتۇن ئالەمگە مەشھۇر بولۇپ ، بىزلەرگە ھەم يەتتى . شۇڭا خىزمەتـ ـچىزگە داخىل بولۇشنى شەرەپ بىلىپ ئۇزاق يوللارنى بېسىپ مىڭلىغان رەنج ـ مۇشەققەت بىلەن بۇ يەرگە كېلىپ ، مۇرادىمىز ھاسىل بولدى .

مېھنىبانۇ دىلزەبىرنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ كۆپ رازى بولۇپ مېھـ رىبانلىقلار كۆرسەتتى . ئىككىگلار بۇندىن كېيىن ۋەزىرنىڭ خىزمىتىدە بولۇپ ، ھەپتىدە بىر كۈن مېنىڭ خىزمىتىمگە كېلىڭلار ، دەپ قايتۇردى

شۇنىڭدىن كېيىن دىلزەبىر بىلەن زىبەربانۇ ئىككىسى ۋەزىر سوفىيەنىڭ ئالدىدا ھەر كۈنى نەغمە قىلىپ كۆڭلىنى شادلاندۇردى . سوفىيەنىڭ ھەم ئىشەنچىسى ئېشىپ ، مېھرىبانلىقلار كۆرسىتىپ ، ئۆز ئـ دەم دەپ بىلدى . بىر كۈنى دىلزەبىر قارىسا ، سوفىيەنىڭ كەيپى ناھايىتى خۇشال كۆرۈندى ، دىلزەبىر تەزىم قىلىپ تۇرۇپ :

— ئى ۋەزىر ئەزەم ، بەندىگىزنىڭ سىزگە بىر ئەرزى بار ئىدى ، ئەگەر رۇخسەت بولسا بايان قىلسام ؟ — دېدى . سوفىيە ھەم رۇخسەت قىلدى .

— ئى ۋەزىر ئەزەم ، — دېدى دىلزەبىر ، — خۇدايىتائالا ئەزەلدە ئەر بىلەن ئايالنى جۇپ ياراتقان تۇرسا ، نېمە ئۈچۈندۇر مېھنىبانۇ ئۆزىنى ئەرلەردىن قاچۇرۇپ يۈرىدىكەن . سەن ئەگەر مېنى ئۆز ئادەم دەپ بىلـ سەڭ ، بۇ ۋەقەنىڭ ھەقىقىتىنى سۆزلەپ بەرسەڭ ؟

— ئى دىلزەبىر ، دۇنيادىكى ھەر قانداق سىرلىق ئىشلار توغرىـ سىدا سورىساڭ سۆزلەپ بېرەي ، ئەمما بۇ ئىش توغرىسىدا سۆزلەشكە ئاجىزلىق قىلىمەن . سەن ھەم بۇنىڭدەك دەۋادىن ئۆتۈپ ، مېنى خىجىل قىلمىغىن ، — دېدى ۋەزىر .

— ئى ۋەزىر ، سېنى دەپ ۋەتىنىمدىن كېچىپ بوسۇغاڭغا باش قويۇپ كېلىۋاتقان بىر خىزمەتچىدىن بىر كەلىمە سۆزنى يوشۇرغان

بولساڭ ، مەنمۇ سېنى بىلىپ قويدۇم ، ـــ دەپ كۆز ياش قىلدى . سوفىيە بۇنى كۆرۈپ :

ـــ ئى دىلزەبىر ، بۇ ئىشنىڭ سىرىنى مەنمۇ بىلمەيدىكەنمەن . بىرنەچچە كۈن تاقەت قىلغىن . بۇ سىرنىڭ ھەقىقىتىگە يېتىپ ئاندىن كېيىن جاۋاب بېرەي ، ـــ دەپ مۆھلەت ئالدى .

شۇنداق قىلىپ ، بىر ئاخشىمى سوفىيە مېھمانانۇ بىلەن بەزمىدە ئولتۇردى ، شارابنىڭ كۈچىدىن مېھمانانۇ مەست بولدى . سوفىيە پۇر-سەتنى غەنىيمەت بىلىپ :

ـــ ئى پادىشاھ ئالىيلىرى ، بىر ئېغىز سوئالىم بار ئىدى . سورايى دېسەم غەزەپلىرىدىن قورقىمەن ، ـــ دېدى . مېھمانانۇ ناھايىتى خۇشال ئىدى :

ـــ سۆزلە ، گۈناھىڭ بولسا ئۆتتۈم ، ـــ دەپ رۇخسەت قىلدى .

ـــ ئۇنداق بولسا ، ـــ دېدى سوفىيە ، ـــ شۇنداق بىر ئىش خە-يالىمغا كېلىۋالدى : « مېھمانانۇ ئالىيلىرى شۇنچە ئەقىللىق تۇرۇپ ، ئاللاتائالانىڭ ئادەملەرنىڭ ئۇزۇلۇپ قالماسلىقى ئۈچۈن خوتۇنلارنى ئەر-لەرگە يارىتىپ بەرگەنلىكىنى بىلمەمدىغاندۇ ؟ نېمە ئۈچۈن ئەرلەردىن ئۆزىنى شۇنچە چەتكە ئالىدىغاندۇ ؟ بۇ نېمە ئۈچۈندۇر ؟ » دەپ ئويلاپ ، بۇنىڭ ھەقىقىتىگە يېتەلمىدىم . بۇ ھەقتە مېنى ئاگاھلاندۇرۇپ ، خىرە كۆڭلۈمنى روشەن قىلغايلا .

ـــ ئى سوفىيە ، ـــ دېدى مېھمانانۇ ، ـــ سەن بۇ سوئالنى سوراپ قالدىڭ . سورىمىغان بولساڭ ئوبدان بولاتتى ، ئەمما ۋەزىر بول-غانلىقىڭ ئۈچۈن مەن ھەم ئامالسىز بولدۇم . بۇ ئىشنىڭ سىرىنى ئېيتىپ بېرىمەن ، لېكىن مەخپىيەتلىك ئاشكارىلىنىپ غەيرىيلەرنىڭ بىلىپ قال-غانلىقىنى ئاڭلىسام شۇئان سېنى ئۆلتۈرىمەن . ئاگاھ بولغىنكى ، يارات-قۇچى ئىگەم ئەڭ ئاۋۋال مېنى بىر قارچىغا سۈرىتىندە يارىتتى . مەن چوڭ بولۇپ ، بىر ئەركەك قارچىغا بىلەن جۈپ بولۇپ ، نەچچە ئۈۋا بالا چە-قاردۇق . بىر كۈنى بىزنىڭ ئۈۋىمىز بار تاغدىكى ئورمانغا ئوت كېتىپ ، تۆت ئەتراپىمىزنى ئوت قاپلىدى . بالىلىرىمىز كىچىك ، قانات ـ قۇيرۇقى

يېتىلمىگەچكە ئۇچالمايتتى . ئوت بارغانسېرى يېقىنلاپ كەلمەكتە ئىدى . مېنىڭ باللىرىمنى تاشلاپ كەتكۈم كەلمەي ، ئۇنى قۇتقۇزۇشقا تىرىشتىم ، ئەمما چارە قىلالمىدىم . ئاخىر ئەركىكمنى يارىمگە چاقىرىپ : بىرنى سەن كۆتۈرگىن ، بىرىنى مەن كۆتۈرەي ، باللارنى قۇتقۇزۇپ قالايلى ، دەپ ھەر قانچە يالۋۇرساممۇ ئۇنىماي :« بالا بەلدە ، خوتۇن يولدا » دەپ ئۇچۇپ كەتتى . مەن پەرزەنتلىرىم بىلەن ئوتنىڭ ئىچىدە قېلىپ كۆيۈپ كەتتىم . ياراتقۇچى ئىگەم مېنىڭ پەرزەنتلىرىمنى دەپ ئۆلۈپ كەتكەنلىكمنى نەزەرگە ئالسا كېرەك . ئىككىنچى قېتىم ئادەم سۈرىتىدە يارىتىپ ، بۇ ھۆسن ـ جامال ، ئەقىل ـ پاراسەت ئاتا قىلدى ، مەرتىۋەمنى يۇقىرى قىلىپ ، بىر مەملىكەتكە پادىشاھ قىلدى . جانۋار سۈرىتىدە يارالغاندا ئەركىكمدىن شۇنچە ۋاپاسىزلىقنى كۆردۈم . ئەمدى ئادەم سۈرىتىدە يارالغاندا ، ئەرلەردىن تېخىمۇ ۋاپاسىزلىقلارنىڭ كېلىدىغانلىقىنى مۇلاھىزە قىلىپ « ئەركەكلەر شۇنداق ۋاپاسىز بولىدىغان بولسا ، ئۆمۈر بويى تەنھا ئۆتكەيمەن » دەپ ئەركەكلەردىن ئۆزۈمنى چەتكە ئالدىم .

سوفىيە بۇ ۋەقەنى ئاڭلاپ ھەيران بولۇپ ، مەخپىيەتلىكنى ئاشكارىلاپ ، ئاڭلىغانلىرىنى دىلزەبىرگە سۆزلەپ بەردى . دىلزەبىر خۇشال بولۇپ « نەچچە كۈنلەردىن كېيىن ۋەتىنىمگە بېرىپ ئاتا ـ ئانامنى كۆرۈپ كەلسەم ئىكەن » دەپ سوفىيەدىن رۇخسەت ئالدى ، سەيپۇل بىلەن مالىك يولغا چىقىپ بىر ئۆتەڭگە چۈشۈپ نەغمە ئەسۋابلىرىنى تاشلاپ ، سۇمۇرغىنىڭ پېيىنى ئوتقا سالدى . شۇئان سۇمۇرغ پەيدا بولۇپ سەيپۇل بىلەن مالىكنى كۆتۈرۈپ مېھمانخانىڭ مەملىكىتىدىن چىقىپ بىر جاڭگالغا كەلتۈرۈپ قويدى . بۇ جاڭگالنىڭ تۆت ئەتراپىدا مەھەللە بار ئىدى . سەيپۇل شاھانە كىيىملەرنى كىيىپ ئولتۇردى . مالىك بېرىپ بىر نەچچە شىجائەتلىك پەھلىۋان يىگىتلەرنى تېپىپ كەلتۈرۈپ ، سوفىيە بەرگەن ئالتۇن ـ كۈمۈشلەرنى بېرىپ سەيپۇلغا نۆۋكەر قىلدى . بۇلارنىڭ ھەممىسىنى ئالتۇن لىباسلار بىلەن كىيىندۈرۈپ ، سەيپۇلنىڭ يۈزىگە نىقاب تارتتى .

شۇنداق قىلىپ ، بۇلار سۇمۇرغا مىنىپ ، ئاخشىمى مېھمانخانىڭ شەھرىگە كېلىپ بىر باغقا چۈشتى . بۇ باغ مېھمانخانىڭ خاس بېغى ئىدى . بېرىپ مېھمانخانىڭ تەختىدە ئولتۇردى . ئەتىسى تاڭ ئاتتى . بۇ باغنىڭ مۇئەككەللىرى گۈلبەدەن نازىنىنلار ئىدى . كۈندىكى ئادىتى بويىچە گۈل تېرىش ، باغنى زىننەتلەش ئۈچۈن نەچچە يۈز نازىنىن كېنىزەكلەر قەسىردىن چىقىپ باغ يوللىرى بىلەن سەيلە قىلىپ بىر كۆلنىڭ بويىغا كەلسە ، شاھانە كىيىملەر بىلەن بېشىغا پادىشاھلىق تاجىنى تاقىغان بىر يىگىت مېھمانخانىڭ تەختىدە ئولتۇرۇپتۇ ، ئۇنىڭ ئالدىدا ئىسسىل لىباسلەر كىيگەن بىر قانچە يىگىتلەر قول باغلاپ خىزمەتتە تۇرۇپتۇ . قىزلار بۇنى كۆرۈپ ، « بۇ يەرگە ئەركەكلەر كېلەلمەيتتى ، بۇلار قانداق كەلگەندۇ ؟ » دەپ ئويلاپ تۇرغانىدى ، مالىك يىگىتلەرگە ئىشارەت قىلدى . يىگىتلەر ھەممە كېنىزەكلەرنى باغلاپ قويدى ، بىر قىزنى قەستەن قاچۇرۇۋەتتى . ئۇ مېھمانخانىڭ ھوزۇرىغا بېرىپ ، يۈز بەرگەن ۋەقەنى باشتىن ـ ئاخىر بايان قىلدى . مېھمانخانۇ بۇ سۆزنى ئىشتىتىپ پەرىشان بولۇپ سوفىيەنى كەلتۈرۈپ :

ـــ دىلاۋەر پەھلىۋانلاردىن بىر نەچچىنى ئاپىرىپ ، ئول ياۋۇزلانى تۇتۇپ زىندانغا تاشلاپ ، ھەر كۈنى بىرىنى ئىلىپ چىقىپ ئازاب ـ ئوقۇبەت بىلەن ئۆلتۈرۈپ ، ئۆزگىلەرگە ئىبرەت قىلىڭلار ، ـــ دەپ ئەمر قىلدى . ۋەزىر دېدىكى :

ـــ ئى شەھرىيار ئالەم . مەن بېرىپ ئاۋۋال ئۇلارنىڭ ئەھۋالىنى ئوقۇشاي . ئۇلار نەدىن كەلدى ، نېمە ئۈچۈن كەلدى ؟ بىزگە مەلۇم بولسۇن . ئۇلار كېلىپ يۈزلىگەن بىگۇناھلارنى باغلاپ قويدى . بۇ ۋىلايەتنىڭ ئەترابى مىڭ پەرسەخ بایاۋان چۆللۈكتۇر ، بۇ يەردىن ھېچكىم ئۆتەلمەيتتى ، بۇلار قانداق ئۆتكەندۇ ؟ شەھەر ئەتراپىدا پاسىبانلىقتا تۇرغان پەھلىۋانلار توسمىغاندىمۇ ؟ خاس باغدا كېچە ـ كۈندۈز مۇئەككەللەر تۇرسا ، ئۇلارنىڭ ئالدىدىن قانداقمۇ ئۆتكەندۇ ؟ بۇ سوئاللارغا جاۋاب تاپماقنىڭ ئۆزى بىر ھېكمەتتۇر . بۇنىڭ ئىچىدە ناھايىتى مۇھىم بىر سىرنىڭ بارلىقى مەلۇم . ئاۋۋال مۇشۇ ئىشلارنى تەھقىقلەپ ، ئاندىن

ئىش كۆرسەك ئوبدان بولارمىكىن .

مېھمانلۇ سوفىيەنىڭ سۆزلىرىگە ماقۇل بولۇپ ، بىر كىشىنى ئەھۋالنى بىلىپ كېلىش ئۈچۈن ئەلچىلىككە ئەۋەتتى . ئەلچى باغنىڭ ئىشىكىگە كەلگەندە سەيپۇلنىڭ يىگىتلىرى ئۇلارنى باغنىڭ ئىچىگە كىرگۈزمەي تۇرۇپ :

ـــ سىلەرنىڭ كىرىشىڭلارغا رۇخسەت قىلىنمايدۇ . باغقا كەلگەن بۇ يىگىت بولسا ، ھۆسنىئاۋات شەھرىنىڭ شاھزادىسىدۇر . ئۇ خوتۇنلار تائىپىسىگە ئاداۋەت قىلغانلىقتىن ، قەيەردە كىشى كۆرسە ، شۇ يەردىلا ئۆلتۈرىدۇ . « خوتۇن كىشى كۆزۈمگە چېلىقمايدۇ » دەپ يۈزىگە نىقاب تارتىپ يۈرىدۇ . ئۇنىڭ لەشكىرى سۇمۇرغدۇر . قەيەرگە بېرىشنى ئىختىيار قىلسا ، سۇمۇرغقا مىنىپ بارىدۇ . بۇ نۆۋەت ئۇ بۇ شەھەرگە بىر خوتۇن كىشى پادىشاھ ئىكەن ، دېگەن خەۋەرنى ئاڭلاپ دەرغەزەپ بولۇپ ، ئۇنىڭ يوقىتىش ئۈچۈن كېلىپ بۇ باغقا چۈشتى . مىنىپ كەلگەن سۇمۇرغقا پەرمان قىلىپ ، جاھاندىكى تامام سۇمۇرغ لەشكەرلىرىنى يىغىپ كەل دەپ ئەۋەتتى . ئۇلار كەلگەندىن كېيىن پادىشاھ باشلىق تامام خوتۇنلارنى ئۆلتۈرۈپ ، ئەرلەردىن بىر پادىشاھ تەينىلەپ بېرىپ ، ئاندىن ئۆز ۋىلايىتىگە يانماقچى . سەن تېز قايتمىساڭ ، سەندەك بىر خوتۇننىڭ كەلگەنلىكىنى بىلسە ، ھازىرلا ئۆلتۈرۈپ تاشلايدۇ ، قاراپ تۇرماي ئاڑاقاڭغا يېنىپ ، تېزراق جېنىڭنى قۇتقۇزۇۋال ، ـــ دەپ قايتۇردى .

ئەلچى بېرىپ ئاڭلىغانلىرىنى مېھمانلۇغا مەلۇم قىلدى . مېھمانلۇ ئاڭلاپ كۆپ ئەندىشىلەر قىلىپ ، ئەلچىلىككە ۋەزىرنى ئەۋەتتى . سوفىيە باغنىڭ ئىشىكىگە بېرىپ :

ـــ ئى يىگىتلەر ، مەن مېھمانلۇنىڭ ۋەزىرىدۇرمەن . شاھزادىگە : ۋەزىر كەپتۇ ، دەڭلار ، ئەگەر ئۆزى كەلمىسە ۋەزىرنى ئەۋەتسۇن ، دەيدىغان سۆزلىرىم بار ، ـــ دېدى .

مۇلازىملار بېرىپ سوفىيەنىڭ سۆزلىرىنى سەيپۇلغا مەلۇم قىلدى . سەيپۇل مالىكنى ئەۋەتتى . مالىك چىقىپ ۋەزىرنى سەيپۇلنىڭ ئالدىغا باشلاپ كىردى . سەيپۇل مالىككە چالۋاقىغان بولۇپ :

ـــ ئى ۋەزىر راده ، مېنىڭ خوتۇنلارغا ئۆچ ئىكەنلىكىمنى بىلىپ تۇرۇپ ، ئۇنى ئۆلتۈرمەي نېمە ۋەجدىن ئالدىمغا باشلاپ كەلدىڭ ؟ ـــ دەپ قەھرى قىلدى . مالىك :

ـــ ئى شاھزاده ، ئەلچىگە ئۆلۈم يوق ، ـــ دەپ جىم تۇردى . سەيپۇل ئەلچىگە قاراپ :

ـــ سۆزۈڭنى تېز ئېيت ! ـــ دېدى . ئەلچى دېدىكى :

ـــ ئى شاھزاده ، ئاڭلىشىمىزچە ، سىز خوتۇنلار تائىپىسىدىن نەپرەتلىنىپ يۈزىڭىزگە نىقاب سالغانىكەنسىز . مېھىنبانۇ بولسا ، ئەرلەر تائىپىسىدىن نەپرەتلەنگەندۇر . شۇڭا بۇ ئىشتىن ھەيران بولۇپ : « بۇ ئەكسى ئىشنىڭ دەللىلىنى كۆرسەتسۇن ، بولمىسا ، بۇنىڭدەك قاملاشمىغان قىلىقنى تاشلىسۇن » ، دەپ ئەۋەتتى . مەن ئۇنىڭ سۆزلىرىنى يەتكۈزگىلى كەلدىم .

ـــ ئۇ راست ئېيتىدۇ ، ـــ دېدى سەيپۇل ، ـــ ئەگەر دەللىلنى ئىشتىمەك خىيالى بولسا ، ئۆزى بىۋاستە كېلىپ ئۆز قۇلىقى بىلەن ئاڭلىسۇن .

سوفىيە كېلىپ ئىشتىكەنلىرىنى مېھىنبانۇغا بايان قىلدى . بۇلار مەسلىھەت بىلەن ھەممە ئەمىر ـ ئەمرالىرىنى ئېلىپ باغقا بېرىپ بىر تەرەپتە سورۇن تۈزەپ ، سەيپۇلغا خەۋەر قىلدى . سەيپۇل مالىك بىلەن ، مېھىنبانۇ سوفىيە بىلەن تۆت كىشى بىر يەرگە ئايرىم جەم بولدى . سەيپۇل سۆز باشلاپ ، سوفىيەدىن ئاڭلىغان مېھىنبانۇنىڭ قىسسىسىنى ئۆزىنىڭ كەچۈرمىشىگە ئايلاندۇرۇپ ئەينەن بايان قىلىپ ، ئاخىرىدا :

ـــ مەن ئىككى پەرزەنتىمنى دەپ ئوتتا كۆيۈپ كەتتىم ، جۈپتۈم بولسا ، باللىرىم بىلەن مېنى ئوت ئىچىدە تاشلۇۋېتىپ كەتتى . خۇدايىتائالا مېنى ئىككىنچى نۆۋەت ئادەم سۈرىتىدە يارىتتى . يەنە بىر دۆلەتنىڭ پادىشاھلىقىنى نېسىپ قىلدى . ئۆز ۋاقتىدا جۈيتۈمدىن ۋاپاسىزلىقىنى كۆرۈپ : « مۇندىن كېيىن خوتۇن ئالمايمەن . خوتۇن كىشىنى كۆرگەنلا ھامان ئۆلتۈرىمەن » دەپ ئەھدى قىلغانىدىم . شۇ سەۋەبتىن بۇ جايغا كەلدىم ، ـــ دەپ سۆزىنى تامام قىلدى .

مېھمانلۇ بۇ سۆزنى ئاڭلاپ بىلدىكى ، ئۇنىڭ دېگەنلىرى ئۆز بېشىغا چۈشكەن ۋەقە ئىكەن . بۇ كىشى ئۆزىنىڭ ئېرى شۇ ئىكەن ، ئەمما ھەممە بىۋاپالىقنى خوتۇنىغا ئىتتىرىپ قويۇپتۇ . بۇنى ئاڭلاپ دەرغەزەپ بولۇپ :

ـــ ئى نائىنساپ يالغانچى ، بۇ سىردىن ياراتقۇچى ئىگەم ئۆزى ئاگاھدۇر . نېمە ئۈچۈن يالغان سۆزلەپ ئۆزۈڭنى گۇناھسىز كۆرسىتىپ ، ھەممە گۇناھنى ماڭا ئارتىپ كىشىنىڭ قېشىدا مېنى شەرمەندە قىلىسەن ! گۇناھ سەندە بولماي ، قانداقمۇ مەندە بولسۇن ، ـــ دەپ ئورنىدىن تۇردى . سەيپۇل بولسا ، گۇناھنى ئۇنىڭغا ئارتىشقا تىرىشتى . شۇنداق قىلىپ ، بۇلار كۆپ مۇنازىرىلەردىن كېيىن پەسكويغا چۈشتى . ئاچچىقلىرى چىقىپ ھەر ئىككىسى يۈزلىرىدىكى نىقابلىرىنى ئېلىپ تاشلاپ بىر ـ بىرىنىڭ جامالىدىن بەھرىمەن بولۇشتى . مېھمانلۇ سەيپۇلنىڭ جامالىنى كۆرۈپ جان ـ دىلى بىلەن ئاشىق بولدى . غەزەپلىرى خۇشاللىق بىلەن ئالمىشىپ ، شاھلىق تاجىنى سەيپۇلنىڭ بېشىغا كىيدۈردى . دۆلەتنى ھەم تاپشۇردى . ئۆز شەھرىنىڭ ئادىتى بويىچە تامام شەھەر خەلقىگە توي بېرىپ ، سەيپۇل مېھمانلۇنى نىكاھىغا ئالدى . سوفىيەنى مالىكىگە نىكاھلاپ بەردى . سەيپۇل پادىشاھ ، مالىك ۋەزىر بولۇپ مەملەكەتنى ئىدارە قىلدى . مۇشۇنداق بىر يىل ئۆتكەندىن كېيىن ئۆز يۇرتىغا كىشى ئەۋەتىپ ئاتىسى سالىھ زەرگەرنى ۋە ئاپىسى ھەم قېرىنداشلىرىنى ئالدۇرۇپ كەلدى . مالىكنىڭ ئاتا ـ ئانا ، يېقىنلىرىنى ھەم ئېلىپ كېلىپ شاد ـ خۇرام ئۆتتى .

خارلانغان بايناڭ هېكايىسى

رىۋايەتلەردە هېكايە قىلىنىشىچە ، بۇرۇنقى زاماندا بىر باي كىشى ئۆتكەن بولۇپ ، پۇل ـ مېلىنىڭ سانى هېسابسىز ئىدى . ئۇنىڭ بايلىق نامى مەملىكىتىدە مەشھۇر بولۇپ ، داڭقى ئالەمگە پۇر ئىدى . بىر كۈنى باي خوتۇنىغا مەسلىھەت سېلىپ :

ـــ هەي خوتۇن ، بىزدە مال ـ دۇنيا هېسابسىز تۇرۇپتۇ ، مىڭ يىل ئۆمۈر كۆرۈپ خالىغانچە بۇزۇپ ـ چاچساقمۇ تۈگىتىپ بولالمايمىز . خۇدا بەرگۈسى كەلسە ، مۇشۇنداق بېرىۋېتىدىكەن . بىز بولساق قېرىپ كەتتۇق ، بۇگۈن ، ئەتىلىكىمىز قالدى . بار ئوقەتلىرىمىزنى ئۇچ ئوغلىمىزغا بۆلۈپ بېرىپ ، ئۆزىمىزگە يەتكۈدەكلا ئېلىپ قالساق قانداق ؟ ـــ دېدى .

خوتۇن دېدىكى :

ـــ هەي ئەخمەق ، نادانلىق قىلما . بىر ئاتا ئون بالىنى باقىدۇ ، لېكىن ئون بالا بىر ئاتىنى باقالمايدۇ . بايلىق ئىنسانىنى رەھىمسىز قىلۋېتىدۇ ، بايلىقنىڭ مەنبەسى پەسكەشلىكتۇر . پۇلدارلار بايلىقنى ئادەمگەرچىلىكىنىڭ ئۇستىگە قويىدۇ . بىر سودىگەر بىلەن قىرىق يىل دوست بولۇپ ، سودا ئۇچۇن ئالدىغا بارساڭ ، بىر تىيىن ئۇستىدە باھا تالىشىپ ، سودىدىن يانىدۇ . سەن بۇ بايلىقتىن مەغرۇرلانما ، خۇدانىڭ بىزگە بەرگەن بۇ مال ـ دۇنيالىرى ، بىزگە بىرەر خورلۇق ئېلىپ كېلەرمىكىن دەپ قورقىمەن . قولدا بارنى باللارغا بۆلۈپ بەرسەڭ ، ئۇلار ئارىسىدا ئۆزئارا ئۆچمەنلىك پەيدا قىلىپ قويسەن ، بىرسى ـ بىرسىنى كۆرەلمەي ، « ساڭا جىق بەردى ، ماڭا ئاز بەردى » دېيىشىپ ، ئاخىرىدا بىزدىن نارازى بولىدۇ . ئىككىنچىسى ، هەممىنى باللارغا بېرىۋېتىپ بىز

ئۆلسەكتۇ ئۆلدۇق ، ئەگەر ئۆلمەي قالساق « ۋاپاسىز ئۇچ ئوغۇلنىڭ ھېكايىسى » بىزنىڭ بېشىمىزغا كېلىپ قالمىسۇن دەيمەن .

ـــ ھەي خوتۇن ! بىزنىڭ ئوغۇللىرىمىز مېھرىبان پەرزەنتلەر-دىندۇر . سەن دېگەن ۋاپاسىز ئۇچ ئوغۇل قانداق بولغانىكەن ؟ بايان قىلغىن ، ئاڭلاپ باقاي ، ـــ دېدى باي .

شۇنداق قىلىپ ، خوتۇن ھېكايىسىنى باشلىدى :

ۋاپاسىز ئۇچ ئوغۇل ھېكايىسى

ـــ بۇرۇنقى زاماندا ساڭا ئوخشاش بىر باي ئۆتكەنىكەن ، ـــ دەپ ، ھېكايىسىنى باشلىدى خوتۇنى ، ـــ ئۇ بايىنىڭ پۇل ـ مالىلىرى نا-ھايىتى كۆپ ئىكەن . ئۇنىڭ ئۇچ ئوغلى بار بولۇپ ، ئاتا ـ ئانىسىنى كۆندە نەچچە نۆۋەت يوقلاپ تۇرىدىكەن . ئاتىسى ئوغۇللىرىنىڭ مېھرى-بانلىقىدىن سۆيۈنۈپ ، ھەر قېتىم كەلگەندە پۇل بەرمەي ياندۇرمايدى-كەن ، يىللارنى مۇشۇنداق ئۆتكۈزۈپ ، كۈنلەرنىڭ ئۆتۈشى بىلەن باي ئەر ـ خوتۇن ئىككىلىسى قېرىپ ئاجىزلاشقا باشلاپتۇ . بىر كۈنى موماي ئېرىگە مەسلىھەت سېلىپ :

ـــ بىز قېرىپ ئىككى پۇتىمىز گۆرگە ساڭگىلىدى . كۆزىمىزنىڭ ئوچۇقلۇقىدا بار دۇنيالىرىمىزنى ئوغۇللىرىمىزغا ئۈلەشتۇرۇپ بېرەيلى . ئەمدى بىزگە دۇنيانىڭ نېمە ھاجىتى ؟ ئۆزىمىز ئازراقلا ئېلىپ قالايلى ، تۇغقىپ كەتسە ئوغۇللىرىمىز بېرىدۇ ، ـــ دەپتۇ .

باي ھەم خوتۇنىنىڭ پىكرىگە قوشۇلۇپ :

ـــ راست دەيسەن خوتۇن ، شۇنداق . قىلايلى ، ـــ دەپ قولىدا بار ئوقەتلىرىنى يەر ـ زېمىنلىرىغىچە ئۈچ ئوغۇلغا تەقسىم قىلىپ بېرىپ ، ئۆزلىرى ئازراقلا نەرسە بىلەن قاپتۇ .

شۇنداق قىلىپ ، ئارىدىن كۆپ يىللار ئۆتۈپتۇ . ئەمما باي بىلەن خوتۇنى ئۆلمەپتۇ . قولىدا بار پۇل تۇغقىپتۇ . پۇل تۇگىگەندىن كېيىن مېھرىبان ئوغۇللارنىڭ ھېچقايسىسى كەلمەپتۇ . بوۋاي بىلەن موماي غۇر-بەتچىلىككە قېلىپ ، بالىلىرىنىڭ يولىغا قاراپتۇ ، بالىلىرى بولسا ، بىرەر

قېتىم يوقلاپمۇ قويماپتۇ . قولىدا بارنى بېرىپ قويۇپ ، ئەمدىلىكتە قانچە پۇشايمان قىلسىمۇ ئورنىغا كەلمەپتۇ . ئاقىۋەت ، بوۋاي بىر چارە ئويلاپ تېپىپ ، كىچىككىنە بىر ساندۇق ياساپتۇ ، بىر ئۆچكىنىڭ مۈڭگۈزىگە خەت يېزىپ ئۇنىڭ ئىچىگە ساپتۇ . نەگىلا بارسا ، ئاشۇ ساندۇقنى كۆتۈرۈپ يۈرۈپتۇ . كىشىلەر ئۇنىڭدىن : بۇ نېمە ؟ دەپ سورىسا ، بوۋاي : بۇ دۇنيالىق ۋە ئۇ دۇنيالىق راھەت ـ پاراغىتىم بۇ ، دەپ جاۋاب بېرىپتۇ . بۇ خەۋەر پات ئارىدا ئەھلىمەھەللىگە تارقاپ ، ئوغۇللىرىغا يېتىپتۇ . ئوغۇللىرى بولسا ، ئىشلىمەي تاپقان پۇلنى بۇزۇپ ـ چېچىپ تۈگىتىپ تۇرغاندا بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ : « ئاتىمىزدا پۇل تېخى تۈگىمەپتۇ » دەپ ئويلاپ ، ئاتىسىنىڭ قېشىغا كېلىپ قارىسا كىشىلەر دېگەندەك ئاتىسىنىڭ قۇچىقىدا بىر ساندۇقچە تۇرۇپتۇ . بۇنى كۆرگەن ئوغۇللار شۇئان مېھرىبانلىق كۆرسىتىپ ، ئالدىدا مەن باقىمەن ، ئالدىدا مەن باقىمەن دەپ تالىشىپ يۈرۈپ ، بوۋاي بىلەن مومايىنى ياخشى بېقىپتۇ . مۇشۇنداق نەچچە يىللار ئۆتۈپ ، ئالدىدا موماي ئالەمدىن ئۆتۈپتۇ ، ئاخىردا بوۋاي ئالەمدىن ئۆتۈپتۇ . ئوغۇللىرى ئاتىسىنى دەپنە قىلىپ بولۇپ ساندۇقنى ئاچسا ، ئىچىدىن بىر دانە تېكىنىڭ مۈڭگۈزى چىقىپتۇ . ئۇنىڭغا : « كىمكى ئۆلىمەي تۇرۇپ ئوقەتلىرىنى باللىرىغا ئۈلەشتۈرۈپ بەرسە ، خۇددى ماڭا ئوخشاش خارلىقتا قالىدۇ » دېگەن خەت يېزىلغانىكەن ، بۇنى كۆرۈپ ئوغۇللىرى قىلغان ۋاپاسىزلىقىدىن خىجىل بولۇپتۇ ، جامائەت ھەم ئىبرەت ئىلىپ ، ئۆزلىرىگە ساۋاق قىپتۇ .

مەن بۇ ھېكايىنى شۇنىڭ ئۈچۈن مىسال قىلدىمكى ، بىزمۇ بار ئوقەتنى باللارغا بېرىۋېتىپ ، باللار بىزدىن خەۋەر ئالماي ، ئاخىردا خارلىقتا قالمايلى ، ـــ دەپ ھېكايىسىنى تاماملىدى . باي دېدىكى :

ـــ ھەي خوتۇن ، سەن بىھۇدە گۇمان قىلدىكەنسەن . سېنىڭ دېگەنلىرىڭ راست . ئەمما بىزنىڭ ھاياتلىقىمىزدا بېيىۋالمسا ، بىزدىن كېيىن قالغاندا قانداق كۈننى ئالىدۇ ؟

ـــ ھەي ئەخمەق ، ـــ دېدى خوتۇنى ، ـــ ئۆزى تاپمىغان پۇلنىڭ قەدرىگە قانداقمۇ يەتسۇن ؟ بىزنىڭ بايلىقىمىز نۇرغۇن جەبىر ـ

مۇشەققەتلەر بەدىلىگە كەلگەندۇر . ئوتتا كۆيۈپ ، سۇدا ئېقىپ دېگەندەك تەستە تاپقان ئوقەتنى باللارغا تەقسىم قىلىپ بېرىۋەتسەك ، بىكارغا كەلگەن پۇلنىڭ قەدرىگە يەتمەي خالىغانچە بۇزۇپ ـ چېچىپ تۇگىتىپ ، ئۆزى دان تېرىپ يېيەلمەيدىغان قەپەستىكى قۇشقاچتەك قىلىپ قويمامسەن ؟ پۇلغا ئۆگەتكەن پەرزەنت ئاتىسىدىن ئايرىلسا قەلەندەرچىلىك كۇنىگە قالىدۇ . سېنىڭ باللارغا پۇل تەقسىم قىلىپ بېرىمەن دېگىنىڭ كۆيۈنگەنلىك ئەمەس ، بەلكى نابۇت قىلىشتۇر . باللارغا پۇل بېرىشنى ئەمەس ، كەسىپ بېرىشنى ئادەت قىلىش لازىم . « ھۇنەر ، قىلسا ئۇنەر » دېگەن سۆز بار . قولىدىن ئىش كەلمىسە ، ئۇنىڭغا پۇل بېرىپ يېيىتىپ بولالمايسەن . سەن كۆپنى كۆرگەن بولساڭمۇ ، باغۋەنىڭ ھېكايىسىدىن تەلىم ئالمىغانكەنسەن .

ـــ ھەي خوتۇن ! باغۋەنىڭ ھېكايىسى قانداق بولغانكەن ؟

شۇنداق قىلىپ ، خوتۇن ھېكايىسىنى باشلىدى :

باغۋەنىڭ ھېكايىسى

ئۆتكەن ئىشلاردىن خەۋەر بەرگۈچى رىۋايەتچىلەرنىڭ بايان قىلىشچە : بۇرۇنقى زاماندا بىر باغۋەن ئۆتكەن بولۇپ ، پۇل ـ مالىلىرى ناھايىتى كۆپ ئىكەن . ئۇنىڭ بىرلا ئوغلى بار بولۇپ ، ئۇنى « يالغۇز ئوغۇل » دەپ ئەتىۋارلاپ يېقىپ نېمە دېسە ، شۇنى بېرىپ ، بەتكەج قىلىپ قويۇپتۇ . ئوغۇل ئىش بار يەرگە يېقىن بارمايدىكەن ، ئەمما ئاتىسىنى پۇل بەرگىن ، دەپ كۇندە قىستايدىكەن . شۇنداق قىلىپ ، باغۋەنىڭ پۇللىرى تۇگەپتۇ ۋە شۇ خاپىلىقتا ئاغرىپ يېتىپ قاپتۇ . ئوغلىنىڭ ئۆزى پۇل تېپىشنى بىلمەي ، ئاتىسىدىن ئەسلى ئالالماي ،نېمە قىلىشنى بىلمەي تۇرغىنىنى كۆرگەن باغۋەن دەپتۇكى :

ـــ ئى ئەزىز ئوغلۇم ، سېنى ئەتىۋارلاپ چوڭ قىلدىم . تاپقان مال ـ دۇنيالىرىمنى سەندىن ئايىمىدىم . ئەمدى « يەنە بېرەي » دېسەم ، ئاغرىقتىن تۇرغۇدەك مادارىم قالمىدى . پۇل دېگەن مەندە ناھايىتى كۆپ ئىدى ، ئەمما ئۇنى ئېلىش ئۈچۈن ئىمكانىيەت قالمىدى . مېنىڭ

پۇللىرىمنىڭ ھەممىسى ئاتامدىن مىراس قالغان بولۇپ ، ئاتام مېنى « قا-
چان خىجالەت بولسا ، شۇ چاغدا ئېلىپ خىراجەت قىلسۇن » دەپ ، ئۆ-
رۈكلۈك باغنىڭ ئىچىگە نۇرغۇن ئالتۇنلارنى كۆمۈۋەتكەنىكەن . ئۇ ئا-
لەمدىن ئۆتۈش ئالدىدا ۋەسىيەت قىلىپ : ئى ئوغلۇم ، مەندە ئالتۇن نا-
ھايىتى كۆپ ئىدى ، باغنىڭ ھەممە يېرىنى كولاپ نۇرغۇن يەرگە كۆمۈ-
ۋەتتىم . ئۇنداق قىلماي دېسەم ئوغرى - يالغاندىن قورقتۇم . مەن ئالەم-
دىن ئۆتكەندىن كېيىن كەتمەننىڭ يوغىنىنى ئېلىپ كۈندە چېپىۋەر-
گىن ، ئالتۇن توپىدىن ئايرىلىدۇ .ئارقىدىن سۇ قۇيساڭ ئالتۇن تۆپىگە
چىقىدۇ .قىغ چاچساڭ ، تۇپراق كۆكىرىپ ئالتۇننى ئاسان پەرق ئەتكىلى
بولىدۇ ، سەن ئۇ ئالتۇنلارنى قانچە خىراجەت قىلساڭمۇ تۈگىتەلمەيسەن ،
دەپ ، نەچچە كۈندىن كېيىن ئالەمدىن ئۆتتى . مەن ئاتامنىڭ ۋەسىيىتى
بويىچە ، ئۇنىڭ دېگىنىدەك قىلىپ ، بىر يەردىكى ئالتۇننى تاپتىم . شۇ-
نىڭ بىلەن كۈن كەچۈرۈپ كەلدۇق ، يەنە نۇرغۇن يەردىكى ئالتۇنلار
ئۇچرىغانىدى ، سېنى نەزەردە تۇتۇپ ، تېخىمۇ ئاستىغا كۆمۈۋەتتىم ،
سەن مۇنداق شۇڭ ئولتۇرماي ، كەتمەننىڭ يوغىنىنى ئېلىپ باغنى چا-
ناپ ، ئارقىدىن سۇ قۇي ، قىغ چېچىپ تۇپراققا ئارىلاشتۇرۇپ يەرنى
يۇمشىتۇۋىرسەڭ ، ھېسابسىز ئالتۇنغا ئېرىشسەن ، ــ دەپ ۋەسىيەت قى-
لىپ ، كۆز يۇمۇپتۇ .

ئوغلى ئاتىسىدىنمۇ ئايرىلىپ ، پۇلدىن ھەم ئايرىلىپ ، ئاقىۋەت
ئاتىسى دېگەندەك ئالتۇن ئىزدەش قارارىغا كەپتۇ ــ دە ، كەتمەندىن
بىرنى ئېلىپ ئەتىگەندىن ــ كەچكىچە باغنى چاناپ ئوت ــ چۆپ قال-
دۇرماپتۇ . قىغ چېچىپ ، يۇمشىتىپ ، سۇ قۇيۇپ ، تەكرارلاۋېرىپتۇ . ئۇ
يىلى باغنىڭ ئۈرۈكلىرى شۇنداق مېۋە بېرىپتۇكى ، ساندۇقلىرى پۇلغا
تولۇپ ، ئالتۇن ، يامبۇغا ئالماشتۇرۇپتۇ . ئەمما ، يەر ئاستىدىن ھېچ
نەرسە تېپىلماپتۇ . باغۋەننىڭ ئوغلى بىر كۈنى ئولتۇرۇپ ئاپىسىدىن :

ــ ئى ئاپا ، ئاتامنىڭ دېگىنىدەك قىلىپ باغنىڭ ئاستىنى بىر يىل
چېپىپ ئاختۇرسام ھېچ نەرسە چىقمىدى . بۇ نېمە ئىش ؟ ــ دەپ سو-
رىغانىكەن ، ئاپىسى جاۋاب بېرىپ :

ـــ ئى ئوغلۇم ، سەن ئىستىگەن ئالتۇنلار ئۆرۈكنىڭ ئۈستىگە چىقىۋاپتۇ . شۇڭا بۇ پۇللارغا ئېرىشتۇق . ئەگەر سەن ئۆرۈكنىڭ ئاسـتىنى چاناپ ئەجىر قىلمىساڭ ، بـۇ پـۇللارغـا هـەرگىز ئېرىشەلمەس ئىدۇق ، ـــ دەپتۇ .

بـاغۋەننىڭ ئوغلى ئاپىسىدىن بۇ گـەپنى ئـاڭلاپ ، ئـاتىسىنىڭ ئەقىل ـ پاراسىتىگە ئاپىرىن ئېيتىپ ، شۇندىن كېيىن باغقا تېخىمۇ ئەجىر قىلىپ ، ئاتاقلىق بايلاردىن بولۇپتۇ . باغۋەن ئوغلىنى پۇلغىلا ئۆگىتىپ ، پۇل تېپىش يولىنى ئۆگەتمىگەن بولسا ، ئۇنىڭ ئوغلى خار ـ زارلىقتا قالغان بولار ئىدى ، دېدى .

ـــ هـېكايەڭدىن تەسىرلىك ئىكەن ، ـــ دېدى باي ، ـــ « خۇدا ـ نىڭ بەرگۈسى كەلسە ، تۇنۇكتىن تاشلاپ بېرىدۇ » دېگەن سۆز بار . سـەن نېمىنى بىلەتتىڭ ؟ « ئون خوتۇنىنىڭ بىر توخۇدەك ئەقلى يوق ، توخۇنىڭ ئەقلى بولسا ، يەمتى پوق » دەپتىكەن . سەن مېنى ئازدۇرمەن دېمىگىن ، ـــ دەپ ، بىرنەچچە مۆھۈردار ، شاھىتلارنى تېپىپ كېلىپ خەت ـ چەك قالدۇرۇپ ، قولىدا بار مال ـ دۇنيالىرىنىڭ هەممىنى ، يەر ـ زېمىن ، ئۆيۈاقلارغىچە تەقسىم قىلىپ بېرىپ ، ئۆزى خوتۇنى بىلەن بىر ئېغىزلىق هۇجرىدا قالدى . ئەتىسىدىن باشلاپ ، ئوغۇللىرى هەر كۈنى ئويۇن ـ مەشرەپ ، ئەيش ـ ئىشرەت بىلەن ئۆتۈپ ، ئاتا ـ ئانىسىنى خـاـ يالىغىمۇ كەلتۈرمىدى . باي بولسا ، قولىدىكى بار ئوقىتىنى بالىلىرىغا بېـ رىۋېتىپ ، يەي دېسە يوق ، كىيەي دېسە يوق ، خوتۇنىنىڭ سۆزىنى ئاڭـ لىمىغانلىقىغا كۈندە مىڭ پۇشايمان قىلىپ ، ئوغۇللىرىنىڭ ئالدىغا بارغا ـ نىدى ، هېچقايسىسىدىن بىر پۇل چىقمىدى . « تېرىمىغانىنىڭ كەپسىنى چوڭ » دەپ ، ئوغۇللىرى هەم بىكارغا كەلگەن پۇلغا چوڭچىلىق قىلىپ ئىككى پۇلغا زار كۈنگە قالغانىدى . شۇنداق قىلىپ ، هېسابسىز پۇلدار باي ، ئۆلمەي تۇرۇپ مىراس تارقىتىپ ، ئاخىرقى ئۆمرىنى تىلەمچىلىك بىلەن ئۆتكۈزۈپ ، كۆرگەنلا كىشىگە ۋەسىيەت قىلىپ :

ـــ هـەي خالايىق ، ئۆلمەي تۇرۇپ قولدا بار ئوقەتنى بالىلـ رىڭلارغا بېرىۋېتىپ ، ئاخىردا ماڭا ئـوخشاش خـارلىقتا قـالمـاڭلار .

قەدىمكىلەرنىڭ : « باللىرىڭغا بېرىپ باق . باللىرىڭدىن ئېلىپ باق » دېگەن نەمسىلىنى ھەرگىز ئۇنتۇماڭلار ، ـــ دەپ يۇرۇپ ئاچ ـ يالىڭاچ ، خار ـ زارلىق بىلەن ئالەمدىن ئۆتتى .

1999 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى ، ئاۋات .

مەسئۇل مۇھەررىرى : باربجان زەپەر
مۇقاۋىنى لايىھىلىگۈچى : ئەكبەر سالىھ
مەسئۇل كوررېكتورى : ئادالەت مەخسۇت

جەۋھەر ھېكايىلەر

تۈزگۈچى : مۇھەممەت ئوسمان
*
شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلدى
(ئۈرۈمچى شەھرى جەنۇبىي ئازادلىق يولى 348 №)
شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسىدىن تارقىتىلدى
قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
فورماتى : 850×1168 مىللىمېتىر 1/32
باسما تاۋىقى : 8.375 قىستۇرما ۋاراقى : 2
2000 ـ يىل 11 ـ ئاي 1 ـ نەشرى
2000 ـ يىل 11 ـ ئاي 1 ـ بېسىلىشى
تىراژى : 3,000 — 1
ISBN7—228—06135—7/I.2245
باھاسى : 12.50 يۈەن

ISBN 7-228-06135-7
I·2245(民文)定价:12.50元

ISBN 7-228-06135-7